POLITIKATUDOMÁNYI füzetek

MAROSÁN GYÖRGY

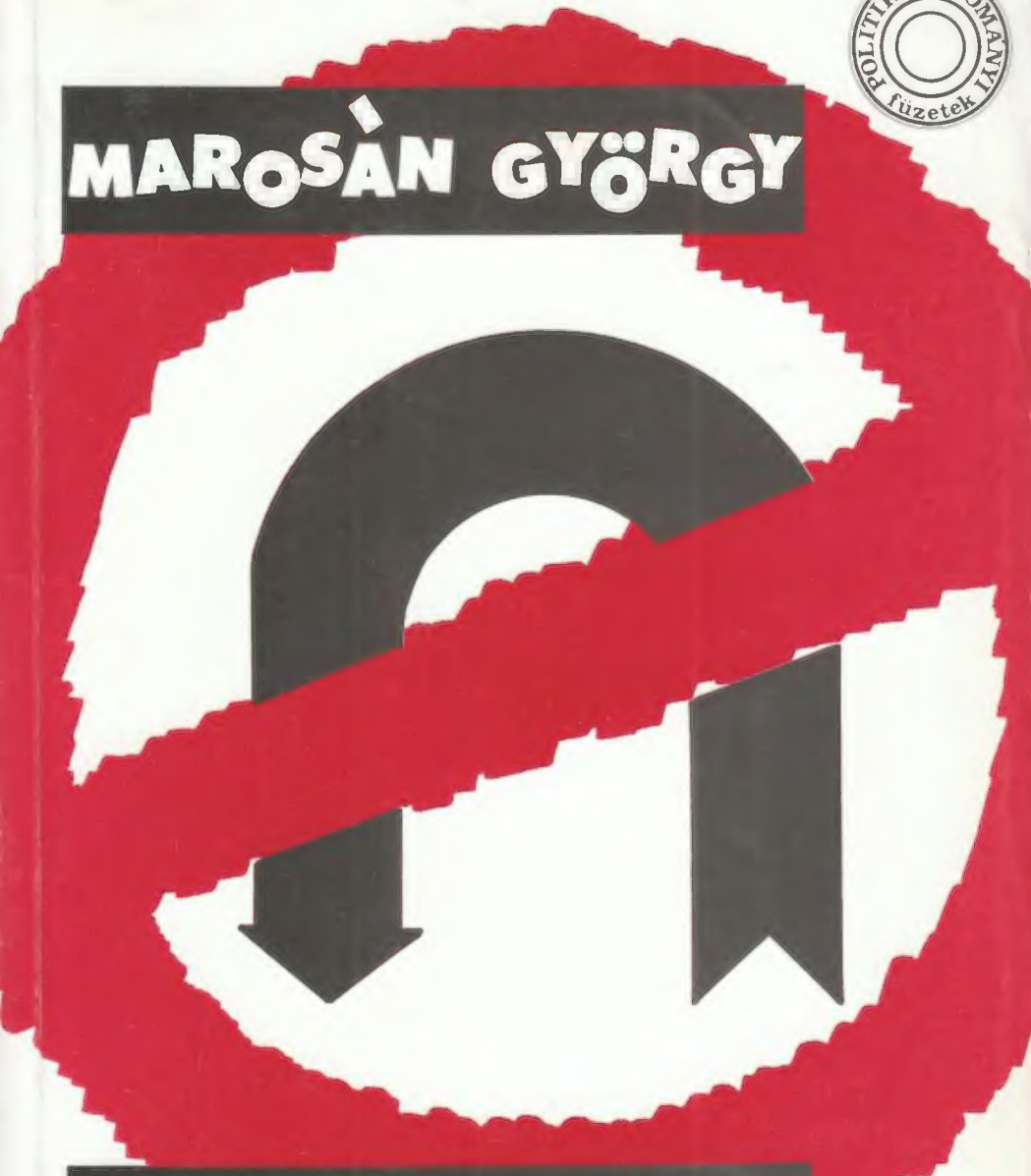

NINCS VISSZAÚT

Marosán György

NINCS VISSZAÚT

Marosán György

Nincs visszaút

Emlékeim az 1948–1956-os évekből

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Politikatudományi Tanszékcsoport

Budapest 1988

Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta:
Gyarmati György

Lektorálta:
Boros Zsuzsanna
Révész T. Mihály

Fedélterv:
Schmidt Eszter

ISSN: 0230–0850
ISBN: 963 462 385 9
Eng. szám: 58 930

Készült az Ipszilon Kisszövetkezet gondozásában

HUNGEXPO—BUDAPEST

Népszava Kiadó Vállalat Ságvári Nyomdája (89.0067)
Felelős vezető: Szilágyi Tamás igazgató

Tartalomjegyzék

1. Az MDP központjában 7
2. A Budapesti Pártbizottságon 19
3. Kiküldetésen Tiranában és Varsóban 29
4. Fehér asztal mellett Rákosival 35
5. Fokozzuk az éberséget 41
6. „Imperialista ügynökök" a pártközpontban 47
7. „— Te jól ismerted Rajkot.
— Ez a kommunisták ügye." 53
8. Krími nyaralás, kriminális közérzettel 65
9. Félelem keríti hatalmába az országot 71
10. A Tájékoztató Iroda galyatetői ülése 81
11. Szimfónia és Sztálin születésnapja 87
12. Játszanak velünk életveszélyesen 91
13. Péter Gábor személyesen jött el értem 105
14. A szociáldemokrata per. Az ávósok mintha nálunk is jobban félnének 127
15. Kötéllel a nyakamon 135
16. (Börtön) életre ítélve 151
17. „Új szakasz" — a váci fegyházban 163
18. A következő állomás a Fő utca 171
19. Váratlan látogatások és hírek 179
20. „A párt úgy döntött, hogy ügyét felülvizsgálják" 191
21. „Nagyon sajnálom, hogy Péter Gábor és bandája ezt tette magával" 203
22. Rehabilitálás és helyzetfelmérés — miközben Rákosi többször magához hívat 215
23. Mérlegkészítés — a vihar előjelei 233

24. Nem lehetek semleges 247
25. Elszámolás Rákosival 275
26. Újra a „parancsnoki hídon!" — Csakhogy szétesőben a hajó és zátonyokkal teli a víz 291

Jelenkori „Adósság Könyvtár" 321
Jegyzetek 329

1. Az MDP központjában

1948. június 15-én reggel frissen sétálok be az új pártközpontba, a szigeti Sportuszodából. Évekkel ezelőtt Sárosi Imre mesteredző barátom javaslatára kezdtem rendszeresen úszni. Szerinte ez a legolcsóbb, legtisztább és legegészségesebb sport a magamfajta ember számára. Bőrömön érzem az artézi víz frissítő hatását.

Szép, nyári reggel van. Az emberek sietnek, belevegyülök áradatukba.

Első munkanapi utam ez az MDP központjába. Kísérőm — mert most már az is van! — jóval mögöttem követ. Tulajdonképpen már hónapok óta ilyen felügyelet alatt élek. Két kísérőt — ahogy én neveztem őket — *angyalkákat* rendelt mellém az államvédelem, Rákosi és Farkas utasítására. Nem lehetett elhárítani, hiába mondtam, hogy nem szeretem az ilyen *díszkíséretet*...

— Maga exponált ember — mondta Rákosi —, vigyázni kell magára.

Belenyugodtam. Sosem hittem abban, hogy ez a kíséret meg tudna védeni valamiféle esetleges támadástól vagy merénylettől. Az volt a kérésem a két „angyalkához", hogy csak bizonyos távolságban jöhetnek mögöttem. Sokszor panaszkodtak, hogy nehéz ember vagyok, bonyolulttá teszem a munkájukat. De azért megvoltunk egymással.

A pártközpont II. emeletén van a szobám. Itt helyezkedett el Révai, Rajk és Gerő is. Az első emeleten Rákosi, Farkas és Kádár. A földszinten Szakasits. Ezek a titkárság megválasztott tagjai — a főtitkár, az elnök és helyettesei. A tulajdonképpeni vezérkar, az úgynevezett operatív vezetés. Ebben részes még két ember: Kovács István mint behívott, és Donáth Ferenc, jegyzőkönyvvezető.

Kezdetben leginkább a központi apparátusban dolgozók sokasága lepett meg — valóságos nagyüzem. Itt nincs gondom semmire: vár a reggeli, az ebéd és a vacsora. Feleségem ezt kissé zokon is veszi. Fél, hogy a családi

kapcsolataink meglazulnak. Dehát itt ez a rend. A pártalkalmazottaknak saját konyhájuk, mozijuk és üdülőjük van. Ez sem nagyon tetszett — az elszigeteltség veszélyét rejtette magában.

Reggeli után olvasok és szemlélődöm a szép hivatali helyiségben. Van személyi titkárom és titkárnőm. Sok dolgot még nem adok nekik. Hirtelen, szinte napok alatt szakadtam ide a rohanó, viharos eseményekből. Az én aktív tevékenységhez szokott életembe, amely már sok éve tartott, üresség és csend lépett. Semmi konkrét dolgom — semmiféle feladatom nincs. Nem szeretem a tétlenséget!

A nap hamar elfutott. Hazabandukoltam. Jól esett kijönni a *házból*.

Néhány nap múlva az unalom már idegesített. Ezt csak fokozta az a tény, hogy senki nem keresett, senki nem nyitotta rám az ajtót, nem hívnak telefonhoz. Mintha nem is törődnének velem. Ez az én számomra érthetetlen és egészségtelen állapot!

Érzékenységet félretéve, telefonon kerestem Révait, majd Farkast. Titkáraik közölték, hogy elutaztak. Néhány nap múlva lesznek itthon.

Teltek a napok. Egy délelőtt megszólal a telefon, Rákosi jelentkezik. Megörültem neki.

— Hogy van? — kérdi.

— Megvagyok. Olvasok és gondolkodom. Szeretnék tanulni. — Ezt is inkább csak azért mondottam, hogy mondjak valamit, bár voltak ilyen terveim.

— Nagyszerű!... Dehát magát nem küldhetjük iskolára... Valakit maga mellé kellene venni... Valakit, aki foglalkozna magával. Nincs valami javaslata?

Belementem a játékba. Azt feleltem: — Lukács György jó lenne.

— Miért éppen Lukács?

— Mert őt ismerem, szeretem, és... ő is ismer engem. 1945 óta elég szoros volt vele a kapcsolatom.

— Nem lenne jobb Rudas?

— Őt nem ismerem...

Pillanatnyi csend. Majd azt mondja: — Hát jó. Majd én beszélek Lukáccsal.

— Köszönöm.

— Idehallgasson, Marosán elvtárs! Van még valami, amit el kellene intézni...

— Mi az, Rákosi elvtárs?

— Lakást kell változtatnia! El kell jönnie arról a helyről, ahol most lakik. Nálunk ez a rend... Már szóltam az illetékeseknek, akik érintkezésbe

fognak lépni a feleségével; közösen kiválasztják majd azt a villát, amelyben lakni fognak.

— Kedves Rákosi elvtárs... én jól érzem magam a VIII. kerületben...

— Azt elhiszem, azonban magára is érvényes a határozat, amit végre kell hajtani!

Este, amikor hazamentem, a feleségem már újságolta is, mi történt. Zavarban voltam. Alig van valamink — a lakás kiutalt, a bútor az elhagyott javakból... Feleségem nyugtat: ezen ne búsuljak; berendezett helyre megyünk. Azt felelem: nem értek ehhez. Odaviszel, ahová akarsz.

Az egyik reggel, 3/4 10 tájban ismét megszólal a telefon. A külön vonal! Hallom Rákosi jól ismert basszusát.

— Jó reggelt, Marosán elvtárs! Hogy van?

— Köszönöm, Rákosi elvtárs... Kissé unatkozom.

— Na, figyeljen ide! Beszéltem Lukáccsal. Vállalja. Majd maga jelentkezzék nála. Örülni fog az öreg.

— Köszönöm, Rákosi elvtárs...

Rákosi hirtelen vágja el a témát. — Marosán elvtárs!... 10 órakor az én szobámban rendkívüli titkári lesz. Fáradjon le hozzám.

— Kérem. Ott leszek!

Rendkívüli titkári!... Ez lesz az első ülés, amelyen az új pártban részt veszek! Örülök neki. Vége az unalomnak...

Pontos akarok lenni. Tíz óra előtt pár perccel elindulok. Rákosi szobájába lépve Donáth már mutatja a helyemet. Az asztalfőn Rákosi és Szakasits ül egymás mellett, a két szélén Farkas és Gerő; Farkas mellett én, mellettem Kádár; Gerő mellett Révai és Rajk. Az asztal végén Kovács István és Donáth. Mindenki előtt blokkpapír van. Néhány szót váltva a jelenlévőkkel, Rákosi elkomolyodik, gondterheltté válik.

— Az elvtársakat — kezdte Rákosi — igen komoly és nehéz ügyről kell tájékoztatnom... Az elmúlt napokban Bukarestben ülésezett a Tájékoztató Iroda.[1] Több napos tanácskozás után kizárta sorából a Jugoszláv Kommunista Pártot. Ezen a tanácskozáson pártunkat Révai és Farkas elvtársak képviselték.

A szemem van inkább munkában. Lassan eljutnak tudatomig a hallottak. Mi ez, ... hogyan... miért?... Kizárták a Jugoszláv Kommunista Pártot?... Egyre feszültebben figyelek. Nézem Rákosit, aztán sorban a jelenlévőket.

Szovjetellenes, ellenséges elfajulás a jugoszláv pártban... Személyi kultusz...

Bár a kifejezés nem ismeretlen számomra, most valahogy élesebben cseng. Miért csak most hallom ezt így? A dolgoknak előzménye kell hogy legyen...

Senki sem jegyez — mindenki maga elé néz. Rajk, Kádár, mintha sápadtak lennének; Révai idegesen rakosgatja töltőtollát; Gerő és Farkas komorak; Kovács és Donáth, mintha meg volnának lepődve. Szakasits leemeli a szemüvegét és hosszan törölgeti — szemüveg nélkül milyen gyerekes az arca...

Rákosi máris összegez: délutánra össze kell hívni a Politikai Bizottságot, és holnapra a Központi Vezetőséget... Őket is tájékoztatni kell a határozat megjelenése előtt. Értjük, elvtársak?

— Igen, mondjuk szinte egyszerre.

— Kérem önöket, erről sehol egy szót se! Szigorúan titkos; ehhez tartsa magát mindenki.

Senki nem kérdez; senki nem vitázik. Farkas szól közbe:

— Zseniális határozat! Meglátszik rajta, hogy Sztálin elvtárs műve!

Fejemben három név dobol: Sztálin, Tito, Rákosi!...

Az ülés félóráig sem tartott, máris eltávozunk. A szobámban megállok. Mi ez?... A fene se érti. Én már sok mindent megértem, de... ez ismeretlen valami az internacionálék történetében... Embereket vagy frakciókat ki lehet zárni, de országokat, országok vezető pártját!...

Izgatott vagyok.

Délután összeült a Politikai Bizottság. Rákosi bejelentését fél óra alatt itt is tudomásul vették.

Másnap összeült a Központi Vezetőség, itt is hasonlóképp történt minden.

— Elvtársak, a határozat holnap megjelenik az újságokban, olvassák el figyelmesen!

Vége az ülésnek, de hallgatni kell. Először életemben még a feleségemnek sem mondok el semmit — ami még titok, arról otthon sem beszélhetek.

Másnap olvasom a határozatot. Pontos és logikus — valóban mesteri munka, de talán túlságosan is világos és logikus!

Felkelti gyanúmat. Az élet és a politikai harc nem ennyire logikus, és kevésbé precíz. Elképesztenek a vádak: „Tűrhetetlen, hogy a jugoszláv pártban a párttagok legelemibb jogait lábbal tiporják, hogy a párton belül uralkodó helytelen viszonyok legcsekélyebb bírálata kíméletlen megtorlást von maga után."

A pártból kizárt Zujovics és Hebrang elvtársakat letartóztatták.[2] Nézzük tovább:

„Nem lehet megtűrni a kommunista pártban ilyen gyalázatos, tisztára törökbasa terrorista rendszert. A jugoszláv párt létérdeke és fejlődése megköveteli, hogy az ilyen módszereknek véget vessenek."

Már vagy tizedszer olvasom, s szóról szóra elemzem. Nehezen megy. Az írás kíméletlen, parancsoló, s ezért nem meggyőző. Kérdezem magamtól: — Lehetséges ez? Hogyan lehet eddig jutni? A végén azt kérdezem magamtól, igaz ez? Kutatok, keresek ismereteim és emlékeim között. Megráz a határozat következő része:

„A jugoszláv párt egészséges erőinek a feladata, hogy kényszerítsék a jelenlegi vezetőket a hibák nyílt bevallására, s ha erre képtelenek volnának, állítsanak a párt élére új, internacionalista vezetőséget."

Hogyan?... Hát joga van valakinek nyílt lázadásra felszólítani egy másik pártban uralkodó helyzet ellen?... Hová vezet ez?

Ami bosszantó: nem ismerem a jugoszlávok álláspontját, de a fentieket enélkül is túl egyoldalúnak tartom. Két dolgot tudok, de vajon ez elegendő-e?

1. Tito személyi kultuszt tűrt meg maga körül. Emlékszem budapesti látogatására, amikor szinte felháborító jelenetek zajlottak le a biztosítása körül. De hiszen ez másutt is így van!

2. Azt olvasom, hogy Tito szerint Jugoszláviában a parasztság a bázis és a népfront a vezető erő. Ez nemcsak a kommunisták számára elfogadhatatlan, hanem a magukat marxistáknak valló szociáldemokraták számára is.

De ennél többet kellene megtudnom. Elhatároztam, hogy beszélek Farkassal, hiszen jó a viszony közöttünk.

Lementem hozzá. Megörült, de hamar elkomorult és rideggé is vált, amikor elmondottam neki, hogy miért keresem. Szokatlanul parancsoló hangon mondotta:

— Nézd, Marosán... ezt a határozatot el kell fogadni! Nem vitázunk felette! *Nálunk* ez a rend. De azt is vedd tudomásul, hogy Sztálin elvtárs és *mi* nem beszélünk a vakvilágba.

Rá kellett jönnöm, hogy Farkas alkalmatlan arra, hogy erről a kérdésről akár barátilag, akár elvtársiasan elbeszélgessek vele.

Felkerestem Révait.

— Nézd, Gyurka — mondta Révai — arra kérlek, a határozatot vedd tudomásul és ezzel kész. Én ott voltam a tanácskozáson... Nem lehetett rajtuk segíteni. Nem szabad kételkedned sem. Értelek én téged... nincs más teendő.

Azzal a gondolattal jövök el tőle, hogy van itt valami, amit nekem nem mondanak meg.

Felhívtam Rákosit: — Beszélni szeretnék magával, Rákosi elvtárs.

— Szívesen. Mikor?...

— Alkalmazkodom magához.

— Este 8 órakor?... Várom a szobámban.

Meg kell vallanom: Rákosi volt hozzám a legbarátságosabb és a legközvetlenebb. Figyelmesen meghallgatott — ez nagy dolog volt, mert Rákosi sokat szeretett beszélni, most azonban engem akart hallani. Feltártam a kételyeimet:

— Nem értem, hogy vált ez lehetségessé... de azt sem, hogy ezt eddig nem vették észre. Ilyesmi nem jön hirtelen, kell hogy előzményei legyenek — s amíg azt nem ismerem, nem tudok eligazodni benne. De van itt más is, Rákosi elvtárs!... Nekem jó véleményem volt a jugoszláv elvtársakról, s ezért az én szememben a vádak nemcsak elképesztőek, de fantasztikusak is. El tudom képzelni, hogy van ellenség, amely minden alkalmat felhasznál, hogy ártson nekünk... De egy párt egész vezérkara?... Ez fantasztikus! Valami titokzatosságot érzek... Beszéltem Farkassal, Révaival, akik csak annyit mondtak: határozat, vegyem tudomásul! De ha nem értem, mit csináljak? Hogyan lehet ezt így képviselni?... És még valamit: hogyan magyarázzuk ezt meg a tömegeknek?

Rákosi figyelmesen és jóindulatúan hallgatott végig.

— Kedves Marosán — mondta azután. — Igen jó, hogy ezt szóvá teszi. Bár mások is megtennék. Nézze csak... gondolkodjék egy kicsit. Maguknál ott voltak Peyer és társai, akik ma már az imperialisták szolgálatában állanak. Igaz?...

— Igaz.

— Gondolja, hogy ugyanez a kommunista pártban nem lehetséges? Gazdag történelmi múltja van az ilyesminek. Titoék bűnösségét csak alátámasztják a trockisták és a buharinisták, és más olasz, német és magyar árulók cselekedetei. Minálunk is van jobboldali és baloldali elhajlás... a Kommunista Párt sem mentes ettől... az ellenség a Kommunista Pártba igyekszik beépülni és rombolni, mert mi vagyunk számukra a legveszedelmesebbek. Nézze... mi most másképp értékeljük Tito angol és amerikai kapcsolatait... Nehéz lesz a harc... Láthatja, hogyan élesedik az osztályharc nemzetközi méretekben! Tanuljon csak szorgalmasan... olvassa és tanulmányozza Sztálin idevágó műveit... Sztálin elvtárs élet–halál harcot vívott a párton belül az elhajlás és minden ellenséges nézettel szemben. Mondja: olvasta maga „A nagy összeesküvés"-t?[3]

Meglepődtem. — Nem.

— Akkor gyorsan feküdjön neki... Abból majd sok mindent megtud... annál is inkább, mert azt amerikai írók írták. Tudja mit: én majd küldök magának irodalmat.

Lelkesen beszélt. Amikor eljöttem tőle, valamivel többet is tudtam, a kétely azonban megmaradt bennem.

Napokon belül Rákosi egy halom könyvet és brosúrát küldött. Nekiültem tanulmányozni. „A nagy összeesküvést" érdeklődéssel és izgalommal olvastam; ennek a munkának is az volt a baja, hogy túl logikus, túl pontos és precíz volt. Úgy éreztem, hogy a lényeget nem tudom megérteni.

Újabb meglepetés ért: leváltották Gomulkát a lengyel párt éléről[4], méghozzá egy nagy elméleti vita kellős közepén. A jugoszláv kérdéssel hadilábon álltam, de Gomulka ügye teljesen feje tetejére állított bennem mindent. Szerettem a lengyeleket és igen jó véleményem volt róluk, és ismertem is Gomulkát személyesen; beszélgettem vele. Titohoz hasonlóan, igen megnyerő, szimpatikus, becsületes ember benyomását keltette bennem. Gomulka, akárcsakTito, munkásból lett vezér.

Tito — Gomulka — a lengyel és a jugoszláv párt ügye kezdett nálam összefüggő kérdéssé lenni.

„Nacionalista, szovjetellenes, jobboldali, buharinista".

Számomra igen zaklatott élet kezdődött, amit különösen izgalmassá tett, hogy a jugoszláv nagykövetség ezekben a napokban adott fogadást azoknak a tiszteletére, akiket igen magas kitüntetésben részesítettek. — Amikor Tito 1947 végén Pesten járt, a magyar és a jugoszláv vezetők kölcsönösen kitüntetéseket adományoztak. — Közülünk Rajk, Révai, Gerő, Nagy Imre és Marosán részesült igen magas jugoszláv kitüntetésben. Az például, hogy ezt én Rákosi javaslatára kaptam, nemcsak előttem volt világos, de mindenki más előtt is.

A fogadás eléggé képmutató módon zajlott le. Ünnepélyesen átvettük a kitüntetéseket, megköszöntük, nevettünk, büszkék voltunk, iszogattunk, koccintottunk, de már sejtettük, hogy rövid időn belül kollektíve és demonstratív módon vissza is küldjük ezeket a kitüntetéseket. Erre azt követően került sor, hogy Boarov Pesten meggyilkolt egy elvtársat, aki szembeszállt a jugoszláv elvtársakkal. Mivel Boarovot személyesen ismertem, igen megzavart ez a módszer. Hát csak egyetlen meggyőző érv van: rálövünk?...[5]

Ebben a gyilkos légkörben is csak figyelek; valamit megérteni próbálok a dolgokból — és különösen az embereket szeretném megérteni.

Így telnek a napok, és senki sem nyitja rám az ajtót. Nyomasztó csend van a pártközpontban. Nyár van, szép idő. Arra gondolok, hogy benn ülök egy kalitkában, mint valami madár, amelyet gazdája néha-néha megetet és eljátszik vele, fütyülésre készteti. Senki sem kérdezi meg a véleményemet — inkább én kérdezek, de azt meg nem szeretik.

Ülök a szobámban, és tépelődöm. Cseng a telefon. Felveszem a kagylót.

— Jó reggelt! Hogy van Marosán elvtárs?

— Köszönöm jól, Rákosi elvtárs.

— Még mindig a régi helyén lakik?

— Igen.

— Meddig?

— Nem tudom.

— Na majd én kézbeveszem a dolgát, a feleségével. Okos asszony... Mi ketten majd elintézzük.

Hirtelen átvált: — Kedves Marosán elvtárs!... 10 órakor fáradjon le hozzám... Rendkívüli titkári lesz.

— Ott leszek.

Még tartom a kagylót, de a kattanás már jelzi, hogy a beszélgetésnek vége. — Vajon mi lesz megint?...

Rákosinál csendben ül mindenki. Mint az iskolás gyerekek órakezdéskor.

Rákosi üdvözli az elvtársakat és megnyitja az ülést.

— Igen fontos káderkérdésekben kell tájékoztatnunk az elvtársakat — mondja. — Rajk elvtársat visszahívjuk a Belügyminisztérium éléről és új, fontos beosztásba helyezzük. Külügyminiszter lesz! Helyére Kádár elvtárs megy — ő lesz a belügyminiszter!

Ez a bejelentés nemcsak fejbevágott, de mélyen sértett is.Erről eddig senkit sem hallottam beszélni. Hát hogyan mennek itt a dolgok? Különös, nem szeretem módszer ez! Kik javasolnak és milyen alapon, és kik határoznak?

Hallgatom Rákosit és fokozottabban figyelek, hátha rájövök valamire. Motoszkál bennem a gondolat: miért ez a csere? És miért Kádár megy Rajk helyére? Rajk, nem vitás, kitűnő belügyminiszter volt és ezen a poszton vált népszerű emberré. Miért kell visszahívni, ha jól dolgozott?

Nem értem. Talán most olyan idők jönnek, hogy a külügy területe lesz a fontosabb... oda kell az erős ember?

Elhatároztam, hogy felszólalok és megkérdezem, mi miért és hogyan, de máris hallom Rákosit:

— Az egész kérdés át van beszélve Rajk és Kádár elvtársakkal... — Rajkra nézek, aki bólint; majd Kádárra, aki csak maga elé néz és nem is bólint.

— Ezzel kapcsolatban — folytatja Rákosi — még egy fontos kérdés vár elintézésre... A Budapesti Pártbizottság élére olyan elvtársat küldünk, akivel bizonyítani akarjuk, hogy mi komolyan vesszük az egyesülést és vele a szociáldemokrata elvtársakat...

Fülem érzékeli, amit Rákosi mond.

— Marosán elvtárs veszi át Kádár elvtárs helyét a Budapesti Pártbizottságon...

Dehát engem erről senki meg nem kérdezett! Csak *küldenek* és el van intézve?

Rákosi megérezhette a bennem zajló tusát, mert felém fordulva mondja:
— Vagy Marosán elvtárs nem ért egyet ezzel?

Hebegek, dadogok: — Hirtelen ért, Rákosi elvtárs...

— Majd megszokja.

Az ülés rövid ideig tart, vita nincs — kérdés sincs.

Az ülés után mindenki megy a helyére.

Ezek a kérdések délután még a Politikai Bizottság, majd később a Központi Vezetőség elé kerülnek, és máris napirendre térnek felette. Én pedig napokig bosszankodom miatta, sértőnek találom a módot. Meg sem kérdeznek, csak küldenek...

Este Balassa Gyulával találkoztam egy pohár borra. Ő is sajnálja Rajkot. Érdeklődik Kádár után. Neki nem szóltam kételyeimről. Amikor hazamentem, feleségem újságolta: van már villa. Szép és elegáns, Karádi Katalinnal és Schiffer Pálékkal leszünk szomszédok. Semmit se viszünk magunkkal, az új lakásban lesz minden.

— Nem is örülsz? — kérdi a feleségem.

— Nem érdekel ez... Most más foglalkoztat! Lehet — gondolom — még mindig szociáldemokrata vagyok és ebből adódóan sok mindennel nem értek egyet... És mindenre túl érzékenyen reagálok...

Futnak a napok, de nyugalmam nincs. Reggelente újságot olvasok, távirati jelentéseket és *bizalmasakat* — amelyeket csak itt tartanak bizalmasnak. 3/4 10. Szól a telefon.

— Jó reggelt Marosán elvtárs! Hogy van?

— Köszönöm...

— És a felesége?

— Ő is.

— Mikor mennek át az új lakásba?

— Nemsokára.

— Az nagyon jó lesz. Marosán elvtárs... 10 órakor rendkívüli titkári lesz nálam...

Kattan a telefon. A beszélgetésnek vége.

A fene!... Vajon most miről lesz szó?

10 óra. Ülök a helyemen. A szokásos kép és hangulat — ünnepélyes csend.

Rákosi üdvözli az elvtársakat és megnyitja a megbeszélést.

— Szomorú bejelentést kell tennem: Tildy vejét kémkedés és hazaárulás miatt le kellett tartóztatni![6]... Emiatt Tildy benyújtotta lemondását; küldött egy magánlevelet is, amelyben kéri a baráti jóindulatomat. Tildyt nem

hagyjuk el... Gondoskodunk róla. Tildy helyére Szakasits elvtárs, a párt elnöke kerül. Ezzel is még jobban hozzájárulunk összekovácsolásunkhoz...

Tudomásul veszik?

Csend.

Hát így állunk! Bejelentés, tudomásulvétel és kész. Nem jó ez így!

Hogy Szakasitsot meg ne alázzam, nem mertem megkérdezni, hogy vele beszéltek-e? Szakasits, úgy láttam, örült. Hát igen: nagy dolog köztársasági elnöknek lenni! Egyúttal a munkásság számára tanúsítja, hogy a volt szociáldemokratákat az egyesülés után sem mellőzik a vezető posztok betöltésekor. Szociáldemokrata párti köztársasági elnök!... Még nemzetközileg is hatásos tény — a kommunisták mellett. Tovább erősíti a párt és a vezetés egységét.

Tildy vejének bűnösségében nem kételkedtem. Törtető karrieristának, sőt kalandornak tartottam, aki benősült a Tildy családba. Tildyt azonban nagyon sajnálom; puritán, becsületes embernek ismerem. Bár nem sok dolgunk volt egymással, barátilag éreztünk egymás iránt, s mivel Tildy együttműködött a kommunistákkal és a szovjetekkel, elnéztem, hogy családja nem a legjobb hatással van rá. Mindenki tudott Tildyné szerepéről — volt ilyen helyzet más pártoknál is. „A nemzetes asszony", „Az ország első asszonya" — ebben a szerepben tetszelgett; uralkodni vágyó volt. Tildy rossz szellemének tartották. Anyós és vő kiegészítették egymást; a vő most kémkedés és hazaárulás vádjával kerül bíróság elé.

Tildy lemondásával kapcsolatban Rákosihoz írott levelét, mint az állami–vezetői erkölcs példáját tekintettem. El kell mennie a közéletből mindenkinek, aki bármily kis mértékben is vét a közerkölcs ellen — akár büntetőügyi, akár politikai értelemben. Másként nincs megszívlelendő példa a tömegek előtt!

Tudomásul vettem a bejelentést, bár a forma itt is sértett. Miért így kell nekem ezt megtudnom?

Ilyen események lázában tájékoztattak arról, hogy kezdetét veszi a Politikai Bizottság és a Központi Vezetőség tagjainak szabadságolása. Engem beutaltak Galyatetőre. Még soha életemben nem voltam egy hónapig szabadságon. Nem szívesen mentem el, szerettem volna dolgozni és hasznosítani magam — nekem inkább az lett volna az üdülés, de itt határoztak és én tudomásul vettem. A pesti, titkári teendőket csak a szabadságom után veszem át.

Mielőtt szabadságra mentem volna, beszélgetést kértem Rákositól. Elhatároztam, hogy nem cipelem magammal a kételyeket és a problémákat.

Barátságos hangon kezdtem el, hogyan mennek itt a dolgok, senkit meg nem kérdeznek, velem senki nem beszél, a véleményre sem kíváncsiak...

Rákosi türelmesen hallgat. Végül azt mondja:—Helyes, hogy szóvá tette. Hiba részünkről, dehát... Nézze, az események és a dolgok olyan gyorsan követték egymást, hogy nem jutott idő... Azonkívül pedig szerettem volna magának időt adni, hogy széjjelnézhessen, barátkozhasson és megszokja azt, ami *nálunk* van. Ezentúl... másképp lesz, csak jöjjön vissza. Legyen nyugodt, mi majd jól megértjük egymást. Maga hamarosan hozzá fog nőni a feladatokhoz; verje ki fejéből azt, hogy Rajkot mi lefokoztuk. Csak más helyre került! A nemzetközi helyzet miatt fontos lett a külügy, és oda Rajknál jobb embert nem találtunk.

Hallgattam. Érvelésében volt logika, de továbbra is idegesített, hogy akkor Rajk és Kádár egy szót sem szóltak.

Elbúcsúztam Rákositól. Jó pihenést kívánt.

Felkerestem Lukácsot, aki lekötelező barátsággal fogadott.

— Dehát mit akar maga tanulni, Marosán?... Hiszen maga kész vezető és nagy múltja van a mozgalomban.

— Filozófiát, elméletet, dialektikát... Alaposabban szeretném érteni...

— Mit nem ért maga a dialektikából? Hiszen maga minden nap dialektikusan cselekszik!

— Az lehet, hogy én úgy cselekszem, de... talán nem értem egész helyesen...

— Jól van! Most elmegy szabadságra, majd ha visszajön... Meglátja, semmi sem olyan ördöngős dolog...

Amikor lejöttem Lukács Duna–parti lakásáról, elgondolkoztam azon, hogy miért kell nekem villában laknom és miért nem Lukács lakik villában, hiszen neki jobban szüksége lenne erre; s talán jobban is *feküdne* neki...

Elutaztam Galyára. Kiderült, hogy nincs „üdülési kultúrám": untam magam és nem találtam a helyemet. Tíz nap múlva visszajöttem Pestre.

Rákosi felhívott telefonon és közölte velem, hogy pihennem kell — ez a határozat! Ha nem kell Galyatető, hát menjek a Balatonra.

El is mentem. Itt néha találkoztam Révaival és Rajkkal. A hét végén Rákosival is.

Szabadságom lejártával beléptem az új helyemre, a budapesti titkárságra. Itt érdekes emberekkel ismerkedtem meg.

Kezdtem magam jobban érezni.

2. A Budapesti Pártbizottságon

Néhány hónapnak kellett eltelnie ahhoz, hogy jobban kiismerjem magam a kommunista párt munka- és vezetési stílusában. Elég nagy tapasztalattal rendelkeztem, amit 25 esztendő alatt szereztem a szakszervezetben és a szociáldemokrata pártmozgalomban. A sikeres harcok és olykori bukások kialakítottak bennem egy mércét, amely az általam elképzelt jövő feladataihoz szükséges volt. A szakszervezeti és a pártmunka az én szememben szorosan összefüggött az emberekkel — az értük és velük való munka és mozgalom volt ez.

A pártapparátusban viszont az egyik napról a másikra — a minimálisra csökkent a tömegekkel, sőt néha az emberekkel való kapcsolatom. Az élet megszabott, szigorú munkaterv szerint folyt. Fegyelmezetten kellett helytállnom. A tervek végrehajtása a legtöbbször akaratomtól függetlenül történt — végrehajtották a betűk, de nem az értelmük szerint. Mindezt túlságosan is bürokratikusnak tartottam. Nálunk mindent adminisztráltak! Olyan mindent elárasztó „papírgyártással" kerültem kapcsolatba, amelyet azelőtt soha nem láttam, soha nem tapasztaltam. A határozatok tömege szinte gúzsba kötötte az ügyet és az embert. Ez bénított. Eddigi életemben kevesebb volt a papír, és több a mozgalmi és a politikai munka.

A munkatervet mások készítették el, én csak jóváhagytam, és az attól való eltérés szentségtörés számba ment — noha azt is tapasztaltam már, hogy az élet igen meg tudja tréfálni az embereket és az általuk hozott terveket és intézkedéseket.

A káderlapok voltak a legjellemzőbbek, amelyeket olvasnom kellett; és ebből sok–sok ezer volt. Ordítottak a szürkeségtől és a sablontól. Ezekből ritkán — vagy soha nem lehetett következtetni arra, hogy kinek milyen a képessége, milyen a világnézete, és — ami számomra igen fontos volt — milyen a jelleme.

Megdöbbentő volt, hogy ezeknek a káderlapoknak a böngészését milyen élvezettel csinálták. A legtöbbször értetlenül álltam a káderlapok alapján történt előterjesztések előtt.

A pesti mozgalom közelebb volt az élethez — legalábbis a központtal szemben! Kézzelfoghatóan érzékeltem és láttam is, hogy a központban négy ember visz döntő, vezető szerepet: Rákosi, Farkas, Révai és Gerő. Lényegében rajtuk nyugodott a párt tényleges vezetése.

A legnagyobb meglepetést számomra a Központi Vezetőség okozta. Ezt a szervet kezdettől fogva formálisnak éreztem — később annak is láttam.

Nézzünk csak meg egy központi vezetőségi ülést — annak rendjét és lefolyását. Mindegy, hogy melyikről van szó, hiszen olyan egyformák!

3/4 9 órakor a KV tagok nagy része a helyén ül. Csak a négy főember hiányzik.

9 előtt néhány perccel Rákosi kivételével mindenki a helyén ül.

Pontban 9 órakor belép Rákosi, elindul az előadói asztalhoz és mi felállunk, tapsolunk — néha vastapsolunk, aztán leülünk.

Rákosi felolvas. Egy–két órás beszéd, amelyet felvesznek magnóra. A beszéd után újabb taps. Majd szünet.

Szünet után megindul a vita, amelyen soha nem kérnek számon semmit — csak dicsérnek: „Igaza van Rákosi elvtársnak"... „Jól látja Rákosi elvtárs"... „Rákosi elvtárs bölcs javaslata..."

Nincs egyetlen felszólaló se, aki ehhez hasonló jelzőkkel — de ennél különbekkel is — ne jellemezné Rákosit.

A végén határozathozatal. Vastaps. Rákosi eltávozik.

A központi vezetőségi üléseken egyébként mindenki jegyez; a jegyzeteket tovább viszik Pestre, majd a megyékbe és aztán lefelé, a járási, városi, községi pártfórumokhoz.

Nehéz volt ezt megszokni — beletörődtem inkább. Pedig panaszra nem is lehetett okom: valamennyi fontos helyen ott voltam. Amikor Farkas Mihály hadügyminiszter lett, beválasztottak az államvédelmi bizottságba is. Ebben a bizottságban Rákosi, Farkas, Gerő, Kádár, Rajk, Marosán, valamint Pálffy György, a vezérkar főnöke, és Péter Gábor, az ÁVO vezetője vett részt. Olykor meghívták a honvédség és az ÁVO jelentősebb vezetőit.[7] Ebben a testületben azonban csak Rákosi, Farkas és Gerő beszéltek. A többiek szinte meg sem szólaltak.

Hogy hozzám képest — vagy éppenséggel hozzám hasonlóan? — mások hogyan dolgoztak, azt abból mérhettem le, hogy az egykor szintén szociáldemokrata Révész Ferenc és Szurdi István gyakran kerestek fel, és Bíróra meg Kovács Istvánra, Dabronaki pedig Köbölre panaszkodott. Volt ugyan hivataluk, érdemleges munkájuk, hatáskörük azonban semmi. Ha

mégis megbízták őket valamivel, az tudásukhoz, tapasztalatukhoz mérve megalázó volt. Ezeket én szóvátettem. Jöttek ugyan ígéretek a változtatásra, nagyritkán kaptak is egy-egy felkészültségüknek megfelelő feladatot, lényegében azonban minden maradt a régiben. Ebből is érzékelhettem a volt szociáldemokratákkal szembeni bizalmatlanságukat, noha ezt nagyon nehéz lett volna „konkrétumokkal" bizonyítani.

Kinevezésem után egy idővel azt tapasztaltam, hogy engem a pesti titkárságon munkatársaim elfogadtak. Az egyetlen kivétel ez alól helyettesem, Köböl József volt. Ezt emberileg még meg is értettem volna, hiszen Köböl világéletében második ember volt, s szeretett volna valahol már első is lenni. Folytonos intrikálása, fúrása viszont magát az elvégzendő munkát akadályozta, és sok zavart okozott.

A Budapesti Pártbizottságra kerülésemet követően is törekedtem arra, hogy a párt vezetőivel a hivatalos ülésezéseken túlmenően is közvetlen kapcsolatot tartsak. Ezért vasárnaponként felmentem a Központi Vezetőség üdülőjébe ebédelni, barátkozni; Farkas, Gerő, Kádár, Rajk, Révai és Vas Zoltán voltak itt rendszeres hétvégi látogatók. Kádár és Rajk — utóbbi tragikusan végződő letartóztatásáig... — gyakran együtt sakkoztak. Gerő, Farkas és Révai — külön csoportot alkotva — beszélgettek. Más, „egyszerű" központi vezetőségi tagok alig merték őket megközelíteni. Az ebédet még közösen költöttük el, de azt követően az említettek menetrendszerűen távoztak.

Kezdetben megpróbáltam hol egyikükhöz, hol másikukhoz oldottabb társalgást kezdeményezve közeledni, de ez az igyekezet csak Révai és Rajk esetében talált hasonlóan közvetlen fogadtatásra. A többiek viselkedéséből azt vettem ki, hogy nem tartanak igényt a hivatali teendők megtárgyalásán túlmenő közvetlenebb kapcsolatra. Ezt érzékelve én is visszafogottabb lettem, és egyre ritkábban jártam oda. Soha nem szerettem, ha bárhol felesleges embernek tűntem. Azt különösen nem szerettem, hogy valamiféle titokzatosság fogjon körül. Itt pedig határozottan éreztem, hogy sok a titok, és hogy erről beszélni vagy kérdezni átkos nagy hiba volna. Arra is rájöttem, hogy ezek között csak a bennfentes ismerheti ki magát — elsősorban azok, akik a Szovjetunióból jöttek haza.

Így kezdtem el élni: üléseztem, szerveztem, barátkoztam volna, de mind többet hallgattam; és közben gondoltam a magamét. Nagyrészt lefoglalt az, hogy kötetszám kellett olvasnom az előterjesztéseket, káderjavaslatokat és jelentéseket — a Politikai Bizottságét, a titkárságét, a szervezőbizottságét. Ezek az anyagok, és a felettük folyó viták minden hónap egyharmadát igénybe vették; és én mindent elolvastam, mert azt hittem, így kell, ez a

rend. Közben vettem észre, hogy mások nem ezt teszik — mások csak belenéznek az irathalmokba.

Rajkot ritkán láttam — csak az üléseken. Révai és Kádár időnként elbeszélgettek velem — mindkettőjüket a pesti mozgalom érdekelte. Farkas volt az, akivel gyakrabban szót váltottam, ám mindig az volt az érzésem, hogy figyelik, hogyan viselem el a dolgokat.

Megint Rákosi hívott magához — beszélni akart velem. Megörültem, hogy legalább történik valami. Rákosi azzal kezdte:

— Panaszom van magára, Marosán elvtárs!

— Hallgatom, Rákosi elvtárs...

— Miért jár maga kocsmába a sofőrökkel és kísérőivel, fröccsöt inni?... Ez nem szép! Ez nem illik. Maga a párt egyik fontos vezetője... Mit mondanak majd az emberek: a Kommunista Párt vezetői kocsmába járnak! Kérem, ne járjon ilyen helyekre... tartson rendet és fegyelmet maga körül. Tudja, ezek olyan ősi szociáldemokrata csökevények magában...

Hallgattam s nem szóltam közbe. Aztán szó nélkül felálltam és eltávoztam. Jó sokáig nem mentem Rákosihoz — nem is hívott egy ideig. Sértett az oktalan leckéztetése. Munkások között nőttem fel, azonban nem voltam kocsmajáró. Ittam is olykor, mint sokan mások, de nem részegeskedtem. Józan munkásembernek ismertek a mozgalomban, annak ellenére, hogy eleven, vidám emberként jól éreztem magam az emberek, a szaktársak között.

A Rákosi által szóvá tett esetből mi volt igaz?...

Angyalföldre kellett mennem, kapkodva ebédeltem és igen megszomjaztam. Útközben megállítottam a kocsit és kísérőmet meginvitáltam egy fröccsre, a sofőrt feketére. Rákosinak ez szociáldemokrata csökevény, meg afféle áldemokratizmus — mert ezt is mondta. Szerintem viszont: megette a fene azt a tekintélyt, amit egy fröccsel és egy feketével le lehet rombolni! Ezentúl csak Balassa Gyulával mentem el néha napján — vele is csak előkelő helyre, hogy „megőrizzem a tekintélyemet"...

Nem mehetek oda, ahová akarok, nem ihatok azzal, akivel jól esik — jól nézek ki! Előfordult, hogy mint aki lassan már semmiben sem biztos, megkérdeztem magamtól: — Lehet, hogy nekik van igazuk?... Valóban, talán még nem vetkeztem le a szociáldemokrata pártban kialakult „laza" életstílusomat. Minden... minden lehetséges! Ám ami most történik velem, igen nyugtalanít, rontja a közérzetemet — és ez nem jó! A saját elhatározásomból jártam színházba, koncertekre, oda és azzal, akivel jónak láttam. Ezt most nem tehetem: ha menni akarok, be kell jelentenem; s nem ülhetek oda, ahová szeretnék, csak protokoll páholyba, amely pedig mindig is zavart. — Én a földszinten érzem jól magam. Most moziba sem járok —

a pártnak van mozija; ünnepélyes alkalmakkor esetleg ide mehetek — ha éppen kijelöltek. Kis dolgok ezek?... Nekem sokat jelentenek, és ezért sokat foglalkozom velük. De mit lehet ez ellen tenni?...

A munkába menekültem. A napi sétámba azonban nem engedtem beleszólni — mellékutcákban kószáltam — szerettem magamban lenni.

Az egyesülési kongresszus után, szeptemberben ért az újabb, legjellemzőbb politikai meglepetés: a tagrevízió — a párttisztítás. Ha a nemzetközi helyzet nem annyira feszült, nem robban ki a Tájékoztató Iroda Jugoszláviával kapcsolatos kizárási ügye, és hozzá a lengyel kérdés, talán nem okozott volna bennem komolyabb nyugtalanságot.

Én nem a tagrevízió ellen voltam — későbbi időpontban magam is szükségesnek tartottam volna — de alig 3 hónappal a két párt egyesülése után szerintem ez több volt, mint elhamarkodottság!

Ennek a tagrevíziónak elvi és politikai magvát fel lehetett ismerni. A háborút követő koalíciós években a két munkáspárt rivalizáló pártépítése felduzzasztotta a taglétszámot. Ez a szociáldemokraták számára éppúgy ártalmas volt, amiképpen életveszélyessé vált a kommunista párt számára is.

Az előterjesztést nélkülem készítették el a központban. A vitában részt vettem. Megszületett a határozat; a végrehajtásért a budapestiin én felelek.

Titokzatos és vészjósló idő veszi kezdetét — *ellenség* címszó alatt. „Ellenség van a sorainkban, meg kell keresni... Védeni kell a pártot!"

Erősödik a jugoszlávellenes szitkozódó propaganda. Megindul — előbb csak titokban, a káderanyagokban — a hitelrontó jelzők és bélyegek osztogatása, ami ellen védekezni sem lehet.

Két súlyos vád érhet valakit ebben az időben: jobboldali szociáldemokrata, vagy Tito–bérenc trockista áruló. Különösebb bölcsesség nélkül is megállapítható, hogy akit e kategóriákba besorolnak, annak a jövőben nehéz élete lesz.

A tagrevízió, a párttisztítás tartalmában is össze van kötve ezekkel a bélyegekkel. Közel 200.000 embert távolítunk el a pártból, és szinte ugyanannyit minősítünk vissza, tagjelöltnek. Ezek túlnyomó többsége szociáldemokrata, és ami igen fájó: sok régi, szervezett munkást érint.

Gyermekkoromtól kezdve, munkásmozgalmi életem során arra tanítottak, vigyázni kell a becsületes munkásemberre — nem szabad bántani, nem szabad megsérteni őket! Ha ideológiailag vagy politikailag kevésbé felkészültek is, nem szabad átlépni rajtuk. Nem csoda hát, ha így is éreztem és gondolkodtam. Ezért volt bántó számomra, hogy a helyzethez inkább alkalmazkodni tudó kispolgári elemek, és azok is, akik 1945 után, sőt 1946 után szemben álltak velünk, de később beléptek a Kommunista Pártba, ezer és ezer címen bélyegezhettek meg tisztességes munkás embereket. Voltak

olyan esetek, hogy régi, illegális időben kommunista szimpatizáns szervezett munkásokat *ideológiai gyengeség* címén zártak ki a pártból. Az pedig számomra képtelenség számba ment, hogy egy kohász, bányász vagy pék azért nem való a pártba, mert a nehéz munkája után megissza a magáét. Harcoltam én emiatt, kezdetben csak olyanokért, akiket nem ismertem, nem is láttam, de az ellenük felhozott vádak tűrhetetlenek voltak számomra.

A pártnak több mint 1 millió tagja van, lehetséges-e ezt a nagy tömeget bármilyen jól felkészült apparátussal, alig néhány hónap alatt megnyugtatóan felülvizsgálni? Képtelenségnek tartottam! De a gépezet elindult és megteremtette lehetőségét a szubjektív ítélkezéseknek, a rosszindulatból és gyűlöletből táplálkozó ellenséges érzelmek kiélésének.

Hogy ezzel mi mindennek vetjük meg az alapját, még nem láttam; a félelmet azonban már jól érzékeltem. A félelem légkörének megteremtése pedig sok baj előidézője lehet. Ezt a sok éves tapasztalatomból már ismertem, és már emiatt is megdöbbentett, hogy itt a szó és a tett, elvek és módszerek egyáltalában nem voltak összhangban, és a mindennapi gyakorlat mindinkább nélkülözte a humanizmus elemi követelményeit. Sok-sok ember sorsa vált bizonytalanná — sokszor veszélyessé.

A tagrevízió — a párttisztítás — a pártot kell hogy erősítse, de a jogtalanság és az embertelenség erősítheti-e a pártot?

Módomban állt — és nem is mulasztottam el — sok szinten szóvá tenni ezeket a dolgokat, kezdett elviselhetetlenné válni körülöttem a légkör. Először Farkas, majd Rákosi hívott beszélgetésre. Igyekeztek rábeszélni, hagyjam abba az emberek védelmét, mert az veszélyes. Mindenki hozzám fordul, és máris kezdek olyan színben feltűnni, mintha védeném a jobboldali szociáldemokratákat — hogy egyebekről ne is beszéljünk.

Érveltem és a legjobb szándékkal vitatkoztam: hiszen én is azt akarom, hogy a párt erős és egészséges legyen!...

Intettek és óvtak. S továbbra is nagy nyomás alatt éltem; egymás után jött hozzám Révész, Szurdi, Dabronaki — de mások is, hogy valakikért lépjek közbe.

Ebben az időben két olyan kérdés társult a párttisztításhoz, amely számomra nagy jelentőségű volt, és engem teljesen megzavart. Az egyik a szakszervezeti mozgalom teljes átszervezése, és ezzel összefüggésben az üzemi bizottságok feloszlatásának terve, valamint a munkás-dalos szövetség megszüntetése, illetve beolvasztása egy új dalos szövetségbe. Ez a két dolog mélyen összefüggött egész mozgalmi múltammal, eddigi iskolámmal és harcaimmal. Egyébként is minden érzékenyen érintett, ami a munkásokkal összefüggött. Védtem minden olyan értéket, ami a munkások életével és múltjával volt kapcsolatos. Annál is inkább, mert ezekben a kérdésekben a

nekem szánt szerep a tervek végrehajtására szorított. Valamit végrehajtatnak velem, amit nem értek, vagy nem helyeslem, ahogy csinálják!

Meghallgattak, de figyelembe se vették érveimet. Megint arra kellett gondolnom, hogy talán bennem van a hiba, hogy túlságosan érzékenyen reagálok bizonyos ügyekre. De itt most talán másról, és többről volt szó!... Már a lényeget — az egész munkásmozgalmat, tehát magát a pártot érintették, méghozzá súlyosan. Készül fenn a terv, de az érdekeltek részvétele nélkül — és úgy érzem, hogy ellenük!

Miről is volt itt szó?... A szakszervezeti mozgalom régi felépítését és szervezetét meg kell szüntetni, mert — állítólag — nem felel meg az új követelményeknek. Át kell állni az iparági szakszervezeti formára — szovjet mintára! Ez — úgymond — feleslegessé teszi az üzemi bizottságokat... Ösztönösen megéreztem, hogy ebben a munkás-kérdés egészének megváltozott szemlélete és kezdődő gyakorlata rejlik. Egy politikai bizottsági határozat folytán úgy állunk majd át, hogy senki sem tudja, mi lesz belőle. Mint volt szakszervezeti ember, úgy véltem, hogy a szakszervezet nem holmi gomb, amit egyszerűen le lehet vágni az egyik kabátról és rávarrni egy másikra. Évtizedek alatt kialakult szervezeti formát, amely szorosan összekapcsolódott a munkások mindennapi életével, nem szabad így, egyszeri vezényszóra átalakítani. Az üzemi bizottságokat nélkülözhetetlenül fontos intézményeknek tartottam — méghozzá forradalmi munkásszervezeteknek. A két párt harca ezen a területen igen élessé vált, és a Kommunista Párt a Szociáldemokrata Párttal szemben — lényegében — itt győzött. Ennek a szervnek nagy szerepe volt az egyesülés gyors megvalósulásában — inkább ennek, mint a szakszervezetnek, mert az üzemekben, a tett színhelyén, a munkások személyes részvételével és beleszólásával folyt a harc. A Kommunista Párt tehát sokat köszönhetett ennek a szervnek, különösen az első nagy, átfogó államosítás idején, 1948 márciusában. És lám, ez a szerv már nem kell! És pusztán azért, mert a szakszervezetnek át kell állni!...

Nem értettem. Elfogadtam azonban, mert azt ígérték, hogy a szakszervezet átveszi majd az üzemi bizottság teljes szerepét és feladatát. Lehet, hogy valami új kezdődik — gondoltam. — A szocializmus felépítése a cél, és ilyesmiben még nem vettem részt.

Sok vitám volt Rákosival és Farkassal. Farkas beszélt világosabban arról az elképzelésről, hogy az üzemekben a kezdeti főfeladat a *trojka* kialakítása. A *trojka* a párttitkárból, az igazgatóból és a szakszervezet megbízottjából állna. — Új helyzet — mondta. — Meg kell valósítani. Proletárdiktatúra van!

Érveimre azt válaszolta: a Szovjetunióban is így csinálták, nálunk is így kell, hogy legyen!

Farkas többször megkérdezte: — Miért vagy ellene? Mert új?... Csak nem velünk szemben félted a munkásérdekeket? Meglátod, ezentúl minden jóval demokratikusabb lesz...

Rákosi azt is közölte velem, hogy érveimnek és megjegyzéseimnek azért nincs értelme, mert az ÉDOSZ-ban én leszek majd a szakszervezet díszelnöke, és Piros az elnöke.— Maguk majd vigyáznak, hogy rendben menjenek a dolgok!...

A díszelnökség valósággal sértés volt számomra. Rákosi azt mondotta, hogy a párt helyettes főtitkára vagyok és nem szakszervezeti ember — nyugodjak bele. Így lesz jó...

Még valami zavart engem: az, hogy mindez felülről indult. Ismertem a régi, szervezett munkások véleményét. Nem értettek egyet vele.

Kossát leváltották a SZOT éléről és helyére Apró Antalt tették. Már önmagában ez is sokat mondott. Ez a pártvezetés gyámkodását elkerülhetetlenné tette. Jócskán volt olyan megjegyzés is, hogy a szakszervezet *kincstári szervezetté* válik. Ezeket leintették, vagy megvádolták őket szindikalizmussal. Ez pedig bőségesen elegendő volt ahhoz, hogy valakit félreállítsanak.

A munkás-dalos szövetség állapota ennél még cifrább volt. Rákosi ezt külön velem tárgyalta meg. Később Révai is bekapcsolódott a tárgyalásba. A szövetség 1908 óta állt fenn, a szakszervezet és a Szociáldemokrata Párt mellett a legnagyobb kulturális tömegszervezet volt, és jelentős politikai szerepet töltött be, különösen a két háború között. Szívemhez nőtt szervezet, magam is sokáig aktív vezetője voltam.

Rákosi magához hívott. Ezzel kezdte:

— Ide hallgasson, Marosán! Igen kényes kultúrpolitikai ügyet kell magával elintézni. Maga régi munkás-dalos, ismeri ezt a területet. Nem akarjuk feloszlatni a magyar dalos-szövetséget, amely a Horthyék kulturális tömegszervezete volt. A munkás-dalos szövetségnek kell megszűnni... A mi befolyásunk alatt álló, egységes szövetség létrehozása vált szükségessé. Mit szól hozzá?

— A tervnek ez a célja? — kérdeztem Rákosit.

— Nem csak ez. Nézze a kérdés politikai oldalát! Nem lehet nemzeti egységet megvalósítani, ha az ilyen szervek külön-külön léteznek.

— Igaz— feleltem. — Olvadjon be a magyar dalos szövetség a munkás-dalos szövetségbe... Hiszen a kórusokban résztvevők többsége ipari munkás, dolgozó; sőt: a kórusok többsége szakszervezeti kórussá vált.

— Ez nem lenne jó! — mondta Rákosi. — Ez túl baloldali lenne. Ilyesmibe Kodályék nehezen mennének bele; pedig most arról van szó, hogy őket is magunkhoz kapcsoljuk. Így lehet majd nemzeti egységet a kommunisták vezetése alatt megvalósítani.

Politikai logika volt abban, amit Rákosi tervezett, de bennem ismét megszólalt a félelem: megint összedobunk valamit anélkül, hogy felmérnénk, mi lesz belőle. A 24 évig tartó ellenforradalom befolyását ismerve, felmerült bennem az is, hogy ki, kibe olvad be? Ideológiailag melyik lesz erősebb? Ezt meg is mondtam Rákosinak.

— Marosán, maga már megint kételkedik! Ki lesz erősebb... Hát a kommunisták! Maga most is ugyanúgy fél, mint a szakszervezetek esetében. Hát nem látja, hogy itt a munkások érdekeiről van szó?

Megkérdeztem Rákosit, mi lesz az egyházi kórusokkal?

Rákosi azt felelte, hogy azokat nem kell bántani, meg kell hagyni a papoknak, hadd kínlódjanak velük; a karnagyokat azonban ebbe a közös szövetségbe kell bevonni — át kell nevelni, és kézben kell tartani őket.

Révai jött be, leült mellénk. Hármasban vitáztunk.

Kiderült, hogy Révainak is komoly aggályai vannak: nem bízik a karnagyokban.

— Révai — szólt Rákosi — nem kell félni, majd megpuhulnak.

— Megpuhulnak, igaz — mondta Révai. —De elég ez?... Tudnak azok ártani is.

Rákosi ideges lett. Azt mondta Révainak: —Szerencsére Marosánt meggyőztem, most meg te jössz az aggályaiddal.

A vita vége az lett, hogy Révai javaslatára megegyeztünk: létrehozunk egy új szövetséget és Bartók Béláról nevezzük el.

— Mi lesz Kodállyal? — kérdi Révai Rákositól.

— Mi lesz? Majd ő lesz a szövetség díszelnöke.

— Akkor Marosán legyen az elnök — vágta rá Révai.

— Én is gondoltam erre — mondta Rákosi. — Öreg dalos... Most is szívesebben énekelne. De azzal nem ért egyet, hogy a munkás-dalos szövetséget megszüntetjük.

— Mátyás — szólt Révai — ez kényes terület; vigyázni kell...

Rákosi mindkettőnket leintett. — Mitől féltek? Nagyobb dolgot is megcsináltunk már! Legyetek politikusok és bátrak és... hallgassatok rám...

Révai ajánlott egy jó elvtársat: Csillagot, aki jó ismerője ennek a területnek. Vele hajtatjuk végre az elképzelést.

Révai javaslatára, a szövetségen belül kommunista frakciót is létreboztunk. Ez a politikai irányító szerv.

Ezzel még nem szűnt meg az én gondom. A szakszervezetnél én vagyok a díszelnök, a Bartók Béla szövetségben Kodály!... A szervezett munkásság régi, jól bevált intézményeit féltem. Nem látom világosan, hogy mi lesz belőle. A határozat végrehajtásra kerül. Régi munkás–dalosoktól sok szemrehányást kapok emiatt.

Később kiderült, hogy tökéletesen igazuk volt!

3. Kiküldetésen Tiranában és Varsóban

Ezt a folyamatos, belső harcot néhány dolog megszakította.

Kis Károllyal és Vásárhelyi Miklóssal kiküldtek az albán párt kongresszusára, később pedig a lengyel párt egyesülési kongresszusára. Az albán út 2 hétig tartott. Veszélyes és bonyolult utazás volt: Jugoszlávián keresztül kellett utaznunk, pedig velük már igen ellenséges volt a viszonyunk. A csehszlovák és magyar delegáció együtt utazott el egy Prágából érkezett repülőgépen. Velünk jött a felkelő görög kormány egyik tagja is. El akartuk kerülni, hogy le kelljen szállnunk Jugoszláviában. Úgy is indultunk el, hogy egyhuzamban tesszük meg a mintegy 700 kilométert. Útközben azonban a gép egyik motorja kigyulladt és a vezető pilóta jelezte, hogy kénytelen Jugoszláviában leszállni.

Ez életem második repülőútja volt. Az ablaknál ültem és néztem, hogyan terjed a láng a gép szárnyán. Nálam volt a kongresszuson elmondandó beszéd szövege, amit jugoszláviai kényszerleszállás esetén meg kellett volna semmisítenem.

Legidegesebb a felkelő görög kormány minisztere volt. A gép pilótája ide–oda ugráltatta a gépet, majd bukórepüléssel a mélybe szállt. Igen közel kerültünk a repülőtérhez, amikor a pilótának sikerült eloltania a tüzet. Folytathattuk utunkat Tiranába.

Az albán párt kongresszusa jelentős szerepet játszott életemben: itt kezdtem kritikusabban szemlélni az eseményeket. Ez az első alkalom, hogy külföldi kommunista párt kongresszusán veszek részt. A magyar delegáció vezetője én vagyok. Az első meglepő dolog: Enver Hodzsa közel 10 órás referátuma, amit több napon át adott elő. A másik: ezen a kongresszuson szították leginkább a jugoszláv „Tito–banda" elleni háborút. Harmadik: a megvádolt Dzodze, az albán párt munkásszármazású vezetőjének ügye. Enver

Hodzsáék elképesztő vádakat hordtak össze ellene — emberek meggyilkolásáról és a hatalommal való visszaélésről volt szó.

Ültem és napokig hallgattam, Dzodze hogyan esküdött össze a „Tito-bandával", a nagy és hatalmas, a zseniális Enver Hodzsa ellen!"

Koci Dzodze is felszólalt a kongresszuson: önkritikát gyakorolt és elismerte a vádakat. Félelmetes volt. Azzal nyugtattam magam, hogy ez Albánia — ilyesmi nálunk lehetetlen!

Egyik este Enver Hodzsa is fogadta a delegációt. Úgy éreztem, hogy ostromlott országban járunk: annyi katonát, mint itt, még nem láttam. A kongresszusi küldöttek túlnyomó többsége is katona volt. Igaz, hogy Görögországban még folyt a polgárháború, Albánia és Jugoszlávia között, mondhatni, hadiállapot uralkodott.

A kongresszuson a magyar párt nevében olvastam fel beszédet. Az emlék, ami erről a kongresszusról leginkább megmaradt bennem: én még soha annyit fel nem álltam és annyit nem tapsoltam, mint itt. Belefáradtam. Belefásultam. Néhány kirándulás után sikerült elérnünk, hogy egy csehszlovák repülőgéppel visszaindulhattuk.

Igen sok, súlyos sebesülttel érkeztünk Pestre — görögökkel, akiket azután nálunk gyógykezeltek különböző kórházakban.

Valósággal felüdültem, amikor hazaértem. Úgy tetszett: az MDP-ben uralkodó légkör, az állami és pártélet maga a szabadság és derű. Az albán viszonyok és nyomasztó légkör után jól esett itthon lenni, annak ellenére, hogy már nálunk is szaporodtak a letartóztatások, ami különösen a Jugoszláviával határos járásokban volt jelentékeny.

Alig volt idő itthon szétnézni és ellenőrizni a párttisztítást, utaznom kellett Lengyelországba. Ide Gerővel küldtek. Kísérőként Bethlen Oszkár volt velünk, a Szabad Nép vezető munkatársa. Mivel Gerőnek sok dolga volt, abban állapodtunk meg, hogy Bethlennel előre utazunk és Gerő majd utánunk jön.

— Ha megérkezésemig nyilatkoznotok, vagy tárgyalnotok kell — mondotta Gerő — beszéljetek nyugodtan a magyar párt nevében.

Varsóba való megérkezésünk után kiderült, hogy az egyesülési kongresszus egyik nagy témája a Gomulka-ügy. A felszólalások és pártdokumentumok szerint Gomulka nemcsak jobboldali elhajló és nacionalista, de már párt- és szovjetellenes elem is lett!

Nem fogadtam el a Gomulka ellen felhozott vádakat Úgy éreztem, hogy másról van itt szó. De hogy mégis miről, azt nem tudtam megállapítani.

Meglepett Gomulka felszólalása: bátor kiállással nem ismerte el a vádakat és visszautasította azokat. Ez nekem imponált; vele értettem egyet. Igen

fájt, hogy az általam sokra becsült Cyrankiewicz nem kelt védelmére; annak idején ő mutatott be engem Gomulkának.

Megjött Gerő, de nekem kellett beszélnem. Bethlennel sokat vitáztunk Gomulkáról. Abban állapodtunk meg, hogy én nem lehetek autentikus személy ebben az ügyben. Megírtam egy cikket a Szabad Nép számára „A kör bezárul" címmel. Délkelet-Európa országaiban — a munkáspártok egyesülése révén — egypártrendszerre álltunk át. Most már csak a csehszlovák pártnak kell az egyesülést megejteni.

Így zárult be egy kör. De ezzel lezárult a határ is.

Gerő siettette a hazajövetelt. Az ő különvonatán indultunk vissza, annak ellenére, hogy a kongresszus még nem ért véget. Még egy ebéden vettem részt külföldi delegátusokkal.

Gazdag tapasztalatokkal érkeztem haza, de igen sok, megválaszolatlan kérdéssel is. Itthon nehéz volt újból belevetni magam a munkába. Gondolkodásomra rányomta bélyegét a varsói kongresszuson szerzett sok élmény.

A párttisztogatás teljes lendülettel folyt. E munka kellős közepén kaptam egy érdekes figyelmeztetést, amely meglepett, de igen tanulságos is volt: a Nagybudapesti Pártbizottságon kiélesedett az ellentét Földes László és Köböl József között. Rákosi Kádárt bízta meg az ügyek tisztázásával. Ezekről a személyi ellentétekről nem tudtam — nem ismertem belső rugóit. Kiderült, hogy igen régi ellentétről van szó, s hogy a két ember nem szereti egymást, amin nem is csodálkoztam. Ám az a körülmény, hogy Rákosi Kádárt bízta meg az ügy rendbehozásával, számomra több volt, mint figyelmeztetés: engem hát nem tartanak egyenrangú vezetőnek! Lám, még arra sem vagyok alkalmas, hogy rendet tartsak a rám bízott területen!...

Fehér asztal mellett, a lakásomon próbáltam összebékíteni őket. Próbáltam felfedni ellentétük mozgatórugóit, de igazából semmi sem tisztázódott. Egy ideig aztán eltűrte egymást a két ember, de a fúrást azért folytatták.

Ezekben a napokban ismét figyelmes lettem valamire: egy vezető titkári ülés végén Rákosi bejelentette, hogy külön megbeszélést kell tartani a Belügyminisztérium és az Államvédelem munkájáról és személyi problémáiról. Ezen majd részt vesz Kádár, Péter Gábor, Farkas Mihály, Rajk László, valamint néhány magasrangú államvédelmi vezető.

Ezt a tárgyalást Rákosi vezeti!... Mi ez?... Miért ez a titkolózás, amikor magam is tagja vagyok az államvédelmi bizottságnak? És Rajknak miért kell ott lenni? Hiszen ő már nem belügyminiszter!...

Napok múlva megkérdeztem Rákosit, mi az oka a civakodásnak. Irónikusan felelte: a hatáskör, Marosán elvtárs... A rossz emberi tulajdonság kitört az elvtársakból!

Volt ilyen! Sok esetben láttam, hogy ölik egymást az elvtársak a hatalom miatti féltékenység, a rang és a cím miatt. A civil életben is veszélyes az ilyen, hát még az államvédelmi hatóságnál, vagy a hadseregnél.

Elérkezett az év vége — kellemes meglepetéssel: Rákosi a politikai bizottság tagjait feleségestől meghívta magához, baráti vacsorára. Nagy kedvvel mentem el a feleségemmel. Azt reméltem, hogy Rákosi gesztusa fehér asztalhoz ülteti a szerintem egymástól elszigetelt életet élő vezérkar tagjait.

Nagy lett a csalódásom: én még ilyen szürke és unalmas társaság nyomasztó légkörében nem voltam! Pedig Rákosit jó házigazdának ismertem. Farkasék külön társaságot képeztek és kártyázni kezdtek. Az asszonyok táncolni szerettek volna, de táncolni kevesen tudtunk. Megpróbáltam hangulatot teremteni; táncoltam az asszonyokkal, de aztán belefáradtam. Éjjel 1 órakor álltunk fel, és ahányan voltunk, annyifelé mentünk: Farkas a hadügybe, Kádár a belügybe; Rajk és én, asszonyostól a színészekhez mentünk.

Ez az összejövetel győzött meg engem arról, hogy kommunista vezetők között a barátság ismeretlen fogalom — nincs köztük meleg emberi kapcsolat. Élik a maguk elszigetelt életét. Nem vonzó élet!

1949 újév napján otthon maradtunk. Feleségem Gyuri fiammal volt elfoglalva, én le-fel járkáltam a szobámban. Sok bennem a kétely és a gond: félek, hogy befelé fordulás lesz a vége — ami kedvem ellenére van. És nem bennem van a hiba!... Elégedetlen vagyok.

Az is zavar engem, hogy látom: feleségem is kritikus szemmel néz. Nekem hiányzik a régi baráti kör, de neki egyenesen fáj, hogy szinte minden kapcsolatunk megszakadt Justusékkal, Schifferékkel. Dehát... állás, hivatal, hatáskör... Enné meg a fene! Több emberi melegség, bizalom és barátság kellene! Emellett: idegesít az a hajbókolás, amelyben néha részesítenek még a régi szaktársak körében is! Ha néha találkozom Háber Sándorral, Berecze Bélával vagy Nőhrer Árpáddal — látom, ők is nagy változáson mentek át... Csak Balassa Gyula nem változott.

Már csak egy helyen érzem jól magam: az uszodában, Sárosiékkal. Vasfegyelemmel neveli tanítványait, rend uralkodik közöttük, de jó barátok is. Itt kerülök meleg barátságba Székely Évával, Gyenge Valival, Litomerszky Margittal és Zságot Irénnel. Olykor Sárosit egy–egy növendékével meghívom a szigeti szállóba reggelizni — ez leginkább vasárnap fordul elő. Utána hazamegyek. Esténként nagyokat kószálok a

városban, végtelen sétákat teszek, mögöttem tisztes távolságban egy ember, zsebében revolver. Ez is azt a hatást teszi rám, mintha az élet veszélyesebbé vált volna az utóbbi időben — különösen Mindszenty letartóztatása után.[8] Vajon mit hoz az 1949-es esztendő?... Nem tudhatom. Azt azonban érzékelem, hogy valami nincs rendben körülöttem, mint ahogy sok minden nincs rendben kint, a nagyvilágban.

4. Fehér asztal mellett Rákosival

Fel kell oldani ezt a feszültséget. Elhatározom, hogy beszélek Rákosival. Ezen töprengek, amikor megszólal az a bizonyos telefon. Rákosi hív — tehát megelőzött. Annál jobb — gondoltam.

Rákosi, a szokásos üdvözlés után azt mondta: — Jöjjön már át hozzám valamelyik este, beszélgetni... Vagy magának ez már nem hiányzik?

— De igen... Én is készültem felhívni Rákosi elvtársat.

— Hát akkor megállapodhatunk!

Két nap múlva ott ülök a *baráti asztalnál*.. Rákosi kedves és barátságos.

— Hogy van a család?... A fia már nagy...

— Szépen növekszik — mondom.

— Hát kell is az utánpótlás! És a felesége?

— Köszönöm, ő is jól van.

— Segített az ivókúra?

— Jót tett neki.

Feleségem még a nyár végén Farkassal és Szakasitscsal Karlovy Vary-ban volt. Lám, Rákosi mindent nyilvántart — mindenről tud!

— Ide hallgasson: vigyázzon a feleségére; rendes, becsületes asszony! Maga szerencsés ember... Bár mindenkinek ilyen felesége lenne... Most hadd hallom, miért akart hozzám jönni?

Küzdök magammal: rakjak ki mindent, vagy taktikázzak? Az utóbbi nincs ínyemre, belevágok hát: — Kedves Rákosi elvtárs, kezdjük talán azzal, hogy az egyesülés óta eltelt már egy kis idő... illene beszélni rólam is, munkámról, a fejlődésemről és... az egész helyzetről. Mert... bevallom magának őszintén: nem érzem jól magam.

Rákosi felkapja a fejét. — Ne tréfáljon!

— Nem tréfálok Rákosi elvtárs.

— Hát mi a baj? Mi hiányzik?...

— Pontosan nem tudom megmondani... Nem érzem jól magam, és ezt meg kellett mondanom.

Rákosi komoran néz. — Nagyon helyes, hogy szól — mondja. — Az volt a megállapodásunk is, hogy mindent elmond... hogy titkot nem tart magában. Nézzük sorjában: van szép állása, rangja, hivatala, neve; maga valaki ebben az országban! A pártnak, a jövő vezetésének is egyik jogos reménysége, ez pedig nagy dolog! Van szép lakása... tisztelik és szeretik. Mit akar még? Mindezt kevesli?

Nagyot sóhajtva mondom: —Igen, ez mind van, és ez talán sok is.

— Ne tréfáljon...

— Nem tréfálok.

— Hát mit akar még?... — fürkészőn néz s érzem, idegesen is.

— Mi kellene még? — kérdem vissza.

— Igen, mi kellene még magának?

— Több bizalom és emberi közelség — mondom — Jobb tájékozódási és több beleszólási lehetőség a dolgokba... Mert Rákosi elvtárs!... Sok minden történik itt, amiről én nem tudok. Nem kérdezik meg tőlem,hogy erről vagy arról mi a véleményem.

Rákosi ideges lesz.

— Konkretizálná a dolgot?

— Itt van a Mindszenty letartóztatása, amelyet az újságokból tudtam meg...

Közbevág: — Csak nem sajnálja?

— Hát... az újságokból megtudni nem valami szívderítő! De ki mondja meg nekem például azt, hogy valamit jól vagy rosszul csinálok?... A maga részéről ugyan részesültem figyelmeztetésben: ne menjek kocsmába a sofőrrel... Meg hogy: ne védjem a szociáldemokratákat... De nem értem, miért ne védeném őket, amikor felháborító, milyen embertelenül bánnak velük — sorolom az ismert példákat. —Maga sokszor mondta nekem, hogy jó emberismerő vagyok, és most mégis, ezekben a kérdésekben a rossz emberismerőké a szó — és a döntés! És még valamit: nálunk olyan mérhetetlenül nagy a bürokrácia, hogy az ember elvesz benne — az ember, akiért pedig vagyunk!

Rákosi feszélyezetten hallgat; látom, szeretné ha befejezném. Abba is hagyom, pedig sok mindent tudnék még mondani.

Rákosi nagy hévvel kezd beszélni: — Miért mondja, hogy nem hallgatjuk meg magát? Nem én voltam-e, aki megkérdeztem a véleményét a dalosok ügyében?... Igaz, nem értettünk egyet, de... ment a dolog. Vagy a szakszervezet ügyénél nem mondta el a véleményét?... Meghallgattam. Nem értettünk egyet, de az is ment. Csak ne féljen. Hallgasson rám... Mi

foglalkozunk magával. Meg vagyunk elégedve magával... Az a véleményünk, hogy maga nagy nyeresége a pártnak. Többek közt azért is tettük a pesti pártszervezés élére; azt reméltük, hogy ott mindent elsajátíthat, ami a kommunista vezetéshez szükséges... No, nézzük csak tovább! Be kell látnia: egy nagy pártot — amelyet országos és nemzetközi problémák szorítanak — másképp nem lehet összefogni... nem lehet vezetni. A rend és a fegyelem csak így biztosítható. Ezt maga bürokráciának veszi. Egyben igaza van: sok a papír; de sok az ügy is! Egyébként is, gondolkodjék: *papír* nélkül lehetne-e mozgalmat, pártot és államot összefogni, irányítani és vezetni?

Érzem: Rákosi kezdi félrevinni a témát, és elvész a beszélgetés lényege. Közbeszólok: — Rákosi elvtárs!... Dehát én időben semmit nem tudok meg! Amit megtudok, azt vagy kész helyzet elé állító üléseken, vagy az újságokból tudom meg. Ez... számomra idegen vezetési stílus! Önálló ember voltam, önálló vezetővé nőttem ki magam és azért válhattam azzá, mert ahol tanultam, ott az volt a rend, hogy mindenről időben tudtam.

Rákosi ideges. Újból konkretizálást kér.

— Rákosi elvtárs... Nézzük az egyesülés óta végbement, rendkívüli eseteket... Kezdjük a jugoszlávok kizárásával a Tájékoztató Irodából. Aztán: Kádár és Rajk cseréje, majd a Pestre való küldésem. Folytassam?...

— Értem — mondja Rákosi.

— Nem szeretem, ha rólam, nélkülem döntenek. Ha így megy, akkor... akkor én is így csináljam?... Nem szeretem a számomra érthetetlen, sőt ismeretlen és titkos dolgokat.

Rákosi enyhülten szól: — Nézze, Marosán! Elismerem, sok igazság van abban, amit maga mond. De higyje el, mi nem vagyunk bizalmatlanok magával szemben. Hogy ilyesmit érezhet, lehet, hogy... Nagy hajszában vagyunk... Forradalmi változáson megy át az ország és sajnos vagy nem, az úgynevezett kicsire nem nézünk. Node!... Bizalmatlanság, mondja. Hát miért?... Beválasztottuk magát az államvédelmi bizottságba! Remélem, ezt maga is a bizalom jelének tekinti?

— Igen...

— Na látja! Mi mind jobban igyekszünk bekapcsolni magát... Nem szabad hát türelmetlenkednie. Kedvét veszteni, ugyan, Marosán elvtárs!... Nemrég beszéltem Szakasitscsal is... Nagyon meg van elégedve — éli a világát. Maga miért lenne elégedetlen?

Amit Rákosi most mondott, meglepett: Szakasits ugyanis karácsony előtt panaszkodott, hogy mint pártelnök afféle kirakat ember, és éppen úgy van a dolgokkal, mint én.

— Rákosi elvtárs!... Én már nem egyszer szóvá tettem Farkasnál és magánál, hogy Révésznek és Szurdinak a helyzete mit sem változott — Bíró

és Kovács nem adnak nekik hatáskört — lényegében nincs munkájuk és ennélfogva semmiféle befolyásuk sincs az ügyekre. Ez bosszantó, és nem is rólam van szó.

Rákosi felcsattant. — Hát ennek én utánanézek! Majd adok én Bírónak, meg Kovácsnak! Remélem, Marosán elvtárs, maga nem gyűjti a panaszokat?

— Nem, Rákosi elvtárs! Azonban hallgatni és felelősséget vállalni, nem tartom becsületes dolognak.

— Nézze... megelégszik-e azzal, hogy kijelentem: magával meg vagyunk elégedve!

Most én kérdezek: — Rákosi elvtárs miért akart velem beszélni?

— Én?... Ja, persze!... Tájékoztatni akartam magát két fontos dologról. Egyelőre persze titkos... Tavasszal összehívjuk a népfront kongresszust, aztán választást tartunk. Leszavaztatjuk az országot. Learatjuk a termést, amelyet elvetettünk és amely beérett már. Szeretném, ha ezen elgondolkozna, és ha van valami elképzelése, javaslata, velem közölje.

Melegem lett. Első eset, hogy előre értesülök valamiről, beszélgetés közben, négyszemközt.

— Nagy dolgok lesznek itt a választás után — mondja Rákosi. — A 3 éves tervet sikeresen befejeztük... El kell készítenünk az első 5 éves tervet. Gondoljon erre és fejtse ki véleményét...

Amikor eljövök Rákositól, korholom magamat: igaztalan vagyok ezzel az emberrel szemben... Sokat dolgozik, mindenkinél többet — miért bántod? Higgy neki!

Napok múlva Révész és Szurdi közölték velem, hogy Bíró és Kovács hosszan elbeszélgettek velük és kaptak tőlük konkrét munkát. Ezután Révai, Farkas és Gerő is beszélgettek velem. Farkas még azt is megtette, hogy a szervezőbizottság napirendjét előzőleg velem átbeszélte; ezt eddig nem tette. Ennek a szervnek alelnöke vagyok, Farkas az elnöke.

Valami hát mozgásba jött és a *fő emberek* kezdtek feloldódni velem szemben.

Történt más is. Egy titkársági ülés után Rajkkal megyek fel a II. emeletre. Egymás mellett van a szobánk, rég beszélgettünk. Amikor felérünk, Rajk megáll.

— Gyere be hozzám egy kis beszélgetésre.

Óra hosszat diskuráltunk, családi vonatkozású dolgokról. Júliának gyermeke van — fia — s Rajk igen büszke erre. Ismeri feleségem állapotát — ő is gyermeket vár.

— Mondd Gyuri, miért kockáztatjátok?... Böske gyenge állapotában veszélyes a terhesség.

— Tudod Laci... mindketten akarjuk. Egy gyerek az nem gyerek és... Böske nagyon szeretne egy kislányt is.

— Kellene néha találkoznunk — mondja Rajk. — Gyere el hozzánk is locsolni, húsvétkor...

— Elmegyek! Huszonöt éve locsolkodom...

Melegen kezet szorítunk egymással. Gyalog sétálok hazafelé, kísérővel a nyomomban.

5. Fokozzuk az éberséget

Egyrészt úgy tetszik, hogy jól mennek a dolgok, másrészt: mintha a szó és a tett ellentmondanának egymásnak! A munkások ezreit emeljük ki az üzemekből, a gépek mellől és állítjuk vezető helyekre. Proletárdiktatúra van és ezt a vezető munkásokkal kell erősíteni — hallom szüntelenül.

Az állami vonal erősítése van napirenden — az államigazgatás, a belügyminisztérium, az államvédelem, a hadsereg, a diplomácia területe.

Legfőbb érték az ember — olvassuk. Minden káder aranytartalék — a kommunista pártban minden a kádereken múlik! Törődni kell velük... Szeretni kell az embereket, foglalkozni velük és meg kell becsülni őket!... De hogyan is megy ez minálunk?

Kiemeljük őket — ellentmondásról szó sem lehet, a párt küldi, pártmegbízatást teljesítenek. Az államvédelmi és a hadsereg különösen igényes: oda csak nagyüzemi munkás kell! Válogatnak és parancsolnak. Akire sor kerül, azt feleli: értettem! Parancs! Megyek, ahová küldenek...

Márciusban összeült a Központi Vezetőség, és határozatot hozott a tagzárlat meghosszabbításáról. Ez a határozat zárta le az 1948. szeptemberi határozatot a tagság felülvizsgálására vonatkozóan. A határozat megállapítja:

„Még mindig nincs kellő megértés a munkásosztály forradalmi pártjának élcsapat jellege iránt. Sok a pusztán egyéni érvényesülésre törekvő, korrupt elem, sőt itt–ott a belső és külső ellenség tudatos ügynökei is befurakodtak".

Sokszor kérdeztem magamtól: hol ez a korrupt és ellenséges elem? Válasz: meg kell keresni és meg is kell találni!

A szeptemberi határozat 3. pontja szerint: „Pártunk szociális összetételében a kispolgári elemek túlsúlya megnövekedett, pártunk proletár jellege rovására. Sőt, polgári elemek is behatoltak a pártba."

A 4. pont kimondja:„Az egyesülés szükségessé teszi a régi kommunista és szociáldemokrata tagsági könyvek kicserélését, amelyet e határozat szellemében gondosan elő kell készíteni." Vége van — ha egyáltalában vége lehet — a nagy élet–halál harcnak, amelyet néhány hónap alatt kellett lebonyolítani.

Én ismertem mindkét párt 1945 utáni szociális összetételét. A rivalizálási harcok következtében mindkét párt igen rövid idő alatt közel másfél millió taggal rendelkezett; az egyesülés után is több mint 1 millió ember volt a pártban — pontosan 1.100 000. Rövid idő alatt kizártunk ebből 190.000-t, és 125.000-t visszaminősítettünk tagjelöltnek. Ez a munka 60.000 ember „lelkes és fáradhatatlan munkájának az eredménye". Ahogy a március 5–i határozat rögzítette:

„Felderítettük és eltávolítottuk az ellenséges, pártunkba nem való elemeket, a kritika és önkritika kommunista módszerének alkalmazásával éberségre, fegyelemre, pártszerű magatartásra tanítottuk párttagságunk százezreit, megszilárdult a fegyelem, megerősödött az ideológiai, szervezeti egység, kiszélesedett tömegbázisa, megnőtt pártunk tekintélye az egész dolgozó nép előtt."

„Megjavítottuk pártunk szociális összetételét, emeltük tagságunk politikai színvonalát..."

S ami előttem igen jól hangzott:

„A határozat végrehajtása megerősítette a párton belüli demokráciát... Felfedtük a rossz munkamódszereket, a hanyagságokat, megjavítottuk az ellenőrzést..."

Mégis, a Központi Vezetőség vitája után megállapítást nyert:

1. „A felülvizsgálás után is maradtak még osztályidegen, a pártba nem való elemek soraink között".

2. „...Ugyanakkor, egyes bizottságok azzal, hogy túlzott követelményekkel léptek fel a munkásokkal és a dolgozó parasztokkal szemben, egyeseket indokolatlanul távolítottak el sorainkból".

A túlzott követelmények cifra dolgokat eredményeztek. Bár a felülvizsgálást nagyrészt a párt legérettebb, ideológiailag, politikailag legfejlettebb tagjai végezték, ezek közé igen sok kispolgári elem is bekerült. Ha egy munkás, vagy nincstelen paraszt nem tudta elmondani az MDP elvi nyilatkozatát, vagy nem tudta pontosan idézni valamelyik vezető beszédének a pártra vonatkozó megállapításait, már nem volt alkalmas arra, hogy a párt tagja legyen; még akkor sem, ha 40 év óta részt vett a munkásmozgalomban.

Sértő és felháborító volt az, hogy régi munkásokat — nemcsak volt szociáldemokratákat, de olyanokat is, akik az illegális kommunista párt szimpatizánsai voltak — egymás után zárták ki a pártból.

Könnyű volt afféle bélyeget ragasztani valakire, hogy jobboldali szociáldemokrata, vagy affélét, hogy régi frakciós. Ezeket kizárták, de a sok helyezkedő bent maradt a pártban! Találkoztam félelmetes nézettel is ebben az időben. A legjellemzőbb:

„A baloldali szociáldemokraták csak taktikából határolták el magukat a jobboldaltól; sőt: a baloldal azért ment bele az egyesülésbe, hogy aztán belülről bomlassza a pártot!"

Hát igen! Úgy festett ez, hogy a baloldali szociáldemokraták megtették a magukét, s most aztán menjenek a fenébe!

Ez ellen hadakoztam. Rákosi és Farkas azt kérték tőlem, hogy hagyjam abba ezt a hadakozást.

Lezajlott a Magyar Függetlenségi Népfront kongresszusa, nagy országos ünnepélyekkel. Engem is beválasztottak az elnökségbe. Sor került a képviselők jelölésére. Szőnyi Tibor, a káderosztály vezetője azzal jelentkezett nálam, hogy utasítást kapott Rákositól, beszéljen velem a volt szociáldemokrata képviselők jelöléséről — illetve új, személyi kombinációkról. Ez több napi munkát adott. Szőnyivel ismertük az embereket s vigyáztunk, úgy válogassuk össze a jelölteket, hogy a minőségi szempontok is érvényesüljenek. Szőnyi referált Rákosinak. Ezután került sor a Rákosival való beszélgetésre.

Rákosi közölte, hogy alapjában egyetért a kialakított névsorral. Egy kérése volt hozzám: szeretné, ha több helyen vállalnék jelöltséget; különösen vidéken, és ott, ahol nagyobb volt a szociáldemokraták befolyása. Először szabadkoztam: nincs erre szükség!...

— Nincs igaza, Marosán! Az országnak és a világnak látni kell, hogy mi nem nyeltük le a volt szociáldemokratákat.

Arra is megkért, hogy lesz majd egy országos jellegű parasztgyűlés Celldömölkön, menjek el arra is; mi majd ketten megmutatjuk az egységet! Halas majd gondoskodik mindenről...

Halas régi építőmunkás, a kommunista párt illegális mozgalmának egyik tagja, most a két párt egyesített rendező gárdájának parancsnoka.

Ebben az időben kerestek meg régi elvtársaim és barátaim: Gerson, Kornélly és Vas Károly, hogy megyek–e velük húsvétkor locsolkodni? A régi *brigád* együtt van!... Mi csak 1944-ben nem locsolkodtunk. Megegyeztünk, hogy találkozunk, nekem is van néhány kedves helyem a locsolkodásra. Arra gondoltam, hogy a párt néhány vezetőjét is fel fogom keresni.

Húsvét reggel 8 órakor állítottam be Rákosiékhoz. Kedves volt, közvetlen; különösen a felesége örült.

— Hiába — mondja Rákosi nevetve — Marosán nem változik meg! Megmarad fiatalnak és bohémnak...

Azt feleltem: — Locsol az egész ország — és nemcsak a fiatalok, meg a bohémek...

Pohár konyak, aztán tovább Révaihoz. Itt melegebb hangulat fogadott. Révaiék szeretik az ilyen népi szokásokat. Itt van pirostojás is, szép művészi kivitelben. Tőlük Farkas Mihályékhoz megyek.

Farkasékhoz belépve látom, hogy kirándulásra készülnek a gyerekekkel. Farkas fanyalog, de a felesége és a nagyobbik lánya kedvesek. Farkas felhasználja az alkalmat és megkérdi:

— Mondd, miért csinálod te ezt a gyerekes locsolkodást? Komoly kommunista vezető ne tegye nevetségessé magát!

Amióta Farkas hadügyminiszter, még merevebb. Nem vitázom vele. Felállok és továbbmegyek.

Rajkékat keresem fel. Új lakásba költöztek .Ha náluk végzek, elindulok a barátaimmal.

Rajk házi kabátban, fiával foglalkozik a meleg szobában. Ez a hosszú, csontos ember úgy tartja ölében a gyereket, hogy sugárzik róla a gyerek iránti imádat. Felesége elújságolja, hogy Rajk meg is fürdeti a gyereket.

Rajkéknál érezhető, hogy várták a locsolókat — pedig nem volt lány a családban. Az asztal megterítve — ital, sonka, tojás az asztalon.

Rajkkal nekiülünk enni. Aztán iszogatunk és dúdolgatunk. Arra gondoltam, hogy ez mind sokat mond egy emberről!

Rajk Júlia két díszes tojással ajándékoz meg. Kikísérnek. Jókedvűek vagyunk.

— Gyere el máskor is — mondja Júlia.

— Majd jövőre!

Barátaimmal felkerestük a régieket — locsoltunk, ittunk és nagyokat nevettünk, énekeltünk. Este, amikor hazakerültem, arra gondoltam, hogy szép nap volt!

Húsvét után teljes erővel megindult a választási agitáció, amelyre a celldömölki nagy parasztgyűlés tette fel a koronát.

Halassal a rendezés munkájával voltunk elfoglalva. Segítettünk a vidéki elvtársaknak, Halas Rákosi biztosítását is ellátta.

Ekkor figyeltem fel arra, hogy Rákosi már nem iszik akármit, amivel ilyen alkalom esetén kínálják; sőt, nem is mindenütt eszik. Kísérete hozza magával az italt — a termoszt, a poharakat. De azért vidám és barátságos.

Rákosit lelkesedéssel ünnepelték a parasztok. A gyűlés után Rákosi arra kért, hogy áldozzunk több időt a Dunántúlra.

— Marosán, maga tudja, nehéz helyek ezek...

Az agitáció során csak két emberrel találkoztam ezeken a helyeken: Rajkkal és Kádárral. Nekem is volt nagygyűlésem Szombathelyen és Szentgotthárdon.

Eljött május 1. Többórás felvonulás. Állok a dísztribünön. Érdekes az elhelyezkedés: a tribün egyik szélén Rákosi, Farkas, Gerő, Vas; a másikon Szakasits, Révai, Rajk, Kádár és Marosán. Még őrzöm a képet — akkor ennek nem tulajdonítottam jelentőséget!

Május 14–én hosszabb megbeszélésem volt Rákosival. Május 15–én 41 éves vagyok. Szűk baráti köröm kedves születésnapi ajándékkal lepett meg: albumot kaptam, amelynek a képei az egyesülésért folytatott harc jeleneteit örökítették meg.

A választás simán lezajlott — az ország szavazott.

Este Rákosi közölte velem,hogy jó lenne, ha nagyszabású gyűlés keretében ülnénk meg a 96,6 %–os választási győzelmet.

A pestiek örültek. Megindult a mozgósítás.

Május 16–án, hétfő délután ritkán látott nagy tömeg verődött össze a budapesti pártház előtt. Rákosi, Farkas, Gerő, Révai, Rajk, Kádár, Szakasits, Kovács István, Szirmai István, Orbán László, Szőnyi Tibor vannak jelen. Megvendégeltem őket. A nagygyűlést én nyitottam meg és Rákosinak adtam át a szót.

Rákosit olyan óriási lelkesedés fogadta, amilyet még életemben nem láttam. Emiatt alig tudtam megnyitni a gyűlést. Rákosi minden jelentősebb szavát taps és hangorkán fogadta.

A tömeg nem akart eloszlani. Rákosit többször kihívták az erkélyre. Engem valahányszor magával húzott. Új tisztségemben eltöltött hónapok után először töltött el a jól végzett — ez esetben szervező — munka öröme.

A gyűlés után is együtt maradtunk, kisebb társaságokban folyt a diskurzus. Az egyik sarokban Orbán László, Szőnyi Tibor és Szirmai István; a másik sarokban: Révai, Gerő, Farkas. Késő este indultam haza. Elégedetten?... Afféle érzéssel, hogy fog ez menni!

6. „Imperialista ügynökök" a pártközpontban

1949. május 17. A margitszigeti uszodából sétálok kifelé. Spekulálok. Sokat vagyok egyedül — kevés a barát. Az úszás az egyetlen kedvtelésem.

Sokan megismernek. Köszönnek. Már rég tudom, hogy a pesti ember szereti, ha a nevesebb ismerősei nem autón száguldanak el mellette. Mögöttem a kísérőm — az angyalka. Lassan 1 éve már annak, hogy államvédelmi felügyelet alatt élek.

Rákosi tegnap kijelentette, hogy a *pesti* pártmozgalom jól dolgozik — minden elismerést megérdemel. Ebben az én munkám is benne van — jóleső érzés ezt tudni.

Befordulok a *pesti* pártközpont kapuján. Lift visz fel az emeletre. Belépek a dolgozószobámba, amelynek előttem olyan illusztris emberek voltak gazdái, mint Rákosi, Rajk és Kádár. 8 óra. Megreggelizem és elszívom az első cigarettát. Ilyenkor senki sem zavar. Átnézem a lapokat, és amikor ezekkel megvagyok, néhány iratot tanulmányozok.

Bejön a titkárnőm, érdeklődik, kérek-e valamit.

— Köszönöm, semmit! Ha lehet, ne engedjen be hozzám senkit.

Ablak nyitva, a nagy térről a friss tavaszi levegő áramlik be, a gyerekek zsivajával.

Telefon riaszt meg. A külön vonal! Ilyen csak a PB tagjainak van. Felveszem a kagylót. Nincs időm szólni — megelőznek:

— Üdvözlöm Marosán! Hogy van?

Rákosi jól ismert basszusa ez. — Köszönöm Rákosi elvtárs!... Erőt, egészséget. Ezt a köszönést azért szoktam meg, mert alkalmas mindenki számára.

— Korán kezd... Ez igen szép.

— Pék vagyok... egész életemben korán kezdtem a munkát.

— Nagyszerű! Legyen szíves átjönni hozzám 10 órára. Rendkívüli titkári lesz.

— Kérem... ott leszek.

Mindig belém vág az idegesség. Még nem emlékszem olyasmire, hogy valami kellemeset tudtam volna meg egy rendkívüli titkárin!

Érdekes, ezen a reggelen Rákosi nem érdeklődött a feleségem és a családom felől. De miért is érdekes ez? Nem is tudom...

Köböl József lép be hozzám — helyettesem. Régi, illegális kommunista; bizalmatlan természet. Régen ismer.

— Szervusz, Marosán! Mi újság? — kérdi sima modorában, hisz mégiscsak felettese vagyok.

— Át kell mennem... Rendkívüli titkári lesz 10 órakor. Maradj a házban, Köböl elvtárs.

— Miről lesz szó? — kérdi.

— Nem tudom. — Mivel többet nem mondhatok, Köböl sértődötten kimegy.

Fél tízkor az autó robog velem az Akadémia utcai központba. Az épület körül és bent is már szigorú államvédelmi rend uralkodik.

Belépek a házba. Mindenütt tisztelegnek. Felvisz a lift, belépek a szobámba. Titkárom, tirkárnőm néhány szóval referálnak. Az órára nézek. 3 perc! Elindulok.

A folyosón Gerőbe botlom. Köszönök neki. Valamit visszamorog.

10 órakor bent vagyok Rákosi szobájában, köszönök és leülök a helyemre, előveszem a blokkpapíromat és a golyóstollat, amit Rákositól kaptam. A blokk felső részére felírom: „Május 17. r.t. ülés." Mindenki jelen van. Rákosi elindul az íróasztalától, majd leül közénk, körülnéz és szól:

— Amint látom, mindenki jelen van. Üdvözlöm a elvtársakat. Meg is kezdhetjük az ülést.

Hallgatom a sablonos szavakat, amelyek soha nem változnak. Rákosit nézem — szokásom, hogy az előadót nézem: nemcsak az érdekel, amit mond, hanem az is, hogyan mondja.

Rákosi az üdvözlés után elkomorodik, gondterhelt arcot vág.

— Elvtársak, igen szomorú és sajnálatos bejelentést kell tennem... Pártunkat nagy szégyen érte.

Mi az isten lehet ez már megint? Beleborzongok

Rákosi felemeli a hangját.

— Elvtársak: az ellenség betört pártunk szívébe, a központba! Nem vagyunk éberek az ellenséggel szemben!

Hallgatunk. Rákosi lénye a jogos felháborodást tükrözi; fejét leszegi; keményen bólint mondanivalójához. Ökölcsapásként ér, amint hallom: dr.

Szőnyi Tibort és Szalai Andrást, a káderosztály vezetőjét és helyettesét le kellett tartóztatni! Kémek!... Imperialista ügynökök!...

Nyomasztó a légkör.

— Nem vigyázunk elvtársak! — folytatja Rákosi. — Kiderült, hogy az ellenség itt van a központban és szabadon tevékenykedik. Szerencse, hogy az államvédelem — Péter Gáborék — kezdik már megtanulni a szakmát; lecsaptak az ellenségre.

Már nem gondolkodom — erre most képtelen vagyok; nézem a többieket.

Farkas arca szigorú és elszánt; az egész ember ugrásra kész.

Gerő komor, hideg — maga elé néz.

Révai szeme cikázik a szemüveg mögött, ideges, nyugtalan; előszedi, majd elrakja a töltőtollát — beteg volt a szívével, Rákosi mondotta, hogy kímélni kell, mert egy szívroham el is viheti; a választási harcban nem vett részt, Balatonfüreden volt, Szakasits, Rajk meg is látogatták.

Rajk sápadt.

Kádár komor és sápadtan néz maga elé.

Kovács mintha megsértődött volna, afféle duzzogós.

Szakasits rámnéz — érted te ezt? — sugározzák a szemei.

Nem értem! Hát hogyan lehetséges ez ebben a jól felépített és agyonkonspirált pártban?

Mély csend üli meg a termet és az embereket.

Még egy kiegészítés Rákosi részéről:

— Elvtársak, ez szigorúan titkos tájékoztatás volt!

Hallgatni kell, nehogy kiszivárogjon, mert ezeknek cinkosaik vannak. Dr. Szőnyi Tibor nyugatról jött haza, Jugoszlávián keresztül. Rég beszervezték...

— Szalain sem csodálkozom — vágja rá Farkas. Ez az álpuritán, aki nem ül be egy szép kocsiba... ez a purifikátor, aki kritizálja a felső vezetést a nagy lábon élés miatt. Az effélék mind gyanúsak!

A többiek nem szólnak. Én is hallgatok. Az idegeim pattanásig feszültek.

Az ülés félórát se tartott. Nem kérdezek semmit, nem is búcsúzom senkitől. Szakasitscsal lépek ki a szobából. Úgy látom, hogy szinte mindenki menekül.

Szakasits kér, menjek le hozzá.

— Jó, de előbb felmegyek a táskámért.

Néhány perc múlva már nála vagyok. Szakasits íróasztalánál ül és maga elé néz. Szomorú.

— Mondd Gyuri!... Tudtál te erről?

— Nem.

— Érted te ezt?

— Szaki, én semmit se értek.

— Én sem.

Szakasits, a párt elnöke nagyot sóhajt. — Egye meg a fene az egészet! Megyek az elnöki hivatalba, ott jobb a levegő...

Együtt lépünk ki az épületből, a táskámat odaadom a kísérőnek, a kocsit elküldöm a pesti központba. Gyalog vágok neki az útnak. Magamban kell most maradnom.

A bejelentés szörnyű! Próbálom megérteni. Ki ez a Szőnyi Tibor és ki ez a Szalai? Mit tudok róluk? Szalaival kevés, szinte semmi kapcsolatom nem volt. Épp hogy megismertem. Rideg, merev magatartásával és különösen azzal volt ellenszenves, hogy gyűlölte és marta a szociáldemokratákat.

Szőnyi Tiborról többet tudok — több dolgom is volt vele. Szimpatikus, művelt, okos, szorgalmas embernek ismertem. Hát mi ez?... Hiszen ezeket meleg barátság fűzte Szirmai Istvánhoz, Orbán Lászlóhoz, Hegedűs Andráshoz, Kovács Istvánhoz. Szőnyi Tibor orvos — emigrációból jött haza, fontos helyen volt a háború alatt. Orosz felesége van. De ami szörnyű, és én nem tudok megbékülni vele: Szőnyi Tibor a Központi Vezetőség tagja. Csak úgy elvihetik?... Felrémlik egy régebbi jelenet; 1948 áprilisában közös megbeszélésen voltunk Farkas Mihálynál, aki pökhendi módon és durván beszélt Szőnyivel és Szőnyi ezt zokszó nélkül tűrte.

Szalai nem volt emigrációban, de börtönben ült és 1944-ben részt vett a sátoraljaújhelyi börtön-kitörésben... Csoda, hogy megmaradt. Hogyan kerül így össze ez a két ember — a káderosztály vezetője és helyettese?...

A Belvárosban járok, szép, meleg tavaszi idő van. Próbálok tisztán látni. Keresem a szociáldemokrata példákat — Peyert, Kelement vagy mást, akik így vagy úgy megszöktek. De ezek nyílt, ismert dolgok, itt pedig mindent titok és homály takar.

Egy órai séta és gondolkodás után belépek a pesti titkárságra. Jön Köböl. Hát ez is Szőnyi barátja és Szalaié...

— Mi újság... mi volt az ülésen?

— Semmi! — felelem közömbösen. — A választási harcot és annak eredményeit összegeztük. A pontos eredményeket nyilvánosságra kell hozni.

Köböl központi vezetőségi tag, ismert ember és hazudnom kell neki! Magamban dühös vagyok — miért kérdez folyton?

Szerencsére Köböl tudja, hogy meddig kérdezhet. Megy is kifelé.

Járkálok a szobában. Mit csináljak?... Nekiülök tanulmányozni a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság anyagát. A fejem máshol jár. Estefelé menekülök a *házból*.. Igaza van Szakasitsnak: fullasztó itt a levegő!

Két nap múlva Farkas hívott. Beszélni akart velem. Káderkérdésről volt szó. Farkasnak a honvédelmiben sok ember kellett és a pestiek nem szívesen

adtak. Földes és Mező ebből nem is csináltak titkot; dühösen mondták: Farkas Mihály eszi a káderekét!

Farkasnál találtam Rajkot. Úgy éreztem, hogy amint beléptem, másról kezdtek beszélni.

Rajk nyugodt, de sápadt. Farkas rideg és fölényes. Néhány perc múlva Rajk elment.

Farkas örült, mert megkapta, amit kért tőlem. A végén megkérdezte: — Hogy vagy?

— Köszönöm, megvagyok. Sokat gondolkodom ezen a Szőnyi dolgon.

Farkas rámcsap:— Lehet is gondolkodni, pajtás! Tudod, milyen nehéz volt?... De az a fontos, hogy sikerült! Most majd felgöngyölítjük ezt a bandát.

Hogy Farkas sok mindent tud, elhiszem, de amit most mond, el nem fogadhatom. El is jövök tőle. A frázisok nem érdekelnek!

A Lánchídon gyalog megyek át Budára. Késő van, alig járnak az utcán. A kísérő mellém szegődik, suttogva kérdi:

— Mit szól Marosán elvtárs a Szőnyi ügyhöz?

A szívembe vág: a fene egye meg, ez már tudja! Persze ávós főhadnagy! De nekem hallgatnom kell! Uralkodom magamon. Nyugodtan felelem:

— Nagy szégyen!... Példátlan eset...

Másnap reggel Köböl bejött hozzám beszélgetni; elmondottam neki Szőnyiék letartóztatását. Meglepődött.

Később ugyanígy elmondottam Földesnek és Mezőnek is azzal, hogy titok.

Másnap Farkas sürgősen hívott. Vallatón csapott le rám:

— A Szőnyi ügyet elmondottad Pesten!

Őszintén feleltem.

Farkas felcsattant: —Veszélyezteted az egész ügyet... Fecsegsz!

Én is felcsattantam: —Kérem, akikkel beszéltem KV tagok, és vezető pártmunkások!

Farkas kiabál: —Mi közük nekik hozzá? Majd megtudják!... Vedd tudomásul, hogy neked vagy Rákositól vagy tőlem kell engedélyt kérned az ilyesmihez!... És ne bízzál senkiben!

Látja rajtam, hogy dühös vagyok. Csendesebbé is válik .

— Ide hallgass — mondja — légy óvatos; nem tudhatod, hová fejlődnek a dolgok. Neked azért mondtuk meg, mert megbízunk benned... Ez ne forduljon elő többé! Ártasz magadnak, ártasz a pártnak és az ügynek.

— Értettem... Nem fog többé előfordulni. Tudok én titkot tartani, de... ez a forma idegen és érthetetlen is számomra. Vezető káderekkel így bánni!

— gondoltam azután. Egy központi vezetőségi tag nem számít, egy ávós főhadnagy annál inkább!

Farkas Mihállyal megtanácskoztuk a csehszlovák párt egyesülési kongresszusát — ide kettőnket küldenek ki. Ideadja a beszédét, amelyet cseh nyelven fog elmondani. Úgy látom, Farkasban van készség arra, hogy feloldja a feszengésemet, én azonban bezárkózom magamba.

Ellentmondások gyötörnek. Figyelem az embereket és gyanakvóvá leszek. Nagyon bánt az, hogy nem tudom, ki jelentett be Rákosinál vagy Farkasnál — Köböl, Földes, Mező?... Nem mindegy?... Hát így állunk!

Csapásként ért, hogy a feleségem este azzal fogadott, hogy letartóztatások vannak a pártban, mit tudok erről?

— Semmit! Nem kell a pletykákra hallgatni...

Szégyellem magam, amiért neki is elkezdek hazudni.

7. — „Te jól ismerted Rajkot. — Ez a kommunisták ügye."

Megint reggel 8 óra. Reggeli után vagyok és szívom az első cigarettát. Azon gondolkodom, hogy nem jó ez a nyugtalan és titokzatos élet; nem jó ez a szemforgatás és a hazugság. Az sem jó, hogy én olyan szenvedélyesen reagálok mindenre. Miért csinálok ügyet abból, hogy Szőnyit letartóztatták? És ha valóban ellenség? Hiszen ellenség van elég. Talán igazuk van azoknak, akik azt mondják, hogy sok bennem a szociáldemokrata csökevény. De hát... a fene egye meg, hisz senkivel sem találkozom már a régi barátok közül. Olykor-olykor Révész vagy Szurdi settenkedik be hozzám, érdeklődnek erről-arról. Szakasits napok óta elkerül.

Úgy belemerülök a spekulálásba, hogy megijedek, amikor megszólal a telefon. Megint Rákosi:

— Jó reggelt! Hogy van Marosán?

— Köszönöm jól.

— Úszás és reggeli után?...

Míg ezt mondja, arra gondolok: ez az ember mindent tud rólam!

— A család?...

— Köszönöm jól.

— Mondja, vigyáz a feleségére?

Gyermeket várunk és Rákosi is tudja, hogy ez feleségem számára kockázatos.

— A szememet rajta tartom!...

Hirtelen vált át: — Marosán elvtárs!... Jöjjön át hozzám 10 órára. Rendkívüli titkárit tartunk.

— Ott leszek...

Kattan a telefon. A kagylót gépiesen visszateszem. Vajon mi lehet megint?...

Felállok. Senki sem kérdi, hová megyek.

— Az Akadémia utcába — szólok a sofőrnek. Nagy sebességgel robogunk át a városon.

Belépek a néma házba. Gyalog megyek fel a második emeletre. Az irodában is némaság fogad. Amikor belépek Rákosi szobájába, mindenki áll és beszélget. Rákosi derűs, kedélyeskedő. Körülnézek. Valaki hiányzik?... Előfordult már... Rajk, a külügyminiszter hiányzik! Biztos sok a dolga... Mindenki a helyére szivárog. Jelen vannak: Rákosi, Szakasits, Farkas, Gerő, Révai, Kádár, Kovács István, Donáth és Marosán. Egymásra alig nézünk.

Rákosi az íróasztalnál ül. Telefonozni készül.

— Kérem, ne kapcsoljanak be senkit!... — Leül. Körülnéz.

— Hát kezdjük el, elvtársak.

Feszült csend.

— Igen nagy szégyen érte pártunkat! Elvtársak, nem tudom még, ezt hogyan fogjuk kiheverni. Elfogtuk Szőnyi és Szalai legfelsőbb kémkapcsolatát — a főnököt! Szőnyi megtört és bevallotta... Az éjjel kellett letartóztatni Rajk Lászlót! Kiderült, hogy Rajk...

És mondja, mondja, szenvedélyesen és dühösen. Fejemben kopognak a szavak: kém... felsőbb kapcsolat... Szőnyi bevallotta... Rajk László... A hátamon futkároz a hideg. Beleremegek. A jelenlevők hallgatnak...

Kitör belőlem: — Nem igaz! Ez lehetetlen... és hihetetlen!...

Rámnéznek. Az egész csak egy pillanatig tart. Rákosi színt és hangot vált. Már nem szenvedélyes — szinte derűs. Hozzám atyáskodóan kioktató.

— Marosán, magán meglátszik, hogy a szociáldemokrata pártban nőtt fel. Meg van lepve... Fog maga ennél nagyobb meglepetésben is részesülni.

Szégyenkezve mondom: — Dehát ez... képtelenség!

Ez... lehetetlen!... Ebbe a testületbe beépülni?...

Rákosi most már csak nekem beszél: — Már rég gyanús volt nekünk, de... Igazában akkor figyeltünk fel rá, amikor javasolta, hogy a Belügyminisztériumban oszlassuk fel a kommunista pártszervezetet. Egyébként is telerakta a minisztériumot a spanyolos barátaival. A Rákosi-brigád párttitkára volt, le kellett váltani... Onnan is... hogy került haza, most fogjuk majd tisztázni. Rossz volt a viszonya az államvédelemmel... Péter Gáborék szerencsére idejében felismerték.

Hallgatom Rákosit és összeomlik bennem az emberekről, politikáról, barátságról, mozgalomról alkotott minden eddigi vélemény. Milyen ember... milyen vezető is vagyok én, hogy ezt nem ismertem fel? Hiszen... akkor én semmire sem vagyok alkalmas!

— Elvtársak — mondja Rákosi — ezt be kell jelentenem a Politikai Bizottságnak, aztán a Központi Vezetőségnek. Addig kérünk mindenkit, tartsa titokban... hiszen a cinkosai megszökhetnek!

Az ülés véget ér, a bejelentést tudomásul vesszük. Felállok. Köszönés nélkül lépek ki a szobából. Felmegyek az irodámba. Falom a cigarettát. Eszembe jut, hogy még áprilisban, a Politikai Bizottság foglalkozott a Belügyminisztérium valamint az államvédelem párt és politikai munkájával, és sok hibát vetettek fel. Ezen az ülésen Rajk önkritikát gyakorolt. Én is felszólaltam... kifejtettem, hogy mi szociáldemokraták nem tettük könnyűvé Rajk helyzetét, mire Rákosi odaszólt a jegyzőkönyvvezetőnek, hogy Marosán felszólalását szó szerint vegye jegyzőkönyvbe. Ezt én természetesnek tartottam. Most döbbenek rá ennek a jelentőségére. Hogyan lehetséges ez?... Nincs válasz!

Délután a PB ül össze. Néma csend. Egy–kettőre vége azzal, hogy Rákosi bölcs vezetésére bízzuk a dolgokat.

Lementem Szakasitshoz. Nekiszegeztem a kérdést:

— Mondd meg őszintén, te tudtál róla?

— Nem tudtam róla! Semmit...

— Szóval minket ebből is kihagytak?

— Úgy látszik — mondja Szakasits.

— Elég volt! — tört ki belőlem. — Én nem leszek fejbólintó János!...

— Mit akarsz tenni?

Meglep a kérdés. Tényleg, mit is akarok tenni?... — Hát... először is beszélek Farkas Mihállyal, Révaival, de ha kell Rákosival is! Megfogadtatták velem, hogy nem lesznek titkaim és kételyeim... nekik mindent elmondok. Embereket csak úgy elvisznek, aztán bejelentik, hogy vegyem tudomásul... Komoly vezetőket...

Szakasits szánakozva néz rám. Kérlel: — Ne szólj, Gyurka... Ez az ő dolguk...

— Dehát... te jól ismered Rajkot, még az építőktől...

— Nézd... ezt nem gondoltam Rajkról.

— Emlékszel, mit mondott nekünk Kéthly?... A kommunista pártban két frakció van... két vonal. A két frakció vezére Rajk és Rákosi. Mi ezt akkor nem hittük el. Szaki... mi nem lehetünk némák... szólnunk kell!

— Mit akarsz tőlük kérdezni?— kérdi Szakasits.

— Vannak-e bizonyítékok? Amit mondtak, kevés; nem lehet elfogadni.

— Gyurka!... Mi sok mindent nem értünk ezeknél. És nem is fogunk... Hagyd. Ne védelmezz senkit.

— A rosseb, aki megeszi! Én magamat védem... Nem válhatok hitvány alakká... nekik sem akarok hazudni. Nekem tudnom kell, hogy ebben a magas szintű testületben hogyan lehetséges az ilyesmi!...

Szakasitstól Révaihoz megyek, aki beteg és az irodájában díványon fekszik. Szomorúan fogad.

— Nem zavarlak?...

— Ne marháskodj! Te sose zavarsz.

— Hát akkor... Kedves Révai, hallgass meg. Megfogadtattátok velem, hogy ha bármit nem értek, vagy kételyeim támadnának, tudomásotokra hozom... Ezt a Rajk ügyet nem értem! És ahogy zajlik nem is helyeslem. Én már sokat láttam és sokat hallottam, de... Tessék ezt nekem megmagyarázni!

Révai felkel a díványról és az íróasztalához vánszorog; leül; a nyakán ugrálnak az erek, az arca vörös lesz. Nehezen szólal meg.

— Gyurka... én beteg vagyok és alkalmatlan arra, hogy a kérdést veled megvitassam. Tanácsolom: vedd tudomásul... Vagy beszélj Mihállyal.

Értem: Révai nem akar nyilatkozni! Hát jó, megyek Farkashoz.

Farkas higgadtan fogad. Később azonban idegessé válik. Hosszan és szenvedélyesen beszélünk. A kérdéseimre adott válaszai vagy homályosak vagy kitér a válaszadás elől. Majd felcsattan:

— Nem hiszel?...

— Ez nem hit kérdése!

— Nézd... ha nekem nem hiszel, beszélj Rákosi elvtárssal.

— Értem. Meg is teszem!

Rákosit telefonon hívom. Nincs a házban. Hazavánszorgok. Otthon a feleségemre se nézek. — fekszem le.

Reggel, alighogy beérek az irodába, hívom Rákosit.

— Jó reggel, Marosán! Már bent van?...

— Igen...

— Mi újság?

— Kedves Rákosi elvtárs, szeretnék magával beszélni. Sürgősen...

— Tessék.

— De nem telefontéma... Négyszemközt szeretnék beszélni.

— Szívesen látom... Este megfelel?

— Megfelel. Köszönöm...

— Viszontlátásra.

Este, amikor belépek Rákosihoz, nem az íróasztalához invitál, hanem a baráti sarokba. Italt készít.

— Hallgatom Marosán elvtárs... Tessék.

— Nem értem én ezt a Rajk ügyet... a körülötte zajló titokzatosságot. Ha úgy van... miért nem a Központi Vezetőség előtt leplezzük le?... De van egyéb is, és ez az én nagy problémám. Mondja, Rákosi elvtárs: miféle vezető vagyok én, ha ezt nem vettem észre? Hát... engem ilyen könnyen be lehet csapni? Én Rajkkal személyes barátságban voltam... szoros politikai kapcsolatban is, különösen mint belügyminiszterrel... Mondja meg, Rákosi elvtárs, őszintén, meddig kell nekem ezeket a befejezett tényeket tudomásul vennem?...

Rákosi nyugodtan hallgat.

— Rákosi elvtárs: én nem leszek itt jó vezető... Engedjen el, kérem... Helyeztessen más beosztásba. És... ez a Rajk ügy nem valami provokáció?...

— Nézze, Marosán!... Vegyük sorba a dolgokat, szenvedély nélkül. Nem vagyunk mi olyan szamarak, hogy bennünket provokálni lehessen! De azért... mi erre is gondoltunk. A tények azonban és a vallomások világossá tették a dolgot. Kedves barátom: az ilyen dolgot nem lehet rögtön a központi ülésen letárgyalni. Majd ha együtt van minden. Mit tudja maga, ki mindenki van még benne?... És mi minden van még emögött? Ha előbb kerül nyilvánosságra, mint kellene, tönkreteszi a jó munkát. Kedves Marosán... ez bizalom kérdése! A titkárság és a Politikai Bizottság felhatalmazást adott nekem — maga is megszavazta! Vagy nem bízik bennem?...

Közbeszólnék, de leint, várjak még.

— Marosán... mi azért nem kapcsoltuk be magát ebbe az ügybe, mert ez nem szociáldemokrata ügy. Ez a kommunisták ügye! Maga egy éve van itt... még sokat kell tanulnia, dolgokat megismernie, hogy kellő kommunista tapasztalatra tegyen szert. Azt hiszi, nekünk kellemes ez az ügy?... Ebből a gazemberből mi csináltunk híres vezetőt és látja, így hálálta meg!... Magát csapta be? Akkor mit szóljak én? Maga fel akar állni és el akar menni ezért a rongyemberért? Ne tréfáljon! Mivel Rajk becsapta a pártot és külön engem, most én is vegyem a kalapom és hagyjak itt mindent?... Sajnos, sok mindennel kell számolni! A Kommunista Párt az imperializmus célt áblája — minket támadnak. A Rajk ügy is támadás! Dehát... gondoljon Peyerre, Szélig re! A Szociáldemokrata Párt sem volt mentes... Hogyan lehetne mentes a Kommunista Párt?

Leghatásosabb érve az volt, hogy ez nem szociáldemokrata ügy! Rákosi biztatásával megyek tovább:

— Jöjjön Marosán elvtárs, máskor is! Jöjjön... És dolgozzon tovább abban a tudatban, hogy mi bízunk magában.De... maga is bízzon mibennünk!

Hazafelé menet a szívem fáj — először életemben!

Feszültség és nyugtalanság érezhető a pesti apparátusban. Érzem, hogy a Rajk ügyről is tudnak, ami nem csoda: sok a barátja, még az államvédelemnél is. Én rendületlenül hallgatok és teszem a közömböst, mintha semmit se tudnék. Egyébként sem bízom senkiben.

Összeült a Központi Vezetőség. Felejthetetlen ülés! Hatása szörnyű!...

Rákosi elnököl. Kádár mint belügyminiszter az előadó.

Kádár sápadt s mintha nagyon fáradt lenne. Érezni rajta, hogy valami „nem szeretem dolgot" kell elvégeznie. A Központi Vezetőségnek szóló jelentést olvassa. Nagyrészt vallomások — Szőnyi és Szalai Rajk ellen szóló vallomásai. Bármennyire is világos dolog, nem tudok megszabadulni a gondolattól, hogy Rajk és Szőnyi nincsenek itt a központi vezetőségi ülésen. Minden olyan logikus...

Nézem a Központi Vezetőség tagjait — kétharmadát személy szerint is jól ismerem. Külön is figyelem a szociáldemokratákat, akik szinte bénán hallgatnak. Érzem: ezen az ülésen a hallgatás igen beszédes: szinte ordít.

Apró Antal és Orbán László felszólalása tragikus. Apró a SZOT főtitkára. Beszél s el-elcsuklik a hangja; törli a szemét; dadog, hebeg. Rajk barátja még az építőmunkás mozgalomból. Sírva ül le.

— Nem ismertük fel... Megtévesztettek bennünket — mondja Orbán, Szőnyi és Szalai jó barátja.

A Központi Vezetőség ülése hamar véget ér. Köszönetet szavazunk Rákosinak és felhatalmazást adunk neki a további munkához. Aztán némán eltávozunk.

Másnap az újság közölte Rajk letartóztatásának tényét.

Napok múlva Farkas Mihállyal elutaztunk Prágába a csehszlovák egyesülési kongresszusra. Soha ilyen nehéz utam nem volt és soha még olyan nehezen nem telt az idő! A kongresszuson is tépelődtem és éjjel rosszul aludtam.

Farkas igen boldog volt — vezérezredesi egyenruhában utazott, úgy is lépett fel a kongresszuson és cseh nyelven beszélt. Nagy sikert aratott. Ezen a kongresszuson találkoztam a régi ismerősökkel: Fierlingerrel, Gottwalddal, Slanskyval.

Nem vártuk meg a kongresszus befejezését. Vasárnap külön repülőgép jött értünk. A gépen volt Péter Gábor is.

Amint a gép elindult, Farkas és Péter Gábor hátraültek a gép végébe. Iratokat olvastak és hosszan beszélgettek. Én egyedül maradtam. Tudtam, hogy a két ember miről beszélget. Amit tettek, bizalmatlanságnak vettem.

A gép leszállt Pesten, Farkas és Péter Gábor külön autóba ültek és búcsú nélkül tűntek el. Később a sofőrömtől tudtam meg, hogy Balatonaligára mentek, Rákosihoz.

Feleségem újságolja, hogy milyen nagymérvűek a letartóztatások. A város tele van rémhírekkel. Kér, mondjak valamit, mi ez?

— Nem tudom!... És ne is kérdezz!

Félek, hogy a bizalmatlanság megrontja a kettőnk viszonyát, de mégis hallgatok.

Néhány nap múlva nálam is jelentkeznek a letartóztatottak hozzátartozói vagy barátai. Az első Marsal László felesége. Marsal rendőrezredes, a nevelési osztály vezetője. Az asszony elzokogja, hogy férjét az éjjel elvitték.

Nem tudok segíteni.

Elvitték Neufeld Ervin özvegyét is — az ő ügyében Kadosa Pálné interveniált nálam. Szerettem és becsültem őket, de csak azt mondottam: nem tudok segíteni!

Így telnek a napok. A rendkívüli titkári egyre gyakoribb. Egy ilyen rendkívüli titkárin Rákosi bejelenti, hogy Révainak és Marosánnak be kell mennie a kormányba — Révai népművelési miniszternek, Marosán könnyűipari miniszternek! Széjjelválasztjuk az iparügyi minisztériumot...

Az ülés után Rákositól meghallgatást kértem. Könyörögtem neki: ne engedjen ki a pártmunkából! Nem értem vele semmit.

— Marosán!... Révait és magát be kell vinni a kormányba... A kormányt erősíteni kell.

— Hát lehetek én jó miniszter?...

— Lesz!

— Mi utal erre?

— Marosán... maga tapasztalt ember! Jó emberismerő, szervezni, mozgósítani tud és... kitűnő propagandista.

Nehezemre esett kiszakadni a pártmunkából, de tudomásul vettem és mentem. Letettem az esküt — sok ceremónia!

Napok múlva későn megyek haza, a feleségem azzal fogad, tudom-e, hogy Justus Pált letartóztatták?

Megdermedek. — Nem igaz! —ordítom.

— De igaz — vágja rá a feleségem.

— Lehetetlen!... Tegnap még beszéltem vele.

— Mi történik itt?... Miért hallgatsz, nekem miért nem szólsz egy szót sem? — Sír.

— Ne sírj!... Másállapotban vagy... Holnap majd utána nézek...

Némán fekszünk le. Feleségem sír. Képtelen vagyok elaludni.

Reggel rögtön hívom Rákosit.

— Tessék, Marosán elvtárs!
— Rákosi elvtárs!... Beszélni szeretnék magával.
— Tudom miről van szól.
— Nem telefontéma.
— Este jó lesz?...
— Igen.

Felkeresem Szakasitsot is. Amikor belépek hozzá, settenkedve jön felém. Megnézi, az ajtó be van–e zárva, a szobában is körülnéz, mintha félne, hogy a falnak is füle van.

— Mi lesz... mondd, Marosán, mi lesz?...
— Mondd, érted te ezt?
— Nem értem.
— Mit akarsz tenni?
— Nem tudom, de... nem hagyom annyiban.

Szakasits suttogva beszél. — Hagyd, Gyurka... Ne ártsd bele magad, mit tudod te, mi lehet itt?... Pali régi frakciós. Sok zűr volt körülötte.

Felcsattanok: — Nézd, Szaki, én akkor is tudni akarom!... Nem hagyom annyiban!

— Csak bajba ne keverd magad... esetleg másokat is!

— Nem bánom... így nem tudok dolgozni... így nem élhetek. A feleségemtől értesülök egy központi bizottsági tag letartóztatásáról!... És Justus Pál!...

Szakasits szomorúan enged el.

Késő este Rákosinál vagyok. Barátságos. A szokásos érdeklődés a család felől, majd derűsen mondja, hogy van ám újság a számomra, méghozzá jó újság!

— Marosán elvtárs, nagy megtiszteltetés érte magát!... A szovjet elvtársak meghívták magát szabadságra a Szovjetunióba. Meg akarnak magával ismerkedni. Örül?...

— Köszönöm...

— Dobival együtt megy. Nemes kíséri el magukat. Node... halljam magát! Beszélni akart velem...

— Igen, Rákosi elvtárs. Fontos ügyben...

— Rajta, kezdje el — mondja.

— Emlékszik–e Rákosi elvtárs: amikor átbeszéltük a Rajk ügyet, azt mondta nekem, hogy az a kommunisták ügye és nem szociáldemokrata ügy...

Rákosi közbeszól: — Nem is az!

— De letartóztatták Justus Pált!...

Dühösen kiált rám:— Csak nem akarja védeni azt a rohadt trockistát?

— Én senkit sem védek, csak kérdezek és kérek...

Rákosi kissé enyhülten: — Kérem, Marosán!... Magának joga van kérdezni... vezető pártember. Tessék!

— Én eddig sem kértem mást, csak azt, hogy hallgassanak meg, s hogy ne az utcáról tudjak meg fontos dolgokat. Megalázó ez az állapot.

— De kedves Marosán!... Előfordult volna, hogy magát nem hallgattam meg?

— Igen! Most is azért vagyok itt... Rákosi elvtárs!... Nekem már magán kívül senkim sincs, ha magát is elveszítem, egyedül maradok...

Rákosi döbbenten néz. — Köszönöm — mondja.

— Én senki máshoz nem fordulhatok, Rákosi elvtárs, csak magához! Nemcsak a bizalom miatt, de... a légkör miatt is.

— Hallgatom, kedves Marosán elvtárs...

— Rákosi elvtárs! ... Rajk László és Justus Pál jó barátaim voltak.

— Már nem azok!— mondja Rákosi.

— Ha én két ilyen barátban sok év alatt nem tudtam felismerni a kémet, az árulót, a gazembert, milyen ember... milyen vezető vagyok én? Az ilyen embert el kell távolítani az olyan helyről, mint amilyenen én vagyok... Vagy a pártmunkából való leváltásomat... a miniszterséget már tulajdonítsam annak, hogy...

Rákosi felcsattan. — Nem igaz!... Révai is megy! Hallgasson meg: Rajk becsapott bennünket és ez a mi hibánk, sőt a bűnünk! Justusról viszont tudtuk, hogy trockista és emiatt nem akartuk, hogy a KV tagja legyen... Mi csak a maga kedvéért járultunk hozzá, és most, úgy látszik, maga tesz szemrehányást nekünk. Ez nem szép! Ez nem pártszerű. Legyen egy kicsit maga is önkritikus...

— Kérem... tessék meghallgatni — szólok közbe. Rákosi látja, hogy nehezen boldogul velem; többször mondja — Tessék, tessék...

— Rákosi elvtárs... Rajk és Justus soha nem bírták egymást. Rajk örökké óvott Justustól, nehogy a befolyása alá kerüljek. Ugyanígy Farkas és Révai is.

Rákosi közbeszól: — Mert maga kiállt érte már 1945-ben, és csak úgy volt hajlandó velünk tárgyalni, ha elfogadjuk Justust. A maga kedvéért tettük...

— Igen ám, de Justus is óvott engem Rajktól! Hát akkor... hogyan lehetséges összekerülnie ennek a két embernek?

— Marosán... maga naiv ember! Nem ismeri az illegális mozgalom konspirációs szabályait és a frakciós törvényeket. Nem látja, hogy Rajk és Justus trockisták! Dörzsölt emberek, még minket is félre tudtak vezetni.

Parázs vita kerekedik ki közöttünk. Érzem, hogy ez az ember nem ereszt el — mintha harcolna értem, mintha valamitől meg akarna óvni.

— Nézze Marosán... maga egy éve van a pártban. Rövid idő ez ahhoz, hogy mindenben kiismerje magát. Legyen türelemmél. És mindenekelőtt lássa be: mindenki tudomásul veszi, amit csinálunk... hisznek és bíznak bennünk.

Feszültség van bennem. Kirukkolok a legfontosabbal:

— Rákosi elvtárs! Látni akarom Justus Pál vallomását.

Rákosi oldalról, megdöbbenve néz rám. Feláll és azt mondja: — Marosán elvtárs, a kérése jogos! Látni fogja... — íróasztalához megy, megnézi a naptárt. — Két nap múlva, este 9 órakor itt, nálam találkozunk. Helyes?

— Köszönöm. — Meghajlok. Szó és kézfogás nélkül válunk el.

Elmúlik a két nap. Rákosi telefonál és haladékot kér. Ez nem tetszik. Ezekben a napokban történik, hogy beront hozzám a Könnyűipari Minisztériumba Horváth Zoltán, a Népszava főszerkesztője és sápadtan mondja el: napok óta, állandóan rajta vannak az ávós emberek. Kinézek az ablakon és látom is őket! Megnyugtatom Horváthot, hogy beszélek Farkas Mihállyal.

Horváth elmegy; az ablakból figyelem: ahogy kilép a kapun és beül kocsijába, egy gépkocsi elindul a kocsija után.

Átmentem Farkashoz, a pártba; nála találtam Kádárt is. Elmondottam nekik a Horváth ügyet. Néztek egymásra.

— Nem igaz! — szól Farkas.

Én erősködöm.

Farkas odaszól Kádárnak: —János, nézz utána!...

— Meglesz —mondja Kádár.

Másnap Kádár felhív és közli velem, hogy nem igaz... Utánanézett, Horváthtal nincs baj — rémhír, ne dőljek be semminek.

Két nappal ezután Horváth Zoltánt is elviszik. Elképeszt. Kétségbeejt. Együtt ülök a legfelső vezetésben azokkal, akik naponta csapnak be. Rákosi hivat. Közömbös arccal fogad, nem a baráti asztalnál, az íróasztalánál, hivatalosan. Kezet fogunk. Leülök. Aktatáskájába nyúl, kivesz egy iratot — két lap — és átnyújtja. — Kérem, olvassa el. Ezt kérte!...

Lassan, figyelmesen olvasni kezdek; könnybe lábad a szemem — alá van írva: Justus Pál. Jellegzetes írás, millió közül is megismerem. Újból kezdem az olvasást: Trockista, francia és jugoszláv kém...

Érzem, hogy Rákosi figyel. Hiába olvasom másodszor, csak erősödik bennem a kétely és a szívem is azt dobogja: nem igaz! Hazugság!... Úgy érzem, hogy most tépik ki belőlem az igazságba és a becsületbe vetett hitemet. Mit tegyek?...

Bénaság vesz rajtam erőt. Nagy sóhaj tör ki belőlem. Reszkető kézzel adom vissza az iratot. Rákosi elveszi az írást. Megszólal:

— Elhiszi-e végre?

— Rákosi elvtárs!... Nem tudom, mit higgyek.

— Ne legyen naiv, Marosán! Higgyen maga Rákosi elvtársnak, higgyen a kommunista pártnak és nem fog csalódni!

Megint az az érzésem, hogy Rákosi engem meg akar óvni, de nem tudom, mitől...

— Marosán elvtárs... Utazzon el a Szovjetunióba, meglátja, jót fog tenni magának. Jöjjön vissza megerősödve és dolgozzon.

Ám én makacs vagyok. — Engedjen el engem, Rákosi elvtárs...

— Ne tréfáljon, Marosán!... Tudja maga, mit kér?...

Hirtelen döbbenek rá, mire céloz.

— Szét akarja rombolni az egységes pártot? — kiabál Rákosi.

— Én?... Az egységes pártot... a munkásegységet?... Én, aki egész életemben ezért harcoltam? Ez nem igaz!...

— Ha maga elmenne, ezt tenné!

Képtelen vagyok gondolkodni. Kéthly Anna is azzal vádolt, hogy szétverem a szociáldemokrata pártot, és most Rákosi is effélét szögez a mellemnek!

— Utazzon el, Marosán elvtárs, jót fog tenni magának...

Elbúcsúzom: keserves, nehéz idő kezdődött el számomra.

1949. július 1-én feleségem nélkül utazom el a Szovjetunióba.

8. Krími nyaralás, kriminális közérzettel

Bármennyire is örültem annak, hogy a Szovjetunióba utazhatom — ahova régen vágytam — ez az öröm nem tudta ellensúlyozni bennem a Szőnyi, Rajk, Justus, Horváth ügyet. Nyugtalanság és félelem kerített hatalmába, amit növelt az a tudat, hogy hazudtak nekem — becsaptak engem! Tragikus helyzet...

Dobi István miniszterelnök, Szobek András miniszter, Nemes Dezső és asszonyaik a társaságom. A repülőút 8 órán át tart. Nemessel beszélgetek, aki ebben az időben a Tájékoztató Iroda magyar pártmegbízottja. Ő lesz Dobi tolmácsa.

Dobi államvendég. Én a párt vendége leszek.

Egy szó sem esik közöttünk a „Rajk bandáról", bár a propaganda gépezet a legelképesztőbb módon beindult.

Amikor megérkeztünk Moszkvába, Dobit Gorkijba vitték. Szobek és én Moszkvában maradtunk. Oda mehettünk, ahová akartunk. Fel is használtuk az időt és az alkalmat, hogy a városban szétnézzünk. Figyeltem az embereket. Az első impressziók igen fájdalmasak voltak: szürkének és szegényesnek tetszett ez a világ!...

De hatalmas. Láthatom, hogy megnyerték a fasizmus elleni háborút, és azt is, hogy ez nagyon nagy áldozatukba került. A szeretet és a megbecsülés, amit irántuk eddig is éreztem, itt csak fokozódott.

Néhány nap múlva egy klinikán találkozom Dobival: orvosi vizsgálaton esünk át. Dobi kér: rendezzük úgy a dolgot, hogy minket is Gorkijba helyezzenek el, mert ő ott unatkozik. Így költöztünk Gorkijba, e csodálatosan szép helyre. A nagy csendben és magányban — később a Krímben — folytattam a belső önvizsgálatot. Tépelődés és tervezés... A hely olyan, amilyet Puskin, Tolsztoj vagy Turgenyev írásaiból ismer-

hetünk. Sétálok a Moszkva folyó partján; a túlsó oldalon kis erdő, előtte hatalmas legelő.

Újabb repülőút — 6 órán át tart: Szimferopolig megyünk; innen visznek bennünket egy még mesésebb helyre: Forosz, krími üdülőfaluba. Gorkij nyaralójában helyeznek el — komszomolisták építették az írónak.

Az idő csodálatos. Most ismerkedem igazán a nappal, a vízzel, a levegővel; számomra itt minden csodálatos. Kirándulunk Szevasztopolba vagy Jaltába és Dobival nagyokat iszunk. Nagyon tud inni — ebben verhetetlen. Ezt különösen akkor állapítottam meg, amikor meglátogattuk a krími Maszandra borkombinátot. Irigyeltem és egyben csodáltam őt. Az ivás az én problémáimat nem feledtette el velem.

Járkálok, úszom, napozok. Felülök a tengerbe nyúló nagy sziklára és szembefordulva a végtelen vízzel, figyelem a hullámokat és keresem gondjaimra a feleletet.

Megtaláltam a központi kérdést — és az embert is: ez Rajk volt! Félre kell tenni Justust és Horváthot, és a Rajk kérdést kell szemügyre vennem és elemeznem! Ha ezt megoldanám... vele megoldódik Justus, Horváth és a magam kérdése is.

Az első és a legfontosabb: lehetséges–e, igaz lehet–e mindaz, amit Rajkról mondanak? Fantasztikus!... Rajkot régi, illegális kommunistának ismerem, bizonyítottan komoly vezető. Nemcsak a legendás spanyol magyar–brigád párttitkára, de az illegális mozgalomnak a háború alatt jelentős vezetője. Hazajövetele után bekapcsolódott a mozgalomba... Szerepét és súlyát az 1944–ben aláírt szociáldemokrata és kommunista párt egységokmánya is bizonyítja; nem véletlen, hogy ebbéli tevékenysége során bukott le. Szálasi számonkérőszéke elé állították; életéért nehéz harc folyt; az akkori illegális kommunista pártvezetés mindenkit mozgósított, hogy megmentse őt. Rajk nyilas testvérét is felkeresték. Rajkért mindent megígértek — védettséget is azoknak, akik segítenek. Ezzel egyetértettem. Magyarországon voltam végig, tudom, hogy milyen áldozatokat kellett vállalni. Rajk életben maradt, Rákosi nekem dicsekedett el nagy örömmel, hogy megvan Rajk és hamarosan a magyar politikai élet élére kerül. A budapesti kommunista pártszervezet vezető titkára, majd a kiélesedett pártharcok idején, 1946 elején, belügyminiszter lett. Erre a posztra nem tettek akárkit. Nagy Imre volt az elődje, Nagy Imre mellett Farkas, mint államtitkár részt vett a Belügyminisztérium munkájában. Amikor Rajk odakerült, Farkasra már nem volt szükség. A belügyminiszteri tárca hatalmi tárca, tehát Rajkot, mint a legmegbízhatóbb, vezetőképes embert állították a legveszélyesebb helyre. Jól dolgozott? Szerintem jól! A jobboldali szociáldemokraták, különösen Kéthly, Szeder és Szélig mérhetetlenül

gyűlölték — és itt jött az első nagy kérdés: ha Rajk valóban az, akinek most mondják, akkor itt súlyos ellentmondás van! Ám Rajk a magyar és a nemzetközi reakciónak is gyűlölt embere!... Hogyan kerülhet akkor ezek szolgálatába? Itt is ellentmondás! Rajk jellemét a nyíltság jellemezte; éppen ezért nehéz ember is volt. Állíthatom, hogy pártjáért mindent megtett!... Becsületes, puritán jellemű volt — őróla semmiféle piszkos dolgot nem tudtak mondani. Átkozhatták, mint politikust, de a becsületességéhez nem fért kétség... Szerette a prolikat, közöttük és velük nőtt fel a mozgalomban emberré, s annak ellenére, hogy értelmiségi, a prolik is igen szerették. Úgy beszéltek róla, hogy „a Laci". Jó kapcsolata az elvtársakkal közismert volt...

Családi életét is ismertem — harmonikus volt. Semmi különösebb szenvedéllyel nem lehetett megvádolni; a mozgalom, a politikai élet töltötte ki életét.

Nem karrierista — nem törtető! 1946 elejétől, az egyesülésig, szinte naponta dolgom volt vele. A Belügyminisztériumban is szerették — jól válogatta meg munkatársait; ő tette a kommunista párt hatalmi tárcájává a Belügyminisztériumot. Soha, semmit nem vettem észre nála...

Mi a magyarázata hát annak, hogy Rákosiék most, utólag „fedezték fel" nála mindazt, amivel vádolják?... Ha az igaz, akkor Rákosiék csapnivalóan rossz vezetők!... Nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy Rajk Szálasi vérbírósága előtt is állt...

Csinálhatott-e Rajk politikát Justussal vagy Horváth Zoltánnal? Kizárt dolog! Lehetséges, hogy frakciósok találkozása ez? De hiszen Rajk nem frakciós — ilyen híre nincs is...

Talán útjában volt valakinek, vagy valakiknek?... Miért lett volna? Igaz, sokszor mondották nekem, hogy két vonal, illetve frakció van a kommunista pártban: a moszkvai és a magyar... De hiszen Rajk tisztelte Rákosit, Révait. Néha még Farkast is megvédte velem szemben...

Kutatva-keresve eljutottam egy lényeges, és döntő kérdéshez: Rajk vezéregyéniség! Ez nemcsak intellektuális felkészültségéből adódik. Szimpatikus, ragyogó fellépésű ember. Ezek a tulajdonságok a politikában súlyosan esnek latba. Mindenki előtt ismert volt, hogy a kommunista párt vezetői között Rajk népszerűségben akárkivel vetekedett és az ő népszerűsítését nem kellett propaganda gépezetnek végezni.Talán nem mondok hihetetlent: Rajk népszerűsége a tömegekben akárkinél mélyebb és őszintébb volt!...

Rajk más politikusokkal szemben rendelkezik még egy lényeges jellemzővel, ami Magyarországon a politikai és közéletben szerepet játszik: értelmiségi és keresztény!...

A kommunista párt vezetői között a legjobb emberi kapcsolat Révai és Rajk között volt. Nem voltak riválisok... De... felvetődik a kérdés: Rajk kinek lehetett útjában? Rákosinak? Farkasnak? Gerőnek?...

Azt hiszem, hogy nekik! Révai és Rajk tömegmozgalmi emberek, ezt a tömegek hamar felismerik és ez veszélyes is lehet. Lám, eddig nem vettem észre, hogy itt rivalizálásról is szó lehet! Tömegmozgalomban a vezéregyéniség komoly szerepet játszik, Rajk pedig — az én szememben — vezéregyéniség! Ha ez így van — és minden jel arra mutat, hogy így van — Rajk nem áruló, hanem tragikus sorsú ember!... Az illegális párt életében is voltak tragikus sorsú emberek, akiknek a frakciózás és a vezérkedés törte ketté politikai pályáját és életét. Például Kun Béla, akiről állandóan suttogni hallok. Lehetetlen nem gondolnom a moszkvai perekre... Vajon mennyiben van összefüggés ezek között?...

A hosszú tépelődés után ismétlem: Rajk nem áruló!... Justus se!... Horváth se!...

Döbbenten álltam és a tehetetlenség érzése nyomasztott: ha a dolgok így néznek ki, fel kell állnom és el kell mennem... Ezt nem szabad vállalni! De mit csinálhatnék?...

Megszökni?... Sokszor ismétlem: megszökni!...

De ha megszököm, akkor Rákosiék szemében leszek áruló és igazuk lesz. Aztán: hová szökhetnék? Talán Nyugatra, Peyer és Szélig mellé?... Azt nem szabad megtennem. De akkor mit csináljak?

Végig kell mennem a magam választotta úton. *Nincs visszaút* , de hogyan tovább?... Én is népszerű ember vagyok és emiatt engem is el lehet intézni! El tudom kerülni?...

Kétségbeesetten önvédelmi tervről kezdtem gondolkozni. Megállapodtam magamban: kerülöm a szerepléseket; személyi intrikába, marakodásba, harcba nem bonyolódok. Mivel szociáldemokrata vagyok, úgy látom, sose lehetek egyenrangú vezető a kommunista pártban, úgyhogy ez könnyen megvalósítható terv... Szürkén, észrevétlenül élni — ha ez sikerül, később keresem a legmegfelelőbb időt és alkalmat arra, hogy kikapcsolódhassak a vezetésből. Nem szabad részt venni ebben a becstelen játékben! Félreállni... és senkinek nem szólni!

Ide jutottam!...

Közben ittam Dobival, nevettem, táncoltam a szovjet emberekkel és fájó szívvel hagytam ott a csodálatos Krím–félszigetet, a Fekete–tengert, a napsütést. Talán soha nem látom többé! De ilyen áron nem is akarom!

Hazafelé jövet meglátogatjuk Révait, aki szanatóriumban fekszik. Lehetséges, hogy a szívattakját a Rajk–ügy váltotta ki! Tréfálkozunk. Érzem, Révai szeret engem. Azt hiszem, már csak ez az egy vezető van, aki

érezteti velem az emberi melegséget. Azt, hogy bennem mi dúl, neki sem említem. Sajnálatos, hogy ide juttottam, hisz képmutató sose akartam lenni, és hazugságban nem is tudok élni!

Így érkeztem haza a Szovjetunióból — fizikailag vas egészséggel, de belül mélységes sebbel és bánattal.

9. Félelem keríti hatalmába az országot

Izzó hangulat uralkodik a Sportcsarnokban. Hatezer főnyi pártaktivista leírhatatlan hang- és tapsorkánja fogadja a bevonuló Politikai Bizottságot. — Éljen Rákosi!... Éljen a párt!...

A párt is, és minden egyéb Rákosinak van alárendelve. Már régen vége van annak, hogy az ilyen aktívákon felsorolják a jelentős és népszerű vezetőket. Rákosi az élet, a hatalom és a dicsőség csúcsán!

Az elnökség első sorában ülök. Két szomszédom: Farkas Mihály és Vas Zoltán. Figyelem a lelkes, felugrálni kész embereket.

Rákosi először számol be nagy nyilvánosság előtt a Rajk–ügyről. Kovács István nyitja meg az aktívát. Arra gondolok, milyen jó, hogy már nem vagyok pesti titkár — nem kell állást foglalnom.

Amikor Kovács felkéri Rákosit, hogy tartsa meg beszámolóját, még senki nem tudja, mit fog mondani.

Példátlan ünneplésben részesítették. Kezdetét vette a „Rajk–banda" jelzőkkel való felruházása. Olyan átkok és szitkok váltak a közhangulat formálójává, amilyenre eddig soha nem volt példa.

Rákosi hiába építette fel beszédét a logika törvényei szerint, hiába volt olyan világos, mint a kétszer kettő négy, engem mégis taszított és elrémített.

Beszédében — utólag visszagondolva — egy volt igaz: hogy neki sok álmatlan éjszakát okozott, amíg „ezt az elvetemült, mindenre kész bandát" leleplezte.

Egy ember és intézménye: Péter Gábor és az államvédelem részesült dicséretben — mindenki más fejmosást kapott. Itt az ellenség a szemünk előtt és nem vesszük észre!

A beszéd kemény és kíméletlen leszámolást ígért mindenkivel szemben. És én, aki figyelek, azt kérdem magamban: van–e még valaki ebben a

hatezres embertömegben, aki kételkedne?... De ha volna is — ebben az izzó légkörben senki sem mer megmukkanni.

Én már ott tartok, hogy azt sem hiszem el, ami esetleg igaz lehet. Idegeim feszülnek, a gyomromat görcs rántja össze. Amikor a beszéd végén néhány vezetőt — köztük engem is — megéljeneznek, sértve érzem magam. De nézek és mosolygok.

Fent és lent mérhetetlen félelem keríti hatalmába az országot. Félelem tart fogva mindenkit.

Részt vettem a hadsereg pártaktíváján is, amelyet Farkas Mihály hívott össze. Egyedül voltam civil, a felső vezetés tagja; mint ilyen, csak statisztálhattam itt. Nógrádi Sándor altábornagy, a politikai csoportfőnök nyitotta meg az aktívaülést — Farkas Mihály jó barátja. Farkas két órán át olvasott fel. Egyébként itt már mindenki csak olvas. Lehet, hogy a történelem számára mondják el írott beszédeiket?

A hadsereg aktívájának döntő többsége fiatal, 20–25 évesek. Kevés már a régi tiszt, az idősebbek a régi munkásmozgalom embereiből tevődnek össze.

Mellettem ül Pálffy György vezérkari főnök. Sápadt, de nyugodt. Hosszú ideig vele is szoros politikai és emberi kapcsolatban voltam. Az egyesülés után már semmi konkrét dolgunk nem volt egymással. 1945–48-ig igen kemény katonapolitikai és személyi ügyeket tárgyaltunk. Most ebből folyóan is figyelem őt — személyi és politikai kapcsolatunkban volt valami illegális jelleg is, és most gyanakszom; pedig becsületes embernek és felkészült kommunista katonai szakembernek tartottam őt. A Horthy világban szerezte katonai ismereteit, ott hagyta Horthy hadseregét — emiatt is bizalmamat élvezte. Most mi zavart meg Pálffyval kapcsolatosan?... Ismertem Rajk és Pálffy szoros, emberi kapcsolatát is. Mi történt hát?...

A katonák is felugrálnak és Rákosit, Sztálint vagy Farkas Mihályt éljenzik. Majd hurrá és taps. Hideg kegyetlenség áramlik Farkasból. Az ezer tiszt hangja és szenvedélye csak táplálja ezt. Ebben az őrült hangorkánban súgja nekem Pálffy:

— Igen lelkesek a fiúk!...

Bólintok. Minden új itt — ember és ruha. Nem gondolhatok arra, hogy még néhány nap, és Pálffy is eltűnik, és követik őt a tábornoki kar tagjai és sok vezető kommunista pártmunkás. Farkas méltó társa lett Rákosinak! Katonás módon és titokban vitte végbe e dolgokat.

Nógrádira is sor került. Rákosi közölte velem, hogy Nógrádit le kellett tartóztatni. Tudomásul vettem. Még nagyobb lett a megdöbbenésem, amikor Rákosi néhány nap múlva telefonon közölte velem, hogy Nógrádi tisztázta magát — a szeretője ugyan bent maradt, el is ítélték, de Nógrádi semmiben nem volt benne!...

Ebben az állapotban szinte bemenekültem a Könnyűipari Minisztériumba és csak akkor mentem át a pártközpontba, ha kellett. Egy jellemző eset ebből a nagyon tragikus időből: a mindig szerény, csendes szavú titkárnőm, akit gyárból hoztak be a pártközpontba, azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy segítsem visszamenni a gyárba, ahonnan „kiemelték". Szomorú volt. A szemei is könyörögtek:

— Engedjen el, Marosán elvtárs! — Azt hiszem, asszonyi ösztönével megérezte a szörnyű dolgokat és menekülni akart. Kértem, maradjon, mert a titkáromat elhelyezték máshová. — Kevés dolga lesz, vigyázzon csak az irodára.

Értesítést kaptam: augusztus 20-án le kell mennem Szegedre, beszédet mondani. Megírtam a beszédet. A „bandáról" egy szót sem. Méltattam az *Alkotmányt*. Helyesebben szólva védekeztem; az alkotmány szinte teljes szövegét leírtam és azt olvastam fel.

Ez a szegedi út majdnem az életembe került, és igen sok pletykára adott alkalmat. Őszintén bevallom: engem is megrendített. Szegeden textilkombinátot kezdtünk építeni. Kértek, hogy a gyűlés előtt látogassam meg az építkezést. Korán érkeztem Szegedre. Komócsinnal, a városi pártbizottság titkárával mentem ki a kombináthoz. Egy órát töltöttem itt és siettem vissza — mellékutcákon. Előttünk a helyi államvédelmiek kocsija ment, tisztekkel. Az egyik mellékutcán az ávós kocsi átrobogott, mi utána. Ebben a pillanatban, ellentétes irányból, egy szovjet teherautó jött 90 km-es sebességgel — nekünk rohant. Véletlen-e, tervszerűség-e?... Nem tudom.

Véletlenül hátul ültem. Komócsin súlyos bordatöréseket szenvedett, én a fejemet vertem be alaposan. Csupa üvegszilánk voltunk, nehezen kászálódtunk ki a kocsiból. Az ávósok szörnyen megijedtek. A szovjet sofőr sápadtan állt az autó mellett, és szívta a cigarettáját. Engem riadtan nézett.

Komócsin rossz állapotban volt. Átültünk az ávósok kocsijába. Rohantak velünk a klinikára. A fejem és a gyomrom kavargott. Nem féltem, csak szomorú voltam.

Mi volt ez?...

Ilyenkor mindenféle szörnyűség megfordul az ember fejében.

A klinikán Komócsint a műtőbe vitték, engem a főorvos szobájában fektettek le. Elkezdenek vizsgálni. Csupa üvegtörmelék vagyok. Mozogni akarok, de a főorvos nem enged. Úgy érzem, hogy semmi bajom. Körülállnak az orvosok. Megkérdem tőlük:

— Van egy kis pálinkájuk?

A főorvos nevetve mondja:

— Ez maga, Marosán elvtárs! Nagyszerű!... Nincs semmi baj. Van pálinkám! Jó kisüsti.

— Akkor legyen szíves, adjon!

Hozza a pálinkát, kiönt egy kis pohárral. Egy hajtásra lenyelem. Marja a torkomat. El akarja venni a poharat, de én még eggyel kérek.

Míg ez zajlik, közlik velem, hogy Komócsin nálamnál sokkal súlyosabb eset: több bordatörés!

Az idő rohan. Már fél tíz van. A gyűlés 10 órakor kezdődik.

Felkelek. Az orvosok tiltakoznak — nem vállalják a felelősséget.

Orvosi kísérettel, gyalog indulok a gyűlésre.

A városban már végigszáguldott a hír: Marosánt elütötte egy szovjet teherautó! Ilyen előzmények után harsogó ováció fogadott, amikor megérkeztem. A szónoki emelvényre lépve is zúgott a fejem. Beszélni kezdtem, majd egy idő után az előre megírt szöveget olvasva folytattam. Kétszer megszédültem. Az orvosok súgták, hogy hagyjam abba. Szerencsére sikerült összeszednem magam, s a beszéd végeztével — ha verítékben úsztam is — megkönnyebbülten mondtam a körülöttem állóknak: — Élek!... És élni fogok!...

Másodikként Erdei Ferenc beszélt az egybegyűltekhez.

A gyűlés után ebéd, de semmit nem tudtam enni. Sietve elköszöntem, Végh, textiles csoportfőnök kocsiján tértem vissza Pestre. Útközben próbáltam racionálisabban, kombinációk nélkül értékelni ezt a karambolt és a véletlenek sorozatába helyeztem. De sokan voltak, akik ezt a *balesetet* nem tulajdonították a véletlennek.

Pestre érve Farkas Mihály faggatott. Szűkszavú maradtam: nagy volt az autó, tank és páncélkocsi forgalom... A jugoszláv határra mentek — védték az országot a „Tito–banda" ellen.

Teljesen átálltam a minisztériumi munkára s egész nap el voltam foglalva. Két fontos vezetési elvet követtem, s meg is tartottam végig. Az egyik: vezető beosztottaimat hagytam dolgozni és feleslegesen nem gyámkodtam felettük. A másik: a felső vezető sem csalhatatlan, így hát lehetett velem vitatkozni és lehetett nekem ellent is mondani; így igyekeztem helyesen dönteni emberek, anyag és felmerülő témák kérdésében.

Én irányítok, kezdeményezek és ellenőrzök; a munkát, döntő súllyal a jó vezető garnitúrával végeztetem. Ezek név szerint: Ajtai államtitkár, mérnök — szívós, de kissé gyáva ember; gondolom, ezt majd lefaragom nála. Földi László nyomdász, régi kommunista, nyugodt, fejlődőképes, eszes ember. Tóth, alkalmazkodó, megbízható és szorgalmas. Végh textiles; törekvő ember. Jakab Erzsébet: okos nő. Kívülük a párttitkár — jól megvagyunk egymással. Csak Altomáréval, az élelmezési csoportfőnökkel van baj: durva és elviselhetetlenül goromba a beosztottjaival. Emellett ő az, akire ráillik, hogy felfelé alázatos, lefelé gyalázatos.

A minisztérium igen nagy létszámú, 2700 tisztviselővel, 27 főosztállyal és 5 csoportfőnökséggel. Én itt jóval többet tudok meg az életről és az emberekről, mint a pártban. Itt az élet *konkrét*. Akárcsak az üzemekben. Itt nem sok szó esik a Rajk bandáról — mondhatom; kerülik a róla való beszélgetést.

Kerestem és hamarosan találtam magamnak személyi titkárt: Eskulits József textilmunkást, a Goldberger gyárból. Fiatal, értelmes ember, aki korához képest régen részt vesz a munkásmozgalomban. Édesapját, aki régi szervezett munkás volt és párttag, a fasiszták megölték. Találkozásunk első pillanatától kezdve bizalmamba fogadtam. Személyi titkárom volt, de az ellenőrzési osztály vezetésével is megbíztam. Lelkesen és odaadással végezte munkáját; hagytam, dolgozzon. Jó emberi kapcsolatba került mindenkivel. Jóképű, megnyerő külsejű férfi. Rajk miatt nagyon le volt sújtva — ő sem értette.

Eskulits sok mindent levett a vállamról, nem engedte, hogy elaprózzam magam. Munka bőven akadt és így kevés időm maradt a tépelődésre. Majdnem minden nap délelőtt, délután és késő este gyűlés. Emellett: titkársági, politikai bizottsági, szervezőbizottsági, pártgazdasági bizottsági, államgazdasági tanácsi, minisztertanácsi megbeszélés — időt rabló, és pokolian fárasztó ülésezések.

A Központi Vezetőség ritkán ül össze — létezése formális; csak jóváhagyó szerv.

Ha eljön az este, vagy az éjjel, az utcai séta, aztán az ágy kapcsol ki a szakadatlan munkából.

Most kezd el szorosabb kapcsolat létesülni köztem és Gerő között — látszólag meg van velem elégedve. Őt nem érdekli más, csak az, hogy a területén, amiért felelős, jól menjenek a dolgok. Velem szemben — úgy látom — korrekt. Még akkor is, ha előfordul, hogy helyettem Ajtait, a helyettesemet hívja magához.

A tervemet kezdtem végrehajtani: nem szólaltam fel az üléseken — különösen a pártban nem hallják a hangomat és a véleményemet; a minisztertanácson és a gazdasági tanács ülésein azonban igen. Azt hittem, sikerülhetnek a terveim.

Egy hét múlva, egy szervezőbizottsági ülés után Farkas kért, menjek be hozzá, beszélgetni.

Vajon mit akarhat?

Először felmentem a szobámba, hogy hazaküldjem a titkárnőt, ne várjon, aztán lesétáltam Farkashoz. Láttam rajta, hogy mondanivalóját nehezen kezdi el. Nehéz a légkör. A pártban nagy a mozgás a káderek között. Sok az eltűnt ember.

Félelem ülte meg az életet.

Farkas beszélni kezdett:

— A múltkor megkérdezted, miért váltották le Szirmait az SZB titkárság éléről... Most elmondom neked, ismerd meg. Tanulságos. Szirmai István és Szalai András viszonyt kezdtek Rákosi titkárnőjével, aki nemcsak titkárnő volt, ő gyorsírta a titkárság és a Politikai Bizottság jegyzőkönyveit is. Ilymódon akartak bizalmas információkhoz jutni. Veszélyes módszer, de... semmi köze nincs a Rajk ügyhöz! Kitettük ugyan a szűrét, de... nem dobjuk el. Most a rádió elnöke.

Azon gondolkodom magamban, hogy Farkas nem ezért hívott engem. Bár ezt is érdekes volt megtudni!

Hagyom beszélni. Részletekbe menően mondja el Szirmai, Szalai és a titkárnő szerepét. Nem néz rám — kinéz az ablakon.

Farkas, mivel nem kérdeztem, maga tért a lényegesebb tárgyra.

— Ide hallgass, Gyurka! Sok elvtársnak feltűnt már, hogy újabban igen passzív vagy az üléseken és általában a pártmunka területén. Mi a véleményed erről?

— Az igaz, hogy itt passzív vagyok, de aktív vagyok a minisztériumban!

— Igaz — szólt Farkas. — Ezt Gerő is állítja.

Határozottan mondom Farkasnak: — Nézd Mihály... engem azért küldtetek a minisztériumba, amely szerteágazó munkaterület, hogy ott átszervezzek, vezessek és összefogjak... Tudod jól, hogy az év végén igen komoly államosítási terv végrehajtására készülünk; ez a könnyűipar területén kb. 5–6 ezer üzemet érint. Hogy itt ne lehessen semmiféle *túlszaladás*, és hogy rendelkezésre álljanak a vezető káderek, előzetes, nagy munkát igényel. Tovább megyek: nálunk fennáll annak a veszélye, hogy ez a nagy államosítási terv kisivároghat...

— Igaz — feleli Farkas. — Dehát... azért vannak ott sokan, akik dolgoznak! Te vezess és irányíts!

— Mihály... te és Rákosi tudjátok, hogy én nem szívesen mentem át a pártmunkáról az állami munkára... De ha már átmentem, meg akarok ott felelni.

Farkas észreveszi a kitérést — érzi, hogy mellébeszélek.

— Gyurka!... Én is miniszter vagyok és mégis sokat dolgozom a pártban.

— Igaz — felelem. — Ezt én is látom és mások is tudják. De te... más vagy. Te... okos vagy és tapasztalt. Nekem szinte mindent elölről kell kezdenem.

Úgy veszem észre, érzi, hogy az érveim jók, s tudja: valamit kerülgetünk, mint macska a forró kását. Nagy sóhaj után löki ki magából a szavakat:

— Gyuri... meg vagy te elégedve... nincs valami panaszod, nincs kívánságod?... Azelőtt mindig jöttél beszélgetni, vitatkoztál is; mostanában nem keresel fel — nem kérdezel semmit.

— Mihály... nekem nincs és nem is lesz semmiféle kívánságom. Panaszom se.

Hirtelen csapott le rám. — Honnan tudod?

— Tudom!

— Mondd meg őszintén... Meg vagy sértődve valamiért?... Őszintén mondd meg.

— Miért is lennék megsértődve? — Hangomban gúny van. — Hiszen van szép beosztásom, címem, rangom, fizetésem. Mit akarhatok még?

Farkas fürkészőn néz. Csendesen, szinte magában mondja: — Nem tetszik nekem a te visszahúzódásod. A Központi Vezetőség üdülőjébe is ritkán jársz...

— Ez igaz! Dehát... Böske közben szült egy szép kislányt. És... hétközben vidékre, meg a gyárakba futkosok. Vasárnap meg... Böske szereti, ha mellette vagyok. Ez a legkevesebb, amit neki adhatok.

— Gyurka... Az nem lehet, hogy miközöttünk ne legyen meg a bizalom és az összhang. A barátságról nem is beszélve. Mostanában nem jársz sehová...

— Igaz... nem járok sehová. Van elég munkám. Aztán... likvidáltam valamennyi régi barátomat — ti kértetek erre! Új barátaim pedig nincsenek.

Farkas megütődve néz. — Hát mi nem vagyunk azok?...

— Veletek... Állandóan együtt vagyunk...

— Jól mennek a dolgok?

— Jól mennek!

— Hát jól van, Gyurka! Ha se panaszod, se kívánságod, akkor... ígérd meg, hogy ha bármi lesz, jelentkezel... Éppen úgy, mint azelőtt. — A hangja most meglep, hallgatom, és gondolom a magamét: tőled, vagy másoktól én már talán soha az életben nem kérek semmit se!

Néhány nap múlva Farkas Mihályné látogatja meg a feleségemet — a két asszony jó barátságban volt, szerették egymást.

Egy hét sem telt el, Rákosi hívott hosszabb beszélgetésre.

Az utóbbi időben sokat iszom. Rákosi ezt nem tudja. Gottsegen orvos barátom észreveszi rajtam. Nem árulom el neki, hogy tehetetlenségemben nyúlok a pohár után.

Rákosi barátságosan fogad. A baráti sarokban ülünk le.

— Hogy vannak otthon?... Hogy van az újszülött kislány?

— Jól vagyunk Rákosi elvtárs...

— Sok szerencsét... *Fenyuska* is örül. Majd meg fogja látogatni Böskét. Kedves Marosán!... Régen beszéltünk. Hogy van az új helyen... hogyan halad az új munkája?

— Kedves Rákosi elvtárs!... Sokat dolgozom és tanulok is. Itt van az új államosítás, szeretném, ha jól sikerülne.

— De engem nem keres fel! — mondja sértődött hangon. — Kértem magát, hogy szóljon bele az államosítási tervbe, mert itt a pártban hajlamosak arra, hogy túlszaladjanak. Nem érdekünk, hogy nyakló nélkül állami tulajdonba vegyünk olyan üzemeket, amelyekre építeni nem lehet... Emlékszik: külön is beszéltem a pékekről. Maga közbeavatkozott és meg is lett az eredménye.

— Ha kell valami Rákosi elvtárs, én jövök. Emlékszik mit mondtam magának, hogy én nem fordulhatok senkihez, csak magához. — Ezt olyan határozottan mondom, hogy közbevág:

— Ez szép magától! Örülök neki... De azért nem jó, hogy be akar csapni bennünket.

A hideg futkároz a hátamon. — Miért Rákosi elvtárs?... Miben akarom én becsapni magukat?

— Nézze Marosán! Mi rég ismerjük magát: maga életvidám, harcos ember, és az utóbbi időben mi azt látjuk, hogy magába zárkózott: sehol fel nem szólal és nem is jár sehová. De engem inkább az döbbent meg, hogy néha igen szomorú. Arra nem gondol, hogy jó a szemem?

— Nézze Rákosi elvtárs! Én proli voltam és az is maradtam. Képmutató, hazug nem tudok lenni és nem is akarok. Én most... tanulok; nekifeküdtem Leninnek!

— Ne mondja! Csak úgy?...

— Igen...

— Tudja mit, Marosán: elküldöm magához Bírót; ő majd segít magának.

Szóval a testvérét küldi mellém... Hát jó! Mosolyogva mondom: szívesen veszem.

— Hallom, nem jár már Lukácshoz.

— Nem.

— Zavaros a kisöreg — mondja Rákosi. — Sok bajom van vele, akárcsak Nagy Imrével. Fontos az ideológiai képzés... Szóval meg van elégedve és nincs semmi baj?

— Igen, Rákosi elvtárs.

— Jó. De kérem, ne hanyagoljon el.

Elválok tőle. Napokig ez a beszélgetés jár az eszemben.

Megfigyelnek... tehát igyekeznem és — vigyáznom kell!

Egy minisztertanácsi ülés után Ries megkért, hogy menjünk fel hozzá a feleségemmel, vacsorázni. Vacsora után a két asszony félreült és mi Riessel hosszan beszélgettünk — illetve én hallgattam Ries elkeseredett panaszát.

— Gyurka... én semmit sem tudok a Rajk ügyről... nem folyok bele. Teljesen el vagyok tőle zárva — én, a miniszter... A beosztottaim csinálják. Ez a legteljesebb bizalmatlanság! Elviselhetetlen — így nem szabad megalázni az embert. Mi a véleményed?

Kérdéssel feleltem: — Mondd, Pista: kinek szóljak és mit csináljak? Beszélhetek Rákosival, de... azt is kérdezhetném tőled: te miért nem beszélsz vele?

— Gyurka, Gyurka... A területemen felelős vagyok mindenért, dehát... Hogyan feleljek olyasmiért, amit nem is ismerhetek?

— Beszélek Rákosival...

Ries rám szól: — Nem kell! Ne szólj senkinek! Csak el akartam neked mondani... Barátok vagyunk.

Ekkor döbbentem rá, hogy a igazságügyminiszter semmit sem tud a Rajk ügyről!

10. A Tájékoztató Iroda galyatetői ülése

Nemcsak az idő félelmetes, de az emberek is! Háborús hisztéria van, amelyet izzásig hevít a Rajk–per. Félelmetes a légkör a pártban — de ez telepszik rá egész világunkra is. Félni kell — nem volt elég a fasizmus idején! Bizalmatlanság, fenyegetés, intrika és hazugság vesz körül mindenkit. Kiben lehet megbízni? — ez a nagy kérdés.

Beszélek emberekkel, kicsikkel és nagyokkal, és tudom, hogy hazudnak: és ők tudják, hogy ezt tudom róluk. Jelszavak röpködnek, bélyeges címkéket ragasztunk az emberek homlokára: nacionalista... szovjetellenes... trockista... jobboldali szocdem... imperialista ügynök! Újabban mind többször hallom az „álbaloldali szocdem" jelzőt is.

Olvassák, tanítják és idézik Sztálin műveit. Itt most csak ő számít — ő a bíró, ő a mérce, ő az igazság.Vele perbe szállni több, mint szentségtörés — pusztítandó eretnekség! Pártegység címén mindenütt összeesküvést szimatolnak! Kutatnak, keresnek és találnak ellenségeket.

Nagy Imre is terítékre kerül — úgy veszem észre a lezajlott vitákból. Nemsokára őt is megfosztják majd a PB tagságától.

Amikor megjelenik a Rajk–per vádirata, csak fokozódik az izgalom és a feszültség. A tárgyalás napok kérdése.

A vádirat elképesztett; olyan logikus, annyira precíz, hogy az már nem is lehet igaz! A felsorakoztatott vádak az én szememben a képtelenséggel párosulnak — nemcsak azért, mert 42 éves, sokat tapasztalt felnőtt ember vagyok, hanem azért is, mert nekem a kezembe soha semmiféle bizonyíték nem került.

Már a józan eszemben is kételkedek. Újra és újra alkalmatlannak érzem magam a vezetésre.

Bulgáriában lezajlott a Kosztov per és akasztással végződött.

Megpróbálom visszaidézni a híres moszkvai pereket — mindhiába, nem leszek okosabb.

A Rajk tárgyalás színhelyét pokoli módon jelölték ki: a Vasmunkás Székházban lesz a Rajk-per tárgyalása!

Rákosit napok óta nem látom.

A rádió este közli a per lefolyását. Korán hazamegyek. Ma aztán nem nézem végig a feleségem és kis Juli szoptatási szertartását — fáj az emlékezés, látom Rajkot kisfiával, ahogy járkál a szobában, ahogyan babusgatja, ahogyan ölelgeti. Bemegyek a dolgozószobámba, bekapcsolom a rádiót. Az asztalon konyak és cigaretta. A szívembe markol Rajk jól ismert meleg tónusú baritonja.

— Hihetetlen!... Lehetetlen!... — De mégis igaz: Rajk beszél! Nyugodtan és pontosan. Mintha leckét mondana fel.

Feleségem jön be hozzám, könyörög: — Ne hallgasd!...

Rajk beszél. Ideges leszek. Kitörök: — Hagyj magamra!...

Feleségem zokogva megy ki. Iszom, hogy megnyugodjak. És várom, talán valami csoda történik, amely eloszlatja a kételyt és a bizonytalanságot és bizonyosságot ad.

Órákon át hallgatom a vallomást. „1948-ban átadtam Brankovnak a Tájékoztató Iroda határozatát, szóbelileg, mert írásban nekem nem volt meg. Hetekkel azelőtt, mielőtt az még nyilvánosan megjelent volna. Titoék tehát az én révemen sokkal hamarabb tudtak a Tájékoztató Iroda határozatáról, mintsem azt ők megkaphatták volna szervezeti úton vagy nyilvánosságra hozatala után."

Szemenszedett hazugság!... Hogy is volt ez? Gondolkodom. Tépelődöm. Farkas Mihály, Révai József vettek részt a tárgyaláson. Ez néhány napot vett igénybe Jugoszláviában, később pedig Romániában. Hazajöttük után a tájékoztatás először a titkárságon történt meg, ahol velem együtt Rajk is megtudta az igazat. Ez délelőtt volt. Délután PB ülés... Másnap KV ülés... A következő reggel megjelent az összes kommunista lapban — mindenütt a világon... Hát akkor hogyan lehet, hogy Rajk hetekkel előbb adott információt erről a kérdésről?... Idegesítő ez, de már nem is gyanús! Vegyük Rajk vallomásának egy másik részét:

„Ugyancsak a belügyminiszteri tevékenységem kategóriájába tartozik az is, hogy nem csak beszervezett embereket igyekeztem elhelyezni, hanem olyanokat is, akik előttem is ismertek voltak, mint trockisták, deményisták és weisshausisták, nacionalisták, soviniszták, szovjetellenesek, kommunistaellenesek. Ilyen pl. Szebenyi Endre, akkor még csak osztályfőnök; később én léptettem elő államtitkárrá."

Ez a legképtelenebb hazugság, mert először Rajk soha senkit nem léptethetett elő államtitkárrá — az csak a párt javaslataként történhetett meg. De nézzük tovább:

„Ezek mellett az elemek mellett a belügyminisztériumban kimondottan horthysta elemek is voltak rendőrségi vonalon, mint például Korondy, akiről tudtam, hogy csendőrtiszt volt s mint ilyent vettem át Pálffytól."

Egy pillanat: mielőtt Rajk hazajön a koncentrációs táborból, Korondy már Pálffynál van a kémelhárításnál — mindenki tudja, hogy csendőrtiszt volt: Rákosi éppúgy, mint Farkas, Gerő és Révai! De tudja ezt még valaki más is: Révész, a párt katonapolitikai osztályának vezetője! Nem volt újság — köztudott, hogy sok, régi horthysta rendőrtiszt és detektív volt a belügyben és a rendőrségen, akik a kommunista párt tagjai lettek, méghozzá Farkas Mihály államtitkársága, Erdei és Nagy Imre belügyminisztersége idején! Rajk még sehol sincs akkor, amikor ezek már ott vannak! Ha Korondy és mások bejuthattak ide, az nem Rajk bűne, hanem Rákosié, Farkasé és Péter Gáboré!...

De nézzük a vallomás egy másik részét, amelyet én konkréten ellenőrizhetek:

„Eleget tettem annak is, hogy Magyarországról különböző jobboldali vezető politikusok kiszökhessenek, miután leleplezték őket: így Varga Béla, Peyer Károly, Szélig Imre, Sulyok és Pfeiffer. Ezek mind az én belügyminiszterségem alatt hagyták el az országot."

Kezdjük a legkézzelfoghatóbbal: Szélig Imre még az országban van, amikor Rajk már nem belügyminiszter. Útlevelet kapott, Rajk. Farkas és Gerő utasítására! Az én kérésemre vagy két tucat szociáldemokratának adtak útlevelet: Így hagyta el az országot Bán Antal, majd később Baron, Bölcsföldi, Bőhm István és felesége; aztán Bán barátnője, Bartucz és sokan mások.

Hogyan higgyem hát el ezeket, amikor tudom, hogy egy sem igaz. És ha ez nem igaz, miért lenne igaz a Rankoviccsal való kelebiai találkozás? Gyerek vagyok talán, akit mesével altatnak?... Mikor fordult elő a diplomácia történetében, hogy valamely aktív belügyminiszter csak úgy illegálisan átmegy a szomszéd országba összeesküvést szőni a szomszédos kollegájával?...

Képtelenség! Az meg teljesen hihetetlen, hogy meg akarták gyilkolni Rákosit. Farkast és Gerőt! Kádárt, Szakasitsot, Marosánt miért nem, amikor teljes mértékben ott álltak és állnak mögöttük?... Van-e normális ember, aki ezt elhiszi — vagy érti?... Dehát... akkor miért mondja ezt Rajk? Ennyi bűnt, ekkora gyalázatot Horthy garnitúrája és Szálasi bandája sem mert a kommunistákra kenni!...

Ismert nevek röpködnek, méghozzá a legfelsőbb államvédelmi szinten: Szebenyi, Villányi, Oszkó, Kálcsics, Beck... Ehhez már csak két név kell, hogy beteljék a pohár: Pálffy és Justus.

Brankov vallomása teljessé teszi számomra a helyzetet.

Rajk gyáva ember? Nem tartom annak! Hát akkor miért vállalja mindezt?... Borzalom!

Ezen az éjszakán önmagammal is számadást csinálok: engem is oda lehet ültetni Rajk mellé! De akkor Farkas Mihályt is!...

Valami azt súgja: fuss!... Menekülj!...

Már nem hallgatom a tárgyalást, csak tépelődöm.

S egy reggel, uszoda után, a minisztériumban, előttem újság, benne a híradás a *„Rajk–banda"* kivégzéséről.

Ittam és rágtam a cigarettát. Eskulits, személyi titkárom értetlenül nézett.

Részegen mentem haza. Feleségem vetkőztetett le. Mellettem sírt. Szörnyű éjszakám volt.

Ettől a naptól kezdve belém vette magát a bizonytalanság érzése. Minden nap vártam, hogy értem jöjjenek.

Végrehajtásra készen áll az államosítási terv.

Nagy a készülődés Sztálin 70. születésnapjának megünneplésére...

Egy szombati napon, dél felé felhívott Kádár. Kért, hogy menjek be hozzá a pártközpontba.

Kádár belügyminiszter és én — ha nem is tőle — intézményétől semmi jót nem várok.

Belépek hozzá. — Hivattál, itt vagyok.

Kádár nem mosolyog. Nem is barátságos. Egyébként is zárkózott természetű ember. Kissé rekedtes hangján szólal meg.

— Kérlek, Marosán elvtárs, menj haza, vegyél magadhoz egy váltás fehérneműt... Két órakor találkozunk Szakasits szobájában... Ne szólj senkinek! Még otthon, a feleségednek sem!...

Meleghullám fut végig rajtam. Csak arra gondolhatok: eljött az én időm is... Értem is eljöttek! — Értem — mondtam. — Máris indulok.

Kádár megfog. — Még egyszer kérlek: senkinek ne szólj!

— Legyél egész nyugodt.

Visszarohanok az irodába. Csak Eskulitsnak mondom: el kell utaznom.

— Mennyi időre?

— Nem tudom... Ha keresnek... elutaztam.

Feleségem meg van lepve. Szokatlan neki, hogy ilyen időben hazamentem. Neki is azt mondom: — El kell utaznom! Kérlek, csomagolj be két váltás fehérneműt... Csomagolj cigarettát, kekszet és cukrot...

Hosszan néz rám. Nem szól semmit. Szokatlanul melegen búcsúzunk el. Az arcán látom, hogy mi megy végbe benne.

Szakasits idegesen sétál szobájában. — Te is? — kérdi.

— Igen.

— Tudod, miről van szó?

— Nem...

Még van negyedóránk. Cigarettázom. Szakasits sétál.

Kádár pontosan két órakor megérkezik. Közömbös. Arca sápadt. Arra kér bennünket, küldjük el kocsijainkat és a kísérőinket.

Megtörténik.

— Hát akkor induljunk — szól Kádár.

Szakasits fogja a kis kofferját. Én is a magamét. Kilépünk az Akadémia utcából. Menet közben mondja Kádár: az ő kocsiján utazunk.

Jellemző és megalázó szituáció: a párt elnöke és egyben a köztársaság elnöke, valalamint a párt helyettes főtitkára a belügyminiszter felszólítására szó nélkül megy, azt sem tudva, hová és miért!...

Beülünk a nagy Zisz kocsiba. Elől a sofőr és Kádár, hátul, Kádár kísérőjével, mi hárman.

A kocsi keresztülrobog a városon és rátér a gödöllői országútra. Amikor már egyenesben vagyunk, Kádár a kocsiban megnyom egy gombot és felhúzza azt az ablakot, amely elválaszt bennünket a sofőrtől. Súgva közli velünk, hogy Galyatetőre megyünk... Ott tanácskozik a Tájékoztató Iroda. Rákosi mindkettőnket be akar mutatni a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom vezetőinek. Semmi mást nem mond; visszazárja az ablakot, előre néz. Mi ketten, Szakasitscsal egymásra nézünk.

A szálló előtt ávós tisztek várnak, civilben; elveszik kofferjeinket és liften felvezetnek a szobánkba. A liftkezelő is ávós tiszt — Dányi Lajos, még a sütőmunkás mozgalomból ismerem; mosolyog és én arra gondolok, hogy Dányi napok óta tudja, hogy itt mi zajlik, de én Szakasitscsal nem tudom! Ez a bizalom ordító jele!... Egyben életveszélyes is.

Teszem azt, amit mondanak; oda megyek, ahová küldenek.

Szobámban Rákosi, később pedig Révai keres fel. Közlik velem, hogy az ülés, amelyen mi is részt veszünk, 5 órakor folytatódik... A mai ülés záróülés, ahol jóváhagyják a határozatokat.

5 órakor bevezetnek az ülésterembe. Mindenki felénk néz.

Rákosi feláll és bemutat bennünket. Többségükben magyarok vannak itt. Házigazdák. Jelen van: Rákosi, Gerő, Révai, Kádár, Szakasits, Nemes, Marosán. Sok az ismerős. Hátam mögött tolmács. A vita formális; a tanácskozás szintén. Duclos, a francia párt vezetője terjeszt elő valami szervezeti szabályzat félét; alig van vita. A legérdekesebb a tanácskozás

központi kérdése: a *„Tito–bandáról"* szóló határozat, amelyet én nem ismerek — most kerül elfogadásra.[9]

A tanácskozás oroszul folyik. Ez a testület — az én szememben — a kommunista internacionálét jelenti.

A kétórás ülés gyorsan lezajlik. Szobáinkba megyünk és este 8 órakor jövünk le a búcsúvacsorára. Vagy két tucat pohárköszöntő hangzik el. Utána szobáinkba vonulunk és reggel találkozunk ismét, a reggelinél — de már nem mindenkivel, a társaság megcsappant. Délelőtt egymás után utaznak el a delegációk; mi még nem indulhatunk. Mászkálok a nagy házban. Majd ebéd után ávós kocsin térünk vissza Budapestre. A délelőtt folyamán nem találkozom Rákosival.

Alig érek haza, Rákosi telefonál.

— Marosán elvtárs!... Kocsit küldök magáért. Lesz nálam egy baráti vacsora. Legyen szíves jöjjön el.

Részt vettem a vacsorán — szovjet, francia és magyar elvtársak voltak jelen. Amikor későn este hazatértem, nem néztem be a feleségemhez. Dühöngtem magamban, mert ezt az egész konspirációs játékot gyerekes komédiának és szégyenteljesnek tartottam. Ezen az éjszakán megvallottam magamnak: hiába vagy te a kommunista párt Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának tagja, hiába vagy te a párt helyettes főtitkára és miniszter a kormányban, senkibb már nem is lehetnél!... Figura vagy... ide–oda mozgatnak! Még annyi illúziód sem lehet, mint a légynek, amely rárepül a kocsi rúdjára és azt hiszi: ő húzza a kocsit!

11. Szimfónia és Sztálin születésnapja

Az 1949. év utolsó hónapja. A munka, a rohanás hónapja ez — zsúfolt program és feszített élet.

Rákosi még novemberben magához hívatott és kérte, hogy próbáljak az ipar területén két jelentős politikai célt szolgáló dolgot megcsinálni.

— Mi legyen az, Rákosi elvtárs?

— Dohányzik maga?

— 15 éves korom óta.

— Hallott maga a Szimfónia cigarettáról?

— Dohányos ne hallott volna?...

— Azt kellene újra megcsinálni... Népszerű cigaretta volt, adni kell valamit a dohányosoknak is.

— Meglesz, Rákosi elvtárs! Mi a másik?

— Meg kell csinálni a régi, jó fehér kenyeret... Már jobban állunk... többet adhatunk a dolgozóknak.

— Rákosi elvtárs... Itt valami tévedés van: az a népszerű kenyér, amelyet maga kér, nem fehér kenyér volt.

— Hát mi volt?

— Félbarna kenyér!

— Az nem lehet — erősködik.

Szakszerűen magyarázom el, hogy miről van szó: fehér kenyeret a dolgozók általában nem vettek és nem is ettek, mert az zsemlye kenyér volt, vagy zsúrkenyér — és drága volt. Azonban volt egy kenyértípus, amelyet az ország szívesen evett — különösen a város, és az ipari centrum. Ez azonban a félbarna kenyér volt!

— Értem — mondja Rákosi. — Csinálják meg mind a kettőt.

Nem volt probléma, a szaktársakkal megsüttettem a próbakenyeret. Nagy sikere volt. Titkársági ülésen mutattam be többféle kenyeret, nagyon

tetszett. Vita alakult ki az ára körül. Én a költségek számbavétele mellett azt javasoltam, hogy a kenyér 3,50 Ft legyen. Rákosi viszont a 3,–Ft-hoz ragaszkodott. — Legyen olcsó! — mondotta. Kijelentette még: nem célunk a kenyéren keresni.

Én viszont az ár miatt féltettem a kenyér minőségét. Senki sem biztosíthatja, hogy az országban mindig jó lesz a búzatermés!

Megcsináltuk a Szimfónia cigarettát is, de ezzel már több baj volt. Kiderült, hogy ehhez annak idején jugoszláv dohányt használtak fel, onnan viszont most ilyet nem kaphatunk. Dél-Amerikából és Bulgáriából szereztünk hát hozzávaló dohányt. Ennél az ár és az elnevezés körül volt vita. Úgy láttam, Rákosit kevésbé érdekli az, hogy miből, és hogyan készül; inkább a propaganda jelleg játszott szerepet nála. Sok név merült fel, de egyik sem felelt meg. Végülis én neveztem el a Szimfónia cigarettát Terv cigarettának — az első ötéves terv emlékére.

Gerővel sokat vagyok együtt — szót tudunk érteni.A készülő első ötéves terv és az államosítás szorosabb kapcsolatot teremt közöttünk. Nagyrészt egyetértünk és mindketten tudomásul vesszük Rákosi szubjektív döntéseit.

Ezeket az apró, jellemző eseményeket Sztálin 70. születésnapja szakítja meg. Példátlan méretekben készülünk megünneplésére, az egész országban.

Sztálin tisztelői közé tartoztam — sem egyéni, sem politikai okom nem volt arra,hogy ne nézzek fel rá, de ez a születésnap inkább rontotta bennem az iránta érzett tiszteletet és megbecsülést.

Szolgai hajbókolás vette kezdetét. Különösen fent, ez hatott azután lefelé is. Nemcsak a munkás tartott „Sztálin műszakot", nemcsak a paraszt fejte — tudósítások szerint — „másképp" a tehenet, de a magyar tudományos, irodalmi és művészvilág külön ünnepi kötetekkel, alkotással hódolt a „zseniális vezér" előtt. Költők és írók egymást túllicitálva, zeneszerzők egymást túlharsogva, népszerű művészek egymással versengve és munkások egymást hajszolva akartak a bölcs, a zseni, a fél és egész isten lábai elé rakni mindent, amit csak lehet — szeretetet, tiszteletet, hódolatot. Még azok is, akikről tudtam, hogy gyűlölik Sztálint!

A legjellemzőbb volt a Szabad Népben megjelent ünnepi vezércikk története. Révai vezetésével a lap legjobb publicistái írták meg a vezércikket. Undorító dolog jött ki belőle. A világirodalom szókészletében nem volt olyan dicsérő jelző, amelyet ebbe a cikkbe bele ne zsúfoltak volna. Rákosi csóválta a fejét.

— Hát ez túlzás!...

Farkas meggyanúsította a szerzőket: ezzel a túlhajtással azt akarják elérni, hogy kompromittálják a pártot!

Révai védte embereit.

A vezércikket végül is Rákosi, Gerő és Révai csinálták meg.

Figyeltem és úgy éreztem: Rákosiék is félnek!...

Az ünneplés óriási pazarlással zajlott le.

Számomra az államosítás volt a fő kérdés. Szerencsémre kitűnően sikerült — jó munkatársaim kitettek magukért.

Eskulitscsal ebben az időben sokat rohangáltam az országban. Ha valahol államosításra készültünk, a helyszínen termettünk. Volt olyan eset — mint a salgótarjáni — hogy már a piaci kofákat is kezdték államosítani. Ezért nevezték Salgótarjánt maguk között kis Moszkvának.

A Sportcsarnokba több ezer embert hívtak össze, anélkül, hogy tudták volna, miért is kötelezték őket a megjelenésre. Ott megkapták a megbízólevelüket és órák alatt állami kezelésbe kellett venniük az üzemeket. Nehéz volt, mert az államosítás kiterjedt az egész nyomdaiparra is. Semmi nem szivárgott ki — minden meglepetésszerűen zajlott le.

Rákosi gratulált. Megjegyezte: — Beszéltem Gerővel is, aki igen dicsérte magát. Lám, Marosán, magából mégiscsak jó kommunista miniszter lesz. A párt bízik magában, csak hát maga is bízzon Rákosi elvtársban!...

Hullottak a kitüntetések — Eskulits kivételével minden beosztottamat felterjesztettem — őt kifelejtettem, amit ma is sajnálok, mert nagyon derekasan dolgozott.

Az év utolsó napjaiban — a száguldás és a rohanás után — megkönnyebbültem. Feleségemmel elhatároztuk, hogy a Szilveszter estét az Operában és a Margitszigeten töltjük. Meghívtuk Balassa Gyulát, az országos rendőrfőkapitányt. Felejthetetlen esténk volt — különösen a Denevér előadás, Klemperer vezényletével, ragyogó szereposztásban. Ezen az estén csak válogatott operabarátok, külföldi vendégek és a diplomáciai testület nyugati tagjai voltak jelen. Fényes kosztümök, elegáns ruhák — itt aztán volt szmoking és frakk!... A magam fajtájából csak mi voltunk — távcsöveztek bennünket, amit nyugalommal tűrtünk.

11 órakor a szigeten vacsoráztunk. Éjfélkor pezsgőt nyitottunk és koccintottunk a jövőre — a békére, a nyugalomra és gyermekeinkre.

Így léptem át az 1949-es esztendőből 1950-be. Szerettem volna tudni, hogy mit rejteget számomra...

12. Játszanak velünk, életveszélyesen

1950. január 1–én kívülem mindenki alszik még a házban. Az őr sétál a kertben, én pedig az előkelő villában sétálok le s fel. Börtönnek érzem a lakást. Szívesebben éltem a Peterdy utcában, ahol az ágyrajárók nehéz élete is színesebb és emberibb volt, mint az enyém ebben a fényes villa–lakásban. Itt még a félelem is elfog.

Hogyan kezdődött ez a félelemérzés és mi táplálja?... A bizalmatlanság! Próbáltam küzdeni ellene, de Rajk letartóztatását követően tényként könyvelhettem el, hogy Rákosiék hazudnak nekem — becsapnak engem! Ide soroltam az egyesülés utáni jugoszláv ügyet, Rajk leváltását, a velem kapcsolatos intézkedést, a Tildy ügyet... Velem soha senki sem közölt semmit!... Csak a rendkívüli titkárin zúdították rám a kész döntést. És közben a kongresszus által választott magas fórum: a Központi Vezetőség formális szerv! Játszanak velünk életveszélyesen!...

Könnyezve járom a szobát és mormolom: — Soha sem bocsájtom meg magamnak, hogy Rajk letartóztatása után nem álltam fel!... Ezzel én is felelőssé váltam... Meg nem szökhetek, végig kell mennem az úton... De számolnom kell vele: rám is sor kerülhet — engem is elhurcolhatnak!...

Eszembe jut: itt teljesen hiányzik a normális élet minden feltétele. Már nem csaphatom be magam azzal, hogy forradalmi korszakot élek. El kell tűnődnöm az utca véleményén, amely szerint kétfajta ember él az országban: az egyik, amely már *benn van* , és a másik, akit most készítenek elő arra, hogy *benn legyen.*

Érzem, hogy lépés se választ el Rajk és a jobboldali szociáldemokraták sorsától és másokétól se, akikre Rákosiék rá akarják tenni a kezüket. Már leplezetlenül harsogják: „Álbaloldali szociáldemokraták!... Befurakodtak a pártba!..."

Rajk kivégzése óta különösen hallgatag és mogorva vagyok. Érzem a veszélyt — Farkas és Rákosi szemmel tartanak...

Itt volt a Nagy Imre–úgy is! Leváltották a PB–ből, mint buharinistát. Ez is a KV ülésen történt. Nagy védekezett, de mindhiába. Érdekes: Nagy Imre lett a párt adminisztratív osztályának vezetője, én meg mint helyettes főtitkár, formálisan az ő főnöke! Komikus helyzet, egyrészt azért, mert ezekhez a területekhez nekem semmi közöm sem volt, másrészt Nagy Imre miatt is... Nagy Imrét egyébként okos embernek tartottam és mint a kommunista internacionálé emberét ismertem. Amikor elfogadta az osztály vezetését, felkeresett. Azt mondta:

— Marosán elvtárs, beszéljük meg az osztály munkáját.

— Nagy elvtárs... maga képzett, becsületes vezető ember, végezze csak a dolgát. Maga jobban ért ahhoz, mint én... Nekem nincs más dolgom, mint az, hogy amit a Politikai Bizottság vagy a titkárság elé akar vinni, rajtam keresztül kell hogy történjen. Én viszont mindent aláírok, amit maga hoz nekem... Dönteni úgyis mások fognak...

— Helyes, így lesz...

Ettől az időtől kezdve talán két esetben írtam alá előterjesztést. Most, hogy számbaveszem a dolgokat, egy utolsó és fontos jelzést kell figyelembe vennem. Az egyesüléstől kezdve kialakult rend volt a Központi Vezetőség ülésén, hogy Farkas Mihállyal és Vas Zoltánnal ültem egy asztalnál. Rajk kivégzése után ettől az asztaltól először Farkas, azután Vas Zoltán távozott el. Ezentúl egyedül ültem az asztalnál, kitéve az elvtársak fürkésző pillantásainak...

Minden, minden forog a fejemben. Arra a meggyőződésre jutok, hogy napjaim fogynak... Az *urak* értem fognak jönni.

Így kezdődik számomra az 1950–es esztendő. Minden erőt az ötéves terv kimunkálására mozgósítunk. Tervezés, szervezés, javaslatok készítése, megvitatása. Napjaimat egyre inkább mind hosszadalmasabb ülésezések egymásutánja teszi ki. Engem idegesít és kimerít. A szokásos ülések mellett sokasodnak a Politikai Bizottság, a Titkárság, a Minisztertanács, a Népgazdasági Tanács — mely utóbbi szinte bitorolja a Minisztertanács teljes hatáskörét — rendkívüli megbeszélései. Az anyagokat így — nem számítva az előkészítő, egyeztető fórumokat — négy helyen is tárgyaljuk.

Az ötéves terv mellett az év elején két érdekes dolog foglalkoztatott:

A márciusi központi vezetőségi ülésen Révai önkritikáját hallgattam megdöbbenéssel arról, hogy a népi demokrácia általa történt fogalmi meghatározása és értékelése hibás volt. Amikor felállt és beszélni kezdett, nem tudtam megszabadulni attól az érzéstől, hogy íme, ő is terítéken van!

Révai logikusan indokolt és kijelentette, hogy Rákosi elvtársnak volt igaza.

Ezen az ülésen felszólalt Losonczi Géza is, akinek felszólalását Gerő Ernő közbeszólásokkal zavarta, Losonczi azonban fölényesen nézett rá szemüvege mögül, Nézésében fojtogató gúny is volt — ritkává tette a levegőt.

Mi ez? — kérdeztem magamban . — Révai és Losonczi közismerten jó barátok...

Látom, hogy Gerő, Farkas és Vas egy asztalnál ül. Gerő egyik közbeszólása dermedt csendet okoz. Losonczi pillanatra elhallgat, de már rá se néz Gerőre, úgy folytatja.

Egy másik figyelemre méltó dolog: a párt és a kormány nagyban készült a felszabadulás 5. évfordulójának megünneplésére. Farkas Mihály kivirult. Állandóan vezérezredesi egyenruhában pompázott. Számomra volt ebben a készülődésben valami érthetetlen. A külsőségekben is túlméretezett előkészületek a régi, úri Magyarország egyik jellemző szokására emlékeztettek: ünnepelni és temetni azok is ragyogóan tudtak!

A Szovjetunió iránt megnyilvánuló — egyébként megérdemelt — hála és dicséret olyan méreteket öltött, hogy az már az igazi cél ellentétébe csapott át, és szolgai érzést keltett az emberekben. Természetesen: Sztálin mellett Rákosi személye az Isten és Szűz Mária dicsőségét is elhomályosította ebben a katolikus országban. A példátlan katonai parádé egy óriási népnek is túlzott lett volna. S mindez akkor, amikor az országban a légkört a félelem, a rettegés és az átok jellemezte. Sztálin és Rákosi dicséretétől, valamint a Tito és Rajk bandára szórt átkoktól zengett az ország. Sztálin legjobb magyar tanítványa: Rákosi, úgy hangzik fülemnek, mint valami parancs. És mondják, szajkózzák még a művelt, okos emberek is. El–elgondolom: vajon komolyan mondják -e?

Napok óta nem teszek mást, csak öltözöm, vetkőzöm és újra öltözöm — fogadásokra járok. Díszelőadás az Operában. Végtelenül hosszú beszédek. Unalomig ismételt dicséretek, koreografált felállások, vastapsok, leülések. Több mint szolgai élet. Ám mindenki csinálja. Érzem, hogy közben gondolják a magukét.

Katonai díszszemle: Farkas Mihály vezérezredes autón járja végig az egységeket. „Jó reggelt elvtársak!" — köszön. Hangos ordítás a felelet: „Erőt, egészséget, vezérezredes elvtárs!" Utána hurrá, s hangorkán.

Farkas úgy mozog, mint egy saját hatalmától megmámorosodott diktátor. Most ismerem fel Farkas igazi egyéniségét. Díszes uniformisban pompázó, belbecs nélküli despota — ez az igazi Farkas Mihály!...

Egy másik katonafigura ott áll Rákosi háta mögött; mint az árnyéka. Igaz, nem vezérezredes, *csak* tábornok. Kicsi, mint valami gombóc, de ennél

fogva még felfuvalkodottabbnak látszik. Éppen szalutál. Nagy tettéért, a *Rajk banda* felszámolásáért igen magas kitüntetést kapott — szabólegényből lett hatalmasság, Péter Gábor. Amióta tudom, hogy szülei kisiparosok voltak, sok mindenen nem csodálkozom. Engem kezdetben igen szeretett — szinte körüludvarolt. Kereste a barátságomat. A Rajk-ügy óta azonban kerül, mint valami leprást. Azóta még a mosolya is megváltozott. Nemcsak ő a nagy, a felesége is, aki a *Rajk-ügy* óta Rákosi titkárnője és a jegyzőkönyvek vezetője is.

A katonai parádé után a dolgozók felvonulása következik. De már nem a régi, jó hangulatban. Igaz, az idő borús, és hideg is van...

Este fogadás a Parlamentben. A hivatalos megnyitó után feleségemmel elvegyülünk a „nép" között. Innen úgy is csak akkor lehet távozni, ha a vezér — Rákosi — elment. Addig állni kell a sarat. Nem ülünk le. Járkálunk.

Az egyik teremben hozzánk lép Farkas segédtisztje: — Kérem Marosán elvtárs!... Farkas vezérezredes elvtárs kéreti, fáradjon hozzá a különterembe.

Bokacsattogás, tisztelgés. Ránézek a feleségemre. Karonfog. Érzem karjának szorítását. Odasúgja nekem: —Menj, apu...

A teremben Farkas Mihály, Nógrádi társaságában, több magasrangú tiszttől körülvéve, mulat. Farkast még sosem láttam inni — főleg mulatni nem. Már igen magasra hágott a hangulat. Farkas elkiáltja magát:

— Gyere, Gyurka ide!... Szembe velem. — Szól egy ezredesnek, adja át a helyét. Az felugrik. Leülök Farkassal szemben. Láthatóan részeg. Lelkesen énekel — de ő ehhez nem ért. Dirigál, pohárköszöntőt mond és iszunk. Először természetesen Sztálinra, majd újból Sztálinra, azután Rákosira és újból Rákosira iszunk. A végén — ez természetes — Farkas Mihályra.

Egymás egészségére itt nem isznak — ez is természetes.

-A cigányprímás ismer, jönne hozzám, de leintem.

Ülök Farkassal szemben, aki borgőzös kábulatban ordít és dirigál. Rámnéz. Pillanatnyi csend. Rámordít:

— Énekelj, Gyurka!

A cigány mellém ugrik.

— Igen! — szólnak többen — énekeljen Marosán elvtárs.

Odasúgom a prímásnak és rá is zendítek „Nem lehet azt parancsolni senkinek, hogy azt szeresse, kit a szíve nem szeret..."

Farkas mintha pillanatra kijózanodnék. Felugrik. Ordít:

— Ne ezt! Ezt ne énekeljétek! Azt, hogy... „Vörös bort ittam az este".

Parancs. A tisztek átveszik. Éneklik. Zűrzavar. Felhasználom a kedvező pillanatot és kijövök a teremből.

Megkeresem a feleségemet. Karonfogom. — Menjünk haza...

Elindulunk a fényes Parlament lépcsőin lefelé — ki innen, el innen!...

Másnap Vorosilov adott fogadást a tiszti klub nyári helyiségében. Itt már nehezebb volt: sokat kellett inni — vodkát és pezsgőt.

Vorosilov jól ismert. Asztalához hívott. Későn tudtam szabadulni. 11 óra felé kerestem az alkalmat, hogy *lelépjek*, de Rákosi és Vorosilov nem bontottak asztalt. Odajött hozzám az új szovjet követ, Puskin, akit barátomnak tekintettem; 1949 őszén hagyta el az országot.

— Kedves Marosán elvtárs, segítsen hangulatot csinálni! Híre szerint vidám, nótás, táncos ember... Tegye meg a kedvemért. Tudja maga, milyen nehéz követnek lenni?...

Értem őt, kell itt a hangulat, különösen a *külön szobában*.

— Rendben van, követ elvtárs!

— Gyere — húzom magammal a feleségemet. Szólok a zenekarnak: csárdást!...

— Megcsináljuk, Marosán elvtárs!

— Egy órán keresztül...

— Meglesz! Mi nem állunk le...

Kezdetét vette mind több és több férfi és nő bekapcsolásával az egy órán át tartó csárdás. Amikor lankadni kezdtek, a kör közepébe léptem és dirigáltam: most jobbra, most balra! Most lassan, most gyorsan! Most egy helyben! A terem kivilágítva; az épületet betölti a vendégek és a hangszerek hangorkánjának egyvelege. Erre már kijöttek a *fejesek* is: Vorosilov, Rákosi, a miniszterek, a diplomaták és a katonák.

— Énekelni, táncolni! — ordítottam. Tapsoltak. Verejtékben úsztam, de nem engedtem leállni a zenekart. — Végkimerülésig!...

Ebben a nagy hangzavarban, mintegy ködön át látom a feleségemet, aki már nem táncol; félelemmel nézi a kavargást. Hozzám indul. Karonfog és kifelé húz a teremből. Elindultunk a kijárat felé.

Reggel korán siettem az uszodába, leúsztam a szokásos ezer métert, utána tusolás, ledörzsölés és máris öltözöm, fekete ruhába, fehér ingbe, ezüstös nyakkendőbe. Rohanok a szigeti szállóba.

8 órakor kísérem ki Ana Paukert és Vasile Lucát, a román delegáció két tagját az állomásra. Díszszázad, himnusz, csokor, s a vonat kiindul velük. Többé nem is látom őket — kiléptek az életemből.

Rohanok a minisztériumba. Meghallgatom Ajtait és Eskulitsot. Utasításokat adok a napi munkájukhoz.

Tekintve, hogy Vorosilov még marad, az ünnepségnek nem szakad vége, készen kell állni. Delegációt kísérek ki a repülőtérre, s máris dél van.

Délután titkári — nem rendkívüli. Mindnyájan megvagyunk — csak Rajk széke áll üresen. Ha odapillantok, szomorú leszek; az ő emléke engem a sírig elkísér!...

Órahosszáig se tart és állunk fel.

Szakasits és Kádár társaságában lépek ki Rákosi szobájából. A többiek bent maradtak. Felmegyek a szobámba, veszem a kabátomat, hogy hazasétálok.

A folyosón Gerő robog el mellettem. A lépcsőn Farkasba botlok — ő is rohan; utána Kovács István tűnik fel.

— Mozogj Gyurka!... Gyere, elviszlek.

— Hová?

— Hát te nem jössz Vorosilovhoz?

— Nem!

Kidülled a szeme. Tovább rohan.

Bemegyek Szakasitshoz; felvette már a kabátját, áll a szoba közepén. Meg van lepve. — Te nem mész? — kérdezi.

— Hová?...

— Vorosilovhoz!

— Nem megyek. Nem hívtak.

Szakasits levert lesz. — Érted te ezt? — kérdi.

— A jó fene!...

Elbúcsúzom Szakasitstól. Alig teszek száz métert az utcán, mellettem robog el Rákosi autója, előtte, mögötte biztonsági kocsival. Arra kell gondolnom, hogy feszesebb lett az élet, feszesebb a felügyelet és az ellenőrzés.

Az éjjel szokatlanul jól aludtam és frissen ébredtem. A szokásos úszás után a minisztériumba mentem. 10 órakor Rákosi hívott fel. Üdvözlés után azt mondta:

— Mondja Marosán elvtárs!... Magának nem szólt senki, hogy Vorosilovhoz kell menni?

— Nem! — felelem.

— Ez disznóság! Utasítottam az irodát, hogy értesítsék magát. Képzelje el az én helyzetemet!... Megérkezünk Vorosilovhoz, baráti beszélgetésre és sem maga, sem Szakasits nincs jelen. Vorosilov ezt kifogásolta. Nagyon szégyelltem magam. Kérem, ne haragudjék, és ne is következtessen semmire. Olyan bolondokházában éltünk az utóbbi időben!

— Nem tesz semmit, Rákosi elvtárs. Előfordul az efféle zavar...

De ő tovább beszél, s igennel vagy nemmel felelek.

Alig teszem le a kagylót, Farkas hív. Szabadkozik. — Széjjelverem ezt a bandát, amiért téged nem értesített! Látod, így van... sokat dolgozunk és rohanunk...

A történtek felett igyekszem napirendre térni. Munkám bőségesen van. Bonyodalom is: a jogi osztály igen fontos embere Svájcba szökött. Új vezetőről kell gondoskodni. Sikerül behozni a minisztériumba dr. Szőnyi Sándort, a nyomdászból lett jogászt. Ezzel a régi barátommal most már ketten vannak mellettem, akikben megbízhatom — Szőnyi és Eskulits. A munka egyensúlyban tart.

Sok a szabotázs és a *nem szeretem dolog* — különösen a nagyüzemekben — ezért feszültségben és készültségben élek. Az államvédelmisek is állandóan a nyakunkon vannak. Mindenütt szabotázst szimatolnak. Véletlen és gyanús esetekbe botlunk — nagyon nehéz tisztázni. Munkás voltam, ismerem az üzemet, ismerem a munkásokat és fel tudom mérni a szándékos cselekményt és a véletlen hibát.

Gerő azt kérte tőlem — határozat is volt rá — hogy a nagy létszámot igyekezzem a 2700 főről csökkenteni és a felszabaduló embereket sürgősen irányítsuk át termelő munkára.

Ebben az időben számoltuk fel Magyarországon a nyilvánosházakat. A prostituáltak döntő többsége a könnyűipar területén helyezkedett el. Több ezer nőről volt szó. Elhelyezésük kényes ügy volt és nagy humanizmust igényelt.

Az első ötéves terv kezdett kialakulni. A terv első variánsa 35 milliárdot irányozott elő. Rákosi ezt kevésnek tartotta. Magam is hasonlóképpen ítéltem meg. Folyt a kitartó munka és most 50 milliárdról lett szó. A könnyűipar területén a rám eső rész reálisnak látszott. Kialakult az új ipari város helye is — de nem Mohácson épül fel a nagy vasipari kombinát, hanem Dunapentelén! Farkasék — a hadsereg ragaszkodik ehhez, mivel Mohács közel van a jugoszláv határhoz. Nevetségesnek tartom az indoklást, ismerve az új bombázók hatósugarát és a vadászgépek teljesítő képességét. Mit számít 50 vagy 100 kilométer?

Háborús hisztéria van a világban! Latolgatom magamban: lehetséges-e a harmadik világháború? Ilyen hamar... Nem hiszek benne. Nemcsak a második világháború óta eltelt rövid idő miatt, de úgy látom, a szovjetek el akarják kerülni.

Kínában győzelem győzelmet ér. A kommunisták itt is hatalomra kerülnek.

Korea kerül előtérbe — Ázsiában politikailag is forró most a klíma. Vajon az kirobbanthat-e egy világháborút?...

Nyugtalanít, hogy nálunk Magyarországon olyan gyors ütemben fejlődik az új hadsereg, és hogy az állami bevételek nagy részét ez nyeli el.

Az én területem — a könnyűipar, az élelmezési és a kommunális ipar. Nekünk kell kiizzadni a sok milliárdot a nehézipar megteremtéséhez és a hadsereg számára. Munkába menekülök, ami kitölti napjaimat és megszabadít a tépelődéstől. Közben — bármilyen hihetetlenül hangzik — tanulok! Elmerülök Lenin és Sztálin műveiben.

Az egyik délután szervező bizottsági ülésre mentem. Már előzőleg is feltűnt, hogy Szakasitsot, aki korábban hangsúlyozta, hogy új tisztségében se szeretne elszakadni a pártvezetés munkájától és kérte, hogy részt vehessen az üléseken, nem látom. Pedig az utóbbi hetekben másutt több helyen is megjelent és felszólalt. Így nem gondoltam arra, hogy beteg. Mostanában, ha valaki hiányzik, rögtön melegem lesz, és csak rosszra gondolok.

Farkas Mihály elnököl. Kis idő múlva bejön Péter Gáborné és kihívja Farkast.

— Vedd át az elnöklést, amíg visszajövök...

Farkas nem jött vissza.

Tanácskozunk. Figyelnem kell, mert nekem kell majd összefoglalót tartanom.

Talán két óra is elmúlik, amikor újból bejön Péter Gáborné. Súgja nekem:

— Marosán elvtárs... Rákosi elvtárs kéreti a telefonhoz...

Kádár ül mellettem, neki adom át az elnöklést.

Felveszem a kagylót.

— Kérem Marosán elvtárs, jöjjön fel hozzám a lakásomra!...

— Mikor?...

— Most. Rögtön!...

— Kérem... Máris megyek.

Robog velem a kocsi a Szabadsághegyre — az erőddé épült Rákosi villa felé.

Gerencsér, a sofőröm ügyes kézzel veszi a kanyarokat. Sötét az este, kissé ködös. Szemben kocsi jön. Gerencsér hátraszól nekem:

— Szakasits elvtárs kocsija jön velünk szemben... A nagy Zisz...

Kinézek. —Valóban...

— De milyen sokan ülnek benne — szól Gerencsér.

Én Szakasitsot pillantom meg: hátul ül; mintha körül lenne fogva.

Szakasits is Rákosinál járt... Vajon mi lehet az a sürgős ügy?

Néhány pillanat és a villa kapujában vagyunk. Fordulunk befelé, az ávósok benéznek a kocsiba, felengedik a sorompót. Begördülünk. Az őrség parancsnoka kísér fel.

Alighogy felérek a hallba, feltűnik Rákosi. Kedvesen tessékel a dolgozószobájába, amely egyben a hálószobája is. Benn vágni lehet a füstöt. Itt nagy tárgyalás lehetett. Konyakos poharak, feketés csészék... A hamutálca tele van csikkel.

Rákosi jó házigazdához méltón hozzám fordul: — Kér konyakot?... Feketét?...

— Köszönöm, ittam a pártközpontban.

— De konyakot nem!

— Azt nem...

Rákosi tölt; koccintunk; iszunk.

Rákosi aztán íróasztalához ül, én pedig maradok a fotelben, vele szemben.

Rákosi fürkész; az az érzésem, nem tudja hogyan is kezdje el. Hirtelen szólal meg — ilyenkor dadogni szokott.

— Kedves Marosán elvtárs... Baj van!...

Végigfut hátamon a hideg. — Baj van — mondom magamban, de nem szólok. Várok.

— Szégyen érte pártunkat... Nagy szégyen...

Amikor ezeket mondja, nem néz rám, csak beszél — Szakasitsról beszél.

— Nehéz és kellemetlen ügy ez. Szakasitsról kiderült, hogy a Horthy-rendőrség besúgója volt!...

Amikor kidadogja, gyomromban görcsös szorítást érzek.

— Le kellett mondatni... Ezzel a bélyeggel mégsem lehet a kommunista párt elnöke és a köztársaság elnöke. Itt van Szakasits beismerő és lemondó levele... Nézze meg!... Ezt akartam *bejelenteni* magának és... kikérni a véleményét.

Felém nyújtja a papírt, alig néhány sorral: Szakasits kézírása — nincs okom kételkedni benne. Megemberelem magam. — Tudna-e Rákosi elvtárs valami többet... ennél részletesebbet is mondani?

— Igen, tudok! Magát azért kérettem ide, hogy tájékoztassam.

Nézek rá és várok.

— Előkerültek a vallomások...

Alighogy ezt kimondta, lecsapok rá. — Kinek, miféle vallomásai?

Megütődve figyel. Majd nyájas, aztán cinikus lesz.

— Régi rendőrtanácsosok és detektívek vallomásai...

Végiggondolom, kik lehetnek ezek a vallomást tevők? Hain Pétert, Wayandot felakasztották — legalábbis úgy hírlik... Sok hekus került rendőrkézre... most vallanának a legális párt és szakszervezeti mozgalom ellen?

— Gondolja, Rákosi elvtárs, hogy ezeknek a rendőr főtiszteknek és hekusoknak a vallomásai hitelt érdemlőek? Arra nem gondol, hogy ezek provokációk is lehetnek?

Zavartan és dadogva mondja:

— Nekünk semmi okunk kételkedni ezekben a vallomásokban... Minden kényszer nélkül vallottak. Érdekel a maga véleménye, hiszen maga jobban kell hogy ismerje a dolgokat, mit én. Ez nehéz helyzetbe hozott bennünket, mivel... még azt mondhatják, hogy mi kommunisták a szociáldemokraták ellen lépünk fel — méghozzá az egyesülés után! Ez nem igaz! Maga csak tudja, hogy ez nem igaz?...

Uralkodom magamom. Rákosi hazudik... piszokul hazudik! Nem hiszek neki, s ő érzi, hogy bennem most nagy változás megy végbe.

— Higgye el, Marosán elvtárs, nem kellemes nekünk ez az ügy... Dehát van erkölcsi mérce is. Mi mégsem tűrhetünk meg a párt- és állami vezetésben olyan embert, akiről ilyesmi kiderül.

Elhallgat. Várja, hogy beszéljek. Magamban eldöntöttem: beszéljünk csak nyíltan!

— Nézze Rákosi elvtárs!... Mi magukkal sokat beszéltünk és vitáztunk is olyan kérdésekről, hogy a szakszervezet és a párt mindenkori főtitkára így vagy úgy hozott rendszabályokat a kommunisták ellen, és arról is, hogy kapcsolatot tartottak a legfőbb állami kormányzati szervekkel, így a belügyminisztériummal és a rendőrséggel... Kizártak a pártból kommunistákat, a nevüket nyilvánosságra hozták, hogy a baloldali szociáldemokratákat megfélemlítsék és féken tartsák. Ezen a téren 24 év óta ismert dolgok állnak rendelkezésre — azt maguk tudták és tudják. De engedelmet... Én is vezető voltam és ha akarnak, holnap ellenem is lehet vallomást produkálni!... Horthy volt rendőrtisztjei és hekusai örömmel fognak vallomást tenni, hogy bosszút álljanak rajtunk, utólag is ártsanak nekünk...

Rákosi közbeszólna, de nem engedem:

— Kérem, Rákosi elvtárs, hallgasson meg türelmesen!... Maga tudja, hogy Szakasits többször volt a szociáldemokrata párt főtitkára; közben az építők elnöke is. Megmozdulásokban vett részt... sok volt a sztrájk és volt olyan is, amelyet le kellett fújni, vagy éppen meg kellett akadályozni. De nemcsak Szakasits: én is és mások is így tettünk... Ezek nem voltak titkok — vele jártak a legális mozgalommal... A két párt egymás elleni harca és gyűlölködése sok rosszat teremtett, de... jót is hozott!... Gondoljon arra, hogy Szakasits olyan szolgálatot tett a magyar munkásmozgalomnak — a két munkáspárt egyesülése érdekében, amelyhez nincs hasonló!... Nem értem magát... Magának többet jelentenek Horthy hekusainak vallomásai, mint az, amit Szakasits tett? A letartóztatásban lévő hekusok vallomásai

magának hitelesek és velük szemben az elévülhetetlen nagy érdemek semmik? Szakasits együtt dolgozott a kommunistákkal — nemcsak a háború alatt, előbb is!... Maga felejtené el a Népszava karácsonyi számát?... A munkásegységfrontot, a nemzeti függetlenségi frontot? Szakasits Árpád nem Peyer — maga ne tudná?...

Rákosi közbevág: — Ne féljen, nem hagyjuk el Szakasitsot! Gondoskodunk róla és a családjáról is, de... Nem lehet párttag és nem lehet vezető. Ezt értse meg! Nem kell félni — mi is emberek vagyunk.

— Rákosi elvtárs, én nem félek semmitől, de... vannak dolgok, amelyek számomra elviselhetetlenek!

Rákosi idegesen szól: — Nézze, Marosán!... nem csapunk be senkit! Barátainkat legkevésbé... Kérem, maga is értse meg, hogy ezzel a bélyeggel nem lehet valaki párt- és köztársasági elnök...

Nem hiszek Rákosinak. Hazudik! — magamban rendezem gondolataimat. — Rákosi elvtárs!... Egy kérésem van magához...

— Tessék!...

Teleszívom a tüdőmet levegővel. — Engedjen el... kérem engedjen el! Nem akarok és nem is tudok így vezető lenni! De belátom, nem is vagyok alkalmas vezetőnek a kommunista pártban!...

Rákosi felugrik. — Hogyan?... Maga el akar menni... Itt akar hagyni bennünket? Ez képtelenség!

— Nem vagyok alkalmas vezetőnek! Miért erőltetjük ezt? Maga tudja: egyszer már felajánlottam ezt...

— Az más volt!... Most mi az oka?

— Szakasits leváltása.

— Mi magát kommunistának tartjuk... becsületes embernek!

Fullasztó a levegő. — Lehet Rákosi elvtárs... De a Szakasits ügy az utolsó csepp... Nekem már semmi kedvem... itt nem érzem jól magam. Nem!... Rákosi elvtárs... holnap gondolnak egyet és Rónai Sándort is odahelyezik, ahová most Szakasitsot, mivel ő Borbély Macki főispánsága idején a szociáldemokrata párt titkára, a vidék egyik legexponáltabb helyén! De... mi a garancia arra, hogy holnap nem éppen énrám kerül a sor?... Semmi!... Ezért vetem fel: engedjen el innen — nem akarok vezető lenni!

Rákosit megzavarta, amit mondtam. Sápadtan fészkelődik.

— Kedves Marosán, ne legyen olyan rossz véleménnyel rólam és a pártról! Kérem magát, gondolja meg... — Megfogja a kabátomat. Az arcomba kiáltja. — Egy ilyen lépés a maga részéről pártszakadást idézhet elő. Elmenni... szétszakítani a pártot, amelyet ilyen nehéz harc árán kovácsoltunk össze... Ebben a harcban maga volt az egyedüli, végig következetes ember... Ki értené meg?... Az ellenség viszont rákapcsolna.

Maga erre nem gondol? Nem gondol Nenniékre és a többi velünk együtt dolgozó baloldali szociálistára? Magára itt nagy szükség van — nagy jövő vár magára. Én mondom ezt magának, Rákosi elvtárs... És magának hinnie kell Rákosi elvtársnak. Tudja mit mondok magának: nemsokára pártdelegáció megy a Szovjetunióba... Sztálin elvtárs kérte, vigyék magát is, meg akar ismerkedni magával. Sokat beszéltem magáról Sztálin elvtársnak... Látja... Kérem, ne hasonlítsa magát Szakasitshoz, ne az ő helyzetéhez... Magát szeretik a kommunisták! Kérem, felejtse el, amit mondott, ígérem, nem beszélek róla senkinek!...

Megint úgy érzem: ez az ember ragaszkodik hozzám!... Erőt vesz rajtam a gyengeség. Cikáznak a gondolataim, eszembe jut a szociáldemokrata párt 1947-es kongresszusi válsága — amikor a Peyer ügyben felléptem — Bőhm, Bán, Kéthly vádjai, hogy pártszakadást idézek elő. Ez az én sebezhető pontom. Fáradt vagyok. Viaskodom magamban. A végén annyit tudok mondani:

— Rákosi elvtárs... tudomásul vettem a kérését...

Boldogan ölel meg. Beszélgetünk még. Később jövök el tőle. Lekísér a kocsiig; szorongatja a kezem, veregeti a vállam.

Beugrom a kocsiba. — A minisztériumba — mondom a sofőrnek.

A minisztérium előtt a szemben lévő pestvidéki fogházra vetem a pillantásom: utoljára 1944-ben jártam ott...

Felsietek a minisztérium lépcsőjén és be az irodába. Eskulits jön utánam. Nézem a becsületes képét. Sorolja, hogy kik kerestek.

— Konyakot hozzon!... Szőnyi Sándor nincs már bent?

— Nemrég ment haza...

— Kár...

Magamban egyre mondom: nemsokára rajtam a sor!... A gazemberek elintéznek... Menekülni... gyorsan menekülni! Becsaptak! Hazudtak nekem!...

Menekülni?... Hová? Ki állna mellém? A szovjetek?... Nem! Azok Rákosinak fognak hinni. A nyugati világ?... Képtelenség! Hát akkor?...

Elönt a keserűség és a tehetetlenség érzése. Törni-zúzni tudnék.

Belép Eskulits a tálcával. Töltök és iszom. Elfelejtek koccintani.

— Adott a *lányoknak* is? — kérdem.

— Még nem adtam, Marosán elvtárs.

— Akkor vigyen nekik is...

Aztán sokáig csendben ültünk és ittunk. Késő éjjel indultam hazafelé, gyalog, át a Lánchídon, nagy kerülővel. Eskulitscsal némán mentünk egymás mellett. A Széna téren nem bírtam tovább, elmondtam neki a Szakasits ügyet.

Eskulits azt hajtogatta: — Lehetetlen! Képtelenség!...

— Eskulits, erről hallgatni kell!

— Értem. Köszönöm a bizalmát.

Félek hazamenni. A feleségemnek mit fogok mondani?

A házat, ahol lakom, szokatlanul erős őrség vigyázza! Csend. Benézek a fiamhoz, a kislányomhoz, a feleségemhez. Alszanak. Sírni szeretnék, hogy meg tudjak könnyebbülni.

Másnap nehezen ülök le dolgozni.

A délelőtti meglepetés: Rákosi hív telefonon. Érdeklődik, megnyugodtam-e?

— Megpróbáltam, Rákosi elvtárs...

— Felejtse el, Marosán az egészet. Inkább erősítse velem együtt a pártot. Meglátja, nem bánja meg! Higgyen és bízzon bennem!

Később bejött hozzám Szőnyi Sándor. Belesápadt a hírbe. — Ez nem igaz!...

— Sajnos igaz!...

— Mi lesz most — kérdi aggódva.

— Látod, Sándor ez az, amit én már nem tudhatok.

— Dehát... Ezt hogyan fogadják majd az elvtársak? — Hallgatni fognak — felelem.

— Hallatlan. Rossz vége lesz ennek...

A Központi Vezetőség Rákosi bejelentését tudomásul vette. Az ülésen néhányan rendelésre szólaltak fel, és puffogtatták a sztereotíp frázisokat. Szakasits utódja a köztársasági elnök posztján Rónai Sándor lett.

13. Péter Gábor személyesen jött el értem

Rajk kivégzése után ösztönösen éreztem, később — főleg Szakasits elhurcolását követően — már tudatosan készültem rá: rajtam a sor!... Értem fognak jönni!...

1950. július 6-án, pénteken éjjel 12 órakor csengettek. Péter Gábor személyesen jött el értem. Nem lepett meg. Nagy zsákmány, veszélyes, de méginkább kapitális trófea vagyok a számára. Ezt nem engedi át másnak.

Azon kapom magam, hogy vérmérsékletem és letartóztatásom törvénytelen volta ellenére milyen nyugodt vagyok. Képviselői mentelmi jog Rajk, Szakasits és a többiek esete után?! — Ugyan már. Az alapján, amit a Szakasits-ügyről megtudhattam, szinte morbid kíváncsiság fog el; vajon milyen „bizonyítékokat", mennyi mocskot és sarat hordat majd össze Rákosi, hogy engem is belefullasszon, mint a többieket.

Miután beültetnek a Pobedába és a két ÁVH-s legény közrefog, cigarettát kérek. Egyikük idegesen kotor elő a zsebéből egy pakli Munkást, a másik — feltűnően reszkető kézzel — tüzet ad. Mélyre szívom a slukkot.

Szó sincs arról, hogy rossz álmot látnék. Ebből nincs se szabadító, se elkínzott ébredés. Nagyon is jól érzékelem a környezetet. A levegő fülledt a zárt ablakú, lefüggönyözött kocsiban. Mindenki hallgat. Az út érzékelhetően hol emelkedik, hol lejt. Egymás után jobbra majd balra fordul. Ilyenkor az engem közrefogó hekusok valamelyikéhez szorulok. Dimbes-dombos helyeken kanyarog velünk az autó — feltehetően a város budai részein járunk.

Mikor is tartóztattak le utoljára? 1944-ben az SS-ek. Majd Hain Péterék — ők a Svábhegyre vittek. Most... csak nem űz velem az élet ilyen gyalázatos tréfát? Ugyanaz történne, ami a Horthy-érában tevékenységünk „bekalkulált" következménye lehetett?

Hirtelen megállunk. Halk csikordulást hallok, majd a kocsi simán továbbgördül néhány métert. Kívülről nyitják az ajtót. Kiszállunk. Körbepillantok, de a sötétben nehezen tudom kivenni, hogy hol lehetek. Valami garázs-féle. Egy vasajtóhoz vezetnek. Kinyílik, szűk pincefolyosón kísérnek tovább. Zárkákat sejtető vasajtók mellett haladunk el. A folyosó végén lépcső vezet felfelé, s újabb ajtónál ér véget. Ezen belépve egy tágas hallba jutunk. Szélesebb lépcsőn kísérnek felfelé a következő szintre. Kisebb előtér, jobbra–balra ajtók. Az egyiket kinyitják. Bevezetnek. Kis szobában vagyok. Vastagon be van függönyözve. Két ember van itt, az egyiket ismerem; Dányi Lajos pék, régi szervezett munkás.

— Tessék leülni, Marosán — szól Dányi udvariasan.

Ránézek. — Köszönöm. Inkább járkálok... Kaphatok egy cigarettát?

— Tessék parancsolni — Tárca nyílik, öngyújtó kattan. Mélyet szippantok és tovább járkálok. Az idő telik-e vagy megállt?... Nem tudom! Egy biztos: mozgok.

Hirtelen ajtó nyílik. Hekus lép be. Rámnéz. Komoly arc.

— Tessék velem jönni! — szól hozzám.

Elindulok utána. Kint az előtérben ajtó előtt állunk meg. A hekus kopog és vár. Én nem hallok választ. A hekus belép. Utána én is. A szobában nincs senki. A bejárattal szemben nagy íróasztal; az ajtó felé egy hosszabb asztal; oldalt sok szék. Tanácsteremnek nézem. Sok ablak. Villa–lakás lehet. Az ablakok lefüggönyözve, sötéten, mint a kis szobában.

Mindketten állunk. A hekus civilben. Én pizsamában és papucsban. Komikus helyzet.

Meglepetésszerűen oldalajtó nyílik és belép rajta Szűcs, ávós ezredes. Ismerem: Péter Gábor helyettese. Rámnéz. Hosszú ideig nem szól. Nem volt még vele dolgom. Így állunk és nézünk egymásra, a hekus mögöttem. Szűcs megszólal:

— Meg van lepve, Marosán?

Határozottan felelem: — Nem vagyok meglepve! Elég régóta várom magukat.

— Mióta vár minket!

— A Rajk–ügy óta.

— Ez igazán nagyszerű. Így hát gyorsan végzünk!...

Szűcs hivatalos kemény hangra vált át: — Megkezdjük a kihallgatását! Szeretném figyelmeztetni: a maga számára innen *nincs visszaút!* Már emiatt is... csak az igazat mondja! Ne hazudjon... Szakasits és mások után már csak magára van szükség, hogy lezárjuk ezt az ügyet...

Nem tudom megállni, közbevágok: — Miféle ügyet?

Szűcs megsértődik, amiért szóltam.

— Azt majd meglátja!... Készüljön fel rá...

Szól a hekusnak:— Vezesse el!

Kimegyünk a szobából. Az előbbiben vagyok ismét. Járkálok. Szakasits tehát itt van... Ez hát azt jelenti, hogy kezdetét vette a volt szociáldemokraták elleni támadás! Mi lehet más ez az *ügy*, mint gazság? Nekem nincs bűnöm, ezt a kommunisták tudják a legjobban. De ki mondja meg, hogy ki a bűnös és ki az ártatlan?...

Kádár János jut eszembe. Nem is értem, miért. Ő „csak" belügyminiszter volt. Két hete hívták vissza, Szakasits elvitele után. Milyen nehéz lehet most a feleségemnek!...

Értem jönnek és bevezetnek az előbbi nagy szobába. A hekussal állok az asztal előtt. Az íróasztalnál iratokba mélyedve ül valaki. Az asztal végén, ahol én állok, papír, ceruza, ásványvíz, pohár, cigaretta és gyufa. Az ülő alak felnéz: Szendi ávós alezredes! Int, hogy üljek le. A hekust kiküldi.

Szendit még a felszabadulás előttről ismerem. Felejthetetlenül kellemetlen torz arca emlékezetembe vésődött. 1943 nyarán egy delegációval járt a szociáldemokrata pártban, hogy a letartóztatott kommunisták részére segítséget — közbelépést kérjen. A delegáció zömmel munkásokból állt — Szendi nem volt munkás, legfeljebb, ideiglenesen a zsidó törvény miatt... Én beszéltem rá Szedert, hogy fogadja, és hallgassa meg őket. A felszabadulás után ávós tiszt lett; most *fejes* — nagy ügyek vezére! Megszólal.

— Mi ismerjük egymást...

— Lehet — felelem.

Feláll. Pökhendin kérdi: — Na, mit szól mindehhez Marosán Gyurka?... A „Gyurka!".

Átveszem a tónust. — Mihez mit szólok?

— Hát hogy itt van.

— Semmit nem szólok.

— Meg van lepve?

— Nem!

— Na, ne mondja!...

— Nem vagyok meglepve! Szűcsnek már megmondtam: rég vártam magukat.

Bosszantja a magatartásom. Járkál az íróasztal előtt. De ismerős nekem ez a stílus!... Farkas Mihály stílusa ez.

— Tudja -e, miért van itt?

— Nem tudom. Önök ezt majd megmondják.

— Szóval nem tudja, hogy miért van itt?...

— Nem!

— Pedig ezt magának, Marosán, tudnia kell, és meg is kell mondania, hogy miért van itt! — Kopog az íróasztalon. Hangja kemény.

Vita kerekedik közöttünk. Ez a vita csak fokozza önbizalmamat.

A jómódú polgári családból származó Szendi egy prolival áll szemben, aki gyerekkora óta a mozgalomban nőtt fel és ott vált emberré, őt pedig kizárólag a fasizmus ütötte el előmeneteli lehetőségeitől és szorította — néhány éve — a munkásmozgalom felé.

— Ne legyen olyan nagy legény, Marosán Gyurka! Inkább beszéljen!

Még érzem benne a bizonytalanságot. — Kérdezzen és felelni fogok.

— Jó! Így is lehet... — Pökhendin szól: — Marosán Gyurka! Hát valóban nincs magának semmi mondanivalója?

Eljön az íróasztaltól. Megáll előttem. Mereven néz. Undorító, torz.

— Nincs mondanivalóm!

— Nem gondolja, hogy jobb lenne, ha beszélne?...

Nem felelek.

— Nem gondolja, hogy Rákosi elvtárs — megáll, kihúzza magát — és a párt ezt várják magától?...

— Mit és miről kell nekem beszélnem? — kérdezem. — Hisz azt sem tudom, miért vagyok itt.

— Hát jó — mondja Szendi. Az íróasztalhoz lép, csenget. Hekus lép be.

— Vigye vissza!...

Visszavisznek. Percek múlva újra jönnek értem. A kihallgató nagy szobában most már ketten vannak: Szűcs és Szendi! Azt már látom, hogy Szűcshöz képest Szendi kis mókus — beosztott. Szűcs szólal meg:

— Nézze Marosán: magának tudnia kell, hogy miért van itt. Rákosi elvtárs és a párt parancsára... Ne makacskodjék és beszéljen! Tegyen vallomást... könnyítsen magán, a helyzetén; csak akkor remélhet kíméletet, esetleg bocsánatot. Magának vallomást kell tennie és maga tudja, hogy miről!... Segíthet Rákosi elvtársnak, a pártnak... Nagy szolgálatot tehet.

— Nekem nincs mondanivalóm. Önöknek kell megmondani, hogy miért hoztak be és mit akarnak tőlem.

— Jó — mondja Szűcs. — Tudunk mi másképp is beszélni... Szendi áll mellette. — Fog maga beszélni, Marosán. — Csenget. Hekus lép be. Elvezetnek.

Reggel lett. Nyugodt vagyok, de állandóan szomjas.

Szombat van. Szombaton az őrséget két óránként váltják. Teát iszom, darab sajtot eszem — mindig utáltam, de most lenyelem. Ez a reggelim. Ledőlök a hencserre. Megpróbálok aludni. Nem megy. Nem tudok kikapcsolni. A szobában ég a villany. Az ablak be van függönyözve. Kint világos van.

Szombaton, rövid megszakításokkal egész nap folyik a kihallgatásom. Ha Szendi kérdez, nem felelek. Ha én kérdezek, durva, goromba a válasz:

— Itt maga nem kérdezhet, csak felelhet!

— Tessék kérdezni.

— Miért van itt? — kérdi Szendi.

— Nem tudom!

— Tudja azt maga! — csap le Szendi.

A rövid szünetekben sétálok. Az jár a fejemben, hogy Rajkot Szőnyi vallomása alapján tartóztatták le. Vajon lesz-e valaki, aki rám valamilyen vallomást tesz? Lehet... Akad ilyen!

Szombat délután csendes lett a ház.

— Kér enni? — kérdi az egyik hekus.

— Inkább innék.

Teát hoznak, sajtot és kenyeret.

Én, aki olyan nagy szolgálatot tettem a kommunistáknak és a kommunista pártnak, itt tartok... A párt egyik jelentős vezetőjét, egyik óráról a másikra, csak úgy le lehet tartóztatni!... Gyalázat!

De miért voltam olyan naiv és becsületes — miért hittem nekik?...

Lefeküdtem és most már hamar álomba zuhantam. Dányi Lajos egykori szaktárs ébresztett és csodálkozott, milyen jól tudok aludni.

Vasárnap estig békén hagytak. Arra gondoltam, hogy talán hétfőn kezdődik a tortúra. De nem! Alig szenderedtem el, újra fölráztak és Szendihez vezettek.

Szendi ül. — Hogy van? — kérdi.

— Köszönöm jól! — felelem. Csak ne lenne olyan ronda a pofája... Mentséget keresek számára: parancsot teljesít, s talán dühös is, mert nehéz fiú vagyok a számára.

— Marosán! Ezentúl komolyan vesszük a dolgot! Magának tisztában kell lenni azzal, hogy nekünk magával nem kell elszámolnunk senkinek... Magáért sem itt, sem másutt senki nem emel szót... A szociáldemokraták azért nem, mert gyűlölik, a kommunisták azért nem, mert már nem kell nekik! Ezt tudnia kell... ezzel számolnia kell!

Nem szólok.

Így folyik ez majd egész éjjel. Én pizsamában az asztal egyik végén, Szendi az íróasztalnál trónolva, elegánsan. Ha megunja a *kihallgatást*, kiküld. Kora reggel hagyja abba.

Hétfő lett. Szendi egyenruhában jött, összes kitüntetéseivel. Rádöbbenek az egyenruha jellem–alakító és torzító szerepére.

Szendi rakosgat az íróasztalnál, majd hirtelen feláll és hozzám jön. Papírlapot és töltőtollat tesz elém. Azt mondja:

— Írja meg lemondását a miniszterségről, Dobi Istvánnak.

Megírom.

— Kész? — kérdi Szendi.

— Igen.

Elveszi a papírt, olvassa. Dühösen fordul felém. Ordít.

— Maga nem tud normálisan írni! Micsoda macskakaparás ez? És maga miniszter lehetett ebben az országban!... Mennyi iskolája van?

— Hivatalosan 4 elemi.

— Miért nem tanult?

— Mert ahol én éltem és dolgoztam, hivatalos tanulásra nem volt idő! Engem a szegénység tartott vissza attól, hogy magasabb fokon tanuljak, de magát...

Szendi sokáig nem néz a szemembe. Elmegy mellettem. Leül íróasztalához. Írni kezd. Majd hozzám jön s letesz egy újabb papírlapot:

— Írja le mégegyszer úgy, ahogy kijavítottam...

Leírom azt, ami azután másnap megjelenik a sajtóban — ország–világ tudni fogja, hogy Marosán nincs többé! Megkérdezem Szendit:

— Mondja kérem: miért nem kell lemondanom a Magyar Dolgozók Pártja központi vezetőségi és politikai bizottsági tagságomról, valamint a párt helyettes főtitkári posztjáról?

— Kezdem sajnálni magát — mondja Szendi. — Maga nincs tisztában a helyzetével; azzal sem, hogy hol van!...

Járkál. Én ülök. Hirtelen lecsap rám:

— Marosán, most írni fog! Írja le az életrajzát. Ezzel kapcsolatban lesz néhány kérdésem.

Este késői írtam. Szendi éjjel jött vissza. Közel 6 órás kihallgatás folyt az életrajz körül. A kérdéseiből rájöttem, hogy a Rákosinak átadott életrajzom nála van.

— Hogyan szökött át Romániából 1926-ban? — kérdi Szendi.

— Leírtam — feleltem.

— Mondja el szóval is.

Elmondom.

— Beszéljen dr. Rozványiról...

Beszélek.

— Remélem, tudja — szól Szendi — dr.Rozványi trockista volt! — Veszélyt szimatolok: a Rajk ügy felé halad!...

— Nem tudtam...

— Mondja: miért kapott maga Titotól olyan magas kitüntetést? — kérdi Szendi.

Megint Rajk jut az eszembe. — Nem én kértem!... A kommunista párt ajánlott arra! Egyébként is: ugyanazt a magas kitüntetést kapta Gerő, Rajk, Révai és Nagy Imre.

— Ez nem válasz!

— De ez tény! Ez az igazság!

— Maga egy rohadt szociáldemokrata! Érti?...

Ezt a vádat elengedem a fülem mellett. Sokszor mondták már, miért ne mondhatná Szendi is!

— Maga a váradi rendőrségen volt 1924-ben...

— Igen.

— Ez volt az első lebukása?

— Igen.

— Szóval akkor került a rendőrséggel kapcsolatba...

— Ha ezt maga kapcsolatnak nevezi, akkor úgy van.

— Hogyan történt és mikor még?

Kezdtem felsorolni a lebukásokat. Nem győzi jegyezni. Utána legális mozgalomról beszélek — afféle kiselőadás és szeminárium. Hogy még jobban falhoz állítsam, hivatkozom a Vági pártra, az MSZMP–re és — általában az európai munkásmozgalomra.

Érzem, hogy Szendi ezt nem érti. Szendit erre nem készítették elő, Szendinek mindehhez semmi köze. Jó ideig nem tudja, mit csináljon velem. Vitatkozunk.

— Nézze — mondom — nekünk vállalni kellett és mi vállaltuk a legális munkásmozgalmat; s én csináltam mindazt, ami szükséges volt. Nemcsak Sombor–Schweinitzerrel volt dolgom, hanem Wayanddal és Hain Péterrel is. Lebuktam annyiszor, hogy számot adni nem is tudok róla; de tudják ezt az emberek és megírták a lapok... Voltam együtt kommunistákkal a DEF–en, a Margit körúton, a váci fegyházban — ezt még talán maga is tudja. Mit akar tőlem?... Megírtam ezt Rákosi Mátyásnak is!

Igen — mondja Szendi — itt van Marosán Gyurka regényes életrajza, amit azonban Rákosi elvtárs sem hisz el.

— Pedig ezt az életet sok derék ember ismeri... Kérdezze csak meg a java kommunistákat, akikkel együtt harcoltam!...

Szendi dühös lesz. Egy hirtelen pillanatában elveszti a fejét és felém rohan, el akar némítani, vagy meg akar ütni, nem tudom.

— Hozzám ne merjen nyúlni!... Meg ne merjen ütni! — megtorpan.

Sokáig nézünk egymásra. Kivezettet. Ezután egész nap nem láttam.

Késő éjjel megint eléje vezetnek.

Leülök az asztalhoz. Szendi megvárja, míg a hekus kimegy. Fáradtnak és gondterheltnek látszik.

— Kérem Marosán... Ma néhány igen fontos kérdésre kell válaszolnia. Azon múlik a maga sorsa.

— Tessék kérdezni.

— Remélem, nem fog makacskodni.

— Csak az igazsághoz ragaszkodom. És a tényekhez.

— Az majd később eldől... Magának igen szoros személyi és politikai kapcsolatai voltak Morgan Phillipsszel, Zilliacusszal és Denis Healyvel — az angol munkáspárt vezetőivel. Ezek a kapcsolatok érdeklik Rákosi elvtársat és a pártot... Tessék vallomást tenni.

Nyugodtan válaszolok: — Ezekről a kérdésekről és személyekről részletesen írtam az életrajzomban...

— Ne arról beszéljen, ami leírt, hanem arról, amit nem írt le és eddig nem mondott el!

— Nekem semmi okom sem volt arra, hogy bármit is elhallgassak a külföldi szociáldemokrata pártokról és a vezetőkről vagy a velük való kapcsolataimról. Egy fontos körülmény van itt: 1932 óta nem jártam nyugaton és csak azokkal találkoztam, akik idejöttek Magyarországra — kongresszusra vagy látogatásra, a felszabadulás után... Bukarestben, Brünnben és Lengyelországban találkoztam elvtársakkal... Healyvel többször is, Zilliacusszal, Morgan Phillipsszel egyszer–egyszer — Budapesten és Prágában.

Szendi közbevág: — Ezekről Szakasits és Ries vallottak már!...

Úgy!... Szóval Ries is itt van! — kapok észbe. Tehát: Szakasits, Ries, Justus, Horváth, Schiffer és Marosán!... Készül hát a baloldali szociáldemokraták elleni politikai per! Erre eddig nem is gondoltam. Ezt jó tudni!

Szendi folytatja. — Bennünket az érdekel, miről tárgyalt maga, például Healyvel... miben egyezett meg vele a lakásán?

Soha könnyebb kérdést! — A tanácskozásnak tanúja is volt: a tolmács. Könnyű ellenőrizni, hogy igaz-e, amit leírtam.

— Ki volt a tolmácsa?

— Gedeon Pál, a Népszava újságírója.

— Jó... Azt majd mi ellenőrizzük. Jaj magának, ha hazudik!... Folytassa: hogyan volt az a prágai baloldali találkozás Zilliacusszal?

Ezt úgy kérdi, mintha valamiben megfogott volna. — Amit mondtam, ellenőrizhetik — de nemcsak magyar vonatkozásban! A csehszlovák pártnál is, nevezetesen Elban elvtársnál, aki, ha jól tudom, most is a Csehszlovák Kommunista Párt tagja, a PB és KB tagja.

Szendi meglepődik. Odavágja: — Azt bízza ránk!... Mi majd megnézzük a maga Elban elvtársát is.

— Kérem,... amikor erre a prágai találkozásra megjött a meghívás, én Szakasitsnál elleneztem ezt! Rákosi Mátyás volt az, aki engem egyenesen rábeszélt erre az útra. Arra kért: úgy rendezzem, hogy én menjek ki! Amikor pedig visszajöttem Prágából, az első dolgom volt, hogy két embernek beszámoljak: Szakasitsnak és Rákosinak. Mit akar még tőlem?

Szendit elönti a méreg. Csenget. Majd felém rohan. Közben belép a hekus. Állunk egymással szemben. Szendi arca vörös; a szeme ég. — Tudja mi maga?... Maga egy szarházi! De várjon, tudok én másképp is beszélni... Vigye ezt a szemetet! — ordít a hekusnak. Belép egy másik hekus is. Megragadnak, kifelé vonszolnak. Nem a szobába, hanem a pincébe. Várom, hogy üssenek, de nem ez történt.

A szűk pincefolyosón kinyitottak egy vasajtót és bevágtak egy szörnyű odúba.

Korom sötétség vett körül. Pizsamám csupa víz rajtam. Ki akarok egyenesedni, beverem a fejem.

Annyiféle börtönben voltam már, a sötétzárkát is jól ismerem, de ilyen helyen még nem jártam. Görnyedten állok, szoktatom a szemem. A vasajtó alsó résén beszüremlik a sárgás lámpafény. Percek múlva el tudok igazodni: egy deszkapriccs van ebben a sírgödörben. Hideg, nyirkos a levegő, pedig odakint meleg július van.

Milyen nap van ma?...

Hány nap múlt el azóta, amióta itt vagyok?

Kezd összefutni bennem az idő. Torlódik...

Befelé sírok. Olykor szeretnék a vasajtónak rohanni, szétzúzni a fejemet, de még parancsolok idegeimnek, parancsolok az eszemnek.

Leülök a priccsre. Nyílik az ajtó. Dányi Lajos szaktárs bead egy pokrócot.

— Takarja be magát Marosán... Nehogy megfázzon...

Hangja sajnálkozón muzsikál. Vajon hogyan érezheti magát ez az ember, aki engem jól ismer?

Pokrócba burkolózva ülök és számot vetek magammal. Végig kell mennem az úton... — Ezt mondom már egy éve! Ne hagyd magad... ki kell bírnod. Sokat bírtál eddig is — most magadért verekedj!...

A pokróc piszkos és tapadó, valamitől nyálkás. Fúj!...

A piszok volt mindig az egyik legnagyobb ellenségem!

Didergek. Megint elmúlt egy nap... A szaktárs teát ad be. Enni nem tudok. Hiányzik a cigaretta. Napok óta csak kis szükségletre tudok menni — bennem szárad minden...

Éjjel visznek fel. Szőrösen, piszkosan ülök az asztalnál, szemben Szendivel. Látom, fintorog.

Egész éjjel folyik a kihallgatás: Healy, Zilliacus, Bőhm, Morgan Phillips, Peyer, Sombor van soron — az út a legális mozgalomtól az illegálisig.

Szendi hol parancsolón ordít, hol kér, sőt könyörög.

— Térjen észre Marosán és ne makacskodjék! Mire való a hősködés? Különb emberek is megtörtek már... Szar lesz itt magából, nagy rakás szar, pedig... jó dolga is lehetne. Mások jóval okosabbak... Miért ront a helyzetén?

Állom a sarat, mindenre készen.

Hajnal felé végképp lehetetlenné teszem a helyzetem. Szendi fáradt, ideges és cinikus. — Most arról beszéljen — kérdi — kiket buktatott le a kommunisták közül?

Erre dühös lettem. Ordítottam: — Senkit!... De engem azok már lebuktattak!... Még Schönherz is ezt állapította meg. Mit akar még tőlem? Becstelenség olyasmit számon kérni, amit nem csináltam! Ennek még a feltételezését is visszautasítom!...

Szendi csenget.

Két hekus lép be.

Szendi ordít: — Vigyék a szemem elől ezt a rohadt gazembert!...

Megragadnak, elvonszolnak, le a pincébe; bedobnak a gödörbe. Fáj a fejem; ég mindenem. Most már tudom: fel akarnak őrölni. Meddig bírom... nem tudom.

Az idő nehezen múlik. Délfelé Dányi szaktárs megsajnál és a tea után egy darab cigarettát ad. Ez öröm!... A priccsen el-elszundikálok.

Nyílik az ajtó: értem jönnek. Nem visznek fel. Kinn a szűk folyosón bekötik a szemem, megbilincselnek; ketten karonfogva vezetnek. Úgy érzem arra visznek, amerre bejöttem a villába: benzinszag, motorzúgás.

Autóba ültetnek. A kocsi simán kigördül. Vasajtó záródik. Tehát elvisznek innen!... Budán vagyok?... Vajon hová visznek? Autófék csikorgását hallom, majd villamos csengetést.

A kocsi robog velem. Buszok zörejét hallom, villamosokat, majd megint buszt. Ez talán a Széna tér?...

Gyors kanyarok... Víz szagát érzem. Margit híd?... Hova visznek?...

A hídról a körútra térünk. Vonatfütty... Nyugati pályaudvar?... A kocsi nemsokára balra fordul. Úristen, Aradi utca!... Még egy fordulás. Értem már: az Andrássy úti nyilasházba visznek — az ÁVH központjába! Itt van Péter Gábor rezidenciája!... Perverz emberek!

Vaskapu nyitódik. Begördül a kocsi. Közrefognak. Vezetnek.

Ajtó nyílik, majd csukódik. Senki nem beszél. Minden olyan titokzatos, mint egy kalandfilmben.

Lépcsőn visznek fel. Szűk folyosó, nem férünk el hárman, csak egy hekus fog, kettő mögöttünk jön.

Megállunk. Bevezetnek egy helyiségbe.

Először a bilincset veszik le a kezemről, aztán a kötést a szememről. Szobában vagyok.

A két hekus kimegy. Az ajtó becsukódik, egyedül maradok. Káprázik a szemem. Iroda volna ez?... Van benne egy ágy és egy íróasztal. Az ablaküveg be van festve. Fülledt, meleg a levegő.

Nyílik az ajtó. Ismerősnek látszó férfi lép be. Láttam már valahol. Szánakozva néz rám. — Van valami kívánsága? — kérdi.

— Hashajtót és altatót kérek.

Szó nélkül kimegy, de hamarosan visszajön. Pohár vizet hoz, két tablettát, mindkettőt beveszem.

— Nem akar valamit enni?

— Köszönöm, nem kérek, Aludni szeretnék.

— Nyugodjon meg... Most már jobb és biztosabb helyen van...

Úgy mondja ezt, mint aki a külsőmről ítélve tudja, hogy honnan jövök.

— Aludjon nyugodtan...

— Milyen nap van?...

— Nem mondhatom meg. A maga számára teljesen mindegy, hogy milyen nap van...

— Igaz...

Lefekszem a sodronyos rézágyra. Tiszta benne minden, csak én vagyok nagyon koszos.

Megnyugszom. Tudom, hol vagyok. A kimerültségtől hamar elnyom az álom.

Ébredésem után rögtön nyílik az ajtó. Egy ember suttogva kérdezi:

— Éhes?

Bólintok.

Teát, sajtot, kenyeret kapok. Úgy látszik, ezeknek nincs egyebük. Az ember suttogva modja: — Ha cigaretta kell, vagy WC-re akar menni, kopogjon. Csendesen.

Egész nap senki sem szól hozzám. Csend van a házban.

Délben sikerül megtudnom, hogy vasárnap van: az ebéd jelezte ezt, s a nagy csend alátámasztotta.

Járkálással töltöm az időt. 4 lépés ide, 4 oda. Kár töprengeni. Inkább azzal foglalkozom, hogy az időpontot rögzítem: ha július 6-án éjjel vittek el, akkor péntek volt... a budai villában hát 15 napot töltöttem...

Vacsorára hideget kaptam. Korán lefeküdtem. Hamar elaludtam. Reggel felkeltettek. Világos volt már. A mozgásból, az ajtónyitásból és csukásból megállapítottam: az üzem beindult.

Délelőtt fürdeni vittek és borotválkozni; ruhát kaptam, amit hazulról kellett, hogy behozzanak... Vadonatúj, elegáns ruha volt, életemben talán a legszebb ruhám. Ritkán vettem fel.

Nem találkozom senkivel. Ha WC-re megyek és kilépek a folyosóra, piros lámpák égnek. Fürdőszobában megfürdetnek, inget, gatyát adnak — végre átöltözöm. Tisztának érzem magam.

Kapom a reggelit, aztán az ebédet, majd a vacsorát.

Cigarettát annyit, amennyit kérek.

Este korán fekszem — pihennem kell, fel kell készülnöm.

Nem tudom, meddig aludhattam, de érzem, éjjel van, amikor felkeltenek. Suttogva mondják, öltözzek és menjek velük.

Fiatal, értelmes arcú férfi megy elöl, én utána. Girbe-görbe folyosókon haladunk. Minden új folyosónál megáll és meggyújtja a piros lámpát.

Sokáig megyünk. Azt hiszem, átvezetnek egy másik épületbe.

Most egy rendezettebb folyosóra érünk, kulturált helynek látszik. Megállunk egy ajtó előtt, a fiatalember kopog. Belépünk egy elegánsan berendezett irodába.

Szendi int, üljek le.

Leülök.

Szendi karórájára néz: látom, éjjel 12 óra van.

Sokáig csendben ülünk, amikor aztán Szendi felveti a fejét; mintha most jönne rá arra, hogy valaki benn van a szobában. Régi stílus — Horthyék is így csinálták...

— Hogy van? — kérdi.

— Köszönöm jól...

— Látja, Marosán, maga elrontott mindent... Jó helyen volt, most idekerült. Mindenki idekerül, aki rosszul viselkedik. Most megtanulhatja majd a saját kárán: tudunk mi másként is beszélni... Csak magán múlik, hogy ennél rosszabb helyen ne legyen...

Beszél, kér, fenyeget és bíztat. Én azonban hallgatok.

— Nézze Marosán: Rákosi elvtárs várja a maga őszinte vallomását! Mások már rég túl vannak rajta... Ne makacskodjék... ne húzza az időt. Eltelt két hét, s magából semmi se jött ki.

Ezzel a bevezetéssel aztán kezdetét vette a megállás nélküli tortúra — éjjel-nappal, két héten át.

A verés csak két nap múlva kezdődött. Először Szendi vert meg. Egész éjszakai kihallgatás után elvesztette önuralmát. Nekem rontott és ököllel az

arcomba sújtott. Majd a falhoz állított és a fejem a falba verte. Később markos legényekkel veretett agyba–főbe.

Nem ordítok. Ha vernek, csak a szívem táján érzek nyomást. Úgy látszik, engem már mindenki verni fog: A Horthy–csendőr, rendőr és hekus után most Rákosi pribékjei! Ez fáj leginkább. Vajon ez a Szendi, aki a fasizmus alatt üldözött volt, mit érezhet most?... Ez a gazember ember-e egyáltalán?

Vertek, és a kérdések nem változtak: Healy, Zilliacus, Peyer, Sombor és olykor a Tito–féle láncos kutya. Miért kaptam olyan magas kitüntetést?

Az ökölcsapásoktól az arcom sebes lett, vérzett; Szendi ököllel verte a fülemet — azóta sem hallok tökéletesen. Mégsem a fizikai fájdalom gyötört, hanem a lelkiek. Elképesztő és gyilkos csalódás!

Írattak velem egy tucat életrajzot; leírtam az angolokkal való pesti találkozást. Healyt és Zilliacust, tízszer. Vallomást tettem Mónus szemináriumairól: mit tanított, milyen ember volt. A legfájóbb és a legszívbemarkolóbb dr. Braun Soma volt: miért lettem én ennek a kiváló marxista filozófusnak a barátja?... Aztán: miért én lettem a szakszervezet főtitkára a háború kitörésekor? Ez csak azt jelentheti — Szendi szerint —, hogy én a Horthy rezsimnek és természetesen Peyernek megbízható embere voltam. Ám erről semmiféle bizonyíték nincs! Mondom is Szendinek: bizonyítson, de ő azt feleli: valljam be önként!

Elvonta tőlem a cigarettát. Egy nagyobb megveretés után nem vitetett vissza a régi helyemre, hanem le a híres, rettegett pincébe, amiről olyan sokszor hallottam. Reggel 5 órakor vezettek le oda — igazi siralomház. Deszka priccs, deszka asztal, fehér falak és fehér függöny az ajtón.

Ebben a pincében újabb élet vette kezdetét, a maga teljes embertelenségével és minden borzalmával. De bennem még élt a hit egy szikrája: nem akarok belenyugodni abba, hogy az életemnek itt kell végződnie...

Szendit külön is gyűlölöm. Buta és gonosz; fasisztának tartom.

Hiába vernek, a hitet nem tudják kiverni belőlem.

Rabkoszton vagyok; köménymag leves, büdös tökfőzelék, kevés kenyér. Mardos az éhség.

Senkivel nem találkozom — senkivel nem szembesítenek. Bizonyítékot egyetlen egyet sem tesznek elém.

Szendi azt mondogatja: — Jól megtanulta az életrajzát! Mindig pontosan ugyanazt írja le... — Az egyik nehéz éjszakán elkeseredetten mondja. — Hát nem őrült maga?... Hiszen felakasztjuk mi magát jegyzőkönyv nélkül is. Érti-e, maga barom!

— Maguk megteszik — felelem. — Talán jobb is lenne, kikerülnék a maguk karmaiból...

Eszembe jut: megérdemlem a sorsomat! Valóban: meg kell halnom... Dehát akkor gyerünk: egy jól irányzott ökölcsapás, vagy valami fecskendő, méreggel — Szendiék értik a módját...

Agyon nem ütnek, csak kínoznak. Nappal lefeküdni nem lehet, csak ülni és járkálni; éjjel pedig a kihallgatás — végkimerülésig! Még tartom magam.

Ismét levezetnek, már reggel van, hat óra elmúlt, lefeküdni nem lehet. Kimerülten járkálok.

Széthúzzák a függönyt — csak nem visznek újból kihallgatásra?

Nem! Betesznek mellém egy férfit. Sápadt, szőrös arc. Áll az ajtóban. Vonásai ismerősek. Ő szólít meg:

— Marosán, te is itt?...

Úristen, ez Cseresznyés, Rajk László barátja!...

Megörültem neki. Új élet kezdődik — nem leszek egyedül, lesz, akivel szót válthatok, s akivel megosztom a szenvedést.

Őt a börtönből hozták vissza; újabb témákról, személyekről készül majd jegyzőkönyv — Révai Józsefről, Horváth Mártonról és másokról. Cseresznyés arra kér, mondjam el, mi történt 1949-ben, Rajk letartóztatása után. Elmondom.

— Világos — mondja — most rajtatok, szociáldemokratákon a sor. De már készülnek az intellektuális banda ellen is.

Cseresznyés az én szememben Rajk László barátja, a legendás spanyol brigád tagja — régi kommunista! Sok, alapos beszélgetésre okot adó témánk van. Erdélyből jöttünk mind a ketten — összeköt vele a romániai és az erdélyi munkásmozgalom, de a legfontosabb mégis Rajk László!... Ki sem fogyhatunk a témából!

Eleinte én beszéltem, Cseresznyés csak kérdezett. Később én kérdeztem Rajkról és társairól. Borzalmas dolgokat mondott el — valóságos Gestapo történet annak minden tartozékával!...

Első kérdésem hozzá: Mondd meg, őszintén, mi igaz mindebből? Én ismertem Rajkot... Farkassal és Rákosival vitáztam ezekről a kérdésekről.

Gyanakodva néz. Értem a gyanakvását: a börtön világában ez természetes. Félreteszem az óvatosságot — miért is lennék óvatos vele szemben!

— Te vitatkoztál velük? — kérdi.

— Igen.

— Őrült!

— Arra felelj, mi igaz... Hiszen te régebben ismerted Rajkot.

Késik a válasza. Nem sürgetem.

— Ki tudja, mi az igazság — mondja szomorúan. — Itt valami olyasmi történt — és történik — amit józan ésszel nem lehet felfogni. Ebbe bele kell őrülni.

Vasárnap van megint, az üzem pihen.

Mi van veled... hogyan került sor reád? — kérdi Cseresznyés.

Elmondok neki mindent részletesen.

— Ne veresd magad... Ne makacskodj! Ezek vagy agyonvernek, vagy itt rohasztanak meg. Mit mondott Szendi, emlékszel?... Nem kell veled elszámolni senkinek... Írd hát, amit mondanak és... köpj mindenre; köpj az egész világra!

— De mit írjak? — kérdem csodálkozva.

— Hát nem mondanak semmit?

— Csak azt, hogy beszéljek. Dehát mit?...

Néz rám, sajnálkozva. — Te Marosán... én téged normális embernek ismerlek! Lehetetlen, hogy ne tudd, mit kérnek tőled.

— Nem tudom!

— Az lehetetlen!...

— Így igaz!

Töpreng. — Healy, Zilliacus, Tito és a jugoszlávok, Peyer, Sombor, Horthy rendőrség... Hát nem érted? — Merőn néz rám.

— Nem értem.

— Azt akarják tőled, hogy valld be: rendőr besúgó voltál, angol és jugoszláv kém.

Nézünk egymásra. Ezt én rég sejtettem... — Azt nem! Hogyan vallhatnék ilyet?

— Mondd, Marosán, miben bízol?... Az igazságban, vagy a becsületben? Az itt nincs! Itt senki vagy. Azt csinálnak veled, amit akarnak. Tudod te, hány ember sorsa azonos a tiéddel?... Erkölcsi skrupulusok? Marhaság! Látszik, hogy szociáldemokrata voltál.

Döbbenten nézem. Mi ez?... Ezt az embert eddig becsültem és szerettem... Fegyverrel a kézben állt helyt, harcolt Madrid alatt, végigverekedte az angol hadsereg oldalán a második világháborút... Kitör belőlem: — Nem vállalok olyasmit, ami nem igaz! Nem mocskolhatom be a nevem, a múltam, az egész életem...

— Marosán... őszintén: nem érted a dolgot?

— Nem értem! Nem adom fel a harcot! A saját sorsom nem is érdekel.

Éjjel újabb kihallgatás.

Cseresznyést nappal viszik...

Ezen az éjjelen Szendi nem volt goromba. Néha kijött a száján: hiába, maga nehéz ember, Marosán... Makacs. Pedig maga értelmes ember. Tudnia kell, hogy miért van bent. Mondja: miben bízik... miben reménykedik? A kezünkben van, azt csinálunk magával, amit akarunk!

Nem jutottunk előbbre. Reggel vittek vissza, Cseresznyés melegen, barátian érdeklődött és én beszámoltam neki.

Megkérdezem Cseresznyést:

— Mondd, a Rajk ügyet is így bonyolították?

— Még vadabbul... Még kegyetlenebbül.

— Mondd: mi van Rajk Júliával?

Csodálkozva néz rám. — Te semmit sem tudsz róla?

— Semmit!

— Itt volt, velünk... Keresztülment minden tortúrán.

Megdöbbentem. Emlékeztem: Rákosi egyszer azt mondta, hogy asszonyokkal nem hadakozunk. Tehát mégis?... — Mit akarnak elérni? — kérdem Cseresznyést.

— Akik útban vannak, azokat így vagy úgy, likvidálni kell — feleli. — Nagy bűnöst akarnak csinálni belőled. Ezzel számolnod kell.

— De hát miért?

— Ne hülyéskedj, ember! Azért, mert proli vagy és népszerű... Áh, meglátszik rajtad, hogy nem vagy bolsevik!... Mondok neked valamit: engem már régóta olyan emberről hallgatnak ki, mint Révai József és Horváth Márton...

Közlése megdöbbent. Cseresznyés megkérdi:

— Mi van Kádárral?

Elmondom, hogy 1950-ben visszahívták a belügyminiszteri posztról. Amikor engem letartóztattak, a pártközpontban dolgozott. Miért érdekel?

— Csak azért, mert háromszor voltam egy olyan szobában, ahol írnom kellett és Kádár nagyméretű képe az íróasztal mögé volt dobva. Ez nem jelenthet jót... Kádárral is baj van...

— Miért kerülhetne Kádár bajba?

— Mert... ő is sorra kerül!

— Az lehetetlen! — Egymás mellett ülünk. Az álom kiment a szememből.

— Te, Marosán — mondja Cseresznyés — őrült vagy! Lehetetlennek tartod, hogy Kádár, hogy Révai... Azt miért nem tartod lehetetlennek, hogy te itt vagy?

— Én szociáldemokrata voltam...

— Hülyéskedsz, ahelyett, hogy mondanád és írnád azt, amit kérnek, mielőtt szörnyűbb megpróbáltatások jönnek...

— Mi lehet még szörnyűbb?

— Behozzák anyádat... Feleségedet, a gyerekeidet...

— Nem igaz!...

— Miért nem igaz?... Rajk Júliát be lehetett hozni, Marosánnét nem lehet?

Ezt képtelen vagyok elhinni.

Cseresznyés cigarettát is kap, bár nem dohányzik. Nekem adja.

— Tudod te, milyen naiv vagy? — kérdi. — Vannak itt foglyok, akik rántott csirkét zabálnak salátával; bort is kapnak hozzá!

— Megbolondultál — mondom.

— Ezek konyakot, feketét és amerikai cigarettát is adnak egy nekik megfelelő vallomásért.

— Undorító!

— Honnan tudod, hogy Rajkot kivégezték? — kérdi minden átmenet nélkül.

— Olvastam az újságban.

— Az semmit sem bizonyít — mondja. — Az is lehet, hogy valahol él... más néven; talán nincs is az országban.

— Hihetetlen.

— Neked. De Rajk megtette, amit kértek tőle... Itt vagyunk a pokolban... Hát nem mindegy, ki, hogy kerül ki innen?

Mély hatást tesz rám ez a beszélgetés. Még inkább töprengek és nem értem azt, ami történik.

Szendi nagyot változott: folyton megveret és azzal enged el, hogy gondoljam meg magam, mert még kegyetlenebbül fog bánni velem.

— Vadbarom, miért játssza meg magát?... Azt akarja, hogy agyonverjük? Megkaphatja!

— Jobb is lenne — felelem.

Az egyik éjjel csúnyán összevertek — a Princz féle csoport végezte ezt a műveletet; Cseresznyéstől ismerem a csoport nevét. Borzalmasan nézhettem ki; Cseresznyés elfordult tőlem és a fejére húzta a takarót. 1942-ben az Andrássy laktanyában, a DEF-en éreztem így magam. Már nem gondolok arra, hogy mi volt az életem célja.

Szakadatlanul folyik a kihallgatás. Szendi kérdez:

— Nem volt még elég?

Válaszom: tegyék elém a vádat... Tudni akarom... Nem tudom, miről beszéljek...

Szendi kikelve magából: — Maga hülye! Maga barom!

Csenget. Beugrik egy hekus.

— Vigye vissza ezt a gazembert!

Elvezetnek. Éjjel felébresztenek. Visszavisznek. Szendi ül az íróasztalnál — már nem az elegáns irodájában folyik a kihallgatás, hanem egy ócska, piszkos helyiségben, ahol verni is lehet.

Szendi azt mondja: kérésemnek eleget tesz, leteszi elém a vádakat.

Örülök.

— Marosán! Maga először is a Horthy rendőrség besúgója volt. Másodszor: jugoszláv kém; harmadszor: angol kém.

— Érti? — ordít.

— Értem... De ez nem elég. Tessék bizonyítani ezeket a vádakat.

Szendi röhög. — Bizonyítani?... Azt nem! Maga bizonyítsa be, hogy nem volt az!...

Bizonyítsam azt, amit nem tettem?...

— Ez a maga dolga. De már nem sokáig!

— Jól van — mondom — megpróbálom a lehetetlent. Bizonyítani fogom magának azt, amit nem tettem... Induljunk ki abból, hogy a vád igaz...

Szendinek felcsillan a szeme. — Helyes! Induljunk ki abból...

— Ha én a Horthy rendőrség besúgója lettem volna, megfuthattam volna-e a szakszervezetben és a pártban azt a pályát, amit megfutottam? Nézzük a legfontosabbat: 1939-ben akaratom ellenére választanak meg az Élelmezési Munkások Országos Szövetsége főtitkárának. Háborús titkár lettem, a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták összefogása révén. A sütőmunkások az én javaslatomra határozták el a vasárnapi munkaszünetért való harcot, és közel 8 hónapig tartó küzdelem után, sztrájkok árán, és többszöri rendőri beavatkozás ellenére, 1940. május hónapban sikerült kiharcolnunk a vasárnapi munkaszüneti rendeletet — méghozzá két szakmára! Ha én Somborék besúgója vagyok, nem kellett volna mást tenniök, mint behivatniok és leinteniök, hiszen: ugye, maguk szerint a kezükben vagyok... De nem így volt — nem voltam rendőrbesúgó, nem voltam a kezükben!...

Szendi dobol az ujjával az íróasztalon. — Ez nem bizonyít semmit! Sőt!... A rendőrségnek messzemenő tervei voltak magával... Azt akarták, hogy sikerei legyenek, csináljon karriert, még feljebb lépjen a szakszervezetben és a szociáldemokrata pártban, hogy később nagyobb dolgokra is fel lehessen használni...

— Hát jó — mondom. — Nézzük meg a kérdést egy másik oldalról is... Már jóval a felszabadulás előtt ismert volt a szakszervezetben és a pártmozgalomban — és ez a rendőrség előtt sem volt ismeretlen — hogy én kommunistabarát vagyok. Így jutottam el a felszabadulásig, majd tovább az egyesülésig... Ha én Somborék besúgója lettem volna, akkor Sombor — az amerikai hírszerzés szolgálatában állván — 1945 után nyilván megfenyegetett volna, hogy szembefordítson a kommunistákkal és a szovjetekkel, és azért is, hogy menjek együtt Peyerékkel. Különben

leleplez, mint rendőrbesúgót. Azt hiszem, ennél világosabban nem bizonyíthatom: nem voltam rendőrségi besúgó!

Szendi türelmét vesztve ordítja felém: — Ez sem bizonyít semmit!

Eszembe jut a legkézenfekvőbb: — Kérem... az önök kezében volt — talán van is — két jelentős főhekus: Hain Péter és Wayand, akiknek tudniok kell arról, hogy én rendőrbesúgó voltam-e... Azok eléggé gyűlöltek engem... szívesen vallanának rám!

Letettem az utolsó érvem is: — Ha én rendőrbesúgó lettem volna, Rajk tragédiáját látva megvártam volna, amíg Rákosi lefogat és agyonveret? Hiszen megszökhettem volna...

Szendi nekem ugrott és ütött. A pincében tértem magamhoz.

Nem sokáig hagytak lent, ismét felvezettek.

Szendi rámmordul: — Üljön le! Reménytelen alak... Megérdemli, hogy felakasszák. Hülye: hogy ki az ártatlan és ki a bűnös, azt Rákosi elvtárs és mi mondjuk meg! Érti?... Mi döntjük el, mit mondunk magáról. A világ magáról el fogja hinni azt, amit mi mondunk — ezt jól vésse az emlékezetébe!

Szendi iratcsomót vesz fel asztaláról. Nyújtja, olvassam el.

Kezembe veszem. Olvasni kezdem. Az életrajzom alapján szerepel benne a már ismert három vád.

— Írja alá.

— Ezt nem írom alá!

— Hát jó... Ide hallgasson, Marosán: telefonálok a riadó készültségnek és 1 órán belül behozzák ide a feleségét és a két gyerekét, az anyját és a testvéreit!... Magával nekünk már kevés dolgunk lesz — ítélet nélkül is felakasztjuk... Őket azonban kezelésbe vesszük, amíg maga ezt alá nem írja.

Mintha tőrt döfött volna belém. Arra gondolok: megteszik... ezek meg merik tenni!...

Eszembe jut, hogy Rákosi hány édesanyát, édesapát és feleséget hozathatott be... Megint rádöbbenek, micsoda kelepcébe kerültem.

Anyámat hozatnák be, aki sosem tudta megbocsátani a munkásmozgalomban való részvételemet, és azt még kevésbé, hogy kommunistákkal mentem együtt... A feleségemet hozatnák be, akit szinte a tíz körmömmel kapartam ki a nyíregyházi gettóból, nehogy gázkamrába kerüljön!... A két gyerekemet lássam itt, a pokolban, vagy a testvéreimet?... Van-e, lehet-e ennél aljasabb és becstelenebb zsarolás? Lehet-e ennél mélyebbre zülleniök vezetőknek?...

Kész... Itt minden ellenállás értelmetlen... itt minden becsületnek vége!

Szendi hirtelen nyúl a telefonért és tárcsáz. Elkapom a kezét.

— Várjon! — Farkasszemet nézünk egymással. Belémhasít a kétely. Egy kérdésem van magához.

— Tessék.

— Garantálja-e azt, hogy nem nyúlnak a családomhoz, ha aláírom ezt az ocsmányságot?

Látom Szendin a megkönnyebbülést.

— Marosán: vegye tudomásul ebben is és mindenben: Rákosi elvtárs és... mi vagyunk a garancia!

Sajnos — gondolom — nekem be kell érnem ezzel a garanciával. Megteszem azt, amit soha, még elképzelni sem tudtam.

Aláírtam... A vádakat hát elismertem!

Verejtékben úszom és sírok, mint egy gyerek. Nem látok a könnyektől. Szendi torz arca könnyeken át még szörnyűbbet mutat. Fasiszta... És mintha nem is örülne a sikerének. Piszkos kabátomba törlöm az arcomat és a szememet.

Szendi szól: — Kér-e valamit? Feketét, konyakot, cigarettát?...

— Vitessen vissza a pincébe...

— Kérjen valamit, Marosán...

— Semmi sem kell... — Mintha láz gyötörne. Jó lenne meghalni.

Szendi csenget, beugrik a hekus.

— Kísérje vissza a pincébe. — A hekust magához inti, valamit súg neki.

A hekus az őröknek súg valamit. Belépek a *siralomházba*. A priccsre vonszolom magam. Lefekszem, fal felé fordulok és zokogok.

Mire magamhoz tértem, Cseresznyés eltűnt mellőlem — soha többé nem láttam...

Két napig békén hagytak, aztán Szendi egy bővebb, végleges iratot adott át aláírásra. Aláírtam. Ezzel Szendi is eltűnt — többé nem mutatkozott.

Megborotváltak és megfürdettek. A fürdőszobában tükörbe pillantottam. Megdöbbenve láttam, hogy *megőszültem*.

Fásult lettem. Semminek se láttam értelmét.Vártam a kötelet.

Már három hónapja vagyok az Andrássy úti pince lakója.

Egy napon megjelenik nálam Alapi Gyula legfőbb ügyész. Undorító jelenet. Nem néz rám. Felolvas egy iratot — teljes beismerés. Alapi leereszkedően közli velem:

— Elszállítjuk magát innen... Nemsokára meglesz a tárgyalás...

Aznap estefelé felvezetnek egy ismeretlen elé, aki megkérdezi tőlem, nem lennék-e szívesebben abban a helyiségben, ahol legelőször voltam.

— Nem. Jól érzem magam a pincében...

Cigarettával kínál.

— Az a néhány nap jót tenne magának.

— Kérem, vitessen vissza a pincébe. Nekem ott a helyem...

Visszavezetnek a pincébe.

Egyik este értem jönnek és megbilincselnek. A szememet nem kötik be. Felvezetnek az udvarra. Ködös, esős az idő. Begyömöszölnek egy lefüggönyözött kocsiba és elindulnak velem a Markó utcai fogházba. Szanatórium ahhoz képest, ahonnan hoznak!

Nagyon le vagyok romolva, gyors ütemben hízlalnak. Felkészítenek a tárgyalásra. Hetenként kétszer fürdök, borotválnak. Ávós őrnagy *foglalkozik* velem — előkészít a tárgyalásra, ami abból áll, hogy a vádiratot kívülről meg kell tanulnom. Az ávós őrnagy fél és ideges. Van olyan nap, hogy kétszer is jön. Én megtanultam a vádiratot és fújom szóról-szóra. Megnyugtatom őt: — Menni fog ez, őrnagy úr, csak a családomnak ne legyen bántódása. Ha vásári komédia kell — gondolom magamban — tudok én pojáca lenni.

Magamra maradva rámnehezedik a Markó utcai fogház minden emlékével: itt voltam politikai ügyész a Grassy, Zöldy és Sztójay elleni büntető perben. Halált kértem rájuk... Itt végezték ki Bárdossyt, Imrédyt, Sztójayt, Szálasit.

Rákosiék jóvoltából itt végzem hát én is!...

Az egyik délután bedobtak hozzám egy fiatalembert — kém volt, a Horthy hadsereg pilótája, akit az amerikaiak beszerveztek és átdobtak ide. Lebukott. Hosszú ideig ő is az Andrássy úti pincében volt és mindent aláírt, de itt, a Markó utcában mindent visszavont. Az eredmény: visszavitték az Andrássy úti pincébe.

Arra gondoltam, hogy ezzel engem akartak figyelmeztetni... A fiatalember órákon át a repülés-technikát magyarázta.

Az őrnagy kérdezte, nincs-e valami kívánságom. Eszembe jutott Solohov Csendes Donja. Másnap elhozta nekem.

„Kém társamat" elvitték. Többé nem hozták vissza. Egyedül maradtam.

Fürödni vittek, megborotváltak. Kaptam új ruhát, inget, nyakkendőt. Az ávós őrnagy közölte velem, hogy egy *munkás származású bíró* — aki már Horthy idején is bíró volt — fogja tárgyalni az ügyemet.

— Nézze Marosán — mondta az őrnagy — neki nagy dolog ez... Rendezzük úgy, hogy rendben menjenek a dolgok...

— Miattam ne nyugtalankodjék.

Másnap a bíró elé vezettek. Késő este volt. Közölte velem, hogy zárt tárgyalás lesz.

— Miért lesz zárt tárgyalás?

— A párt és külön Rákosi elvtárs így intézkedett. Tekintettel kell lennünk a nyugati szociáldemokrata pártokra is... Különösen az angolokra.

— Tessék mondani... egyedül leszek-e vagy lesznek vádlott társaim?

Elképedve nézett rám.

— Nem tudja?

— Nem.

— Nem közölték magával?

— Nem.

— Akkor... kérem várja meg... Néhány nap csak — hétfőn reggel 8 órakor lesz a tárgyalás.

A bíró elment.

— Még három nap!...

Vasárnap az őrnagy főpróbát tartott. Derűs volt és nyugodt — meg volt elégedve velem. Egy–két kilót magamra szedtem abból, amit Szendiék *ledolgoztak* rólam, mondhatni kulturált külsőm lett — itt aztán nagy súlyt helyeznek arra, hogy a vádlottat civilizált külsővel ítéljék halálra!...

Nem félek, de egyet mégis kérek a sorstól: legyen hozzám annyira kegyes, hogy képes legyek egyenes tartással végigmenni életem ezen utolsó, legszomorúbb útján!

14. A szociáldemokrata per. Az ávósok mintha nálunk is jobban félnének

Hétfőn 5 órakor ébresztettek. Nagy volt a sürgés–forgás és a zaj. Megjött a borbély, hosszú, hallgatag ember. Gondolom, olyan a szerepe, mint a hullamosóé.

A nyakkendőt csak akkor kapom meg, amikor készen kell állnom az elővezetésre. Bőséges reggeli. Megérkezik a cirkusz segédrendezője: az ávós őrnagy.

8 óra előtt 10 perccel kilépek a zárkám ajtaján. A sötét folyosó végére vezetnek. Érzem a tél lehelletét.

Egy vasajtó, azon túl a tárgyalóterem. Valaki már ott áll, a fal felé fordulva. Melléje állítanak.

Szakasits Árpád áll mellettem, a Magyar Dolgozók Pártjának volt központi vezetőségi és politikai bizottsági tagja, a párt és a Magyar Népköztársaság egykori elnöke!... Mellette én, ugyanezen testületek volt tagja, egykori főtitkárhelyettes és könnyűipari miniszter. Nem nézünk egymásra.

Valakit mellém állítanak. Félresandítok: Vajda Imre, ugyancsak KV és PB tag, a Tervhivatal elnöke volt.

S jönnek sorban a többiek. Horváth Zoltán, a KV tagja és a Népszava főszerkesztője. Szalai Sándor egyetemi tanár, aki a szociáldemokrata párt külügyi osztályát vezette. Ignotus Pál! A híres író–újságíró Ignotus fia, volt angliai sajtóattasénk.

Felvezetik a magas és jóképű, mindig elegáns, de most megtört Gombosi Zoltánt. Melléje Bőthy Ottót, majd Dobos Istvánt, Szakasits volt személyi titkárát állítják. Furcsa kép... Ezekkel engem senki nem szembesített — rájuk nézve még csak ki sem hallgattak!

Libasorban lépkedünk át a vasajtón. Folyosóra érünk. Néhány lépés után bevezetnek egy nagy helyiségbe, ahol ávós tisztek vannak és sok szék. A rabok itt nem válthatnak szót egymással. Hozzám lép az ávós őrnagy; másik szobába vezet. Bemutatja a kirendelt védőügyvédet. Fiatal kommunista: dr. Kovács István.

— Ismerkedjenek meg — szól az őrnagy.

A védő szólal meg: — Van-e valami kívánsága, Marosán... olyasmi, amit szeretne elmondani, vagy amit én mondhatok el a maga védelmére? — Közöttünk áll az ávós őrnagy.

— Nincs.

— Mégis...

— Nézze, ügyvéd úr... Vámbérytől rég megtanultam: ha a védő sokat beszél, biztos, hogy súlyosabb lesz az ítélet... Kérem hát: minél kevesebbet beszéljen.

Az ávós visszavisz. Útközben kérdi:

— Miért sértette meg a védőügyvédet? Neki ez nagy ügy!...

— Nem érdekes.

— Ideges? — kérdi.

— Nem vagyok ideges.

— Nehogy valami hibát csináljon, mert... Abból se magának, se nekem nem származik jó.

— Megállapodtunk... a családom a tét! Én állom, amit vállaltam.

— Hiszek magának, Marosán.

Máris sorbaállítanak bennünket. Bevezetnek egy kis tanácsterembe — ugyanabban a sorrendben, ahogy felálltunk. Ebből következtetve: Szakasits az elsőrendű vádlott; én másodrendű vagyok...

Kilencen vagyunk. Két sorba ültetnek bennünket. Mindenki mellett egy-egy ávós tiszt, revolverrel.

A teremben csend. Az ávós tisztek sápadtak és idegesek. Feszült a légkör. Az ávósok mintha nálunk is jobban félnének.

Nyílik az ajtó. Bevonul a bíróság, és Alapi Gyula legfőbb ügyész.

Felállunk. Az elnök közli, hogy a Magyar Népköztársaság nevében a tárgyalást megnyitja.

Itt semmi jót ne várj! — gondolom. — Az életed kell nekik... Elévülhetetlen érdemeid? Súlyosbító körülmény!...

Nézem vádlott társaimat, akikért felelős vagyok — akiket én vittem a kommunisták karjaiba. Hogy most ki mit gondol, titok marad sírig! Megérdemlem, hogy itt vagyok, mert hittem a kommunistákban és a kommunista párt vezetőiben. Vádlott társaimat én beszéltem rá, hogy higgyenek és bízzanak a kommunistákban — ez a legfájdalmasabb.

Olvassák a vádiratot. Elképesztő szörnyűség, amit összehordanak. Arra ocsúdok, hogy az elnök szól: vezessék ki a vádlottakat. Szakasits Árpád benn marad!

A hallgatóság padsoraiban két ávós ül civilben; az egyik Péter Gábor. Nézem őt, félrefordítja fejét. Itt van hát a főpribék Péter Gábor... Gazdájának, Rákosi Mátyásnak telefonon jelenti majd a dolgok állását és egyben élvezi is munkájának gyümölcsét. Becstelen játék! Világos ez Alapi Gyula előtt éppúgy, mint a bírák és a védők előtt! — erről szentül meg vagyok győződve.

Az ávós őrnagy megérinti a vállam. Én következem!

Bevezetnek a terembe. Az elnök megkérdi:

— Megértette a vádat?

— Igen.

15 percen belül már le is ülök. Következik Vajda. Vele még hamarabb végeznek. Horváth Zoltán kerül sorra.

Amikor dr. Szalai Sándort vezetik be, Ries István jut eszembe: hol van Ries?... Hiszen Szendi említette, hogy ő is itt van! Eszembe jutnak a többiek is, Schiffer?... Mi van vele? Hol van Kéthly?... Hol vannak a jobboldali szociáldemokraták?

Egy embert igen sajnálok: Dobos Istvánt, Szakasits személyi titkárát, akinek ez az egyetlen bűne...

Pereg a tárgyalás — simán, zökkenőmentesen. Tanúk csak Szakasitsnál vonulnak fel. A Horthy rendőrség magasrangú rendőrfőnökei, akik régóta fogságban vannak és szolgálatokat tesznek — talán ezzel megmentik életüket.

Szünet. Kivezetnek bennünket. A padban még ott látom Péter Gábort — mosolyog. Furcsa mosoly ez; alattomos, aljas ember, látszik rajta a megelégedettség.

Szendvicset és almát osztanak — ez az ebéd. És az idő szalad. Újból bent vagyunk. Iratok ismertetése — formális, unalmas képmutatás.

Vádbeszéd. Alapi Gyula áll fel. Olvassa a vádbeszédet — rondán raccsol — rosszul sikerült arisztokrata! A beszéd nem az övé, hanem Rákosié! Amíg beszél, eszembe jut: Ries István könyörgött nekem, hogy ezt a sötét gazembert ne támogassam — ne hozassam fel Győrből, Pestre. De én támogattam, mert jó együttműködő volt. Most aztán átkoz bennünket és a világtörténelem valamennyi politikai gazságát, sarát–mocskát ránk szórja. Felénk se néz; hanyag eleganciával az elnöknek és a kirendelt védőknek beszél.

Cinikus gazember ez az Alapi... „Szép" karriert futott be: nemcsak legfőbb ügyész, de az MDP ellenőrző bizottságának is tagja. Ő ítél

kommunisták erkölcsi és politikai magatartása felett! Szegény párt!... Szegény kommunisták, akiket ilyen ember képviselhet.

A beszéd rövid. Minden röviden zajlik itt,

A védőkre kerül a sor — hatan vannak. Mondják beszédeiket. Ránk se néznek — világos az ügy!... Ezek is idomított, megfélemlített lakájok. Jelenlétüket csak a per koreográfiája igényli, hiszen ott van a vádlottak „beismerő vallomása". Enyhe ítéletet kérnek. Néhány frázis és ennek is vége.

Az utolsó szó jogán még szólhatunk. Mit mondjunk?... Mi értelme volna?...

Szakasits után én állok fel. Néhány szó, a torkom elszorul. A saját hangom sem hallom. Abbahagyom. Leülök.

Így járnak a többiek is. A bíróság félrevonul tanácskozni. Tudjuk jól: az ítéletek már készen vannak, de azért órahosszát eldiskurálnak. Elképzelem: cigarettáznak, feketéznek, talán viccet is mesélnek egymásnak. Fő a forma — a külsőség!

Letelt az óra. Bevezetnek bennünket. Felállás. Ünnepélyes csend. Húzzák az időt. Nyílik az ajtó. A bíróság bevonul.

Az elnök olvassa az ítéletet. Szakasitsról beszél, felsorolja a vádakat és a vonatkozó paragrafusokat, amelyeket még a régi világban agyaltak ki. A vége: Szakasits Árpád életfogytig tartó börtön. Szegény Szakasits!... Túl a 60 éven, életfogytiglan...

Hallom a nevemet, a vádakat és a paragrafusokat: Marosán György másodrendű vádlottat a bíróság kötél általi halálra ítéli...

Halál!... Halál — kötél általi!... Engem ítéltek hát a legnagyobb gazembernek! Meglepő?... Ezektől nem! Ezektől kötél általi halál jár a tisztességnek!

Az elnök máris tovább hadarja: 15 év, 15 év, 15 év, 10 év... Dobos István 2 év.

— Megértette az ítéletet? — kérdi Szakasitsot.

— Igen.

— Fellebbez?

— Igen.

— Marosán!... Megértette az ítéletet?

— Fellebbez?

Csend. Majd az ügyvéd áll fel. Fellebbezést jelent be. Én képtelen vagyok megszólalni. Az elnök berekeszti a tárgyalást. Az elítéltek maradnak, a bűnösök eltávoznak: bírák, ügyész, ügyvédek sietnek családjuk körébe.

Kissé megbomlik a rend: az ávós tisztek között nagy a mozgás. Az én ávós őrnagyom mormog: — Súlyos az ítélet... Dehát az ügy nagyon komoly.

Nem szólok. Szívom a cigarettát. Az ávós őrnagy nem tágít mellőlem. Vádlott társaimat elvezetik. Egyedül maradok 10 ávós tiszt között; rágják a cigarettát; hozzám egyik sem közeledik.

Hirtelen csend lesz. Feszes tisztelgés. Egy civil lép be. Látszik, valami jelentős figura. Hozzám lép. — Kérem Marosán, jöjjön velem.

Szó nélkül követem. Végigvezetnek a folyosón — nem a fogház felé; le a lépcsőn. Újabb folyosó, a végén vasajtó, azon át kinn vagyunk a fogház udvarán. Lucskos idő. Mellettem két hekus. Karonfognak. Farmotoros, nagy Tátra kocsiba tuszkolnak. Hátul két hekus között ülök. Az autó kigördül a fogház kapuján.

Hová visznek?... Nyilván a Gyűjtőbe — a temető mellé; ott akasztanak... Az autó nincs lefüggönyözve és nem vagyok megbilincselve. A Vilmos császár úton[10] robogunk, majd a Tanács körúton, a Múzeum körúton, a Sándor utcába.

A Rádió előtt megyünk el. A VIII. kerületben vagyunk!... Körút... A kocsi a József utcába fordul. A Conti utcába visznek!... Hideg futkos a hátamon. A Conti utcában akasztották fel Rajkékat! Én hát a siralomházba megyek!

Befordulunk a híres katonai börtönbe... De sok kommunista és más becsületes ember sínylődött itt Horthyék alatt!...

Kiszállunk a kocsiból. Vezetnek. A folyosók keskenyek — csak egy ember fér el. Libasorban megyünk, sietve. A folyosón őrség. Az egyik nyitott ajtónál megállunk.

— Tessék! — szól a civil. Belépek.Megállok a cella közepén. Mögöttem becsukódik a cella ajtaja.

Friss mészszag van. Sárgás homály. A cellában vaságy, deszka asztal — minden cementbe rögzítve. A fal egyik részén cserépkályha csempéje. Meleg.

Csend van. Pisszenést sem hallani. Állok, forgolódom. Egyszemélyes magánzárka.

Miért nem történik már valami? Nyomasztó a csend!... Leülök az ajtóval szemben. Az időt nem érzékelem.

Nyílik az ajtó. Ávós, egyenruhás őrnagy lép be. Ismerem. Vasas volt. Felállok, nézünk egymásra.

— Jöjjön velem...

Szorosan mellettem lép. Örökös kacskaringózás. Vasajtó, azon át iroda előterébe lépünk. Fegyveres tiszt áll. Az őrnagy rámszól: forduljak a fal felé és várjak. Belép a szobába. Pillanat múlva visszajön.

— Lépjen be!

Belépek az erősen világított szobába. Az őrnagyot nézem, aki haptákba vágja magát, hadar valamit. Az asztal mellett levőkre nézek. Nem akarok hinni a szememnek. Velem szemben vagy tízen ülnek — az államvédelem vezetői, középen Péter Gábor. Mosolyognak. Nagy részüket ismerem. Volt prolik és intellektuelek, feszítenek büszkén egymás mellett. A győztes sereg törzskara. Ünnepi tort ülnek az „áruló szociáldemokraták megsemmisítése alkalmából". Csak Rákosi és Farkas hiányzik. Velük lenne teljes a kép.

Péter Gábor int az őrnagynak: — Elmehet, őrnagy elvtárs!

Úgy int neki, mint valami közlegénynek. Az őrnagy akár egy baka, szabályos hátraarcot csinál és távozik. Az íróasztaltól másik hosszú asztal húzódik üveglappal. Majdnem az ajtóig ér.

— Ülj le, Marosán! — szól Péter Gábor.

Elhúzom a széket: leülök.

— Hogy vagy? — kérdi Péter.

Tegez!... Én nem fogom tegezni!

— Köszönöm, megvagyok.

A többiek már nem mosolyognak, hallgatják a banális beszélgetést.

— Meg vagy lepve?

— Nem!

— Nem?... kérdi.

— Nem!... felelem, de válaszom zokogásba fullad.

Csend van. Erőt veszek magamon. A szavakat tagolva mondom Péter Gábor szemébe:

— Maguk tudják, hogy amivel vádolnak, nem igaz! Nem igaz... Nem vagyok gazember, nem vagyok áruló, ezt maguk jól tudják! De én vagyok az oka mindennek... Megérdemlem a sorsomat. Naiv ember voltam!...

Pétert láthatóan idegesíti a szituáció, a többi itt nem számít, szolgák és ítéletvégrehajtók.

— Nézd Marosán... Nem kell elkeseredned. Rákosi elvtárs jó ember és... bölcs ember. Írj neki... kérj tőle kegyelmet! Ő olyan ember, aki meg tud bocsájtani.

Nem válaszolok.

Nem érzékelem az időt.

Az őrnagy áll mellettem. Vállamra teszi a kezét.— Jöjjön velem.

Felállok. Kilépek a teremből. Visszakísérnek a zárkába. Az őrnagy megkérdi:

— Kér valamit?... Enne?...
— Ha lehet, teát kérek.
— Rögtön hozom.
Az őrnagy hozza a teát.
— Ha le akar feküdni, feküdjön le nyugodtan. Altató nem kell?
— Nem kérek őrnagy úr. Elég fáradt vagyok ahhoz, hogy elaludjak.
Járkálok egy keveset és arra gondolok, hogy az élet a legnagyobb mesterrendező. Visszakerültem a VIII. kerületbe. Csak éppen a Conti utcai börtönbe! Az utca másik végén a Népszava és a Szociáldemokrata Párt... Volt! Emlékek... Életem egy jelentős része kötődik ehhez a környékhez, s különösen a Conti utcához. Visszajutottam oda, ahonnan elindultam. Itt be is fejeződik az életem. Holnap megjelenik az újságcikk: Marosánt felakasztották!... Már ez sem fontos... Legyen vége!
1950 november vége felé járunk.
A függöny legördülhet — vége a játéknak!
Csend van körülöttem, mélységes csend...
Ólmos fáradtságot érzek. A priccsre heveredek és mély álomba zuhanok.

15. Kötéllel a nyakamon

Heteken át vártam, hogy egyszer csak nyílik a zárka ajtaja és visznek akasztani. Nem vagyok gyerek, nehéz, háborús időkben nőttem fel emberré, s váltam marxista politikussá. Tisztában vagyok a politikai, jogi és morális jelentőségével mindannak, amit aláírtam. A perben összehordott gyalázatos bűnökért nem jár, nem járhat más, csak gyalázatos halál. Ha igaz. De az én esetemben nem igaz, akkor pedig valakiknek komoly érdekük fűződik ahhoz, hogy ne maradjak életben. Piszkos üzletet kötöttem és viselnem kell annak következményeit. Nincs értelme háborogni, ordítani, fejet falba verni, panaszkodni és segítségért kiáltani. Mi értelme lenne? Ugyan ki jönne és ki tudna rajtam segíteni?! Megérdemlem a sorsom, ezt még utoljára sikerült megmondanom Péter Gábornak és egész vezérkarának és ez engem most megnyugtat, sőt nagy erővel tölt el. Készen állok az ítélet végrehajtására, mert mindazért, amit én a kommunista pártnak és Rákosiéknak tettem, kötél általi halál jár. Vége minden tisztességnek, emberségnek és becsületnek! Itt már minden lehetséges. Nem érdemes és nem is tudnék olyan világban élni, amelyet így építenek. Én hiába tanultam, gyakoroltam a szocialista erkölcsöt és szolidaritást, amely ellen soha nem vétettem. Úgy látszik, hogy ez mind érdektelen. E justizmord rendezőinek céljai közé tartozott úgy megtörni áldozatukat, hogy értelmetlennek lássa további életét.

Nincs okom gyűlölködni, mert ha belegondolok, a történtekért legfőképpen magamat okolhatom. Ez elviselhetőbbé teszi a közeli halál tudatát. Rossz így, kötéllel a nyakamon élni, de ennél csak az lenne rosszabb, ha inkvizíciós módszereiket megismerve, testi és lelki kínzókamráik eszköztárát megtapasztalva kellene tovább élnem — velük.

Fájni is leginkább a feleségem és gyermekeim sorsa fáj. És az, hogy talán soha nem is tudhatják meg az igazat... Lassanként meghalnak számomra a barátok, és szakadni érzem azt a szálat is, ami feleségemhez és a

gyermekeimhez köt. Olyan egyedül érzem magam, mint még soha életemben.

Most arra kell felkészülnöm, hogy legyen erőm zokszó nélkül, méltósággal tenni meg azt az utat, amelyet Rajk Lászlóék már megtettek. Ehhez belső megnyugvásra van szükségem, arra, hogy a még hátra lévő időben magamnak adjak számot életemről. Ez erkölcsi erőt és bátorságot adhat az akasztófához vezető út utolsó lépéseinél is.

Le s fel járok a cellában, — 4–5 lépés oda–vissza. Kérdéseket teszek fel magamnak: — mondd meg, őszintén, tiszta szívvel, bűnös vagy-e? Nincs neked bűnöd? Nem!... Nincs felróható bűnöm! Lehet-e ember bűn nélkül? Ezt forgatom és csak azt felelem: a magamfajta ember igenis meglehet bűnök nélkül. Hibák és tévedések nincsenek az életedben? Az van, sok hiba és tévedés. De vajon a hibák és tévedések nem válhatnak bűnökké?

Ez így nem vezet eredményre. Számba kell vegyem egész életemet, szépítés nélkül — tetteim alapján. És elkezdek vájkálni az életemben szégyen nélkül. Események, emberek, férfiak, asszonyok minden fajtája vonul fel emlékeimben. Titkos ölelések épp úgy, mint a törvényesek. Pillanatnyi kalandok, és egész életre szóló tettek. Családi élet, mozgalom, politikai élet. Utólagos bölcsességgel kifogásolható mozzanatokat esetleg igen, de bűnként felróható tettet nem találok életemben.

Pedagógus család gyereke vagyok, értelmiségi származású. Nem én választottam, ők akarták, hogy legyek. Öngyilkos apám most sokszor eszembe jut. Szinte megriadok, milyen stílusos lesz: öngyilkos apa és felakasztott fiú. Nem terhelt ez a család, nem bűnöző ez a család? Nem, nem! — tiltakozom élesen. Ahogy nem én választottam ezt a családot, azt az osztályt sem én választottam, amelyben felnőttem és emberré értem. 12 éves koromban kerülök árván a pékségbe, szerencsére szervezett munkások közé. A nagyváradi szervezett sütőmunkások nemcsak a szakmára tanítottak, emberségre, munkásszolidaritásra és mozgalmi becsületre neveltek. Ez az én igazi családom, ehhez köt engem minden. 1923 óta vagyok szervezett munkás, és amikor átjövök Romániából Magyarországra, 18 éves koromban, már mélyen áthatottak olyan érzelmek, amelyeket csak a szervezett munkásság, az osztály legszervezettebb rétege befolyásolhat. Ők tesznek engem felelősen gondolkodó emberré, s ezáltal válhatok később a volt nevelőim, tanítóim vezetőjévé.

Olyan korban nőttem fel, amelyet József Attila verse jellemez: „Tiszta szívvel betörök, ha kell embert is ölök". Ismerem ezt a korszakot, de én nem törtem be és nem öltem!... Nem sodort el a kor, nem züllöttem el és nem lettem osztályom árulója sem. Ettől megóvtak a szervezett munkások. Nem lettem selyemfiú vagy fasiszta, mint sokan mások. Életem részévé vált

azok életének, akiknek emberségemet köszönhetem. Sose loptam és inkább meghaltam volna, semhogy sztrájktörővé váljak!... Nem tudott senki és semmi elcsábítani, sem nő, sem pénz. Ilyen volt az erkölcs, a norma, amiben felnőttem és soha nem ártottam, vétettem ez ellen a munkáserkölcs ellen. Ez tiszta és világos.

1931–32-től kommunista- és szovjetbarát vagyok. Vajon ezen a téren tettem-e olyat, amit most szégyellnem és bevallanom kellene? Soha!... Sőt, olykor példátlan segítséget, barátságot, bizalmat adtam és megértést tanúsítottam. Sosem akartam fejes lenni. A mozgalomban sose akartam erkölcstelen úton előbbre jutni, mint annyian mások, ismertem őket, a mindent vállalók, a mindent túllicitálók sorát... A mozgalom számomra sose jelentett állást vagy foglalkozást — de maga volt az élet és életem tartalma. Sok mindenről lemondtam érte. Szeretem a prolikat, — ahogy a munkás és a paraszt szereti a munkáját. Ők tanítottak engem mindenre, általuk lettem a magyar munkásmozgalom Gyurkája. Magas erkölcsi követelményekkel ők neveltek. A szervezett, öntudatos munkások emberi és politikai erkölcse igen szigorú volt, akárcsak maga az osztályharc, sem ingadozást, sem árulást nem bocsátott meg. Általuk lettem — már fiatal fejjel — a mozgalom elkötelezett katonája, majd tisztje, később pedig a mozgalom vezérkarának egyik tagja. Így, ha végigtekintek mozgalmi és politikai életemen, itt sem találok semmit. De nem találtak Rákosi Mátyásék és Péter Gáborék sem. Ha ők nem találtak, akkor mit keresek én?!

Kötéllel a nyakamon nyugodtan számot vethetek.

Azt, hogy szociáldemokrata voltam, mindenki tudta — azok is, akik halálra szántak! Bűn lehet ez?... Talán az a bűnöm, hogy segítettem a kommunistákat. És mikor kezdődött ez a bűn és hol végződött? Csak nem a kommunistákkal való egyesülés lett volna bűn?! Hiszen enélkül a kommunista párt nem, vagy nagyon nehezen juthatott volna hatalomra. Érdemeimet az egyesülési kongresszuson Rákosi minősítette elévülhetetleneknek. Hát akkor?...

Járkálok és töprengek, keresem a választ saját kérdéseimre. Ismételten oda lyukadok ki, nincs az én emberi, mozgalmi és politikai életemben semmi olyasmi, amit szégyellnem kellene. Ennek ellenére biztos, hogy nem vagyok hibátlan ember! De az életem, amelyben felnőttem és harcoltam, ugyancsak nem volt hibátlan!... Van az én életemben tévedés és buta cselekedet is jócskán... Hát hogyan lehet az, hogy én minden figyelmeztetés ellenére annyit adtam és tettem a kommunistáknak és vezetőiknek, mint kevesen? Milyen jogon nem vettem én figyelembe az elhangzott figyelmeztetéseket, hogy ezek engem csúnyán be fognak csapni, sőt meg fognak gyalázni? Nem lehet semmiféle nagy és szép célt kitűzni, amelyet

ilyen módon kell elérni. Marxisták és szocialisták, ha ide jutnak, igen nagy katasztrófa előidézői lesznek. Ebből egyszer nagy baj lesz. Igen, ezt én érzem, tudom. De akkor én már nem leszek.

Egy késő délután sok töprengés után megkérdeztem magamtól a legfontosabbat: mondd, most, míg az eszed tiszta és a szíved dobog, ha elölről kellene kezdeni ezt az életet és tudnád, hogy mi a vége, akkor is ezt tennéd, amit tettél?

Álltam sokáig megdöbbenve a kérdés felett. Nehéz volt felelni. De egy ilyen önvizsgálat után, egy ilyen élet után csak azt felelhettem magamnak: igen, akkor is! Ez a történelem szükségessége, a dolgok és munkásbecsület diktálta tett volt és más nem is lehetett, hiszen ez tette életemet értelmessé, széppé és tartalmassá. Egy biztos, hogy az én sütőmunkás barátaim, szaktársaim engem soha nem fognak elfelejteni. Azt sem fogják elfelejteni, a magyar munkásosztály nem felejtheti el, mert nem lehet kiradírozni, hogy a két munkáspárt egyesüléséért ki tett többet, jobbat és becsületesebbet. Hogy ezért ez jár, nevezhetjük embertelenségnek, becstelenségnek, gazemberségnek. Utána vagyunk, mások fogják az elszámolást megejteni, az én életem már nem lesz ilyen kegyes hozzám. Akad majd, lesz valaki, aki mellettem jó szót is fog szólni? Igen, Rajk mellé kell lépni, ez elkerülhetetlen. És most ezekben a döntő pillanatokban döbbenek rá Rajk teljes ártatlanságára és szörnyű tragédiájára.

Érdemes volt ezt az életet leélni? Igen. Ne tartsuk magunkat túl fontosnak, csak annyiban, amennyiben ez egy értékszintet képvisel. Az én egyéni életem nem számít.

A számadásnak a végére értem, de nem lehetett megállni, mert agyamban elkezdett motoszkálni, izgatni egy igen lényeges kérdés. Hogyan jutottunk ide és mi az értelme, mi a célja annak, ami Rajkkal megtörtént?

Kinek hasznos és végül is hová vezet az egész? Erre is felelni kellene, mielőtt kirúgják alólam a zsámolyt... Még akkor is tudni kell ezt, ha én csak annyit tudtam meg a Rajk ügyről, mint amennyit tudok, s az emberek az én ügyemről még annyit sem fognak tudni.

Nézzük csak a marxizmus egész világnézetét, amelyben én felnőttem, s amelyet magaménak vallok. Vajon minden, ami történt és történik, ebből a világnézetből következik?

Vajon igaz-e, hogy a forradalom felfalja saját gyermekeit?... Erről mi azt mondottuk, hogy a burzsoáziánál így van, ez a törvényszerű, a szocializmusban azonban ez lehetetlen!...

Felidézve a nemzetközi munkásmozgalom közel száz éves történetét, keserű felismerésként ébredtem rá arra, hogy ezek a bűnök Sztálin hatalomra kerülését követően váltak a nemzetközi kommunista mozgalom részévé!

Vajmi kevés vigaszt nyújt ezek után az a tudat, hogy a jogtiprás általam is megtapasztalt formái a szociáldemokrata pártban elképzelhetetlenek voltak, hiszen híve és tevékeny résztvevője voltam a két munkáspárt egyesítésének. Végeredményben az általam eddig megismert törvénytelenségekért Rákosit, Farkast, Gerőt és Révait tettem felelőssé. Ők ugyanis — végigjárva Moszkvában a sztálini politikai iskolát — hazatérve a párt, majd az állami vezetés kulcspozícióiba kerültek, és az ott látottakat, tapasztaltakat alkalmazták az itthoni politikai gyakorlatban is. Révait személyes jó viszonyunk alapján nehéz szívvel soroltam az említett három mellé, de most vele sem voltam kíméletes.

De mindez egy további kérdést is felvet. A történtek azért váltak lehetségessé, mert a kommunista párt nem volt demokratikus. Milyen marxista erkölcs és milyen politikai gyakorlat az, amely szerint a személyi kérdéseket — rivalizálásokat (?) — úgy intézik el, hogy elteszik láb alól a párt vezetőinek egy részét? Most már világos előttem, hogy ez sem véletlen, ehhez megkapták a kongresszus által választott legmagasabb pártszerv: a Központi Vezetőség beleegyezését. De hogy ide jussunk, ahhoz viszont az kellett, hogy ez a legmagasabb szerv formálissá váljék — engedelmes gépezetté.

Messzire vezetne annak a kutatása, hogy miért váltak ilyenekké azok a kommunisták, akik a fasizmus elleni élethalálharcban nőttek fel... Akkor ki tudtak állni és minden áldozatot vállaltak — most miért nem tudják megvédeni egymást a gazságok ellen?... Itt jóval többről van szó annál, hogy a forradalom felfalja a saját gyermekeit! Arról van szó, hogy ez, ami van, nem marxizmus és nem leninizmus! Ez diktatúra. Ez önkény és becstelenség! Hogy hová vezet? Mi lehet a vége? Tragédia!...

Most értem meg Kun Bélát és másokat is... Mindazt amit én hallottam vádként Sztálin ellen, most én állítom fel Rákosi ellen!... Ha a kommunista pártban így intéznek el dolgokat és embereket, a vezetők így nyakazzák le egymást, mit akarhatok én, a pékmunkás, a régi szociáldemokrata?!

Dehát hogyan lesz ebből szocializmus és miféle?... Nem illúzió ez?... Akkor viszont mi rosszabbak vagyunk a legvallásosabb embernél... olyasmiben hiszünk, ami nem lehetséges. Felépíthető egy olyan világ, amely mindenfajta kizsákmányolás és elnyomás megszüntetését írja zászlajára, de maga a legsötétebb gazságokat követi el?! Mérhetetlen erkölcsi romboláshoz vezet ez... Mi lesz vagy lehet, ha egyszer mindez kiderül? Szörnyű rágondolni! Egy tény: magamat is felelőssé kell tennem, még az akasztófa alatt sem bocsájtok meg magamnak: Rajk László ügyénél nem történt–zúztam és legalább nem álltam fel tiltakozni... Nem lett volna szabad vállalni és továbbmenni, nincs érv, amely gyengítené az én

felelősségemet. Talán lesznek mások, akik miattam lesznek kénytelenek szembenézni ezzel. Egy biztos: semmiféle cél sem szentesítheti az eszközöket! Ez idegen volt és idegen is marad a szocializmustól, a marxizmustól!...

Kötéllel a nyakamon heteken keresztül folyt az önvizsgálat, az önmarcangolás.

Rájöttem arra is, hogy Rákosi, akinek velem igen komoly tervei lehettek és valószínűleg szeretett volna a maga számára megnyerni, megállapította: belőlem nem lesz olyan „bolsevik", mint amilyenek ők, s velem nem lehet végigcsinálni hasonló dolgokat. Ezért kellett nekem ide jutnom... Talán jobb is így, mint belátva e sátáni mechanizmus kulisszái mögé, felelős pozícióban felelőtlenné, gazemberré válni. Most még hálás is lehetek a sorsnak, a szervezett munkásoknak, hogy ilyen nevelésben részesítettek, mert másképp a Szendiekhez, a Péter Gáborokhoz hasonlóvá váltam volna. Nem bújhat ki az ember a saját lelki és fizikai énjéből, de nincs is ok rá.

Az utolsó kérdés, a két munkáspárt egyesülése.

Helyes volt-e a két munkáspárt egyesülése?

— Igen, történelmi szükségszerűség volt.

Így kellett megcsinálni, ahogy megcsinálták?

— Másként nem lehetett...

Az ügy helyes és igaz volt — és ez jár érte? Becstelenség, gazság!

Megpróbálok a jövőbe látni, következtetni. Vajon ezek után, a magyarországi szociáldemokraták ilyen katasztrófája után, akad-e még szociáldemokrata párt a világon, amely vállalni fogja a kommunistákkal való egyesülés útját? Kétlem...

A cellám e szörnyű önvizsgálat közben megtelt levegővel, élettel, történelemmel, emberekkel, sorsokkal. Még nem tudtam, hogy ezzel az önvizsgálattal szinte előkészítem magamat egy kripta–életre.

Nappal így telt az idő, éjjel pedig folyt a kihallgatás.

Mogorva, ismeretlen, civil ávóshoz vezetnek fel éjjel egy órakor. Kábult fejjel cammogok. Az illető a fényesen kivilágított irodahelyiségben tőlem távol ül, az első pillanatban züllött alaknak nézem, de ahogy jobban szemügyre veszem, fáradt, agyonhajszolt, idegbeteg ember benyomását kelti bennem.

— Kihallgatom magát — mondja. Nem a maga ügyére vonatkozóan, mert a maga ügyét lezártuk. Akikre nézve kihallgatom, nincsenek a maga ügyével összefüggésben. Rákosi elvtárs és a párt azt kéri magától, segítse felderíteni az ellenséget, amely mélyen beépült szeretett pártunkba... Sokat segíthet magán — talán az élete függ ettől... Csak a tiszta igazat mondhatja!

Hallgatom. Nem tetszik nekem ez az ember — nem tud maga iránt bizalmat kelteni; külseje, magatartása taszít. Ezt ő is érezheti.

— Úgy tudom — szól — maga szereti az amerikai cigarettát...

— Igen.

Feláll, hozzám lép, leteszi elém a cigarettát és a gyufát, majd visszamegy előbbi helyére és leül. Megvárja, míg rágyújtok.

— Hát nézzük csak azokat, akikről Rákosi elvtárs és a párt mindent tudni szeretne... Vallomást kell írnia... Először is: Kádár Jánosról. Ismeri?

— Igen.

— Kállai Gyula, Losonczi Géza, Haraszti Sándor... Ismeri őket?

— Igen.

— Hát ezekről van szó. Most egy óra van. Öt órára kesz tudna lenni az írott vallomással?

— Megpróbálom.

— A cigarettát magával viheti... Kap papírt és ceruzát. Lásson hozzá.

Visszavisznek a cellámba. Könnyű feladat — gondolom.

Kállainak másfél oldalt, Losonczinak, Harasztinak egyet-egyet szánok. Kádár... őt hagyom utoljára. Számomra bármennyire is problémamentes, megis... beletartozott a vezérkarba, a titkárság kollektívájába... Két évig, mondhatom, vele dolgoztam. Amit most sejtek, abban csak Kádár lehet a főszereplő!... Amit róla írok, különösen világosnak, egyszerűnek és félreérthetetlennek kell lennie...

Kállait és Losonczit még a Népszavától ismerem — 1938 óta. Újságírók. Életemben jelentős szerepet nem játszottak. Mónus Illésnél találkoztam velük... néha-néha baráti társaságban. Baloldali fiataloknak tartottam őket, de nem kommunistáknak!

Losonczi meglepetést okozott, amikor 1942-ben illegalitásba ment... Kállaival az Andrássy laktanyában, később pedig a Margit körúti fegyházban kerültem össze, de őt onnan hamarosan kiengedték. Ebből arra következtettem, hogy nem volt párttag.

Harasztit régóta ismertem — régi kommunista; okos, művelt ember; közelebbi személyi kapcsolatba csak a felszabadulás után kerültünk egymással. Mind a ketten sokat tettünk a jugoszláv-magyar barátságért.

Kádárról megfontoltan írtam, őszintén és becsületesen. Nekem Kádárral semmiféle személyes kapcsolatom nem volt a felszabadulás előtt. A felszabadulás után sem váltunk közvetlen munkatársakká, az egyesülésig nem játszott jelentős szerepet életemben. Ebben az időben partnereim Rákosi, Révai, Farkas, Rajk, Horváth Márton és Lukács György voltak.

Ügye világos, mégis nyugtalanító. Cseresznyés jut eszembe, aki azt mondotta: készül az intellektuális csoport elleni per... Megdöbbentő lenne, ha Kádárnak is osztoznia kellene a mi sorsunkban.

Az írással 1/2 5-re elkészülök. Felvezetnek. Az ismeretlen átveszi tőlem a leírtakat. Belemerül az olvasásba, néha-néha felnéz, gyanúsan méreget, majd megkérdezi:

— Mondja, mennyi iskolája van magának?

— Négy elemit végeztem.

Lecsapja a papírokat. Mormog, majd kitör: — Hát ez kevés! Nagyon kevés. Ez nem is használható...

Kádár anyagánál időz. Végül az asztalra dobja, rám mered és önuralmát vesztve ordítja:

— Úgy látszik, maga még most sincs tisztában a helyzetével! Nem csoda, ha felakasztják!...

Vár, néz rám. Én nyugodt vagyok.

— Ön téved — mondom. Én már tisztában vagyok helyzetemmel és a sorsommal.

— Ezeket az embereket maga nem tartja ellenségnek?...

— Nem!...

— Hát jó...

Csenget. Öt órakor érek vissza a cellámba. Gondolom: most hát ezeken a sor!... A „hazaiakkal" készül leszámolni a moszkovita emigráció, mindenki mást kiiktatva a legfelső vezetésből... Sztálin legjobb magyar tanítványai...

Este 11 órakor újból felvezetnek hozzá. Hangja durva, parancsoló.

— Az elvtársak nincsenek megelégedve magával a pártban. Rákosi elvtárs egyszerűen nem érti a maga makacsságát. Az lehetetlen, hogy maga ezekről semmit sem tud.

Vitázom vele — különösen Kádár miatt. Elismétlem az ellenőrizhető dolgokat, majd azt mondom:

— Nézze kérem, Kádárral négyszemközt én nem is tárgyaltam! Mindig csak Révai vagy Farkas társaságában...

Csodálkozik.

— Szeretném megmondani azt is: magamról azt írok, amit éppen akarok, de róluk... semmi rosszat nem tudok.

— Jól van — mondja nagy sóhajjal. Írja le még egyszer.

Istenem, ez engem butának tart.

Visszavisznek a cellába, leírom ugyanazt, szinte szóról-szóra. Amikor az új lapokat átadom neki, mogorván megjegyzi:

— Maga aztán pontos és precíz!...

— Ez az igazság és a tények — mondom.

— Az majd eldől. Hogy ki a tisztességes, ki a gazember és az ellenség, azt mi döntjük el!

Csenget. Visszavezetnek.

Másnap éjjel újból visszavisznek eléje. Leültet. Néhány gépelt oldalt tesz elém.

— Olvassa el. Ha egyetért vele, írja alá...

Elolvasom. Ugyanaz a szöveg, amit én írtam. Aláírom. Nem kínál meg cigarettával, de nem is fenyeget.

Ez az alak is eltűnt az életemből — soha többé nem láttam.

El-eltöprengek: vajon mennyi időnek kell eltelni ahhoz, hogy Kádárék is bekerüljenek?...

Eljött a karácsony, majd az újév. Odakint már 1951-et írnak. Telnek a napok és én nem lazítok. Meghalni — erre mindig készen kell lennem... Lassan már az sem riaszt meg, ha csendesen nyílik az ajtó. Gróf Monte Christot olvasom. Már a családra sem gondolok, a fájdító gondolatokat száműztem.

Olykor Rajk és Ries jár az eszemben. A ház csendes. Mind kevesebb az éjjeli kihallgatás.

Meglepett, amikor az egyik éjjel 11 órakor felvezettek. Vajon mit akarnak már megint?

Ez az elővezetés azért is érdekes volt, mert a parancsnok jött értem, ő is vezetett fel. Egy szót sem szólt. Amikor beléptünk az irodába, feszesebb lett. Nem várt semmit, máris fordult kifelé.

Az íróasztalnál magas, szőkés, 40 év körüli, szimpatikus férfi áll. Ápolt, elegáns — kulturált külső. Állok és várok. Kellemes baritonján annyit mond:

— Foglaljon helyet.

Leülök.

— Hogy van? — kérdi.

Bosszantó kérdés! Hogy lehetek kötéllel a nyakamon?... De udvarias vagyok.

— Köszönöm, jól vagyok.

— Beszélgetni akarok magával... Mikor feküdt le?

— 7 órakor.

— Tehát már 5 órát aludt...

— Ha most 12 óra van...

— Tud aludni? Van valami kívánsága? Kérése?

Nézem.

— Olyasmi, amit teljesíthetek?...

Hová tegyem ezt az embert... mit akarhat tőlem?...

— Zsebkendőre lenne szükségem...
Meglepődik. — Zsebkendőre?
— Igen.
— Nincs zsebkendője?
— Nincs.
— Meg van fázva?
— Nem...
— Hát akkor?
— Szeretném bekötni a szemem...
— A szemét?... Miért kötné be?
— A cellában éjjel–nappal ég a villany... Itt ez a rend. Ha lefekszik az ember, két kezét ki kell raknia a pokrócra, csak háton fekhet... A szememet égeti a fény, nehezen alszom el. Ha beköthetném a szemem, akkor... könnyen aludnék el.

Feláll, járkálni kezd az íróasztal körül zsebredugott kézzel. Az arcát figyelem. Az az érzésem, meglepte a kérésem. Zsebkendőm már rég nincs, elvették. A kötél általi halálra ítéltnél ilyesminek nem szabad lenni. Jó ideig a törülközőt is elvették tőlem.

Elindul felém. Megáll. — Kérem... a zsebkendőt meg fogja kapni.
— Köszönöm.
— Úgy tudom, hogy maga szereti az amerikai cigarettát...
De sokan tudják, hogy amíg tehettem, amerikai cigarettát szívtam.
— Igen, szeretem... Jó cigaretta.
— Igaz, a cigarettájuk nagyszerű. Mindig azt szívta?
— Nem. Azelőtt olcsó munkás cigarettát szívtam. Koporsószegnek neveztük.

Hallgat. Érzem róla az erős férfikölni illatot. Ez a börtönben élesen ütközik ki. Egyébként szimpatikus ember. Nem lehetek neki közömbös, de nem tudom hová tenni. Jól beszél magyarul, de az az érzésem, hogy nem ez az anyanyelve. Ki lehet?...

Visszasétál az íróasztalhoz. Aktatáskájából kivesz egy doboz amerikai cigarettát, felbontja. Visszajön és leteszi elém. Mellé a gyufát.
— Gyújtson rá... Maga tényleg pékmunkás?
— Igen...
— Mindig az volt?
— Igen.
— Mikor dolgozott utoljára pékségben?
— 1944–ben...
— Hiszen az szinte tegnap volt! — mondja. Barátságosan néz, majd arra kér, meséljek az életemről.

Azzal akarok kitérni a kérés elől, hogy igen hosszú, nehéz történet és szinte elmesélhetetlen.

— Nem akar róla beszélni? Fáj valami benne?

— Nem kérem, csak unom!

— Unja az életét?

— Igen.

— Mégis arra kérem, beszéljen róla.

Éjjel 12 óra van. Ahogy már Rákosiéknak annyiszor leírtam, elmondom neki is. Széthulló pedagógus család és a széthulló Monarchia gyermeke vagyok. Két dolog tetszett neki: az, hogy én a Monarchia gyermeke vagyok, két nemzet leszármazottja, és hogy a szüleimet, meg az osztályt, amelyben felnőttem, nem én választottam. Munkás lettem.

— De hogyan? — kérdi.

— A lelencházból csak két út vezetett: falura cselédnek, szolgának, vagy az iparba munkásnak.

— Látja — mondja — ez egy igazi marxista meghatározás. Makarenko műveiből való. Ismeri Makarenko műveit?... Mit olvasott tőle?

— Az új ember kovácsát... Igor és társait.

— Sokat olvasott?

— Sokat, de nem eleget...

— Milyen műveket?

Felsoroltam a franciákat, angolokat, amerikaikat, németeket, végül az oroszokat.

— Mit olvasott az oroszoktól?

— Puskintól Gorkijig, az orosz klasszikusok nagy részét...

— Maga többet olvasott, mint egy tanár.

— Lehetséges... Mi régi, szervezett munkások az olvasást nemcsak természetesnek tartottuk, de szükségesnek is.

— Mióta vesz részt a munkásmozgalomban?

— 13 éves koromtól...

Hosszú hallgatás után megkérdi:

— Mondja, Marosán! Szereti maga a szovjeteket, a szovjet embereket?...

— Igen.

— Az nem igaz! Itt bennünket nem szeretnek, így hát maga sem szerethet... Mivel tudná bizonyítani, hogy igazat mondott?

Határozottan felelek — két ténnyel. Az egyik az, hogy nekik köszönhetem az életemet — engem valóban ők szabadítottak fel!

— A másik? — kérdi.

— A másik, hogy engem soha szovjet emberek nem bántottak.

— Senki? — kérdi nyomatékkal.

— Senki — felelem határozottan.

— Mondja, Marosán! Miért fordult maga többször Puskin nagykövethez, ha bajba került a kommunistákkal?

Ez olvasta az én életrajzomat. — Ennek két oka is volt — felelem.

— Elmondaná?

— Az egyik: sokszor kiderült, hogy Puskin követ sokkal reálisabban ítélte meg a magyarországi viszonyokat, sőt, a szociáldemokraták és a kommunisták rivalizálását és harcát is.

— Ez nem túlzás? — kérdi.

— Nehéz volna belemenni a részletekbe, de így volt! Szerettem Puskint... mint embert és elvtársat egyaránt... Barátjának tartott. Örültem ennek a barátságnak.

— És én ezt higgyem el magának? — kérdi.

— Ezek ellenőrizhetők, például Dobos Istvánnál...

— Szakasits titkára volt? — kérdi.

— Igen. 1945 elejétől fogva ő volt a tolmácsom. Barátom is.

— Ki tudott a maguk barátságáról?

— A két párt felső vezetői tudtak róla.

— Név szerint.

— A szociáldemokrata párt részéről Szakasits, Bán Antal, Bőhm Vilmos, Ries István és Kéthly Anna. A kommunista párt részéről: Rákosi, Révai, Rajk, Farkas. De mások is!

— Mikor szakadt meg ez a barátság?

— 1948-ban. Az egyesülést követő héten.

— Maga 1945 elejétől ilyen barátságot tartott... Ezek szerint maga nemcsak a szociáldemokrata pártnak volt fontos embere, hanem a kommunistáknak is, és a szovjet szerveknek is... Mi ennek a magyarázata?...

— Régi történet...

— Beszéljen róla.

— 1939 augusztusában felső szintű vezetője lettem a legális magyar munkásmozgalomnak — egy szakszervezet főtitkára, később, a háború alatt a szociáldemokrata párt titkára. A mozgalom és a párt baloldali, marxista-kommunista és szovjetbarát szárnyához tartoztam. A szovjet felszabadító harcok után pedig azok közé a vezetők közé, akik felelősei lettek országunk sorsának-jövőjének.

Járkál. Meg-megáll. Rámnéz. Ha elhallgatok, azt mondja: — Folytassa kérem!

Fáradt leszek és szomjas. Pohár vizet kérek.

— Vizet? — kérdi. Nem inna valami mást?...

— Nem! Vizet kérek.

A nagy asztalon kancsó vízzel, pohár. Odamegy, önt, s hozza. Az egész pohárral kiiszom.

— Köszönöm.

— Nincs mit... Kérem, Marosán! Amit elmondott érdekes volt, de... Engem még két dolog érdekel. Kiket ismert jól a szovjet vezetők közül s kikkel állt szoros kapcsolatban? Aztán magát meghívták például Angliába, miért nem fogadta el a meghívást... miért nem akart Angliába menni?

Ezt a két kérdést nem vártam. Meglepett és nem értettem. Fürkésztem őt.

— Milyen célból kérdezi?... Beszélni kezdtem.

— 1945. februárjában, a Vörös Hadsereg évfordulóján és ünnepén, Debrecenben, fogadáson mutattak be Vorosilov marsallnak és Puskinnak, aki akkor még nem volt nagykövet. Volt ott még számos szovjet vezető személyiség...

— Ki mutatta be magát ezeknek?

— Grigorjev tanácsos.

— Maga tehát ilyen magas szintű vezetőkkel állt kapcsolatban? Hogyan került maga oda?

— A szociáldemokrata párt ideiglenes vezetősége teljhatalmú megbízottként küldött Debrecenbe... Csak jelzem, hogy rólam mindent tudtak a szovjet szervek, az életemről, munkámról, harcaimról, politikai felfogásomról — éppúgy, akár a kommunista párt!

Megállok, kérdésre várok, mert nem tudom, hogy mit akar még, de nem kérdez, megelégszik ennyivel.

— Miért nem ment Angliába?

— Mert Rákosi Mátyás és Révai József lebeszéltek erről.

— Ezt higgyem el magának?...

Mellettem áll. Ez szokatlan.

— Nem tudom, hogy ön kicsoda...

— Ez nem is fontos — szól.

— Rendben van... Hetek óta kötéllel a nyakamon élek. Megátalkodott gazember lennék és nagy képmutató, ha mást mondanék önnek, mint ami igaz. Én sosem hazudtam! Képtelen vagyok hazudni! Kész vagyok a halálra — mást nem is mondhatok és nem is várok mást. Mit adhat nekem az élet? Már semmit. Elég volt. Míg éltem, nyílt ember voltam, a halálban sem tudnék más lenni. Miért éppen magának hazudnék? Életem tiszta lap, ellenőrizhető.

Rekedt vagyok, fáradt, sokat cigarettáztam. Nézünk egymásra.

— Szóval magát Rákosiék beszélték le az angliai útról?

— Igen.

— Sajnos? — kérdi nevetve.

— Egyáltalán nem.
— Komolyan?
— Komolyan mondom!
— De már járt Nyugaton?
— 1931–32-ben.
— Hol járt?
Sorolom az országokat. Amíg beszélek arra gondolok,ki ez? Mit akar tőlem?
Elébe tárul a fiatal Marosán életútja, Európa Hitler hatalomrajutása előtt egy évvel. Néha leül, nem néz rám, majd újból járkál. Miért nem jegyez semmit?
A szobában vágni lehet a füstöt. Majd egy egész doboz cigarettát szívtam el. Hagy beszélni, megáll előttem, néz rám és határozottan kérdi.
— Szóval készen áll a halálra?...
— Igen.
— Pedig a halált senki sem szereti...
— Elég volt... Nem kell ez az élet már.
— Miért mond le az életről?
— Minden okom megvan rá...
— Elfáradt?
— Elfáradtam.
— Különös ember maga, az tény. — Emlékszik-e a „Háború és béké"-ben arra a paraszt figurára, akit Bezuhov gróffal együtt hurcoltak el Moszkvából, az országút szélén tarkón lőtték a franciák, és csak a kutya siratta meg ? Látja kérem, az is elfáradt és nem ment tovább.
— Zseniális figurája ez Tolsztojnak. Én is elfáradtam és... nem harcolok tovább.
— Nem szabad lemondani az életről...
Órájára néz. Reggel öt óra van.
— Szólhatok, hogy hagyják aludni...
— Köszönöm.
— Nem kér még valamit?
Mit kérhetnék tőle? — Olvasni szeretnék és itt kevés a könyv.
— Milyen könyv kellene?
— Elolvasnám Lenin és Sztálin műveit.
Néz, mintha nem hinne a fülének.
— Sok lenne talán?...
— Elsősorban Lenin két válogatott kötetére gondoltam, amelyben a fő művei vannak. Néhány regény is érdekelne...
— Megpróbálok tenni valamit... Most visszavitetem... Aludja ki magát.

Csengetett, majd odajött hozzám és kezet nyújtott, azt mondta: — Isten vele, Marosán...

Letartóztatásom óta ez volt az egyetlen ember, aki nem bántott, nem ordítozott velem és akinek az emberi vonásai és a kulturáltsága hatással volt rám. Soha nem felejtem el.

A parancsnoknak szólt valamit. Amikor a cellába visszaértem, 1/2 6 volt. Halálosan fáradt voltam. A parancsnok szólt az őrségnek, hagyjanak aludni, még a reggeli sem fontos...

Délig aludtam.

Megkaptam a kért zsebkendőt és senki sem szólt rám, amiért bekötöm a szemem.

Nemsokára megkaptam Lenin két válogatott kötetét. Meglepetés — nem tudtam mire vélni.

Ez az ember sok fejtörést okozott nekem. Nem tudtam hová tenni.

Hamarosan újabb meglepetés ér. Ahogy figyelek, Szakasits köhögését vélem felismerni. Ismertem sípolós köhögését. Először nem hittem a fülemnek, de oly sokszor hallottam már, hogy ez csak Szakasits lehet.

Tudomásul veszem, hogy ketten vagyunk itt. Senki nem szól hozzám. Ha szükségem van valamire, az őrségnek kell kopognom.

Reggel 5 órakor felkelek, megmosdom, reggelizek, aztán olvasok. Hamarosan dél van. Ebéd után olvasok és máris rám köszönt az este. Lefekszem, alszom is, de a halál gondolata nem hagy el, életben tartom — illúzió nélkül.

Így telnek a napok és a hetek.

Egyik reggel korán keltenek. Gyors borotválkozás, fürdetés, tiszta ing. Nyakkendőt is adnak. Amikor a nyakkendőt felkötöm, akkor kezd a szívem gyorsabban verni. Hát igen, eljött az idő, a végső pillanat... Szombat van!... A Margit körúton is általában szombaton, ebéd után végezték ki a halálra ítélteket.

Szívom a cigarettát, és járkálok. Nyugtatom magam: nézz szembe a dolgokkal, ne várj semmi jót, talán a halál megszabadít a további szenvedésektől...

Nyílik a zárka ajtaja. A parancsnok áll ott díszes egyenruhában.

— Kérem, kövessen!

Megyek utána. Utánam egy tiszt. Szó nélkül megyünk a keskeny folyosón. Most nem szabad gondolni semmire, senkire, csak menni. Nem szabad jajveszékelni, nem szabad sírni se!

Szívem veszettül dobog. Melegem van. Kezem nyirkos. Erősítem magam. Ismerem már a procedúrát. Közlik a végső elhatározást és én tudomásul veszem.

Belépek az ismert szobába. Többen vannak... Középen Jankó tanácselnök feketébe öltözve. Igen sápadt. Mellette feszesen áll két ávós tiszt. Szívem ebben a pillanatban szinte elhallgat. Nyugodtan állok. Szembe nézek Jankóval, aki egy pillantást vet rám. Kezébe vesz egy papírt és olvasni kezd.

A Népbíróság Marosán Györgyöt kötél általi halálra ítélte...

Rám néz. Pokoli csend. Felemelt hangon folytatja.

— A Legfelsőbb Bíróság a kötél által végrehajtandó halálos ítéletet életfogytiglani börtönre változtatta át.

Csend. Határozott hangon szól: — Megértette?

Rekedt hangon mondom: — Igen.

— Kérem, itt írja alá.

Aláírom.

Az egész talán 5 perc alatt zajlik le, nem nézünk egymásra. Visznek vissza. Megyek a folyosókon végig s most mérhetetlen erővel úgy dobog a szívem, mintha ki akarna ugrani a helyéből. Életfogytiglani börtön... életfogytiglani börtön... é–let–fogy–tig–la–ni–bör–tön...

16. (Börtön) életre ítélve

Amikor becsukódott a zárka ajtaja, sokáig álltam a cella közepén, az ablakra néztem. Nem értem, miért hagynak életben!...

S miért nem örülök, hiszen élni hagynak? Életfogytiglan: 20 év. Úristen, hát érdemes itt addig élni? S ezekkel a bűnökkel terhelten talán–talán életben is maradni? Hát nem lett volna jobb a halál?

Sokáig állok. Korholom magamat. Hát ha szembe tudtál volna nézni a halállal magával, az akasztással, miért nem tudsz szembenézni az élettel? Igen, számomra itt a nagy kérdés. Nem örülök, inkább bánatos vagyok. Eddig nem éreztem a szívem, most igen fáj.

Próbálj megbirkózni az élettel. Nézz ezzel is szembe, ne félj! De hogyan, miként, mit tegyek? Fel kell építeni egy új életet a börtönben. Hát lehetséges ez?

Vigasztalom magam: talán nem is 20 év, csak 15... Akkor 1967–ben szabadulok. 43 éves vagyok, akkor 58 leszek... Próbáld meg, ne hagyd el magad. Az élet sem lehet rosszabb, mint a halál. Hátha akkorra már elfelejtenek az emberek. Elfelejt-e a család, a feleségem? Mit szólnak a gyermekeim?

Talán egyszer írni fogsz és megírod nekik — dobják el a nevedet és vegyék fel az anyjuk nevét. Én már nem leszek érdekes se a család, se az emberek, sem a világ számára. Legfeljebb szánalmas, tragikus figurája egy véletlennek, egy történelmi tévedésnek, egy gazságnak. Fel kell építenem egy új és a börtönben élhető életet. Nekem kell igazodni a már itt kialakult rendhez, amely példátlanul fegyelmezett és kegyetlenül szigorú.

Sokáig az volt a véleményem, — részben tapasztalatból is tudtam — hogy nincs a világon olyan börtön, amelyet teljesen el lehetne zárni a külvilágtól. Hát íme: Rákosiék felállították ezt a börtön az én számomra —

elzártak a külvilágtól! De ez csak azért lehetséges, mert az ország maga is börtönné, félelemmel teli világgá változott...

De a tökéletes elszigetelés itt sem sikerült. Időnként halk külső zajok jelezték az életet, azt, hogy odakint azért valami történik.

Május elseje vezényszavaival és zenéjével tört be hozzám. Majd a József-napi búcsú, verklimuzsikával és dudával. Hangfoszlányaiban elért hozzám a lányok kacagása is.

A börtönrend az ébresztővel kezdődött — télen 6 órakor, nyáron 5 órakor. A lefekvés minden este 7 órakor. Hónapokon át kitartóan dresszíroztam magam, míg elértem, hogy 10 percen belül álomba merüljek. Ez komoly teljesítmény volt, hiszen a villany éjjel-nappal égett. Bekötött szemmel aludtam. Az ismeretlentől kapott szép puplin zsebkendőt gyakran kimostam és csak erre a célra használtam.

Szuggeráltam magamnak: semmire nem gondolni, ami izgató, bántó. Arra se, ami örömöt, arra se, ami bánatot okoz, különösen nem gondolni családra, nőre.

Nehezen, de kialakult az életrendem.

A reggeli ébresztő kopogásra rögtön felébredtem, kiugrottam az ágyból, és bevetettem. Utána tornázni kezdtem. A tornám ezer mozdulatból állt, ami után 20–30 hidat is csináltam. A torna után kifújtam magam, majd kitakarítottam a zárkát, a folyosó végében pedig derékig megmosdottam. Ezután séta következett a cellában — engem közel egy éven át nem vittek sétálni. A reggeli után elszívtam egy cigarettát. A cigaretta szükségletemet a napi 30 darabról 7–8 darabra sikerült csökkentenem. Cigarettából egyébként annyit adtak, amennyit kértem. A koszt afféle katonai koszt volt, egyszerű levesek, főzelékek, olykor minimális hús és kenyér.

Reggeli után olvastam — regényből 20–25 oldalt, tudományos műből 5–6 oldalt. Újabb cigaretta, sétával egybekötve.

Déli 12 órakor ebéd. Ebéd után a délelőttihez hasonló beosztás.

Vacsora este 6 órakor. Kéredzkedés WC-re; aztán lefekvés. Így ment ez hónapról-hónapra, évről-évre, télen-nyáron, tavasszal és ősszel.

Naptárt csináltam magamnak egy évre. Támpontom a május 1-je és az újév volt. Május 1-jében voltam biztosabb. Néha kizökkentett valami, de addig nem nyugodtam, míg helyre nem állt a szigorú rendem.

Csak az őrséget láttam s azok állandóak voltak. Senki nem szólt hozzám. Én sem beszéltem senkivel. Volt idő — körülbelül 3 évig — hogy semmit sem szóltam és csak intésre mozogtam. Ebből a némaságból kerültem ki az első sétára, a levegőre, a fényre, sápadt villanyvilágítású életemből. Sokáig kellett kérnem, míg végre egy év után az első sétára kivittek.

Szörnyű volt és egyben megható is! A procedúra pedig izgalmas. Benne volt a rezsim félelme és rettegése.

Amikor közölték velem, hogy sétára visznek, átjárt az izgalom. A folyosó végén álltam és a hekus — mert nem az őrség sétáltatott — előzőleg kilépett az ajtón és szemrevételezte a környéket. A Conti utcai börtön magas bérházak közé van ékelve. A terep felülvizsgálására azért volt szükség, nehogy a környék házainak padlásáról valaki meglásson. Ha a hekus tisztának tartotta a levegőt, intett; le kellett guggolnom és az arcomat elfednem, így surrantam ki a börtönajtón, szinte négykézláb az 5 méter magas betonfallal kerített udvarra, ahol aztán kiegyenesedhettem. Szorosan a fal mellett kellett sétálnom. A hekus tőlem távol, kezét állandóan a revolverén tartva, figyelt. A séta és a vele járó procedúra igen felizgatott. Amikor kiegyenesedtem és a fal mellett elindultam, felnéztem az égre. Szép nyári nap volt. Két óra körüli idő. Az ég és a nap megpillantása után és a friss levegő hatására megtántorodtam; nekidőltem a cementfalnak. A lábam reszketett és kivert a verejték. A hekus hozzám ugrott.

— Mi van, rosszul van?

— Nem... Csak megszédültem.

Néhány perc múlva elindultam. Mint egy alvajáró. Tíz perc múlva visszavittek, ugyanolyan módon, ahogy kijöttem.

A cellámban sokáig nem tudtam magamhoz térni. Ha ez így megy, akkor nekem nem szabad sétára mennem. Meg kell kísérelnem leküzdeni az izgalmat. Egy év nagy idő, nem készítettem fel magamat.

A következő sétára már lélekben felkészültem. Erre azonban egy hónapig kellett várnom; és így ment évekig. Nehezen szoktam meg.

Egy ilyen séta alkalmával alig tettünk néhány lépést, amikor kergetőzve, nagy ricsajjal verebek szálltak le a börtön falán lévő drótra, éles csiviteléssel, mint amikor seregnyi fiatal fiú és lány játszik, kergetőzik. Valami soha nem érzett gyönyörűség volt ez a jelenet. Még a hekus is megállt és elfeledkezett rólam. Nem tartott sokáig: a hekus kavicsdarabbal elzavarta őket. Ezért valósággal meggyűlöltem.

A cellám ablakának külső rácsára nap mint nap odaszállt egy–két veréb. Csendesen hallgattam, hogy csivitelnek, állandó vendégeimmé váltak, főleg egy öreg veréb. Ez igen sokáig látogatott engem. Odaszállt a rácsra, benézett, forgatta a fejét; csivitelve kérdezte, hogy vagy?... s én csak intettem neki. Két évig járt hozzám télen és nyáron.

Ha kinyitották a tenyérnyi nagyságú szellőző ablakot, a verebek elhozták nekem a tavaszt, s amilyen örömmel bejelentették a nyarat, olyan szomorúan és bánatosan hozták el a telet...

Amikor néha kétség fogott el és csüggedni kezdtem, ez az öreg veréb mindig felébresztette bennem az élet utáni vágyat. Sajnáltam, amikor eltűnt. Megsirattam. De jött helyette más, lehet, hogy a fia vagy a lánya, az élet üzenetével, a napok, az évek új ígéretével.

Tudtam, nemcsak olvasmányaimból, de személyes tapasztalatból is, hogy a börtönélethez nagy lelkierő és önfegyelem kell, aki ezt elveszti vagy nem tudja magát átalakítani, sérült emberként kerül vissza az életbe, az emberek közé. Olvastam rémes történeteket, ismertem magam is embereket, akiket a börtön lelki és fizikai nyomorékká tett és egyben embergyűlölővé is.

A bűnözőknek is szörnyű a börtön, de a politikai bebörtönözötteknek a legnehezebb: hiszen ők a szabadságért vagy egyéb eszméért és jogokért harcolva kerülnek ide; nekik a szabadság szent ügyük!...

A szabadságért és az emberért folytatott harc miatt szenvedtem már börtönt. Akkor volt hitem és reményem a szabadulásra és az emberré válásra, de most... Hiszen azok börtönöztek be, akikkel együtt harcoltam. Ritkán ültem magánzárkában, s most magánzárkában vagyok, a teljes kitaszítottságban. Mélyen átérzem gróf Monte Christo szenvedését.

Névtelen vagyok és nem szólnak hozzám. Én sem beszélek senkivel. Négy, sírszerű, fehér fal között így szembesültem egy izgalmas, életet adó kérdéssel. Vajon meg tudom-e tölteni ezt a négy kriptafalat élettel, levegővel, színnel és emberekkel? Rájöttem, hogy ez csak akkor sikerül, ha meg tudom őrizni a magányomat — ha nem engedek betörni oda senkit és semmit, ami zavaró, csak azt, amit én akarok.

Lassan alakult ki börtönvilágom, amelyben már kezdtem magam jobban érezni. Zavart, ha ebből valami, vagy valaki kirángatott. A magány elviselhetőbb lett, sőt lassan életstílusommá, lelki–fizikai szükségletemmé vált. Ott tartottam, hogy már az őrség is zavart. Nemcsak azzal, hogy szinte percenként benéztek rám és én ezt nem láttam, hanem sokkal inkább azzal, hogy éreztem jelenlétüket.

A folyosói őrség szövetpapucsban sétált — hangtalanul, lopakodva. Ettől függetleníteni kellett magam. Ritkán kéredzkedtem WC–re, akkor is siettem vissza. Szerettem, ha magamra hagytak. Az nem zavart, ha egyik napról a másikra igen megromlott a koszt. Először tejeskávét adtak, azután csak fekete kávét. Legújabban köménymagos levest. Hús csak nagyon ritkán kerül, a kenyér igen rossz.

Egyik éjjel felvezettek kihallgatásra. Maga a tény, az, hogy újra kihallgatásra visznek, nyugtalanná tett. Nem ávósok, hanem magasrangú rendőrök elé vittek. Egy pékmunkásról, akiből rendőrtiszt lett, kértek felvilágosítást. Az ezredest, aki a kihallgatást vezette, valahonnan ismertem.

Pökhendi módon viselkedett. Kijelentettem, hogy nem emlékszem a pékmunkásra. Összevitatkoztunk.

Megmutatott egy igazolványképet, arról sem emlékeztem, nem ismertem az illetőt. Az ezredes ordítani kezdett.

— Maga együtt dolgozott ezzel az emberrel!— Megnevezte a pékséget, méghozzá egy olyat, ahol én soha meg nem fordultam. Elnevettem magam.

— Maga nevet?

— Hát hogyne nevetnék!... Kérem, olyan egyszerű a dolog. Maga nem hiszi el, hogy én ezt az embert nem láttam és vele soha nem dolgoztam és hogy ebben az üzemben sem fordultam meg... Menjen be az OTI-ba, nézze meg a törzslapomat, megláthatja, mikor és hol dolgoztam.

Rámnézett, ezt nem várta és csak annyit mondott.

— Hát majd utánanézek! De ha hazudott, jaj magának!...

A fenyegetés kezdett nem tetszeni. Ketten voltak. Az ezredes odafordult hozzám. Pökhendien kérdezte:

— Mondja, mennyit kapott maga... mennyire ítélték? Most én ordítottam: — Ezt itt nem szokás megkérdezni!... Ez államtitok s ön az államtitkot sérti meg. Rögtön vitessen vissza a cellába!...

Az ezredest soha többé nem láttam.

Újból sokáig csend lett. Visszarázódtam a kialakított életembe.

Új ember tűnt fel az őrségben. Köpcös tisztecske. Tipikus kulák pofa. Szemtelen és pimasz. Azt hiszem, unatkozott s elkezdett velem szórakozni. Eleinte nem akartam észrevenni, de idegesített s véget akartam ennek vetni. Elhatároztam, hogy nem térek ki a kihívás elől, hanem csőbe húzom és visszaütök.

Ez a kis pöttöm ember, aki Rákosira és Péter Gáborra hasonlított, azzal szórakozott, hogy amikor beadta a csajkát, mindig úgy nyújtotta, hogy mélyen meghajoljak. Ez sértett. Kivártam egy kedvező alkalmat, meghajolva nyúltam a csajkáért, de nem fogtam meg, s ő elengedte. A síri csendben lezuhanó csajka éktelen zajt csapott. Recsegett, sikongott végig a folyosón, az étel pedig kiömlött.

A kis alak nézett rám, én viszont úgy néztem vissza rá, hogy valósággal megrémült. Gyorsan becsukta a cella ajtaját.

Csend lett. — Fuccs, oda az ebéd!... Mégis örültem. A fene egye meg a mocskos pofáját, ezt sem fogja elfelejteni.

Törtem a fejem, mivel fog törleszteni?

Alig telt el néhány perc, nyílt a zárka ajtaja. Megjelent a parancsnok.

Indulatosan kérdezte;

— Mi volt ez kérem?

Nyugodt maradtam.

— Várjon... magától szeretnék megkérdezni valamit.

— Tessék...

— Három éve vagyok itt... volt-e már velem szemben valami kifogás?

— Nem volt — felelte. — Éppen ezért igen csodálkozom...

— Akkor parancsnok úr, legyen szíves ez a bezupált kulákot elvinni innen! Velem ne szórakozzon többé...

A parancsnok szó nélkül kifordult az ajtón. Az őr pedig eltűnt. — Soha többé nem láttam.

1953–1954 telén, egy este vacsorára vártam, amikor a ritkán bolygatott csendben egy állati üvöltés zúgott végig a visszhangos folyosón. — Gyilkosok, banditák! —

Ebben az időben már többen voltunk. Az ajtók nyitásából ítélve tíz–tizenegy személyre gondoltam. Döbbenetes volt. Megálltam. Figyeltem. A folyosón lótás–futás, ajtónyitás halk nesze, közben újabb ordítás: — Gyilkosok, banditák!... A kiáltás hörgésbe fullad — azután újra csend...

Vége volt a vacsora időnek, de vacsorát nem adtak.

A zárkát sokáig nem nyitották ki. Végre a parancsnok megjelent az ajtóban. WC-re vittek. A parancs gyors lefekvésre szólt.

Napokig zaklatott voltam. Emberi üvöltés: — Gyilkosok, banditák!... A hang ismerősnek tünt. Ki lehet ez?... Nem hagyott nyugodni.

Minden ilyen este napokat rontott el és szörnyű nehéz volt visszalendülni a magányba, a csendbe.

A kialakult börtön–rendhez tartozott, hogy minden szombaton, reggeli után megjelent a borbély — mindig ugyanaz az ember —, s megborotvált. A borotválásnál mindig jelen volt az egyik tiszt is. A borotválás után fürdetés és tiszta fehérnemű. Az egész művelet nem tartott tovább fél óránál.

A fürdő a pincében volt: három zuhany, egy nagy cement vályúban, amelybe be kellett mászni.

A negyedik évet töltöttem, amikor a fürdő procedúrát egy nő megjelenése valósággal felforgatta.

A borbély után nyílt a zárka ajtaja és az ajtóban ott állt egy 27 év körüli nő, őrmesteri rangjelzéssel. Egészségügyinek véltem. Intett — itt mindenki int és nem szól — s én természetesen elindultam a pince felé. Arra gondoltam, hogy egészségügyi ellenőrzés lehet. Egyszer már röntgeneztek, de azt is olyan titokzatosan, az orvosok nem láttak; sötét szobába vezettek, gép elé állítottak — forduljon — sóhajtson és kész... S most megjelenik ez a nő... Ment előttem, néztem a ringó járását. Mozgása nyugtalanító volt. Katonás léptei sem tudták feledtetni velem, hogy nő megy előttem.

Beléptünk a fürdőbe. Rámszólt, hogy vetkőzzek le. Mit tehettem volna egyebet? Elkezdtem vetkőzni — én, aki szégyenlős voltam és még orvosnő előtt sem szerettem levetkőzni és szívesebben vettem, ha férfi orvos kezel.

Csak olyan nő előtt vetkőzik le az ember, akit szeretni akar. Úgy vetkőztem le előtte, mintha nem is nő állna itt. Ez a valaki, mint nő meghalt a számomra, annak ellenére, hogy a nők egész életemben hatással voltak rám.

Az őrmesternő mustrált; közel jött hozzám, szappant adott, lepedőt és állandóan rajtam volt a szeme. Most értettem meg azokat a nőket, akiket az SS–ek vetkőztettek le. Néhány nőt megkérdeztem annak idején, mégis mit éreztek, mert egészséges emberek között nőnek férfiak előtt levetkőzni nem egyszerű dolog. S a felelet a nők részéről az volt, hogy szó nélkül levetkőztem az SS–ek parancsára, mert mint férfiak meghaltak számomra. Állatok voltak és nem emberek. Egy állat előtt nem szégyelli magát az ember.

S most megtréfált az élet. Állok az ávós őrmesternő előtt meztelenül, és nem érzem, hogy nő előtt állok.

— Csak jól fürödjön meg, van idő, nem kell sietnie.

Ennek ellenére igyekeztem gyorsan elkészülni, hogy mielőbb visszatérhessek a cellámba.

Ez a nő is Péter Gábor és Rákosi Mátyás perverz életszemléletének figyelmeztetője volt.

Ritkultak az elővezetések és ha mégis megesett, sokáig foglalkoztatott.

Egyik éjszaka Eskulits Józsefről faggattak a kihallgatáson. Ez is mélyen felkavart. Nem tudtam mire vélni. Igen sajnáltam őt. Hát őrá is sor került? De miért?...

Ávós ezredes érdeklődött utána.

— Milyen embernek tartja Eskulitsot és mikor, milyen körülmények között került maga mellé?

Elmondottam őszintén, hogyan került mellém, azt is, hogy én választottam magam mellé, s rendes, becsületes prolinak tartom; régi szervezett munkás családból származik, az édesapját a németek gyilkolták meg.

Hosszan hallgatott, majd megkérdezte.

— Milyen képességűnek tartja?

— Úgy ítéltem meg, hogy fogékony, vezetésre is alkalmassá válhat. Határozott, politikailag is szilárd meggyőződésű embernek tartottam.

— Holnapra leírja mindazt, amit elmondott...

S én, akárcsak Kádárról, Eskulitsról is őszintén adtam írásbeli jellemzést. Csak évek múlva, 1956–ban tudtam meg, hogy az államvédelmi velem

káderezte le Eskulits Józsefet. Eskulits ugyanis állámvédelmi állományba került.

Hosszú évek teltek el, amíg először engedélyezték, hogy írhassak a feleségemnek.

A levélírás után két héttel ávós tiszt keresett fel és megkérdezte, hol lakik az édesanyám. — Úgy tudom, hogy Békásmegyeren... — Miért kérdezi?

— A levelet, amit írt, csak úgy tudjuk továbbítani, ha megmondja, hol lakik az édesanyja.

— De én nem neki írtam, hanem a feleségemnek.

— A feleségének? — kérdi zavartan.

— Igen.

— Dehát ez úgy kezdődik: „Édesanyám..."

— Mi így szólítottuk egymást... ez erdélyi szokás, vagy azt mondjuk, hogy drága szerelmem, vagy édesanyám...

— A felesége címét ismerjük.

Ez a beszélgetés örömmel és nyugtalansággal töltött el. Most már tudtam, hogy Rákosi Mátyás és bandája megtartotta a megállapodást: édesanyám is és a feleségem is megvan!... Ez hosszú ideig megelégedéssel töltött el.

Az ember sok mindent képes elviselni, sok mindenhez képes alkalmazkodni, de belső életutamat, gondolataimat, a mindent tudni akaró, bölcs és okos Rákosi és ávósai sem ismerhették meg.

A cellám csendje, légköre olyan helyzetekkel, olyan ismeretekkel gazdagított, amelyeket kint a szabad életben soha elképzelni nem tudtam, nem érzékelhettem, nem érthettem meg a maga igazi mélységében. Sokszor meglepődtem az érzékelés és megismerés mélységén, amit — meggyőződésem — a jelenlegi magány nyújtott.

Valamikor sok természettudományi könyvet olvastam — a csillagászatról, a világűrről, s az ezekkel kapcsolatos dolgokról. Sok előadást is hallgattam. A természettudományok, a fizika, aztán a filozófia sok mindent megértetett velem. Sokáig izgatott és foglalkoztatott a világ véges, avagy végtelen voltának problémája. Ezt a fizikai és filozófiai problémát a cella világa méginkább megfoghatóvá tette számomra. Megdöbbentő volt ennek a felismerése és megértése, gyönyörűséggel töltött el; a saját személyem jelentéktelensége azonban ebben a végtelen világban még jobban kidomborodott.

A világ véges és végtelen — önmagában végtelen, számomra véges. S én... csak önmagamnak vagyok valaki...

S kezdtem átértékelni az olyan emberi tulajdonságokat, mint hiúság, féltékenység, gyűlölet, szeretet, gonoszság, szerelem. Elvesztették szememben a kinti világban ismert és elfogadott értéküket; ezután nem esett

nehezemre azt írni a feleségemnek: ha úgy találja helyesnek, nyugodtan dobja el a nevemet és csak magára és a két gyerekre gondoljon! A gyerekek vegyék fel a ő nevét, mert az én nevem csak bajt, — átkot és vészt hoz a számukra!...

Ide nem jutottak el a világ eseményei, itt semmi nem változott és nem is változik. Szeretnék egy jellemző példát feljegyezni, ami a legjobb bizonyíték.

1955-ben olvastam el Thury Zsuzsa: Francia kislány c. könyvét. Ebből a könyvből tudtam meg, hogy Sztálin meghalt. Amikor olvastam, hogy milyen nagy veszteség érte a világot, az emberiséget és a magyar népet, csendes, síri világomban én is megsirattam a nagy halottat... Minden róla való ismeret feltört bennem... Sajnáltam. Halála sokáig nyugtalanított.

Vártam valamit a halálától? Semmi jót! Más dolgok jöttek a helyére.

Már ott tartok, hogy a cellámnak és a könyveimnek élek. Csak két nap nehéz: május 1. és az újév! De ezek szerencsére ritkák... Születésnap, névnap nem érdekel!

Néha fáj a fejem, de gyógyszert nem kérek — nem akarok hozzászokni. Tudom, hogy lassam romlik a látásom és hallásom, számolnom kell idegeim reagálóképességének tompulásával, bár eddig szervezetem becsülettel viselte a megpróbáltatásokat.

A cellában két szélsőség urakodik: a hideg vagy a meleg. Ha fázom, a koromat szidom: öregszem. Ha melegem van, azért szidom magam, mert kényes vagyok, akár egy kisasszony! Egy volt pék, aki nem bírja a meleget!...

Ebben a világban egyet csinálok rendületlenül úgy, ahogy a katona meghalni megy a csatába: olvasok mindig és mindent.

A könyv végigkíséri az én életemet. Sok mindenhez hozzásegített ifjú koromtól kezdve. Jelentős része van abban, hogy öntudatos, szervezett munkássá, cselekvő szocialistává váltam. A nevelőim tulajdonképpen az eleven szó és a néma betűk voltak... Mindkettő mindig nagy becsben állt előttem. S most, a cellában mindent nélkülözhetek, szabadságot, emberséget, nőt, szeretetet, jó levegőt — csak a könyvet nem! Mindenfélét, a Bibliától a Kommunista Kiáltványig, a természettudománytól a társadalomtudományig, az ókori költészettől a modern irodalomig, az útleírástól a kalandregényig, a klasszikustól a detektív ponyváig — a börtönben nincs rossz könyv! Ez az én otthonom, a világom, ez az életem. Hiába kukucskál be szinte percenként a hekus, semmit nem lát és nem is tud meg abból, amit én érzek, amit gondolok, vagy cselekedni vágyok...

A magam által felépített, színes világot benépesítettem emberekkel, gazdagítom eseményekkel, győztes és tragikus hősök sorsával, akik a

tudománynak és az irodalomnak nagy alakjai voltak, akiket — úgy hittem — csak itt, a börtönben lehet igazán megérteni. Összelopkodott, vegyes az itteni könyvtár. Köteteinek egy része származhat gazdag sznobtól, míg másik felük egy tudós polcairól. Mindenkitől van itt könyv és jó egyharmada nekem kedves. Tovaűz tőlem szinte mindent, ami bolygatott, könnyebbé teszi a bezártságot. Amíg olvashatok, nem fenyeget a megbolondulás veszélye. Ronccsá és rongy emberré sem válok, megóvnak ettől a világirodalom és gondolkodás nagyjai!

Kell a könyvről beszélni, mert a cellában olyan a könyv, mint az embernek az éltető szabadság, olyan, mint a levegő és a fény.

Már évek óta vagyok bezárva ebbe a síri világba. Egy példával, tragikus epizóddal szeretném bizonyítani, amit mondani akarok.

Kezembe került itt egy régi kiadású könyv — orosz író műve. Kupeckedő papról szólt, aki nem vetette meg az élet örömeit. Kalandor volt, mulatságosan élt. Élvezettel olvastam. Amikor először került a kezembe, annyira elmerültem az olvasásban, hogy hangosan fel is nevettem. Elfeledkeztem arról, hogy hol vagyok. Hirtelen arra ocsúdtam fel, hogy a cellám ajtaja nyitva, az ajtóban a parancsnok áll, az ugrásra kész őrséggel. Nézünk egymásra. S hirtelen döbbenek rá az egész helyzetre. Én itt a cellában nevetni tudtam.

Felfogva a tragikomikus helyzetet, én szólaltam meg először:

— Ne féljenek, nem diliztem be...

A parancsnok óvatosan megközelített. Két hekus követte.

— Mit csinál? — kérdezte a parancsnok.

— Olvasok.

— Mit olvas?

— Tessék — nyújtottam a könyvet.

Elvette, belelapozott. Fejcsóválva visszaadta. Magamra hagytak. Rámzárták az ajtót.

Utána hosszú ideig elnéztem az ajtót, amelynek kukucskálóján állandóan fürkésző szemek vetődtek felém. Többet nem nevettem, legalábbis hangosan, csak befelé mosolyogtam és derültem.

Megbolondulhatok, elérhet engem is a végzet? Nem, én nem fogok megbolondulni soha, itt sem, mert soha nem vagyok és nem leszek egyedül. Együtt vagyok a tudósokkal, a költőkkel, az írókkal, művészekkel, akik börtönéletem egész világát óvják, megvédik, megőrzik emberségemet. A könyv a börtönben több, mint áldás, mert intellektuális érzésre, mélységre, tudásra ösztökél és nevel. A könyv tölti ki azt az időt, amely az ébresztőtől a lefekvésig tart, s ezt az időt megtölti élettel, színnel, erővel. 12–14 órát tesz ki ez az idő.

Az olvasást csak a séta szakította meg — az öt lépés oda, öt lépés vissza. Az egyik az agyamat, a másik a fizikai erőmet fogja mozgásra, gondolkodásra, cselekvésre sarkallni. Úgy olvastam és sétáltam, hogy közben a kinti világ meghalt számomra.

Sokat olvastam odakint is, de itt döbbentem rá, hogy felületesen és figyelmetlenül. Az újra elolvasott könyveknél derült ez ki. Itt jobban éreztem és értettem az olvasottakat: néha megdöbbentő mélységig tudtam eljutni. Megvolt itt Marx, Engels, Lenin, Sztálin legtöbb műve. Különösen két zseniális szerző művét olvastam, mindig visszatérve rájuk: Engels Anti–Dühringjét és Lenin Empiriokriticizmusát. Többször elolvastam Mehring: Marx Károly élete c. művét is, Marx Tőkéjének I. kötetét. Ezek mellé a klasszikusok: Balzac, Stendhal, Tolsztoj, Gorkij. Az amerikai, angol és német irodalomba is beástam magam. Kedvenceim azonban a franciák és az oroszok maradtak. Goethe Faustja, Shakespeare tragédiái ugyancsak itt váltak feledhetetlen élményeimmé.

A börtönben való olvasás végső soron a megértés örömét és élvezetét adta. Kezdetben mohón olvastam, különösen amikor a kötél a nyakamon volt, később módszeresen, tervszerűen. Mivel nekem soha nem adtak papírt, ceruzát, majdhogy meg kellett tanulnom a könyvek történetét, tartalmát.

Igazi, tudatos, megváltoztathatatlan marxistává itt a börtönben váltam, mert mindaz, ami velem történt, ellentmondott annak, amit én ezektől olvastam és tanultam. Ez is nagy erőt kölcsönzött nekem és erősített, kitartást adott.

A börtön–könyvtárral hamar végeztem. Könyörögtem könyvekért. Kértem, hogy nyelvet tanulhassak. Itt a börtönben a kínai vagy a kirundi nyelvet is megtanultam volna, de nem tették lehetővé — a válaszuk mindig elutasítás volt, kénytelen voltam belenyugodni.

Elölről kellett kezdenem a börtön–könyvtárral. Kényszerítettem magam, hogy a már tízszer is elolvasott könyvet tizenegyedszer is elolvassam.

Engels Anti–Dühringje és Lenin Empiriokriticizmusa kötött össze a korszak nagy eszményeivel, akiktől olvastam, azokat hozzájuk mértem — a társadalomtudomány művelőit, a filozófusokat. A börtönben imába foglaltam nevüket, mert nekik köszönhetem az életemet, nekik a hitemet... Megóvtak attól, hogy a közel 6 évi bezártságban elembertelenedjek.

Írókkal, tudósokkal, művészekkel, fiatalokkal, emberi sorsokkal éltem, szenvedtem, azonosultam, vagy polemizáltam. Így jutottam el egy furcsa gondolathoz. Elkezdtem én is a fejemben regényt írni, sorsokat bonyolítani. Hosszú ideig „írtam" egy regényt. Elvittem hősömet a világ és az élet legelképesztőbb helyeire, s a végén elvittem a sírba is. Azután abbahagytam, mást kellett keresnem. Egészen véletlenül jöttem rá arra,

hogy van néhány orosz nyelvű könyv és van egy orosz szótár is. A katalógusban fedeztem fel. Voltak idegennyelvű könyvek, legtöbb német, angol és francia. Kíváncsiságból kikértem a szótárt egy orosz regénnyel. Rávetettem magam a fordításra. Az első könyv Howard Fast: Az utolsó határ c. kötete volt. A második Groszmann válogatott novellái. Majd egy orosz forradalmár visszaemlékezései és egy válogatott német antológia oroszul.

Nagy nehézségek árán, de haladtam. Fájt a fejem, de nem engedtem el magam, szóról–szóra, mondatról–mondatra küzdöttem és lassan megismertem a fordítás örömét és élvezetét, s egyben a kínszenvedést is. Így derült ki, hogy van bennem türelem és kitartás, meg hogy nemcsak a fizikai munka nehéz, legalább olyan fárasztó tud lenni a szellemi munka is.

Itt jöttem rá arra is, hogy Lenin csak Marx és Engels útján érthető meg igazán.

Sztálint olvasva és tanulmányozva lassan jutottam el odáig, hogy egy–két művétől eltekintve — mint pl. a Leninizmus alapjai, a Leninizmus kérdései — mindinkább értéktelenné vált számomra. Az SZKP rövid történetét pedig elhibázott, rossz műnek tartottam.

Marx Tőkéjén hónapokon át mondatról–mondatra mentem végig. Példái, melyekkel művét indokolta, mélyen megrendítettek.

Az olvasás, a tanulás, az elmélyülés és a szenvedés a humanizmust mélyítették el bennem. Hiába ültem börtönben, galád módon elintézve, nem élt bennem gyűlölet, harag és bosszú senkivel szemben sem, inkább az emberség erősödött bennem és a hit, amit senki el nem vehet tőlem. Időnként visszatérően megkérdeztem magamtól: mi a fontosabb, a hit vagy a tudás? És én a hitre szavaztam! Hinni kell és remélni — ez ad erőt!...

De valahányszor a hitre szavaztam, mindig hozzáfűztem: a hitnek és a reménynek azonban tudásra kell épülnie!

Életemet, sorsomat e művekben éltem újra; ez vezetett rá arra is, hogy én ugyan szociáldemokrata voltam, amit ma is büszkén vallok; büszke vagyok arra az időre is, amit ott töltöttem — emberséget kaptam ott és megbecsülést... De ott fejlődtem kommunistává — természetesen nem a Rákosi, Farkas és Péter Gábor féle kommunistává!... Ezek csak párttagok és embertelenek, az embertelenség pedig idegen a kommunistáktól.

Sokszor mondottam magamnak: ne gondolj arra, hogy mikor szabadulsz, hogy még van talán 15–20 éved, ha csoda folytán mégis előbb kikerülsz, ne sértett, sérült emberként.

Így járkálok a cellában, olvasmányaimmal megrakva, várom a 7 órai jelzést, amikor lefekhetek. S úgy teszem le a fejem, mint akinek biztos az élete.

17. „Új szakasz" – a váci fegyházban

1954. május — születésnapom hónapja! 46 éves vagyok. 4 éve börtönben, az életfogytiglanból még jócskán van hátra.

A cellámban, zárt világomban elég jól megvagyok. Tavasz van, bár az idő borús. Néha fáj a fejem, meg a szemem, de nem gondolok rá, gyógyszert nem kérek, nem akarok hozzászokni.

Egész délelőtt azon töprengtem, milyen könyvet kérjek olvasásra, ami felpezsdíthetné a fantáziám. A készlet nagy részét már olvastam, nem is egyszer. Végre arra az elhatározásra jutottam, hogy még egyszer elolvasok bizonyos műveket, tudományosat és szépirodalmat párhuzamosan.

Az ablakra nézek. Rossz idő van, séta csak a zárkában lehetséges. Az én kedves verebem se látogat most, eltűnt, lehet, hogy meghalt szegény. Jöttek újabbak, de igen fiatalok, lármásak és úgy tűnik, hogy ugratnak engem csivitelésükkel. Ha feléjük nézek vagy intek, akkor elrepülnek és játékosan, settenkedve jönnek vissza, mint a vásott gyerekek. Az öreg veréb „basszusa" még a fülembe cseng, barátságos öreg, de meleg hang, szinte a szívemet melengette.

Néha azzal töltöttem az időt, hogy az öreg veréb csiviteléséből valamely zene, dal- vagy operarészletre asszociáltam, majd magamban dúdolva raktam össze az ismert dallamokat. De ezt abba kellett hagynom, mert egyszer Solveig dala jutott eszembe.

A zene igen mélyen felkavar és ezt a luxust nem engedhetem meg magamnak.

Öt lépés ide, öt lépés oda. Könyvek, művészek, mesterek jutnak eszembe. Megfordulok, az ajtó nyílik, a parancsnok belép. Tőle 4 lépésre megállok. Az ajtót becsukják. Ketten maradunk.

Rég láttam a parancsnokot — nincs bajunk egymással. Régen szóltak hozzám — már nem is emlékszem, hogy mikor. Közelebb lép hozzám. Suttogva kérdezi:

— Hogy van?...

Még alig tértem vissza a valóságba. Elmormogom:

— Köszönöm jól.

— Kérése, panasza?

— Köszönöm... Nincs.

Mindketten hallgatunk. Nincs mit beszélni s egyébként is csak az időt rabolja tőlem és kizökkent a megszokott világomból. Úgy látom, valami közölni valója van s tovább nézek rá.

— Kérem, — mondja igen izgatottan — ne lepődjék meg: hírem van a maga számára...

Megdobban a szívem. Milyen hírt hozhat ez nekem? Jó hírt itt nem várok. Fürkészem őt. Mély csend.

— Innen elszállítják... Ne tulajdonítson ennek semmiféle jelentőséget... Készüljön fel. Van itt valami, ami a saját tulajdona?

— Nincs.

— Akkor legyen készen.

Megfordulok. Kopog az ajtón. Kilép a cellámból. Ott maradok egyedül, pillantásom az ajtóra szögezve.

Miért kell engem innen elvinni?... Sajnálni kezdem ezt a helyet. Erőt vesz rajtam az idegesség. Minden olyan misztikus és titokzatos, ami velem történik, és soha nincs válasz.

Ismét nyílik a zárka ajtaja. Vissza se nézhetek, elvezetnek. Igen, vezetnek, ismeretlen folyosó felé kerülve. Folyosóról lépek ki az udvarra. Az udvaron nagy „meseautó" — rabszállító kocsi áll. Odavezetnek. Fellépek. Kis cellába ültetnek, ahol csak ülni lehet. Olyan, mint a villamosszék, vagy egy magas kalitka. Beszéd nincs. Ajtó csapódik. A motor felbúg, majd egyenletesen berreg. Kényelmetlen hely, meg se tudom számolni, hogy utánam még hány embert raknak fel.

A motor felbúg, a kocsi megindul. Rögtön kapcsolok; ha jól figyelek, a fordulókból és az utazás idejéből ki tudom következtetni, hogy hova visznek.

A József utcai kapun túl jobbra fordulunk, tehát a körút irányába megyünk. Villamos csilingel, autó dudál, a kocsi ismét jobbra fordul — tehát a Nyugati felé tartunk.

Fullasztó a meleg. Alig kapok levegőt. Kinyitják az ajtót, de csak néhány percre, friss levegő áramlik be. Ez megzavar s elvesztem tájékozódó

képességem. Villamos, autó és autóbusz hangzavar... A kocsi újból fordul, a zaj nem csendesedik. A villamos csilingelés hosszú ideig kísér...

Aztán az autók zaja is megszűnik s csak az aszfalton futó kerekek és a motor zaját hallom.

Kivisznek Pestről, de hová?...

Talán egy órája robogunk. Az autó lelassul és fordul. Vaskapu nyitását hallom. Az autó simán továbbgördül, majd megáll. Kapuzárás. Emberek mozgása. Néhány perc és nyílik a rabszállító ajtaja. Verejtékben úszva lépek le a kocsiból.

Az udvaron egy pillantás, s máris tudom, hol vagyok: a váci fegyházban! Voltam már itt 1942-ben. Belépek az ismert folyosóra. WC-re kéredzkedek, de ez csak próba. Az ajtó nyílik: az őrség ugyanaz! Megnyugszom.

Később Szakasits jól ismert köhögését hallom. Ő is itt van!... A mi sorsunk hát össze van kapcsolva...

Ezután jött a meglepetés. Ugyanazokat a könyveket adták be, amelyeket az előbbi zárkában hagytam s mivel jelzem az őrnek, hogy könyvjegyzékre is szükségem van, azt feleli, most ne kérjem, csak egy-két nap múlva.

Jól van, gondolom magamban, várok — van idő.

Vacsora. Ugyanaz a csajka, ugyanaz a pléh pohár, minden ugyanaz, csak az ágy és a szalmazsák más...

Ez is cella — mondom magamban — méghozzá ismert helyen! Feküdj le és aludj!... Nehezebben, mint a régi „megszokott" helyen, de elalszom.

Napsütéses reggelre ébredek. Sétálni visznek az udvarra. A séta mintha tovább tartana...

Séta után az első gondom: ezt a helyet is benépesíteni az én világommal, különben nem lehet otthonos. Félre minden zavaró emlékkel — mintha mi sem történt volna. Meglepően hamar ment. Valószínűleg azért, mert már volt megfelelő alapom, amire építhettem és bennem már igen megerősödött a vasfegyelem is.

Így múlt el tíz nap. A délelőtti séta után éppen olvasni kezdek, amikor nyílik a zárka ajtaja — ez nem olyan hangtalan, mint a Conti utcai; itt a zaj és a mozgás jobban hallható. Két fehérköpenyes férfi lép a cellámba — egy idősebb és egy fiatalabb.

Fel akarok állni, hogy a fal felé forduljak — mert itt ez a rend — de az idősebb férfi barátságosan rámszól:

— Maradjon ülve, ha magának úgy kényelmesebb! Majd mi állunk...

Ez rendkívüli volt! Pedig — gondoltam — ezek csak ávósok lehetnek...

Az idősebb beszél, a fiatalabb hallgat.

— Mit csinál? — kérdi.

— Olvasok.

— Mit olvas?

— Leninnek azt a művét, amelyet akkor írt, amikor Gorkij végigvezette Klim Szamgint az orosz világban...

— Érdekes társítás — mondja, szereti őket?

— Szeretem azokat, akik valami szépet, emberit alkottak... Elmondom, hogy Gorkijt különösen szeretem, Klim Szamgin élete c. könyvében az orosz világ enciklopédiáját adja... Rendkívülinek tartom. Akár Lev Tolsztoj, rengeteg figurát teremt és mindegyik más és más. Ez a két író nagyon jó élet- és emberismerő volt!

— Van-e panasza? — kérdi az idősebb.

— Nincs.

— Egyáltalán semmi?...

— Itt már rég megtiltottam magamnak, hogy panaszom vagy kérésem legyen. Könyvön kívül semmire sincs szükségem.

— Nem olyan régen panaszkodott, hogy fáj a feje, meg a szeme... És több foga hiányzik.

— Ez régen panaszom volt...

— Mikor?

— Lehet annak egy éve is...

— Azóta nem panaszkodott?

— Minek panaszkodjam? Úgysem történik semmi.

— Szeretném, ha most még egyszer... annak ellenére, hogy egy éve...

— A fogam egy részét kiverték, a többi meglazult, kettőt kihúztak... A fejem és a szemem olykor fáj — talán a folyton égő lámpától. Szeretném, ha néha nem égne... Ha szép az idő, minek a villany?

A beszéd kezd fárasztani.

— Gyógyszert miért nem kér? — kérdezte a fiatalabb.

— Mert nem szeretnék hozzászokni...

— Hát ne haragudjék, meg kell vizsgálnunk... Vetkőzzék le, derékig.

Megkopogtat. Hallgatja a szívem.. Lefekszem. Nyomkodja a gyomrom. Megméri a vérnyomásomat. Idegesít a procedura, de a két szokatlanul kedves embert nem akarom megbántani.

— Kérem — szól az idősebb — jön majd egy szemorvos, és megnézi a maga szemét. Megnézi a fogait is... Valószínűleg szemüveg kell magának. Hány éves?...

— 46 múltam.

— Mondja kérem — szól az idősebb — tudja-e, hol van?...

Bosszantó kérdés! — Tudom!...

— Nos, hol van?

— Vácott!

— Honnan tudja? Nem látta, amikor hozták...

— 1942-ben már ültem itt... De ezenkívül: itt a Duna; hallom a hajó kürtjét; nem messze a templom — hallom a harangozást.

A doktor incselkedik velem.

— Ez semmit se bizonyít.

Felveszem a darab kenyeret és mutatom a címke maradványát: „ác".

— Ez érdekes...

Fáradt vagyok. Könyörgőn mondom:

— Kedves doktor úr, szeretném, ha abbahagynánk...

— Miért — csodálkozik.

— Három éve senki sem szólt hozzám... Némaságban éltem és a beszéd igen kifáraszt...

A fiatal kérdi: — Valóban senkivel sem beszélt?

— Így van...

— Akkor érthető — mondja az öreg. — Nem fárasztjuk tovább... Viszontlátásra.

Kezet fognak velem. Kilépnek a cellámból.

Sokáig nem tudtam olvasni. Miért volt ez a vizsgálat? És mit jelent ez az emberi hang és új stílus? Eszembe jut az a nagy melák orvos az Andrássy útról, az ávós pincéből — az szabályszerű állat volt!...

Megérkezett az ígért másik orvos. Alacsony, nevetős ember.

Áthelyeztek egy másik cellába. Az orvos közölte velem, hogy a szemem és a fogam miatt jött.

Két héten belül szemüveget kaptam. Így jobban ment az olvasás.

Jött a fogorvos is, megvizsgált, azt mondta, várni kell a fogcsinálással, mert helyben nem lehet megoldani. Majd újból jelenkezik.

Legnagyobb örömömre megszűnt a fejfájásom, a szemem sem égett már. De arra gondoltam, hogy most már öregszem: szemüveges rab lettem! Sok idő kellett hozzá, míg megszoktam.

Megállapítottam, hogy a fegyháznak az a része, ahol vagyok, magas falakkal teljesen el van zárva a többitől. Hozzám csak a madár láthat be.

Azon még sokat töprengtem, mi tette szükségessé a változást — miért hoztak Vácra? Az őrség, a csajka, a pohár a régi, a konyha sem változott — bár valamit azért javult: most tejes kávét kapok reggelire és a váci pékek által sütött kenyeret, holott tudom: a váci fegyháznak nagy péksége van.

A fegyház öreg parancsnoka ismerős: régi vasas. Kérésemet, hogy a váci fegyház könyvtárát igénybe vehesem, nem teljesíti, pedig tudom, hogy hatalmas könyvtáruk van.

— Ezt a helyet speciális személyek számára tartjuk fenn — mondta — meg kell békülni vele.

Amikor később újból kértem, barátságosan felelte:

— Nem én döntök ebben... Felterjesztem... Nem hiszem, hogy a váci fegyház könyvtárát igénybe veheti. Legyen türelemmel, ha lesz valami, tőlem megtudja. A séta idejét azonban meghosszabbítom — elégedjen meg ennyivel.

A beszélgetésekben az az érdekes, hogy sose szólítanak a nevemen.

Visszaállt a saját rendem: kora reggeli torna — most már kétezer mozdulat — mosdás derékig hideg vízben, délelőtt fél óra séta.

Eljött a nyár. Igen meleg volt, de tisztább a levegő. Az ablak itt is bezárva, a kis résen ki se lehet látni, a levegőt azonban érezni lehet. A kis ablakrést, kérésemre, éjjel–nappal nyitva hagyták.

Arra is koncentrálni kezdtem, hogy a hajók lefelé vagy felfelé közlekednek-e a Dunán. De ezt egy idő után veszélyesnek találtam, mert a gondolataim a cellán kívüli világ felé vittek és ez nyugtalanított. Abbahagytam hát és fokozottabban az olvasással és a fordítással töltöttem az időt.

Augusztus vége felé, ebéd után, arra figyeltem fel, hogy a nagy vaskapu kinyílik, s autó gördül be az udvarra. Hoztak vagy visznek valakit?...

Mozgás a folyosókon. Kopogós lépések... Nyílik a zárkám ajtaja. Ismeretlen ezredes, két civillel áll az ajtóban.

— Kérem, jöjjön velünk!...

Szó nélkül kimegyek a folyosóra, majd az udvarra, ahol egy Pobeda áll. Odavezetnek. Az ezredes a sofőr mellett foglal helyet. Engem hátul két ávós fog közre.

Nem kötik be a szemem. Nem beszélnek. A kocsi kigördül a kapun, ki a kis mellékutcából, a váci főútra. A kocsi azonban nem fordul Pest felé. Falvakon robogunk keresztül.

Az autó csak hátul van lefüggyönyözve, ahol ülünk, elöl mindent szabadon láthatok. Hová visznek és miért?...

Napsütötte, nyárvégi táj, mindenütt sok asszony és gyerek...

Felfedezem, hogy az autó a gödöllői kanyarnál fordul, majd onnan vissza, Pest felé. Mivel Fóton át megyünk, arra gondolok, hogy a gyűjtőfogházba visznek. Minél tovább robogunk, annál biztosabb vagyok ebben.

Kora délután meg is érkeztünk: az ismerős temető, ahová sokat jártam, az ismert gyűjtőfogház, ahol én még sosem jártam. Az autó begördül...

Amikor kiszállok, bevezetnek egy épületbe. Szép, tiszta folyosóról nyíló, világos zárkában helyeznek el: rézágy, mozgatható asztal és szék van benne; bent van a WC is. A gyűjtőfogház kórházi szobájában vagyok!...

Szokatlanul kulturált hely. Szemlélődöm. Szinte megbénít a fény és a tágasság. Ilyen világos helyen már rég voltam!...

Nyílik az ajtó. Belép a már ismert alacsony fogorvos. Jön felém. Kezet nyújt.

— Azért hozattam ide, hogy megcsinálhassam a fogait. Nem tudom, meddig tart... Kérjen tőlem bármit, csak szabadságot ne!... Nevet.

— Kedves doktor úr... hálás lennék, ha könyveket kaphatnék.

— Kap, amennyit csak akar... De... le van romolva, fel akarom erősíteni... Ha lehet, 2–3 hétig itt tartom. Kap majd erős reggelit, ebédet, vacsorát. Gyümölcsöt is.

Alig telt el fél óra, jött az ávós fegyőr 20 könyvvel.

— Tessék választani... Ami nem kell, visszaviszem.

Öt könyvet választottam ki, de ezen a napon képtelen voltam olvasni. A hirtelen változás kifárasztott. Igyekeztem korán lefeküdni. A villanyt eloltották. Elaludtam. De rég aludtam ilyen rendes ágyban, párnák közt!...

Amikor reggel felébredtem, alig hittem a szememnek. Máris gondot okozott, hogy 2–3 héten belül visszavisznek. Nehéz lesz újból visszalendülni a régi, megszokott kerékvágásba...

Két nap múlva kezdték csinálni a fogaimat. A kis doktort igen megszerettem, pedig tudtam róla, hogy ávós.

Sétára kértem engedélyt. Ezt nehéz volt teljesítenie, de elintézte, hogy a kórház bejárata előtt, az alig néhány méteres helyen, naponta sétálhassak.Ez a séta aztán jelentős dologgá vált a családom számára: valahogy megtudták, hogy sétálni láttak a gyűjtőfegyházban, ami azt jelentette nekik, hogy élek!

Az egyik séta alkalmával arra lettem figyelmes, hogy tőlem vagy 100 méterre egy *házimunkás* már harmadszor megy vissza ahhoz az ablakhoz, ahonnan engem jól látni. Pucolta az ablakot és figyelt. A véletlennek tulajdonítottam és nem foglalkoztam vele.

A gyűjtőben megvolt az MDP 1951. évi II. kongresszusának jegyzőkönyve. „A vas és acél országa leszünk" — olvastam mohón. Nem akartam hinni a szememnek: micsoda hatalmas program! De honnan veszik ehhez a pénzt, az anyagot?...

Nem értettem. A én ismereteimmel ezek a számok nem egyeztek. De ha így van, akkor jól mennek a dolgok...

Egy valami azonban mélyen megrázott — és ez jelezte a sorsomat — Rákosi referátumából egy rész. Így hangzott:

„A baloldali szociáldemokrata vezetők angol szolgálatban álltak. Feladatuk nem az egyesülés, hanem a beépülés feladata volt. Mi lelepleztük azokat az ún. baloldali szociáldemokratákat. A szociáldemokrata árulók elmondották, hogy kapcsolatban álltak Zilliacusszal, az ismert „baloldali" angol szocialistával, ő volt az, aki 1947–ben csehszlovákiai útja alkalmával az oda utazó magyar szociáldemokrata vezetőket és árulókat instruálta. Többek

között átadta annak a Labour pártnak az utasítását, amelyből hivatalosan ki volt zárva. Nekünk tanulnunk kell ezekből az eseményekből, fokozni kell az éberséget."

A beszédet olvasva, világossá vált a helyzetem: számomra nincs remény. Fájdalmas volt, de két dologban mégis erősített:

1. Rákosi a világ leghazugabb politikai kalandora!

2. Ártatlan vagyok. Ha Rákosi csak ennyit tud mondani rólam — ez önmagáért beszél!

Vajon mi lehet a többi baloldali szociáldemokratával, például: Rónaival és Harustyákkal?...

Az orvos kieszközölte az engedélyt ahhoz, hogy levelet írhassak a feleségemnek. A levelet megírtam, de néhány nap múlva jött egy ávós tiszt és arra kért, írjak másikat, mert ez szomorú és lehangoló levél!

Kijelentettem: nem írok másikat!

— Ezt nem továbbítjuk...

— Akkor sem írok...

Elment. Írtam azonban levelet a pártnak és a levélben könyveket kértem. Semmi mást, csak könyveket. Válasz nélkül maradt.

Fogaimat megcsinálták. Fel is erősödtem. Visszavittek Vácra. Nehéz volt visszazökkennem a régi kerékvágásba...

18. A következő állomás a Fő utca

Belemerültem Vera Figner: Vihar Oroszország felett c. könyvébe. Egy forradalmár asszony emlékei a 20 évig tartó cári börtönökből és a felvonultatott forradalmárok hősies kitartásáról. Ennek az asszonynak szívósságából erőt merítettem. Ki kell bírni!... Embernek kell maradni!...

A mély csendet, ami körülvesz, szinte szentségtörően zavarja a vaskapu nyitása, majd az autómotor búgása.

Felkapom a fejem. Figyelek: kit hoztak vagy kit visznek?...

Úgy érzékelem, hogy nem is egy, hanem több autó jött. Lótás–futás a folyosón. Kulcs zörren cellám zárjában. Az ajtó kinyílik.

Az öreg parancsnok áll az ajtóban egy ismeretlen ávós ezredessel. Belépnek.

Felállok. Az ismeretlen felém lép. Megszólal:

— Jöjjön velem!...

Szó nélkül megyek. Le a lépcsőn, ki az udvarra, ahol két Pobeda autó áll. Beültetnek az egyikbe. Az autó sehol sincs lefüggönyözve. Az ezredes elöl ül, én hátul; mellettem csak egy civil.

A *hekustól* cigarettát kérek. Szó nélkül nyúl a zsebébe; fél csomag Tervet nyom a kezembe. Tüzet is ad, de nem szól.

A kocsi kifordul a váci főútra. Pest felé robog velünk. Elhaladunk Göd mellett. Az emlékek szívembe szúrnak. Sok nő és sok gyerek az utcán...

Már Újpesten járunk. Az Izzó előtt robogunk el. Váci út... Ráfordulunk az új hídra. Majd a Margitszigetre... A Nagyszállónál járunk. Utolsó este itt voltam a feleségemmel... 1950. július 6–án... Áh, nem szabad rágondolni!

A strand előtt megyünk el... Sportuszoda... Záporoznak az emlékek. Margit híd... Buda felé kanyarodunk.

Csak nem a Fő utcai börtönbe visznek?... De már fordul is be a kocsi. Mielőtt beérünk a nagy vaskapun, még egy pillantás a Könnyűipari Minisztériumra. Vajon most ki ül ott, s vet-e egy pillantást a fegyházra?...

Máris az udvaron vagyunk. Gyorsan be az épületbe, azután a liftbe. A lift a harmadik emelen áll meg. Ki a folyosóra. A folyosó közepén egy zárkába terelnek. Rámzárják az ajtót. Mint valami álom...

Állok a cella közepén, szemben az ablakkal. Megrohannak az emlékek, és rámnehezednek: 1944. március, Gestapo, SS–ek... Szélig Imre, Róna Feri, dr. Domokos, a szabadulásom...

Kopogok az ajtón; tüzet kérek; még cigarettát is adnak.

A vacsora bőséges. Utána nagy erőfeszítésembe kerül a lefekvés. Aludni, aludni!...

Reggel 6 órakor ébresztő. Beadnak egy vizesrongyot, mossam fel a cellát. Megteszem.

Vizet hoznak a lavórba. Megmosdom. Utána reggeli. Majd tétlen várakozás.

Kopogok az ajtón. Könyvet és cigarettát kérek.

Az ávós barátságosan mondja: — Minden meglesz...

Kapok egy doboz cigarettát és 10 könyvből választhatok.

Ez nem csendes hely — zsúfolt, mozgalmas börtön.

Kiválasztottam Thomas Mann Varázshegyét, Stefan Zweig: Búcsú Európától és Remarque: A diadalív árnyékában című könyvét.

Senki nem nyitja rám az ajtót. A zárkában van a WC is. Olvasok és járkálok. Éjszakánként üvölt valaki. Az üvöltés eltart 10 percig, azután csend lesz.

Egy hónap telik el.

November vége felé, egy délután nyílik a zárkaajtó: fiatal, szőke ávóstiszt int, hogy kövessem.

Megyek vele a második emeletre; a folyosó végén, vasajtón át egy másik épületrészbe. Megnyom egy gombot. Végig kigyulladnak a piros lámpák. A folyosón senkivel nem találkozunk. Ezt a rendszert már ismerem. Amíg a vörös lámpa ég, a folyosón más nem járhat.

Ajtó előtt állunk meg. A tiszt kopog.

— Tessék! — hangzik belülről.

Belépünk. Kísérőm tiszteleg és máris távozik.

Nagy szobában vagyok. Az íróasztalnál ávós őrnagy ül.

Csendesen szól:

— Foglaljon helyet...

Leülök. Kulturált környezet. Az ablakok sűrűn lefüggönyözve. Különös átmenet ez a cellafolyosóból...

A szokásos bosszantó beszélgetés kezdődik:

— Hogy van?

— Köszönöm jól.

— Egészséges?

— Igen — Az őrnagy kóstolgat engem!

— Dohányzik?

— Igen.

Megkínál cigarettával.

— Iszik egy feketét?

Feketét?... Még mélyen bennem él, hogy a letartóztatásom kezdetén mi mindent ígértek ezek, és az ígéretek teteje egy jó fekete volt — de annak ára is lett volna! — Köszönöm, nem kérek...

Megérezhette, hogy bizalmatlan vagyok, felhagyott a kóstolgatással. Iratokba mélyedt, sokáig nem nézett rám.

Hirtelen kapta fel a fejét és megszólalt. — Kihallgatom magát... Nem magával kapcsolatos ügyben, hanem... Kádár János, Losonczi Géza, Haraszti Sándor és Kállai Gyula ügyében...

Közbeszólok: — Kérem, a nevezettekre vonatkozóan már tettem vallomást.

— Tudom. Itt vannak a vallomásai. Éppen erről van szó... Feleljen: nem hallgatott el semmit ezekről, valamit, ami igen fontos lehet?...

— Semmit — felelem.

— Szóval fenntartja korábbi vallomásait?

— Igen.

— Ezzel kapcsolatban semmit sem akar mondani?

— Nem...

Csend. Bennem cikáznak a gondolatok: több, mint négy éve... Csak nem most veszi kezdetét ezeknek a szerencsétleneknek a tragédiája?... Egy szóval sem többet!...

Az őrnagy rámszól: — Maga nem ide figyel.

— De igen...

— Mondja... Visszaemlékezik a vallomásaira?

— Igen.

— Akkor mondja el.

Felidézem az évekkel ezelőtt írottakat és hangosan mondom.

Az őrnagy hallgat. Bele-belenéz az aktákba. Úgy látom, meg van velem elégedve...

— Akkor felveszünk egy jegyzőkönyvet... — Nekifog a gépelésnek.

A jegyzőkönyv néhány sorból áll. Odanyújtja, olvassam el.

Elolvasom és aláírom.

Amikor ezzel készen vagyunk, megkérdi, nincs-e valami kívánságom.

— De igen...

— Tessék.

— Ahhoz kérek engedélyt, hogy a feleségemnek írhassak.

— Mikor írt utoljára?

— Évekkel ezelőtt.

— Rendben van... Kap majd papírt és ceruzát. Visszaviszik és... írja meg azt a levelet.

Kértem a feleségemet, ne számoljon velem, de vigyázzon a gyerekekre. Megismételtem: a nevemet dobja el, és tegye szabaddá magát. Ne várjon rám!...

A levelet átadtam az őrségnek. Néhány nap múlva felvezettek ugyanahhoz az őrnagyhoz. Állva beszélgettünk.

— Ez a levelet nem továbbítjuk.

— Miért?...

— Keserű hangú levelet írt. Mi ezt nem küldjük el a feleségének... Nem akarjuk elszomorítani a családját. Írjon egy másikat...

Jószándékúan kér, de én makacs vagyok — nem írok másik levelet! Nem akarok hazudni...

— Akkor a levelét nem küldjük el.

— Ezt is kibírom — feleltem.

Visszavisznek. Egye meg a fene, jobb Vácott!

Sokat gondolok Kádárékra. Ügyüket képtelenségnek tartom, és nem értem! Miért került sor rájuk is?

Tépelődöm, de okosat nem tudok kitalálni.

Éjszaka üvöltenek. Emiatt nem lehet aludni. Olvasásba próbálok menekülni.

Elmúlik december is. Eljön az újév és belépünk az 1955-ös esztendőbe.

Január közepe. Nyílik a zárka ajtaja. Fehérköpenyes férfi lép be hozzám. Orvos.

— Hogy van? — kérdi.

— Köszönöm.

— Van valami panasza? — kérdi barátságosan.

— Nincs.

— Kér valamit?

— Semmit nem kérek.

Meglátja nálam a könyvet..

— Mit olvas?

Mutatom.

— Szép?

— Jó — felelem.
— Hát nem kér valamit?
— Nem... semmit.
Nógat. — Valamit...
— Kedves doktor úr... ami nekem kell, azt maga nem tudja nyújtani.
— Például?...
— Oroszul szeretnék tanulni. Kellene egy orosz nyelvkönyv.
Mosolyog. — Jó! Meg fogja kapni. És még mit kér?
— Ha lehetne, sétálni szeretnék. Hónapok óta nem voltam levegőn.
— Itt nehéz a séta... Sokan vannak, és maga speciális eset. De azért... megpróbálom elintézni. Mondja: nem enne valami süteményt? Vagy gyümölcsöt...
— Köszönöm, elég a koszt...
— Tudja mit: azért küldök magának.
Megköszöntem.
Másnap reggel, legnagyobb meglepetésemre beadták Potapova orosz nyelvkönyvét, 2 mignonnal és 2 almával. Este 8 órakor, takarodó után pedig levezettek a sötét udvarra, sétálni.
A börtön nagyobb udvarából volt leválasztva egy kisebb rész, magas fallal körülkerítve. A hossza nem volt több 5 méternél. Félórát sétáltam. Halvány sárga fény vett körül.
A doktor 10 nap múlva ismét meglátogatott. Ellenőrizte, hogy megkaptam-e a dolgokat. Mosolyogva mondta: örül, hogy nehéz helyzetemben valamit segíthetett. Megkérdezte, miért nem írok haza egy másik levelet?
Aha!... Úgy látszik, a doktort felkérték erre...
— Nem érdekes ez, doktor úr! Ne is beszéljünk róla...
— Gondolja meg.
Gondoltam egyet: kipróbálom a doktort még valamire: a katalógus szerint itt megvan a Dimitrov per anyaga, amit azonban csak parancsnoki engedéllyel lehet megkapni. Legközelebb kértem tőle ezt a könyvet. Azt felelte:
— Utánanézek...
Másnap megkaptam a könyvet.
Olykor hallom, hogy az udvaron katonák gyakorlatoznak.
—Jobb–bal!... Állj! Indulj!...
Csattognak a bakancsok. Megtudom, hogy ezek is rabok. Az éjszakai üvöltözés őfelőlük jön. Az épület túlsó szárnya egyébként is hangosabb, mint amelyikben én vagyok.

Változatlanul rejtély számomra, miért hoztak ide. S hogy mit akarnak Kádáréktól. Újabb perek kezdődnek?... Kik ellen és miért?

Ennek viszont ellentmond a velem szemben enyhülő bánásmód.

Szombatonként fürdés. Levisznek a pincébe, bevezetnek a fürdőbe, ahol egy tucat zuhany van. Mindig egyedül fürdök. Ha a fürdő helyiségben éppen vannak, akkor ideiglenesen a folyosói deszka–kabinba zárnak. Egy ízben sokáig maradtam ebben a kabinban. A kabin deszkái nem zártak jól és a hasadékain kileshettem. Sikerült egy olyan hasadékot találnom, amelyen át láthattam a levezetett foglyokat: Szakasitsot, Vajdát, Horváthot és másokat. Horváth Zoltánt egyszer a mellettem levő kabinba csukták. Szerettem volna kopogni neki, de csak átnéztem. Horváth ült és valami opera részletet dúdolt magában. Megértettem őt.

A börtönben az embert az a veszély is fenyegeti, hogy kínjában a bolhából is elefántot csinál — kis dolgokból, apró jelzésekből tragikus eseményekre következtet. Ennél is nagyobb veszély azonban, ha az embert a vakító optimizmus ragadja magával — különösen az ünnepi évfordulók alkalmával. Aki raboskodott, az amnesztia–láz alól nem tudta kivonni magát. Minden évforduló — minden ünnep fel tud forgatni mindent... Ettől óvtam magam. Ez azért is fontos volt, mert felötlött bennem: lehetséges, hogy a 10 éves évfordulóra amnesztiát rendelnek el és ez a mostani ilyen célú börtön lenne... Lehetséges, de...

Február közepén újabb kihallgatásra vezettek. Ez aztán messze űzte belőlem az amnesztia gondolatát. A magaméhoz hasonlóan ítéltem meg Szakasits helyzetét is.

Ugyanaz a őrnagy hallgatott ki, aki korábban. A szokásos bevezető után rátért Kádár és társainak ügyére.

— A legutóbbi kihallgatás óta nem jutott még valami eszébe? — kérdezte.

— Nem.

— Nem hallgatott el semmit?...

— Nem! — Mivel tudom, hogy itt vannak a „bűntársaim" is, különösen éber vagyok. Ismerem ugyan Szakasits és Kádár régi kapcsolatát, sőt a Schifferrel való kapcsolatát is, dehát... vajon azért vagyunk-e itt, mert valamiféle újabb, Kádár elleni perben akarnak felhasználni bennünket?

Jobbnak véltem, ha minden kérdésre csak igennel vagy nemmel válaszolok. Több mint 4 év telt el a szociáldemokrata perek óta... Miért kell most egy Kádár elleni per?...

Az őrnagy percről–percre barátságosabb lett. Nem erőlteti Kádár dolgát, inkább csak beszélgetni akar, de ehhez megfelelő légkört akar teremteni.

— Mondja... miért nem akar írni a feleségének? — kérdi. — Írjon! Jól esne neki.

De én nem engedek. Bizalmatlan is vagyok. Egyszer már megzsaroltak!... Ezután nem hiszek!... Akkor feketekávéval kínáltak, most meg levélírási lehetőséggel... Kádárék dolga nem tetszik nekem... Hagyjanak békén!

— Egészsége? — kérdi az őrnagy. — Van-e valami panasza?

— Egészséges vagyok és nincs panaszom.

— Kérése?...

— Nem kérek semmit.

Az őrnagy hirtelen felugrik, haptákba vágja magát. — Jelentem, kihallgatás folyik!...

Mindez olyan hirtelen történik, hogy alig tudok felocsudni. Valaki — vagy valakik — állnak a hátam mögött?... Nem is hallottam az ajtó nyitását...

Valóban, beléptek a helyiségbe: 3 magasrangú ávóstiszt jön előre. Felállok.

— Üljön csak le — szólt az egyik. Ezredes volt.

Leültem. Ismertem őket abból az időből, amikor még nem voltak ávósok. Az egyik, szőke fiatalember, kedélyeskedik:

— Na, hogy vagyunk Gyurka, a prolik kedvence?...

A jól szituált, polgári családból származó ávós kérdezett, felelnem kellett. — Jól vagyok!...

Mustráltak, szinte gyönyörködve. A szőke élvezte a szituációt, majd magyarázta a többieknek, hogy hol hallott engem beszélni, a munkásegységért; mint valami bohóc, utánozni próbált. Mindhárman nevettek, az őrnagy azonban láthatólag zavarban volt. Meguntam ezt a kihívást és azt mondtam:

— Ha már a helyzetemet nem is nézik, azt talán kérhetem, hogy a koromra legyenek tekintettel... Lassan 50 éves leszek...

Az őrnagyhoz fordultam: — Kérem, őrnagy úr, vitessen vissza a cellába.

A három ávósnak arcára fagyott a mosoly. Az ezredes szólalt meg: — Kérem, őrnagy elvtárs, folytassa tovább! — S ők hárman ezzel kivonultak.

Az őrnagy az íróasztal előtt járkál. Majd megáll előttem. — Kérem — mondta — felejtse el.

Kitört belőlem a fullasztó zokogás.

— Nyugodjon meg, Marosán... Ne izgassa magát... Felejtse el...

— Nyugodt vagyok én, őrnagy úr, de ezeket sosem lehet elfelejteni! Mélységesen fáj a sértésük... Csak velem... mással nem tudnak szórakozni?... Igaz, proli vagyok, de úgy látszik sokaknak fáj még, hogy én a mozgalom Gyurkája voltam...

Az őrnagy visszavitetett a cellába. A történtek napokra nyugtalanná tettek. Felejteni akarok. Semmi jót nem várok.

Milyen szerencse, hogy megkaptam Stefan Zweig könyvét: Búcsú Európától. Szép könyv, beletemetkezem. Búcsúzom én is és felejteni akarok!...

Az orvos nem jön be hozzám, de változatlanul kapok süteményt és almát.

Magolom az orosz nyelvtant — sajnos, nincs papírom és ceruzám!

A séta egyre érdekesebb, és egyre inkább várom a reggel 5 órát, amikor sétára visznek és a késő estét, amikor besötétedik és ismét nagyot sétálhatok. Észre sem veszem, olyan hirtelen itt a tavasz.

Az egyik reggel — véletlenül-e, majd egy órát hagytak sétálni. Vagy talán lent felejtettek volna?... Magamba mélyedve róttam a köröket a fal mellett. Arra eszméltem, hogy a katonai részen, a rácsos ablaknál, fürtökben lógnak a fiatal katonák és engem figyelnek. Amint felnézek, felém integetnek. Egymást taszigálják az ablaknál — látni akarnak. Felismertek... Érdekes, hiszen ez egy ifjú generáció!... Vajon ők miért vannak itt? Ilyen sokan...

A *smasszer* értem jött. A kiskatonák megdermedtek.

Többé nem vittek sétálni. De nem is bántam. Minden egyes ilyen jelenet vérforraló és sokáig nyugtalanít...

Peregtek a napok. Múltak a hetek is. Körülöttem csend. És ez jó.

Március utolsó napjaiban és április első napjaiban ezt a csendet nagyobb mozgás zavarta meg. Az volt az érzésem, hogy a börtönt ürítik. Engem átvittek egy félreeső cellába, amely nagyobb volt, de szomorítóan sötét. Április 3-tól aztán teljes csend borult a börtönre. A jelentős méretű amnesztiát kétségtelenné tette a börtön alapos kiürítése.

Nehéz napok következtek. Le kellett gyűrnöm a feltoluló emlékeimet és a zaklató gondolataimat.

Április 10-én nyílt a zárkám ajtaja. Intettek. Szó nélkül levezettek az udvarra, feltettek egy teherautóra, rámdobtak egy pokrócot s teljesen betakartak. Még valakit hoztak velem — visszavittek Vácra.

Fél év a Fő utcai börtönben s utána hát ismét Vácott vagyok! Csend vesz körül. A magány nyomasztó. Felderülök, amikor meghallom Szakasits rekedtes köhögését.

Valaki morzézni kezd, de nem felelek. Nekem meg kell várnom a 20 évet...

19. Váratlan látogatások és hírek

Méginkább megerősödött bennem a gondolat: engem el kell felejteni... engem el kell felejteni — ez Rákosiék, ez az ávó célja!...

Sétáimon újra és újra végiggondolom az életemet és azt a rendet, amit a magam számára ki kell építenem. A Fő utcai börtönben hasznosan forgattam az orosz nyelvkönyvet, s úgy érzem, hogy ismét a fordítással kellene magamat elfoglalnom. Átnéztem a börtön katalógusát, kikértem a szükséges könyveket.

A fordítás mellett Marx, Engels és Lenin állandó társaim. Mindig tudnak számomra valami újat mondani — a délelőttjeim velük telnek, délután hozzáfogok a fordításhoz. Howard Fast alakjaival együtt szenvedek, majd az orosz forradalmárok útját járom az 1905-ös forradalom idején — főleg egy forradalmár útját, a sztálini börtönig...

Megnyugvást jelentett számomra, hogy amikor visszakerültem Vácra, a régi őrség volt a helyén. Mosolyogva fogadtak. A parancsnok felkeresett, újságolta, hogy míg odajártam, az udvaron egy kis kertet csináltak, hogy ne legyen olyan kopár. Ebből a kertből is erőt merítettem. Azt mondtam magamban: ha a kert a börtön közepén életet ad, virágokat fakaszt — hiszen itt minden kavics és kő és nem fekete föld — akkor ebben a kővilágban a magam számára ugyancsak életet kell tudnom varázsolni... Életet a rab világomba!...

Nyár lett. Mintha velem szemben valami kis változást észlelnék... Valahogy már nem olyan merevek... és nem olyan pontosak... Az őrség sem!

Igen nagy öröm ért: megengedték, hogy reggelente és este öntözhessem a kertet, a virágokat. Ez aztán több mozgási lehetőséget jelentett és egy kis színt vitt az életembe. Szemem előtt fejlődtek és értek be a virágok... Ez olyan lelkesedéssel töltött el, hogy a légkört is átalakulni éreztem magam

körül. A közérzetem megváltozott. A locsolás egyébként fizikailag jólesőn kifárasztott. Éjszakára alig tettem le a fejem, máris elaludtam. De sosem álmodtam!...

Az őrség egyik tagja oroszul tanult. Néha óvatosan bejött hozzám és amit nem tudott, megkérdezte tőlem. Javult a helyzetem, de lényegesebben nem változott.

Július végén, séta után, szép napos délelőttön, épp olvasásba merültem. Hallom, hogy mozgás van a folyosón... Hallom nyílni és becsukódni a zárkák ajtaját. Érdekel Engels vitája Dühring úrral és bíztatom magam: nem kell mindenre odafigyelni!

Hirtelen nyílt a cellám ajtaja. Felálltam. Nem akartam hinni a szememnek: Molnár Erik lépett be hozzám. Emlékezetem szerint a KV tagja volt, s népjóléti miniszter. Volt moszkvai nagykövet, történész — hogy most mi lehet, nem tudom![11] Odakint még kettőnk között kölcsönös, szívélyes szimpátia alakult ki, de barátok sosem voltunk. Könyveit ismertem.

Molnár mögött, a folyosón álltak — talán öten lehettek. Az egyik személy Kovács volt, a koalíciós időkből ismertem, mint kommunista főispánt.

Molnárral nézünk egymásra. Mindketten zavarban vagyunk.

— Hogy van? — kérdi; arca közönyt árul el. Rajta van: kötelességét teljesíti.

— Köszönöm, jól — felelem.

— Van valami kérése, panasza, kívánsága? — kérdi.

Fejemben cikáznak a gondolatok: miért jött?... Mit akar tőlem? Eddig ilyen látogatóim nem voltak... Milyen funkciót tölt be most?

Mivel hallgatok, Molnár Erik megismétli kérdéseit. Magamhoz térve felelem:

— Köszönöm, nincs semmi!...

Molnár Erik megfordul és kilép a cellámból. Máris csukják a zárka ajtaját. Hallom, amint Molnár Erik a szomszédba lép be. Aztán újra csend lesz...

Állok, nézem az ajtót és kérdem: — Mi volt ez?... Öt éve elmúlt, hogy itt vagyok... mit jelent ez? Talán ellenőrzés?...

Aztán szidtam magam, hogy nem kértem könyvet... elszalasztottam a jó alkalmat. Dehát... késő bánat, eb gondolat.

Arra kérem a sorsom, ne küldjön hozzám senki ilyen látogatót... senkit, hogy ne kelljen kizökkennem a normális életemből. Felejteni!... Gyerünk vissza Dühring úrhoz!... Lássuk, hogyan készíti ki Engels ezt a mindentudó embert.

Augusztus közepén ismét betört hozzám a kinti világ. Az öreg parancsnok jött be hozzám beszélgetni. Beszélgetés közben megemlíti:

— Nagyon használt már a maga ruhája... És piszkos is. Mikor kapta?

— Ezt még a tárgyaláson kaptam — feleltem.

— Az bizony régen volt. Valami magának való ruha után kellene nézni...

— Nem fontos.

— De... megcsináljuk.

Két nap múlva az őrség behozott számomra: egy új öltönyt, tiszta inget, új cipőt, zoknit és új nyakkendőt — nyakkendőt, ezt a börtönben olyan életveszélyes holmit!

A sötétszürke ruha a Május 1. Ruhagyárból való volt; a cipő az újpesti gyárban készült. Néztem. Szép, új holmik.

Délután bejött hozzám a parancsnok. — Na, jó a ruha? — kérdezte nevetve.

— Jó lesz. — Arra kérem, hogy a használt ruhát hagyják nálam.

— Miért?...

— A locsoláshoz jó lesz.

— Valóban... Maradjon hát magánál.

Az új ruha, cipő, zokni és a nyakkendő a zárkában maradt. Nem tulajdonítottam ennek különösebb jelentőséget. Két nap múlva azonban szokatlanul korán jött a borbély — nem a hét végén, hanem a hét közepén. Megborotvált. Ez már valóban nem tetszett — ez nem véletlen! A borbély Pestről jár le borotválni, évek óta mindenhová elkísér... Itt valami készül... Itt valami történni fog — és ez idegesít.

Egy idő után bejött hozzám az őr, s azt mondta:

— Öltözzön fel az új ruhájába... Nemsokára jönnek magáért.

Nyugtalanul öltözöm. Az új ruha és a nyakkendő nagyon szokatlan. Mint valami ünneplésre felöltöztetett gyerek, mozogni sem merek benne. Idegesen teszek néhány lépést. Mi lesz velem?... Miért nem hagynak békén? Csendet és nyugalmat akarok... Miért rángatnak állandóan?

Nyílik a zárka ajtaja. Ismeretlen civil lép be.

— Kérem, jöjjön velem!...

Elindulok utána, le az udvarra, ahol Pobeda kocsi áll.

— Üljön be — szól. Udvarias.

Míg a kocsi fordul az udvaron, félek, hogy összetapossa a virágokat...

Az autó kifordul a mellékutcába. Onnan a fő útra, de nem Pest felé. Ellenkező irányba fut. Hová?...

Nem maradt sok idő a gondolkodásra. Vagy 200 méter után a kocsi fordult is befelé a fegyház végén lévő nagykapun.

Ez érthetetlen volt számomra. Az járt a fejemben, hogy Isten legyen az, aki itt kiismeri magát! Sokat utaztattak már, de ilyen rövid autó-utam még nem volt... A híres, amerikai komikus jutott eszembe, aki elindult megkérni a lány kezét és a ház előtt lévő autójába beszállt, leírt egy kört, aztán a szemben lévő ház előtt megállt. Mulatságos volt, hiszen gyalog hamarabb odaért volna.

Visznek a lépcsőn felfelé. A fogház parancsnoki irodája mellett vezetnek el. Senki sem szól hozzám. Egy ajtó előtt megállunk. A kísérőm kopog.

— Tessék! — szólnak bentről.

A helyiségbe lépve a lélegzetem is eláll: szemben állok a feleségemmel!... Mindent vártam, csak ezt nem. Több mint 5 éve... Nézem. Csodálatosan szépnek találom. Mosolyog.

Nem szólunk egymáshoz.

A kis helyiségben tartózkodik a parancsnok is egy civil hekussal, akit még a budai villából ismerek. Egy pillanat alatt felmérem a helyzetet. Újból csak a feleségemet nézem: szép és csinos. Ismerős rajta a kosztüm... Elfog az öröm, mert ő a feleségem.

Cikáznak bennem a gondolatok és érzések. Megszólal a parancsnok:

— Engedélyt kapott a feleségével való találkozásra és beszélgetésre. 15 perc ideje van... Kérem, csak családi vonatkozású dolgokról beszéljenek... Ellenkező esetben kénytelenek leszünk megszakítani.

Szakadatlanul fülembe cseng a parancsnok utasítása. Ismerem ezeket az utasításokat, de ismerem a feleségemet is... Valamikor sokszor látogatott engem a Margit körúti és a váci fegyházban. Akkor azonban könnyebb volt bejutni hozzám. Horthy börtöneiben jobban tiszteletben tartották a rendszer ellenségeinek tekintett munkásmozgalmi foglyok emberi jogait, mint Rákosi uralkodása idején a kommunistákét. Megbolondult a világ!...

Zavartan ülünk le egymással szemben. Csak nézem és szólni nem tudok.

Feleségem tér magához hamarabb. — Hogy van?

Mosolyogni igyekszem. Nehezen térek magamhoz. — Köszönöm jól vagyok. Hát maga?...

— Én is.

A torkomban keserű könny halmozódik fel, azzal viaskodok. Közben, azt hiszem, mosolygok. Nagy erőfeszítéssel visszafogom a zokogást. — Él, szép és egészséges... — gondolom. Sajnálom, hogy az örökös börtönnel gondokat okozok neki. Vajon becsületes embernek tart-e? Bennem az kalapál, hogy érdemes volt vállalni!...

Látom, ő is viaskodik magával. Szemében fel-felcsillan a könny. Látja, hogy megőszültem... Még mindig nem tudok beszélni. Csak nézem. A

szemeim beszélnek. Végre kitör belőlem: — Hogy vannak a gyerekek? Nagyok-e?... Hogy van Rózsi, Andor, Jolán, Magda, Guszti, Árpád?...

— Mind jól vannak...

— Hogy van a mama?... És Lali, Mária, Irén, Laci?...

Nevek, amelyek a feleségem családját és az én családomat jelentik. Melegem van. Arra ocsúdom, hogy az ismert civil feláll, hozzám lép és közli, hogy a 15 perc lejárt. Tizenöt perc... Nekem egyetlen pillanat volt!

Felállok. Mondom a feleségemnek: — Mindenkit üdvözlök... A gyerekeket csókolom.

Még egy pillantást vetek a feleségemre, aki könnyekkel a szemében néz rám. Kifordulok az ajtón. Megyek lefelé a lépcsőn, és ki az udvarra. Beszállok az autóba. A kocsival megtesszük a komikusan rövid utat, és nem tudok szabadulni feleségem arcától, alakjától és a sokkoló találkozás emlékétől.

Zökkenés. A kocsi befordul a másik udvarba. Megyek felfelé a lépcsőn, vissza a zárkába, az én börtönvilágomba.

Percekig állok. Ez rosszabb volt, mint egy álom... Vagy szép, mint egy álom?...

Mozdulok, járkálni kezdek. Néhányszor fordulok. Nyílik az ajtó. Beszól az őr:

— Öltözzön át! Az új ruhát adja ki!...

Értem már az új ruhát: ez a feleségemnek szólt!

A nap hátralévő részében arra gondoltam, hogy a találkozásból ítélve a vállalt áldozat nem veszett kárba! Feleségem szabad ember, szabad a családja is és ez több nekem mindennél! Ezután következik számomra a nehezebbik feladat: meg kell szabadulnom feleségem látványától... nem szabad rágondolnom! Jobb, ha szép álomnak tekintem... Könyvekbe próbálok temetkezni, azokból kapjak valami újat, szépet és emberit...

Az ősz nagyon hosszú volt!

Valahonnan állandóan morzéztak. Nem akartam belekapcsolódni. A börtönben nem hiszek senkinek és semminek. Annyi csalódás után, a hatalom őrültjei és kiszolgálói hátha újabb beugratást készítenek elő számomra. Nem hiszek!... Nem bízok!... Élek és gondolkodom.

Az bánt, hogy a virágoskertet ritkán kell locsolnom. Az égi erők ezt a hasznos szolgálatot is elvették tőlem — hullott az eső. Még szomorúbb volt látnom, hogyan hervadnak a virágaim... hogyan fagynak meg, majd halnak el!...

Az órákból összeálló napok és hetek nem hoztak változást, az idő azonban kezdett hideg lenni. Mindig a meleget szerettem és a hideg mindig terhemre volt. Most még nehezebben viselem el.

Leváltották az öreg parancsnokot, de mielőtt elment, a hideg miatt pufajkát adatott, amely aztán elviselhetőbbé tette a fagyos napokat. A lábam és a kezem azonban igen fázott. Ezt folytonos járkálással és pokrócba csavarodva próbáltam enyhíteni.

Megjelent és bemutatkozott az új parancsnok: fiatal őrnagy, afféle porosz típus, rideg, pökhendi, fölényes ember. És merev. Kellemetlen, akár a tél.

A váci fegyház fűtése igen rosszul működik. Gőzfűtés, régi, elégtelen berendezéssel. Két cső vezet át a cellán, az fut végig a folyosón is. Alkalmatlan arra, hogy valamennyire is bemelegítse a cellát. Olykor az az érzésem, hogy jégszekrényben ülök. A hőmérséklet csak mínusszal mérhető.

Az új parancsnok tisztelgő látogatása elvette a kedvem attól, hogy valamit is kérjek tőle. Nem is kértem soha. Ellenséges volt a viszony köztünk, pedig hetenként lejött hozzám érdeklődni hogylétem, panaszom és kívánságom felől. A beszélgetés mindig rövid volt közöttünk. Arra a kérdésére, hogy vagyok, azt feleltem:

— Fázom! —Az ő válasza:

— Nem tehetek róla... Mások is fáznak.

A sétákat nemcsak a veszett hideg miatt állították le, hanem, mert igen sok hó esett és mindent betemetett. Az őrség a fürdőszobába húzódott be, ahol kályhával fűtöttek.

A nagy hóesésben sajnálkozva mondta az őr:

— Nem lesz séta... Mozogni sem lehet az udvaron.

— Engedje meg, hogy ellapátoljam a havat.

Csodálkozva nézett rám. — Vállalkozik rá?...

— Szívesen...

— Rendben van... Reggeli után nekifoghat.

Abban, hogy az őrség megengedte a hólapátolást, a lazulásnál többet véltem felfedezni.

Reggeli után nagy lapáttal kimentem, és a fal mellett körben húzódó járdát — lehetett 100 m — kezdtem megtisztítani a hótól. Nagy kedvvel fogtam hozzá. Kimelegedtem. Eszembe jutott: ha sietek, hamar végzek, én pedig szeretnék minél tovább kintmaradni.

Két órán át lapátoltam a havat. Visszamenve a cellába, dideregni kezdtem. Kiderült: bent hidegebb van, mint odakint.

Ne hagyd el magad! — bíztattam magam. Igen ám, de az olvasás és fordítás így nehézzé vált. Fázott a két kezem; szürke–barna foltok tűntek fel rajta.

Az őrség nem szólt rám amiatt, hogy pokrócba burkolózva ültem. Emiatt kevesebbet cigarettáztam.

A kínos hideg arra szorított, hogy vacsora után rögtön lefeküdjek. 10 órákat alszom. Reggel azonban kiugrok az ágyból és derékig mosdom a jeges vízben. Előzőleg a jeget össze kell törnöm a lavorban. Dörzsölöm magam, felpezsdítem a vérem, tornászom.Előfordul, hogy hóért imádkozom, essen, hogy lapátolhassak.

Az őrség egyre elnézőbb: nemcsak a hólapátolást engedélyezi, hanem a sétát is. Amikor visszatérek a cellámba, beletemetkezem Groszmann novelláinak fordításába. Az író figuráinak életét élem 1917–1936 között.

A pokrócba burkolódzást kezdem veszélyesnek tartani: ebből még betegség lehet! Még többet sétálok a cellában, le s fel. 4–5 lépés, oda–vissza. Napközben is tornászom. Pokoli a hideg, s ez ellen nincs más orvosság, mint a mozgás. A mozgás itt életet jelent — bíztatom magam. — Ez a tél is elmúlik...

Az aggaszt, hogy a kezem már nem barnás, hanem vörösfeketés foltokkal van tele. Amikor összetöröm a jeget a lavorban és dörzsölöm a testem, a kezemet mintha millió tűvel szurkálnák.

Karácsony és újév között bejött hozzám a parancsnok.

— Hogy van? — kérdezte. Rákiáltottam:

— Fázom!

— Most mindenki fázik az országban — mondta hidegen.

— De nézze a kezemet...

Megnézi, aztán szó nélkül otthagy.

— Dögölj meg! — mormogom utána. Ismét Engels Dühringjét és Mehring: Marx élete című művét falom.

Eljött a szilveszter. Az új évvel még pokolibb hideg köszöntött ránk. Az őrség már azt is elnézte, hogy az ágyon pokrócba burkolózva ültem és olvastam.

Nehezebb lett a tisztálkodás. A vizet sokáig langyosítom két kezemmel a fogmosáshoz: az alumínium poharat majd egy órán át fogom a kezemben, míg fogmosáshoz használható hőmérsékletűvé válik a jeges víz.

Szombatonként jutok egy kis meleghez, amikor megfürödhetek; mivel kevesen vagyunk, az őrség nem hajt. Arra nagyon vigyázok, hogy meg ne fázzak, s hogy le ne verjen lábamról a hideg. Nem hagyom el magam!

Felötlik bennem: mégis... meg kellene fáznom... kórházba kerülhetnék. Ezt a gondolatot aztán elvetem — a kórház után vissza kellene jönnöm és az még csak rosszabb lenne. Egyébként is: a börtönben az a normális állapot, ha az ember szenved — fázik, és harcol életéért, harcol egy messzi, talán soha el nem érhető szabadságért!... Nem szabad hát gyengének lenni... Itt csak az erő és a kitartás győzhet!

Az ágyon ülve és könyvbe mélyedve is megfigyelem, hány ajtó nyílik. Kevesen vagyunk, talán hárman lehetünk már. — Nem szabad betegnek lennem, nem szabad! —hajtogatom.

Az egyik reggel, amikor derékig mosdom a hideg vízben, vastag bundában, szőrcsizmában benyit hozzám az őr. Megáll és nézi, mit művelek.

— Nem fél, hogy megfázik? — kérdi.

— Akkor fáznék meg, ha ezt nem csinálnám.

Az őr csóválja a fejét és kimegy. Biztos, hogy nem tart normálisnak. Egye fene!...

Sötétes, komor délelőtt nyílik a zárka ajtaja. Az ajtóban egy idegen áll. Kezében az új ruhám, cipőm és nyakkendőm. Belép, leteszi az ágyra és szól:

— Kérem, öltözzön át! — S máris megy kifelé.

A fene egye meg! Kissé már átmelegedtem és most le kell vetnem a pufajkát, és felvennem a szép, de egyáltalán nem téli ruhát. Dideregve átöltözöm. Bosszankodva járkálok. Nyílik az ajtó. Az idegen beszól:

— Jöjjön velem!...

Megyek utána, s kezdetét veszi a már ismert nevetséges utazás: le a lépcsőn, ki az udvarra, be a Pobeda kocsiba, ki az utcára, a kocsival leírjuk a kört, s a börtön másik végén be a kapun, és fel a lépcsőn, ahol kellemes az idő, mert meleg van.

Felvisznek. Erre még nem jártam. Egy nagyobb ajtó előtt megállunk. Kísérőm belép az ajtón, utána belépek én is. Bent hatalmas íróasztal, egy másik nagy asztallal. A szobában többen vannak. Megállok a parancsnok íróasztala előtt.

— Üljön le! Beszélője van...

Megfordulok. Az asztal túlsó végén a feleségem ül. Mellette mentem el, és nem vettem észre!

— Tessék! — szól a parancsnok rideg hangon. — Csak családi dolgokról beszélhetnek, minden egyéb tilos. Figyelmeztetem: ha a parancsot megszegi, elvezettetem!...

Ez a hang, és ez a levegő nem tetszik nekem — sehol igazi emberi tekintet, mindenütt ridegség. Ávós tisztek vesznek körül. Most még a feleségem arca sem a régi; szomorú, elkeseredett a tekintete. A helyiség is leverően komor.

Nézünk egymásra. A feleségem szólal meg előbb, s mintha dühös lenne, elkeseredetten harcias és parancsoló. Csakúgy felém dobja a szavakat, ami külön is nyugtalanít.

— Hogy van?

Gépiesen felelem: — Köszönöm... — Nem, kisanyám — gondolom — neked én nem fogok panaszkodni... Nincs is jogom hozzá... a végtelenségig itt leszek... az a fontos, hogy neked és a gyerekeknek — a családnak ne legyen bántódása...

Hiába van meleg a szobában, az új ruhában fázom. Görnyedten ülök, de észbe kapok és kihúzom magam. Beszélni nem tudok. Az jár a fejemben, hogy 15 perc az egész...

A feleségem akadozva beszél. Úgy érzem, valami fontosat szeretne mondani, mert nagyon keresi a szavakat.

— Nem kér semmit? — kérdi óvatosan.

— Nem.

— Miért nem kér? — szinte számba adja a szót. Válaszom:

— Mert nem érdemes.

— Próbálja meg.

— Nem érdemes.

Közbeszól a parancsnok. Idegessé tesz.

— Mégis, próbálja meg — szól a feleségem.

— Könyvek kellenének —nyögöm ki sóhajtva.

— Hát nem kap?

— Hiába kérek, csak a régiek vannak.

— Semmi mást... csak könyvet?

— Semmi mást, csak könyvet!

A parancsnok kopog az asztalon. Fenyegetőzik: Abbahagyatom a beszélgetést.

Fáraszt ez. Feleségem vitatkozik a parancsnokkal; hol neki szól nyersen, hol hozzám szól kedvesen.

Itt valami történt — gondolom — valami, amit én nem értek.

A feleségem beszél, keményen harcol és kiabál.

— Lehetetlen helyzet! Írjon Rákosinak!... Magának elévülhetetlen érdemei vannak... Maga mindenki másnál többet tett... Gyalázat, hogy magát még mindig itt tartják!

— Tessék abbahagyni! — ordít a parancsnok dühösen.

— Nem hagyom abba! — felesel vele a feleségem. Ráver az asztalra.

— Elvezetni! — szól a parancsnok. Máris jön értem az, aki behozott; a hátam mögé áll. A parancsnok feláll, a feleségem is. Kiabálnak egymásnak. Én megyek kifelé. Hallom a feleségem hangját:

— Gyurikám: Pali és Edit, Pali és Klári üdvözlik!

Hátam mögött a hekus sietésre bíztat és taszigál. Utolsó pillantás, amit a feleségemre vetek, arról győz meg, hogy nem sír. Harcos és dühös!

Kint vagyok a folyosón. Rohannak velem vissza. Udvar, kocsi, egy körforduló, udvar, lépcső. Szörnyű volt!...

A cellában állok. Nézek magam elé. Beszól az őr, öltözzek át. Ha nem kérné, akkor is megtenném. Ebben a jégveremben ebben a ruhában nem szabad lennem...

Ledobálom magamról a ruhát. Belebújok a pufajkába, és sokáig ide–oda járkálok. Nem értem, ami történik. Kinek jó ez a beszélgetés?... A feleségem idegei csak nem mondták fel a szolgálatot?... Úristen, hiszen neki nehezebb: két gyerekről kell gondoskodnia!...

Elhatározom, hogy írni fogok neki: ne kérjen több beszélőt! Kiméljük meg egymást ettől!

Miért mondta, hogy írjak Rákosinak?... És ki az a Pali–Edit, Pali–Klári? Nem értem!

Mikor is járt nálam a feleségem?... Augusztusban! Most január van... tehát 5 hónap telt el azóta. Megéri az a 15 perc, hogy gyötörjük egymást? Nem! Rákosinak pedig nem írok! 1953–ban írtam, megírtam neki, hogy nem voltam, nem vagyok, és nem is leszek ellenség, bármit is csináltak velem.Erről a levélről hallgatnak... Kértem azt is, hogy tegyék rendszeressé a beszélgetést és a levélírást... Kértem könyveket — nem válaszoltak.

Váratlanul kialszik a villany és sötét lesz a zárkában. Mostanában többször fordul elő rövidzárlat és ez a börtönben nem jó.

A folyosón gyors lépések. Nem állok meg, sétálok a sötétben is, oda–vissza.

Ki az a Pali–Edit és Pali–Klári? Nem tudom!...

Egy órai sötétség után világos lesz. Fáj tőle a szemem.

Szegény Böske, végülis talán sírva ment el... Valahol már messze jár. De sok bajt okozok neki! Miért is kérte ezt a beszélgetést?... Valami célja volt vele, de mi?

Pali–Edit... Pali–Klári... Pali, Pali... Senki nem jut eszembe. Edit–Klári... Klári van a családban, de ez nem stimmel — Klárinak nem Pali a férje! Edit... Edit... Edit...

Hirtelen megállok: Edit a volt titkárnőm! — Úristen, hisz az Justus Pali felesége! Justus kint volna?— A Rajk per egyik lényeges vádlottja!... Mennyit is kapott?... Töröm a fejem, de nem emlékszem rá. Más Pali, és más Edit nincs, aki engem üdvözölhet. A feleségem ezzel adta tudtomra, hogy Justus Pál kiszabadult? Hihetetlen, de... ha a feleségem mondja, igaz lehet!

Nem tudok beletörődni abba a gondolatba, hogy Justus Pál esetleg kint van, amikor én bent vagyok.

Hagyd abba, ne gyötörd magad!... Nehéz megszabadulnom a gondolattól. Cellámba ezzel egy régi barát lépett be — hihetetlen messziről... Vedd tudomásul — parancsolok magamra. — Abba kell hagyni...

Reggel 6 órakor ébresztő. Kiugrom az ágyból, tornászom. Derékig megmosdom; hosszan dörzsölöm magam — előkészítem magam az egész napra.

Reggeli után rágyújtok. A tegnapi eseményekre gondolok. Pali és Edit... őróluk hát tudom, hogy vannak... Biztos vagyok benne, hogy Justus Pálról van szó!

Séta után körültekerem magam pokróccal. A könyvekbe temetkezem.

Eltelt egy hét, és meglátogatott a parancsnok. Elég udvariasan érdeklődött, hogyan érzem magam. Azt feleltem,hogy jól.

— A keze hogy van?

Mutatom neki.

— Sajnos, ezen nem tudok segíteni.

Nem szólok, de magamban gondolom: dögölj meg!... Menj ki innen... utamban vagy. Jobb egyedül!...

Napok múlva visszajött hozzám. Csomag volt a kezében.

— Hoztak néhány könyvet magának. A felesége küldte.

Megdobbant a szívem.

Letette a könyveket és máris ment kifelé.

A könyvek fölé hajolok: Zola: Összeomlás; Anatole France: Az istenek szomjaznak és a Vörös liliom; Shakespeare: Lear király és egy Shaw regény. Nagyszerű! Bár valamikor már mindegyiket olvastam — rég volt, most új könyveknek számítanak...

Nem tudtam ellenállni, nekivetettem magam; olvasással telt az időm.

Séta közben indulat fogott el: miért csak öt könyvet küldött a feleségem? Sok könyvem volt... Vagy azokból már semmi sincs?... Nem tudhatom.

A hideg nem szűnik, pedig már február van. Kétségbe ejt a gondolat: itt talán sosem lesz meleg!...

Először én megyek sétára, aztán Szakasits. Hallom a sípoló köhögését — szörnyű ezt hallanom! Miért nem viszik azt az öreg embert kórházba... miért kínozzák?... Vajon mi lehet Szakasits feleségével? Azt tudom, hogy elvitték, de hová?... Szakasits már jön is vissza a sétáról. Köhögése visszhangzik a folyosón. Egyszer csak dermedten állok meg: Klári!... Szakasits Klárija!... Melegem lesz. Ismét próbálom megérteni: Pali, Edit... — ezek Justusék; Pali, Klári... — ez pedig Schifferék. Ha ezek kint vannak, Szakasits és én miért vagyunk még börtönben?...

Ne foglalkozz vele! — biztatom magam. — Idegesít ez, és csak gyötrődsz — fölösleges... Talán... talán a tél is elmúlik egyszer...

20. „A párt úgy döntött, hogy ügyemet felülvizsgálják"

Március elején járunk. Az idő változatlanul hideg. Néha kisüt a nap, de még nem melegít. Egyre hosszabb ideig hagynak sétálni. Töprengek és töprengek.

A katalógus szerint van vagy 50 angol nyelvű könyv — csak angol szótár nincs. Töprengek, kérjek-e. Évekig lehetne elfoglaltságom. A könyvek többsége szépirodalom. Meg kellene próbálni... hátha szerencsém lesz, és adnak angol szótárt... Séta után a cellámban ezt még majd átgondolom...

A sétát a cellában folytatom, és örülök a tervemnek. Hirtelen nyílik a cellám ajtaja. Meglepetten fordulok hátra. Az ajtóban egy civil áll a parancsnokkal.

Az őr belép, kezében az új ruhám.

A parancsnok szól:

— Öltözzön át! Ha készen van, kopogjon.

Mi ez már megint?... Ez nem lehet beszélő a feleségemmel.

Felöltözöm és kopogok. Kivezetnek az udvarra, beültetnek a Pobedába és kezdetét veszi a komikus sétáltatás: kapun ki, kapun be, fel a lépcsőn... A parancsnok vezet, az ő szobája előtt állunk meg.

A parancsnok kopog, s máris belépünk. A helyiségben két férfi áll. A parancsnok tiszteleg. Az egyik férfi megszólal:

— Elmehet, parancsnok elvtárs.

Újabb tisztelgés. Hárman maradunk. A két férfi közül az egyiket ismerem: Hárs László, valamikor a MDP szervező bizottságában dolgozott — fiatal vasas. A másikat nem ismerem — szőke.

Szép idő van. A napsütés a szobában derítő világosságot teremt. Minden olyan derűs... A szemem káprázik.

A szoba ugyanaz, amelyben a januári hidegben a feleségemmel találkoztam. Az idő, a levegő és a hangulat azonban egészen más!...

Hárs László elindul felém — én még az ajtóban állok — mosolyogva nyújtja a kezét. Barátságosan mondja:

— Üdvözlöm Marosán elvtárs!... Hogy van?

Mint akire az ég szakadt rá, úgy érzem magam. A megszólítás, az üdvözlés, az elvtársnak titulálás fejbevág. Csak dadogni tudok.

— Köszönöm... megvagyok.

A fiatal, szőke férfi is bemutatkozik:

— Szalma vagyok! — Mosolyog. Itt most mindenki mosolyog...

— Kérem, Marosán elvtárs, foglaljon helyet — mondja Hárs.

Leülök. A fülemben muzsikál az „elvtárs" szó.

— Dohányzik? — kérdi Szalma.

— Igen... de a cellában felejtettem...

Készségesen megkínál, tüzet is ad. Szívom a cigarettát. Minden olyan valószínűtlen. Keressük a szavakat. A beszélgetés nehezen indul. A szokásos sablonos kérdések és feleletek.

— Egészséges?

— Igen.

— Hideg van?

— Igen. — Kezem az asztalon, látni rajta a sárgásfekete foltokat. — Nehéz tél volt...

— Ezt az épületet igen nehéz fűteni... Régi legendás hely...

— Reméljük, lassan kitavaszodik — mondja Hárs. — Jön a meleg tavasz. Nagy tél volt... Még most, március elején is nagy hó borít mindent. Fáztak az emberek...

Végül Hárs komolyra fordítja a szót:

— Van-e valamire szüksége, Marosán elvtárs?

Mivel nehezen válaszolok, ismét szól:

— Kérjen Marosán elvtárs!... Azért vagyunk itt...

Elsóhajtom: — Könyvet... Sok jó könyvre lenne szükségem!

— Hát itt nincs könyv? — kérdi Hárs.

— De van, azokat azonban én már többször is át meg átolvastam...

Hárs mosolyog. — Milyen könyvekre gondol?

— Mindegy... csak olyat, amit még nem olvastam.

— Meglesz, Marosán elvtárs! Kap sok jó könyvet... De valami másra nincs szüksége?

Határozottan felelem:— Nincs!

— A kosztja milyen?

— Elég jó.

— Gyümölcsöt... süteményt enne-e?

Olyan barátságos, hogy én is szívélyes kezdek lenni hozzá. — Néha jó lenne... De őszintén mondom: nekem itt csak könyv kell.

— Kérem, Marosán elvtárs — mondja Hárs — ha valamire szüksége van, szóljon a parancsnoknak és megkapja.

Ettől a parancsnoktól — gondolom — egy pohár vizet se kérnék! De azért azt felelem: — Értem...

Nem tudom, mit higyjek. Végletek, amelyek összekuszálják az érzéseimet. A bizalom és a bizalmatlanság viaskodik bennem. De mivel könyvet ígértek, elégedett vagyok, és készen állok arra, hogy visszavigyenek a cellámba.

Hárs megérezhette a bennem dúló érzéseket, mert azt mondta:

— Hát Marosán elvtárs!... Térjünk a tárgyra. Nemcsak ezért vagyunk mi itt... Marosán elvtárs: mi ide a párt és külön is, Rákosi elvtárs megbízásából jöttünk! A párt üdvözletét hozzuk...

Szóval Hárs a pártközpontban dolgozik!...

— A párt úgy döntött, — folytatta — hogy a maga ügyét felülvizsgálják... Ez persze még sok időt vesz majd igénybe, de már nem annyit, mint amennyi eltelt...

Hárs már nem mosolyog — hivatalos személy, aki döntést közöl az érdekelttel!... Szavai uralkodnak rajtam... „Felülvizsgálják... Már nem tart annyi ideig, mint..."

Csend lett a helyiségben, mély csend. Az asztalon a napsugár mindent megszépít és derűssé tesz.

— Mit üzen a pártnak, Marosán elvtárs? — kérdi Hárs.

Ránézek. Mit is mondhatnék neki? A dolgok ismeretében, szinte hangosan gondolkodva mondom:

— Nézze, Hárs — jól megfontoltan nem szólítom elvtársnak — mi ha nem tévedek, ismerjük egymást. Mondja meg a pártnak: bármit is csináltak velem, nem voltam, nem vagyok és nem is leszek ellenség!... A sorsomat megérdemeltem, és ezért senkit sem teszek felelőssé. Én vagyok a hibás... Egyébként: eddig is tudtam várni, várok ezután is!

A több mint egy órai beszélgetés után azzal válunk el, hogy figyelmeztet: ha valamire szükségem van, csak kérjek; utasításuk szerint kérelmemnek eleget tesznek majd. Kér, legyek türelemmel.

Szalma csenget. Hárs nyújtja a kezét, melegen kezet rázunk.

— Jó egészséget, és viszontlátásra, Marosán elvtárs!...

A parancsnok az ajtóban vigyázzban áll. Elindulok kifelé. A parancsnok utánam.

Szó nélkül tesszük meg a komikus utazást vissza a cellába. Amikor rám csukódik az ajtó, sokáig állok a homályban — mert itt nincs fény, nincs napsütés és derű. Itt minden szürke.

Járkálni kezdek. Öt lépés oda, öt vissza. Mi volt ez, álom vagy valóság?...

Az őr hangja riaszt meg:

— Kérem, öltözzön át!...

Ej, de udvarias! Gyorsan ledobálom magamról az ünneplő ruhát és visszabújok a pufajkába, amely nagyon piszkos, de meleg.

Járkálok. „Marosán elvtárs... A párttól... és külön Rákosi elvtárstól jövünk... Felülvizsgálják az ügyét... Legyen türelemmel..."

Kóválygó a fejem. Órákon át egy dolog foglalkoztat: talán újból bíróság elé kell állnom? Mire jó ez? És mi történhetett odakint? Mi, hogy eddig jutottunk, hogy engem is... az ügyemet újra?... Hat év!...

Ebben a jégveremben történt valami fontos, de nem tudom, mi az. Időnként azonban megriaszt, hogy Szakasits változatlanul köhög. Mint valami súlyos beteg. Vele mi lesz?... Őt miért nem vezették fel — miért csak engem? Vagy... nem vettem volna észre?

Beadják az ebédet. Ebéd után pedig beadnak egy csomagot: két kiló alma és 10 cukrászsütemény van benne. Friss. A csomagot sokáig nézem. Tartalmát beosztom.

Később bejött hozzám a parancsnok. Megkérdezte, hogy megkaptam-e a küldeményt?

— Ha elfogyott — mondta — szóljon. Hozunk másikat.

Hm... Most nem rideg és nem ellenséges. Nem mosolyog ugyan, csak szolgálatából folyóan közöl és ígér.

— Sétált már?

— Igen, sétáltam.

— Ha akar, délután is mehet sétára.

— Köszönöm, élni fogok vele...

Néhány perc múlva az udvaron sétálok. A történteket próbálom rendbe tenni a fejemben, de nem megy. A legszörnyűbb: megpróbálom elképzelni magamat és helyemet a szabad életben és az sem sikerül.

Egy órai séta után visszatérek a cellámba. Ágyamon nagy csomag, átkötve spárgával. Kinyitom: 20 darab könyv van benne, — szépirodalom. Simogatom a könyveket szemmel, kézzel; majd válogatom és beosztom. Megállapítom, meddig elég. Kiveszem a csomagból Lion Feuchtwanger Goya c. könyvét, majd Ehrenburg Viharját. Ezekkel kezdem. Belemerülök, s arra eszmélek, hogy beadják a vacsorát.

Sajt, vaj, tea, kenyér — minden friss. Ez is érdekes!

Hiába feküdtem le, ugyanúgy, mint máskor. Évek óta először zaklatott, nyugtalan éjszakám volt, hánykolódva, szinte ébren szenvedtem végig. Fáradtan ébredtem. Rabságom során kialakított korai teendőim fegyelmező ereje segített visszazökkenni a megszokott (?) kerékvágásba: tornásztam, mosakodtam, ledörzsöltem magam és a reggeli után hosszan sétáltam.

Sétáim alkalmával mind gyakrabban kint „felejtettek". Kijött hozzám az őr. Szemben álltam a nappal, elfáradva. Az őr megszólalt:

— Én ismerem magát...

— Igen — feleltem. Nem volt kedvem beszélgetni, s így inkább visszamentem a cellámba. Rendeztem magamban a dátumokat: március közepén vagyunk!...

Próbáltam magam meggyőzni: — Ne gondolj rá... Ne engedd magad becsapni! Légy készen mindenre, nehogy meglepetés érjen... Ha ezek valamit el is kezdenek, legalább fél év vagy egy esztendő, mire valami történik.

Vasakarattal kényszerítettem magam vissza a megszokott életbe. Megfogadtam magamban: ha a sors kegyes lesz hozzám és újból szabad ember leszek, soha többé nem leszek közéleti ember. Dolgozni és komolyan törődni a családdal... Leginkább ezt a gondolatot erősítettem magamban. Mást nem is tudtam elképzelni, mert bármilyen felülvizsgálat lesz is ügyemben, azokkal a bűnökkel, amelyeket rámkentek, úgysem számíthatok semmiféle fontosabb munkára.

Mondom magamnak: — Te már egy egészen más ember lettél... Nagy iskolán mentél keresztül, s igen nagy megpróbáltatáson. Szerencse, hogy életben maradtál. A szaktársaid biztos, hogy nem dobnak el — ők szeretnek és megbecsülnek... — De jó lesz együtt lenni a családommal!...

Az egyik délelőtti séta után éppen olvasni készültem, amikor nyílt a zárka ajtaja és belépett az orvos — az, aki a fogaimat hozta rendbe. Lelkesen, nevetve üdvözölt.

— Hogy van?

— Köszönöm jól.

Meglátva a kezemet, elkomorodott. — Ez komoly fagyás... Ezt itt nem lehet kezelni.

Olvasmányaimról beszélgettünk. Szerettem ezt az orvost, de a kérdései egyre inkább gyanút keltettek bennem. Arra a következtetésre jutottam, hogy ez az orvos az elmebeli állapotomra kíváncsi. Szóltam neki:

— Hagyjuk ezt abba, kedves doktor. Nem vagyok dilis... Normális ember maradtam!

Az orvos bocsánatot kért. — Ne haragudjék, többek között ez a dolgom...

— Nem haragszom, de mondja meg annak, akit illet: semmi bajom! Normális vagyok.

Amikor ismét becsukódott a cella ajtaja, nehéz volt az olvasott könyvre koncentrálni.

1956. március 28-án, ebéd után sétáról tértem vissza a cellába. Belemerültem Feuchtwanger Goya c. munkájába. Igen megrázott a könyv, főleg az inkvizíció korában játszódó epizód, amely hasonló volt ahhoz, amit én átéltem. Igen: semmi új nincs a nap alatt!... Hatalom, félelem, erőszak, elnyomás... Én azonban már nem félek! Soha többé nem fogok félni.

Hallom, hogy nyitják a vaskaput. Motorok gördülnek be az udvarra. Mi ez már megint?... Milyen nagy itt a forgalom... A vaslépcsőn, majd a folyosón kopognak a lépések. Kulcs csörren, kinyílik a zárkám ajtaja, s belép a cellámba egy magas rangú ávós tiszt Szalmával, aki szélesen mosolyog.

Az ezredes komoly és hallgatag.

— Kérem Marosán elvtárs — szól Szalma — innen elszállítjuk magát... Szedje össze mindazt, ami a magáé.

— Csak azok a könyvek, amit a feleségem küldött...

— Ami a magáé, hozza magával. Öltözzön át.

Máris mennek kifelé. Az ajtót rámcsukják.

Percek alatt elkészülök és nyugtalanul sétálok fel, s alá. Szoktatom magam az új ruhához. Nyílik a cella ajtaja. Hónom alatt a néhány könyvvel kilépek a folyosóra. Innen le a lépcsőn, majd ki az udvarra, ahol két Pobeda kocsi áll. Az egyikbe betessékelnek. Idősebb ávós tiszt ül előre, s egy fiatal hátul, mellém. Az ablakok nincsenek lefüggönyözve. Kigördülünk a váci börtönből. Az autó Pest felé fordul...

Vácot elhagyjuk. Gödre érünk. Megdobban a szívem. Alig térek magamhoz, már Újpest alatt járunk. Forgalmasak az utcák. Délután 5 óra lehet. A Váci úton, az új hídnál a Margitsziget felé kanyarodunk. Szóval a Fő utcába megyünk!...

Néhány perc múlva befordulunk a Fő utcai börtön kapuján. Az ezredes felkísér. Az egyik emeleten 3 cellát is megnéz, mire kiválasztja a megfelelőt. Belép, szétjelnéz. Kijön s csak annyit mond:

— Tessék befáradni.

Rámcsukódik az ajtó. Vagy félórát járkálok nyugtalanul, amikor újból nyílik az ajtó és Szalma lép be, nevetve.

— Meg van lepve? — kérdi.

— Igen! Túl gyors ez nekem.

— Nézze, Marosán elvtárs... Hárs elvtárssal csak előkészítettük magát. Nem szabályos, de megmondom magának: holnap reggel szabad ember!... Szabadlábon várja meg, amíg a tárgyalására sor kerül. Örül?...

— Nem is tudom. Minden összezavarodott bennem... Bírósági komédiával annak a Magyar Népköztársaságnak a nevében ítéltek halálra, amelynek a megteremtéséért ifjúságom óta harcoltam... Utána életfogytiglani „kegyelemben" részesülök; megfosztva az emberi létezésnek értelmet adó összes körülménytől, lélegző múmiaként befalaznak... Majd ugyanazok, akik a justizmord kezdetén is tisztában voltak ártatlanságommal, úgy döntenek, hogy „ügyemet felülvizsgálják"... Hatodik éve ülök börtönben, ez elég hosszú idő. Ahhoz képest viszont, hogy keserves önfegyelmezés eredményeként „berendezkedtem" egy életfogytiglani cellaéletre, olyan hirtelen szakad rám most minden...

— Próbáljon megnyugodni, és szoktassa magát változó helyzetéhez... Viszontlátásra. Hamarosan találkozunk...

Vacsora előtt, és után is, gyakori fordulókra kényszerülve járkálok faltól-falig. Nehezen tudok megnyugodni. Fáradtan heveredek le, de nem tudok elaludni. Azon kapom magam, hogy Szalmára vagyok dühös, amiért előzetesen tudatta velem holnapi szabadulásomat.

Nem először szabadulok börtönből — felejthetetlen szenvedéseket ismertettek meg velem. Horthyék, Szálasiék idején számoltam azzal, hogy ha — tevékenységem következményeként — lebukok, sok jót nem várhatok. De most nem a fasiszták, hanem azon állítólagos „elvtársak" börtönéből szabadulok, akikkel együtt harcoltam, s akikkel korábban jóban-rosszban együtt voltam. Ezt az ördögi játékot sokkal nehezebb volt elviselni.

Rendőrbesúgóként, angol és jugoszláv kémként ítéltek halálra. S amilyen képtelenség volt ez akkor, most — a közlés ellenére — legalább olyan valószínűtlennek tűnik, hogy kiszabadulok.

Nehezen akart megvirradni. Korábban talán több hónap se tűnt olyan hosszúnak, mint most ez az éjszaka. Jócskán megfogyatkozott az a pakli cigaretta, amit Szalma hagyott nálam.

Korán reggel fürdeni visznek. A borbély hajat vág, megborotvál. A rajtam lévő inget nem tartják megfelelőnek, percek alatt kerítenek egy másikat. Úgy készítenek elő, mintha esküvőre mennék. Nyolc órára mindennel elkészülünk, „szalonképes vagyok".

Így telik el még vagy egy óra, amikor átkísérnek egy másik épületbe. A szabadító irodában, ahová belépünk, már ülnek vagy hatan. Ideges vagyok, s ahogy a szemem végigfut az arcokon, a hivatalból iderendeltek méginkább annak látszanak.

Fiatal, szőke, szimpatikus megjelenésű férfi ül az asztalfőn, ő a dirigense börtönéletem utolsó akkordjainak.

— Adják át Marosán elvtárs holmiját!

Hoznak egy csomagot, benne az a pizsama és papucs, amiben 1950 júliusában elhurcoltak.

— Ez van, mondja a smasszer, miután kérdően nézek rá.

— Annak idején a karikagyűrűmet is elvették tőlem.

— Biztos, hogy elvették? — kérdezi a smasszer sértődötten. — Nem volt a holmija között.

— Elvették.

— Nincs — mondja a smasszer zavartan.

Az jut eszembe, hogy a Horthy-rezsim idején, szabaduláskor mindig hiánytalanul kaptam vissza a holmimat a gyűrűvel együtt. Most nem kapom vissza...

Az asztalnál elnöklő szőke férfit láthatóan kínosan érinti ez a jelenet, s oldani szeretné a helyzet feszültségét.

— Marosán elvtárs! Nemsokára hazaviszik. A formaságok elintézéséig van pár percünk... Mit tud a kinti világról? Olvasott-e újságot?

— Az elmúlt hat év eseményeiről semmit nem tudok. Újságot nem kaptam, néhány napot leszámítva mindvégig magánzárkában voltam.

Az asztalnál ülők összepillantanak.

— Mi érdekli, mit szeretne leginkább tudni?

— Mi érdekel?... Mi a helyzet a déli szomszéddal a „láncos kutyával"?

Az arcok hirtelen megmerevednek, majd kényszeredett jóindulattal oktatnak ki arról, hogy Jugoszlávia baráti állam, és Tito közel egy éve újból kedves elvtársunk.

Most én vághatok olyan arcot, amilyet az asztalnál ülők produkáltak előbbi kérdésemet hallva.

— Ha ez így van — kérdezem, amint a legkézenfekvőbb első összefüggés felvillan agyamban —, akkor mi a helyzet Rajk Lászlóval?

Az újra megfeszülő arcok közül leginkább a fiatal „szószóló" látszik uralkodni magán; a nevet engesztelő tisztelettel ejtve közli, hogy *Rajk elvtársat* rehabilitálták.

Nem tudok tovább kérdezni. Hallgatok, csak az agyamban cikáznak logikus rendbe összeállni nem akaró gondolatok.

Közben elkészültek a formaságokkal. Kezembe nyomták a szabaduló jegyet, ami egyúttal igazolványul is szolgál. Feltüntették rajta, hogy börtönből jövök — jogilag büntetett előéletű vagyok. Egy vastag borítékban — mint megtudtam — 5000 forintot kaptam, hogy legyen miből élnem ügyem bírósági lezárásáig. 1956. március 29-ét írtak.

Nem emlékszem tisztán, hogyan kerültem az autóba. A Margit-hídon jártunk, amikor újra érzékeltem körülöttem a külvilágot. Ahogy pillantásom a sofőr melletti tükörbe esett, újra tudatosult bennem, hogy teljesen megőszültem. Sovány, sápadt, ősz ember nézett vissza rám a tükörből.

A Váci úton robogtunk Újpest irányába, majd girbegurba utcákon kanyarog a kocsi. Most döbbenek rá, hogy nem is tudom, mi a kocsi úticélja; nem tudom, hol lakik a családom.

Néptelen utcában fékez a kocsi. Kinézek, a házon 24-es szám. Türr István utca.

Kiszállok. Rohan felém egy asszony — a feleségem, gyermekeim anyja...

Nézünk egymásra. A szemem könnyes. Valaki húzza a kezem.

— Apu, apu... — Egy kislány néz rám — az én kislányom!

Sógornőim rohannak felém, és én ölelő karok között, könnyezve lépek be egy házba — egy igazi lakásba, ahol az ablakon nincs rács, ahol az üveg nincs befestve...

Takarítanak, és én ebben a felfordulásban még nagyobb felfordulást okozok.

Leültetnek. Fogják a kezem, fogják a vállam. Kérdeznek és én felelek. Zaj van a sok beszédtől, tevés-vevéstől, de olyan jó ez! Kislányom keserves hangját hallom:

— Apu!... Apu! Nézz rám!

A feleségem mellettem ül és nem engedi el a kezem. Magda és Jolán sógornőim szorosan előttem állnak és szünet nélkül beszélnek.

Beszéd, beszéd; kérdés és felelet és én olyan belső fáradtságot kezdek érezni, majd össze nem esek. De vigyázok, ne lássák ezt a hirtelen fáradtságomat — most nem szabad... A szabadságot is meg kell szokni. A szabadsághoz is hozzá kell idomulni.

— Kicsit, ha lehet, lassabban beszéljetek — szólok — és ha lehet, csendesebben is, mert nem értelek benneteket.

Néznek rám, mi van velem, hiszen nagyon örülnek nekem, és sajnálnak is... Kímélnének, amennyire tőlük telik, de... a szeretetüket öntenék belém, és az most csak így történhet, zajjal és nyugtalansággal. Az én felkorbácsolódott idegeim azonban nehezen szokják meg ezt a zajt, egyelőre nehezen viselik a lármát, holott ez most a visszatérésemmel kiváltott öröm hangkavalkádja.

Kislányom az ölembe helyezkedik, és hozzám simul. Érzem feleségem meleg kézszorítását.

Jolán és Magda rendületlenül beszélnek. Az elmúlt 6 év eseményeiből bőséggel zúdítanak rám — kíméletlenek velem szemben. Szavaikból kihámozom, hogy új minősítések születtek. Például:

— Péter Gábor és bandája... — És ami ezzel összhangban van:

— Péter Gábort letartóztatták és elítélték... Imperialista ügynök és kém!...

— Hruscsov és Bulganyin Belgrádban jártak...[12]

— A XX. kongresszus... A személyi kultusz... Sztálin leleplezése.[13]

— Nagy Imre miniszterelnök volt 1953-ban, de leváltották és kizárták a pártból![14]

— Minden politikai elítéltet kiengednek a börtönből...

— Mindenkit? — kérdem.

— Igen — mondja Magda.

— Az azért lehetetlen! — mondom csendesen.

Rámzúdul a tömérdek újság, s érzem, egy kis levegő kellene, mert megfulladok. Annyi minden... Már nem is gondolkozom — ilyesmire képtelen vagyok most — csak érzékelek.

Fel kell állnom. Kiszédelgek az udvarra. Pihennem kell.

A három asszony és a kislányom riadtan néznek utánam. Feleségem széket hoz, látja rajtam a végtelen zavart és a nyomasztó fáradtságot. Könnyes szemmel néz.

— Ugye meg van lepve? — kérdi.

— Igen...

— Odabent semmiről sem tudhatott...

— Semmiről sem...

Leül mellém. Majd feláll, és visszamegy a szobába. Kivágódik a kiskapu, iskolatáskával a kezében beront a fiam. Felállok. Istenem, hogy megnőtt!... Hogy hasonlít rám!...

Nyakamba ugrik. Öleljük egymást. Rettenetesen tehetetlen vagyok.

Megjött a két Péter is, — feleségem unokaöccsei, diákok — csókok, ölelések és nagy hangzavar. Mint egy zsibvásár. A gyerekek szakadatlanul üvöltenek, az asszonyok nem tudnak köztük rendet teremteni. Ilyen a szabad élet! Mintha félnék is... Három család él itt a gyerekekkel együtt eléggé összezsúfolva. Igaz, meghatóan összetartó család... A bajok, a szenvedések és a szeretet összekovácsolta őket.

Ebédelünk. Az ételnek szokatlanul furcsa ízét érzem. Elüt a börtönkoszttól...

Ebéd után megérkeznek a férfiak: Guszti és Árpád sógoraim. A gyerekeket moziba küldik.

Megérkezik a család igazi *mamája*: Rózsi, a férjével és Évával, akit csitri lányként hagytam itt, akivel most mint csinos fiatalasszonnyal találkozom; elegáns és rettenetesen nagy szája van, belemar elevenekbe és holtakba. Ő, úgy érzem, a felbolydult országot fejezi ki.

Késő délután megjött Andor is, a régi harcos. Sógoraim régi vasasok, szervezett munkások és párttagok; az asszonyoknál jóval összefüggőbben ismertetik a helyzetet, de ők a bomlási folyamat kezdetét is éreztetik. Lassan, de kibontakozik előttem a helyzet. A kép lehangoló. A férfiak szavaiból kicsendülő kritika mértéktartó, számomra mégis szokatlanul éles. Éva sokszor közbevág:

— Rákosinak menni kell, és Nagy Imrének jönni kell!

— Honnan veszed? — kérdi Guszti.

— Erről beszél az egész város — vágja rá Éva.

— Nyughass már — szól rá az anyja — ne kiabálj!

Éva azonban nem hagyja magát: — Rákosi megy, Nagy Imre jön!

A feleségemmel való beszélgetésre csak késő éjszaka nyílott alkalom. A gyerekek alszanak, a ház, az utca csendes. Feleségem elbeszéli a 6 év minden megpróbáltatását és szenvedését; röviden én is elmondom a velem történteket.

Fejem zúg a sok új hírtől; szokatlanul puha az ágy és tüzelnek a párnák. Szobánk sötét. Hanyatt fekszem és nézem a plafont, nézem az utcáról beszűrődő fénycsíkokat. Nem tudok elaludni.

21. „Nagyon sajnálom, hogy Péter Gábor és bandája ezt tette magával"

Március 30-án korán ébredek. Még alszik a ház. Feleségemmel beszélgetek — az elhurcolásom után történtekről faggatom.

— Amikor elvittek — meséli halkan —, megszállták a házat; valósággal kifosztottak. Még jó, hogy egyet-mást akkor este mondtál a Szigeten...[15] De ne hidd, hogy én nem gondoltam a katasztrófára. Megéreztem én jóval előbb, csak nem akartalak gyötörni... Engem a kis Julival felpakoltak és kitelepítettek Szabolcsba; falusi házban laktunk. Aztán írtam Rákosinak, hogy szeretnék Rózsiékkal együtt lenni Törökszentmiklóson, ahol Filkó malomigazgató volt. Filkó barátja, Réh, autón vitt el engem. Később egy kocsmában pénztárosnő lettem. Igen rongy hely volt. Ismét írtam Rákosinak. Áruházban pénztárosnőnek helyeztek el. Így éltünk évekig. Beteg lettem. Orvos barátunk, Barát Irén segítségével bekerültem a Korányi tüdőszanatóriumba. 9 hónapig nyomtam az ágyat. A gyerekek Újpesten voltak Gusztiéknál... Andort, Gusztit és Árpádot elbocsájtották vezető állásukból... Zokszó nélkül vették tudomásul. Visszamentek a szakmájukba. A nővéredet, Máriát is elbocsájtották... Gyárban lett takarítónő. Teljesen tönkrement. Nehezen értem el, hogy Pestre jöhessek. Itt aztán, Bartucz Pista révén a XIII. kerületi sütőipari vegyészeti üzemben helyezkedtem el. Nehéz volt, de a család mégis együtt volt... — Egyet ígérj meg nekem — mondta a feleségem — abbahagyod a politizálást... Dolgozni fogunk... Felneveljük a gyerekeket. Elég volt... Békét, nyugalmat szeretnék már.

Megkérdezem a feleségemtől, mi van Kádárral.

— Őt is letartóztatták és elítélték! De még 1954-ben kiengedték...

Péter Gábor letartóztatását firtatom. Feleségem közelebbit nem tud.[16] De elmondja, hogy a XX. kongresszus milyen nagy port vert fel.

Kérdezem: — Miért zárták ki Nagy Imrét?... S hol van Farkas Mihály?

— Nagy Imre és Farkas Mihály 1953-ban összefogtak Rákosi ellen...

Hm... Hogyan kerül össze ez a két ember? Hiszen kölcsönösen gyűlölték egymást! Hiszen Farkas Mihály Rákosi jobb keze volt!... — És mi van Révaival?

— Őt kitették a Politikai Bizottságból! Azt mondták, nagyon beteg. Semmit sem hallani róla.

— Fantasztikus...

— Félek — mondja a feleségem. — Félek, hogy megint belemerülsz a politizálásba...

— Nézd kisanyám: én változatlan hittel jöttem ki a börtönből... Nem bújhatok ki a bőrömből... De ne félts! Széjjel kell néznem... meg kell ismernem a mostani helyzetet. Mindenesetre, fáj hallanom, hogy a pártról, a vezetőkről és elvekről olyan vérforralóan nyilatkoztok.

— Így beszélnek az emberek — mondja a feleségem. — De mondok én neked ennél többet is. Az emberek azt is beszélik, hogy ismét lesz Szociáldemokrata Párt...

— Őrültség!... Szociáldemokrata Párt most csak a kommunisták ellen jöhetne létre... Csak nem őrültek meg az elvtársak? Testvérháborút akarnak? Akkor miért hoztuk a mérhetetlen áldozatot?...

Feleségem nyugtat és újra csak azt kéri tőlem, vigyázzak magamra, nehogy elragadjanak az események.

— Ne félj!... De hiába, amit hallottam, felkavart, nyugtalanná tett.

Felébredt a rokonság. Egy időre felbolydult méhkas lett a ház. A férfiak és az asszonyok munkába siettek, a gyerekek iskolába.

Reggeli közben olvasom a Szabad Népet. Semmit nem értek belőle — nincsenek meg azok az előzetes ismereteim, amihez kapcsolhatnám őket. A cikkek érdekteleneknek tűnnek a szememben.

Április 4-re készülnek, s nagy katonai parádéra. Díszszemle lesz a Sztálin téren, a szobor előtt. Folynak a próbák...

Mivel elszoktam a borotválkozástól, elindultam borbélyt keresni. Éppen elkészültem és távozni akartam az üzletből, amikor megláttam a feleségemet. Sírva jött egy férfival. Ugyanaz a férfi volt, aki tegnap hazahozott. A feleségem bizalmatlan volt, együtt jött vele a borbélyhoz.

Kölcsönös üdvözlés után közli velem az elvtárs: azt a megbízatást kapta, hogy vezessen engem a pártközpontba — az Akadémia utcába.

— Kihez?

— Nem tudom, Marosán elvtárs.

— Hát ha muszáj, akkor menjünk...

Feleségemet nyugtatom. S kérem, menjen haza és ne aggódjon feleslegesen.

11 órakor lépek be az Akadémia utcai központba. Rákosihoz vezetnek. Nem hittem, hogy Rákosinak még lesz hozzá bátorsága, hogy velem találkozzék!

Az előszobában a titkára tartóztat fel:

— Rákosi elvtárs néhány perc türelmet kér... Addig tessék helyet foglalni.

Nyugodt vagyok. Ilyen az én sorsom!... Találkozni fogok vele, de... de hazugságok nélkül!

Néhány perc múlva megindulok a dolgozószoba felé. Belépve szembe találom magam Rákosival és Hegedűs Andrással. Mosolyogva indulnak felém...

Kezet fogunk.

— Hogy van? — kérdi Rákosi.

— Köszönöm, jól vagyok.

Hegedűs is üdvözöl.

Leülök a régi nagy asztalhoz. Van ebben a találkozásban valami rémisztő; s egyben, úgy érzem, tragikus is. Én már nem vagyok a régi, de... de Rákosi sem az! Sápadt, beesett arc, beteges vonásokkal. Öreg, megtört ember benyomását kelti.

Beszélgetünk családról, egészségről, börtönről és az időjárásról. Ketten beszélünk Rákosival, Hegedűs miniszterelnök csupán figyel és csendesen szemlélődik.

Hagyom, hogy Rákosi beszéljen. Tudom, őt nem a családom, nem is az egészségem érdekli — egészen másról van itt szó! Ha hivatott, illetve, ha maga elé vezettetett, nincs minden ok és cél nélkül. Hm... ő az, akit valamikor olyannyira tiszteltem és szerettem... És akire annyira felnéztem!

Sok a mellékes beszéd. Hirtelen vág bele.

— Kedves Marosán elvtárs... nagyon sajnálom, hogy Péter Gábor bandája ezt tette magával.

Hallgatom Rákosit, s közben egyre nehezebben lélegzek. Mintha a levegő is kimenekült volna a szobából e szavak hallatán. Rákosi láthatóan idegesen magyarázkodik. — Péter Gábor becsapta a pártot és becsapott engem is. Berija cinkosa volt! Az imperialisták ügynöke... Sokat ártott a pártnak.

Hagyom beszélni, pedig tudom, hogy hazudik. Végre elhallgat. Két öklöm az asztalra fektetem, feketék a fagyástól. Lassan megnyugodva mondom:

— Nézze Rákosi elvtárs: hagyjuk Péter Gábor bandáját! Azok nem mertek volna engem letartóztatni, ha maga erre parancsot nem ad!... Én

kommunista vagyok, tessék velem nyíltan és őszintén beszélni! Nincs bennem gyűlölet senkivel szemben... Megérdemeltem a sorsomat. Magára sem haragszom, de... meg kell hogy kérdezzem: ilyen okos, nagy múltú és börtönviselt ember hogyan tudott annyi mocskosságot csinálni? — Nem jött más szó a számra...

Rákosi sötéten néz rám, Hegedűs szintén. Folytatom:

— Kérem, Rákosi elvtárs: a börtönben számot vetettem az életemmel, számot a munkámmal és harcaimmal... Feltettem magamnak a kérdést, helyes volt-e összefognom a kommunistákkal? Azt feleltem: helyes volt! Helyes volt-e a két munkáspárt egyesülését megteremteni? Azt válaszoltam: igen! Úgy kellett csinálnunk, ahogy csináltuk? Másképp nem lehetett!...

Merőn nézek Rákosira és az arcába beszélek. — És, Rákosi elvtárs... mindezekért ez jár?... Börtön a fizetség? Gyalázat!... Nézze, én felemelt fejjel járhatok az emberek között, és félelem nélkül nézhetek a szemükbe!... Semmit nem bántam meg. Kijelentem magának, őszintén: ha elölről kellene kezdenem, újra ezt tenném, amit tettem. De amit maga művelt, az minősíthetetlen, és a kár, amit okozott, felmérhetetlen!

Rákosi arcán megrökönyödés látszik.

— Velem hát csak őszintén szabad beszélnie!... 1953-ban megírtam magának, Rákosi elvtárs: nem voltam, nem vagyok és soha nem is leszek ellenség!... Bármi is történt, ezt mondhatom...

Kifáradtam a beszédben, amit Rákosi észrevett.

— Nem kaptam meg a levelét — mondta. Igen sajnálom... — Aztán kifejezésre juttatta, mennyire örül, hogy beszélhet velem. Párthatározat van, amely szerint az eddigi büntető eljárásokat felülvizsgálják és engem rehabilitálni fognak! Áprilisban már meg is lesz a tárgyalás, aztán majd döntenek arról, hogy mi is legyen velem.

— Bíróság elé állni mégegyszer?... Azt már nem! — mondom. — Abból nekem elég volt. Ha a párt rehabilitál, tudomásul veszem, más fórum nem érdekel!

Hegedűs szól közbe: — Nézd, Marosán... a gyerekeidre is gondolj.

Beszélnek, beszélnek és mondják, hogy az a helyes, ahogy ők mondják, másként ezt nem lehet csinálni. S én érzem, hogy itt sokkal többről van szó — és nemcsak erről!

Rákosi végül kirukkol azzal, amit talán leginkább mondani akart: — Nagyon vigyázzon, kedves Marosán elvtárs, mert most aztán magára szállnak... Különösen az ellenség. Megpróbálják magát befolyásuk alá vonni, hogy eltéríthessék tőlünk...

— Nézze, Rákosi elvtárs! Rosszul ismer engem, és úgy látom, rosszul is ismert... Engem nem lehet világnézetemtől eltéríteni, és befolyásolni sem lehet. Kommunista vagyok... engem senki sem állíthat szembe a párttal.

A közlés hatott, de Rákosi mégsem nyugodott meg.

— Gondoljon arra — mondta —, hogy a szociáldemokraták magára szállnak...

— Nem hiszem!... Mit kaphatnának tőlem a szociáldemokraták? Velem mindenkinek, mindenkor úgy kell számolnia, hogy kommunista vagyok...

— Most nagyon zavaros a helyzet, Marosán elvtárs... Fontosnak tartom erre figyelmeztetni magát —mondta Rákosi. — Egyébként: most mit csinál?

— Pihenek és tanulmányozni fogom mindazt, ami 6 év alatt történt.

— Látja, ez helyes! Segítségére leszünk... Anyagokat bocsájtunk rendelkezésére... elolvashatja majd Hruscsov elvtárs bizalmas beszédét...[17] A Nagy Imre–ügy anyagát is odaadjuk magának, ismerje meg. Ha aztán tisztán lát, összehozzuk magát a Politikai Bizottság tagjaival... Addig is: ajánlom magának, menjen be a Kútvölgyi kórházba, és vizsgáltassa meg magát. Ha akar, szanatóriumba is mehet. Erősödjék fel.

— Köszönöm, Rákosi elvtárs: van énnekem egy nagyon jó szanatóriumom és egészségügyi személyzetem: a családom... az otthonom. Ők meggyógyítanak!

— Nincs szüksége valamire... pénzre vagy egyébre?

Nézem őt: Istenem, milyen egy kalandor! — Köszönöm, kaptam pénzt. Szeretném közölni magával: ha valamire szükségem lenne, csak a párthoz fordulnék. Máshová nem fordulhatok!

— Helyes. — Mosolyog. Ajánlja, hogy néhány nap múlva menjek a Párttörténeti Intézetbe, az lesz számomra a legjobb hely. Majd értesíti őket... ott teljesítik minden kívánságomat.

Hosszúra nyúlt ez a beszélgetés, de a légköre mindvégig rideg maradt. Felálltunk. Kezet fogtunk.

— Viszontlátásra Marosán elvtárs! Üdvözlöm a családját. Külön is, a feleségét...

Öreg ripacs, tudtál-e valaha az életben őszinte lenni?...

Kiléptem a szobából. A fiatalember, aki ide kísért, szolgálatkészen jött mellettem. Tegnap, amikor a börtönből hazafuvarozott, még ő sem tudta, hogy 24 óra múlva Rákosihoz visz engem.

Annak örültem, hogy Rákosinak, amennyire, de megmondtam a magamét. Az viszont szomorított, hogy Rákosi hazugságai, bár megfakultak, változatlanul hazugságok. Ha az országban nem olyan a helyzet, mint amilyen, s ha nincs XX. kongresszus, Rákosi nem engedett volna ki a

börtönből! Érdekes, hogy most ismét fontos lettem a számára. De hogy konkrétan mit is akar tőlem, még titok...

A fiatalember felajánlotta, hogy kocsin hazavisz, de én egyedül akartam maradni és elküldtem őt. Kisétáltam a Duna–partra és leültem a lépcsőre, néztem a vizet, a szép budai hegyoldalt és arra gondoltam: hát ettől az embertől rettegett az egész ország? Öreg, megtört, beteg ember...

Az idő délutánba hajlik, de én csak ülök a Duna–parti lépcsőn és azon gondolkodom, vajon mi elé nézek?...

Új élet kezdődik számomra, abban biztos vagyok. De hogy miféle élet lesz az, még titok — azt majd a jövő mutatja meg...

Felötlött bennem, hogy vajon betör-e az élet és ez az egész földrengésszerű változás a pártközpont falai közé és Rákosi változatlan szentélyébe?! Vajon mekkora lehet a szakadék a magasan trónoló vezetés — értve ezen a Politikai Bizottságot — és az ország népe között?!

Felzaklatott a múltra való emlékezés, éppúgy, mint a jelen. Amikor kissé megnyugodtam, elindultam hazafelé. A villamoson sokan megismertek, ki örömmel köszönt, ki döbbenten nézett őszülő hajamra, vagy bosszankodással fordította el a fejét. Az ablaknál ültem és bámultam a Váci úti házakat, a gyárépületeket és a tavaszi forró napsütésben dolguk után menő embereket, asszonyokat és a játszadozó gyerekeket. Órák óta emésztettem a Rákositól hallottakat, s próbáltam képet formálni a jelenről. Nehezen ment. Olyan keveset tudtam még az elmúlt hat évről, hogy szinte légüres térben éreztem magam.

Megérkezésemkor feleségem aggódva fordult felém, a többiek kíváncsian néztek. Tudták, hol voltam, de hogy kinél, azt reméltem, nem sejtik. Nem akartam beszélni semmiről. Hiába tértem azonban ki a kérdések elől, faggatni kezdtek. Különösen Magda.

— Hát azt hiszed, sógor, hogy nem erről beszél a város? Nincs már titok.

Jolán lép közbe. — Hagyjátok békén. Alig jött meg.

Végre kipréselik belőlem, hol voltam.

— Ugye mondtam — kiált fel Magda —, hogy Rákosihoz viszik.

Szerencse, hogy a gyerekek kint játszanak és mi a verandán beszélgetünk. Feleségem mellettem ül és aggódva néz rám.

— Most mi lesz? — kérdi Jolán villogó szemmel.

— Mi lesz, mi lesz — szól közbe Guszti — várjatok, majd meglátjuk.

Árpád az orra alatt dörmögi: — Nem kell idegeskedni.

Késő délután Andor ront be, nevető, cigányképű, vagány harcos. Megáll előttem.

— Igaz, sógor?

Kissé feszélyezve érzem magam. Hallgatok. Andor csak annyit mond:

— Nézd pajtás, a belvárosban, a kávéházban, presszóban mindent tudnak, és órák alatt széjjelfut a városban a hír.

A család, amelyben éltem, szeretettel, gyöngédséggel ölelt körül, ápolt, erősített melegével. A nyüzsgés és a lárma, ami most hirtelen körülvett, néha terhemre volt. Olykor kifakadtam. Ilyenkor riadtan néztek rám és mindenki elhallgatott. Nekem mindent szabad és nálam semmin se csodálkoznak.

Rózsika, aki gyakran jár hozzánk, a leghamarabb veszi észre, hogy nem jó, nem egészséges ez az átmenet nélküli élet. Azt javasolja, hogy jobb lenne, ha kimennék Szentendrére vagy három hétre, ahol minden megvan egy magamfajta börtönből jött ember számára. Természet, tavasz, napfény, levegő, séták a domboldalon vagy a patakparton, a gyümölcsöskertben. Nemcsak csend és nyugalom, hanem friss zöldség, friss fehér húsú csirke és tojás is van. Rózsi anyáskodik felettem, mint mindig.

— Megbolondítjátok ezt az embert, már azt sem tudja, fiú-e vagy lány.

Magda zsörtölődik, azt hiszem, inkább féltékeny kissé. — Ne beszélj így, Rózsi, hiszen vigyázunk rá. Miért akarod elvinni?

Rózsi hajthatatlan, mégis ő a családfő, de Magda harcol. — Nem jó most elszakítani Gyurit a családjától, a gyerekektől. Árpád és Guszti azonban értik Rózsit. Koncentrációs táborból jöttek haza.

Szép és emberi család ez. Most szinte veszekednek értem szeretetből és ragaszkodásból. Régi munkáscsalád, zömében vasasok, sokat látott emberek. Itt van Andor, aki a 402-es hírhedt büntetőszázadból csodával határos módon tért vissza. Szeretem ezt a családot, sokat köszönhetek nekik. Azt, hogy a feleségem a gyerekekkel átvészelte a nehéz időket, amikor letartóztattak. Andor, Guszti és Árpád soha nem tettek szemrehányást azért, mert miattam elvesztették vezető állásukat. Zokszó nélkül visszamentek a munkapadhoz. Testvérre, sógorra egyaránt bajt hoztam. Ez a család most egyet tart fontosnak és erre koncentrálnak mindent: hogy lelkileg és fizikailag rendbejöjjek.

Este a feleségemmel sétálni megyünk. Vele újból megbeszélek mindent.

— Nézd — mondja — igaza van Rózsinak. A legokosabb, ha kimégy Szentendrére, mert átjáróház leszünk és lerohannak az emberek.

Ebben maradunk.

Szinte hihetetlen, másfél nap telt el azóta, hogy szabad ember vagyok.

Másnap délelőtt felkerestem dr. Gottsegen barátomat és orvosomat a Szent István kórházban. Alaposan kivizsgáltak. Azután leültem a szobájában.

— Hát először is beszéljünk rólad — kezdte. Alapjában véve egészséges vagy. Szerencsésen megúsztad. A fagyások elmúlnak, de számolj vele, hogy évek múlva visszatérnek. Neked most sok levegőre, napfényre, pihenésre,

csendre és amennyire lehet, jó táplálkozásra van szükséged. A börtön után ez a legjobb orvosság.

A család javaslatát helyesli, évek óta ismeri a család minden tagját.

— Mi a szándékod a jövőt illetően? — kérdezi. Szeretném, ha egy ideig távol tartanád magadat mindentől.

Nevetve válaszolom: — Csak egy tervem van. Ha rendbejövök és túl leszek a tárgyaláson, elhelyezkedem, dolgozni fogok.

— Azt okosan teszed. Szeretnélek még figyelmeztetni Böske egészségi állapotára. Nagyon kell rá vigyázni. Ha lehet, teljesen ki kell kapcsolni mindenből..

Már jóval elmúlt dél, amikor elváltunk egymástól.

Hazafelé néhány könyvet vásároltam és az SzKP XX. kongresszusának jegyzőkönyvét. Könyvekkel felszerelve érkeztem Szentendrére, ahol együtt volt az egész család. Néhányan közülük este visszamentek Pestre, én ott maradtam. Hárman vigyáznak rám: Rózsi, a férje, Filkó — ahogy a család becézi — és Éva.

Másnap reggel arra ébredtem, hogy csak Rózsi van otthon. Éva Pesten dolgozik. Filkó a malomban tevékenykedik. Bőséges reggeli után Rózsika kitelepített a kertbe. Olvasni kezdtem és a kép lassan kirajzolódott előttem. Az SzKP XX. kongresszusának jegyzőkönyvébe mélyedtem. Sokat reméltem ettől és nem is csalódtam. Izgalommal olvastam, annál is inkább, mert a börtönben hasonló gondolatok foglalkoztattak. Nemegyszer tettem fel szörnyű magányomban azt a kézenfekvő kérdést: demokratikus-e a kommunista párt elvileg, politikailag, de különösen szervezeti felépítését tekintve. Arra a megállapításra jutottam, hogy amíg a harc a hatalomért folyt, 1945–től 1948 végéig, ez volt a fő jellemzője, de a hatalom birtokában, számomra érthetetlen módon, antidemokratikus önkény jött létre. Ez fentről lefelé érvényesült. Úrrá lett a félelem, a rettegés, törvénytelenség terpeszkedett el a mindennapokon. A Rákosi–kultusz kezdettől fogva létezett. Néha egészen durva módon nyilvánult meg. Rákosi személyének éltetése sokszor megelőzte a pártét. Hogy ez a személyi kultusz antimarxista, azt mindenki tudta. Szóbeszéd tárgyát képezte, de komolyan nem néztek vele szembe. A vak pártfegyelemre való hivatkozással Rákosiéknak — nézetem szerint — sikerült az összes párt és állami szerveket az önkényre alkalmassá tenni. Hiszen maga a Központi Vezetőség, a kongresszus után a legfontosabb kollektív vezető szerv, amelynek nevében történt minden, teljesen formálissá vált, mert gyáva végrehajtója volt mindannak, amit Rákosiék előterjesztettek.

Eszembe jutott, hogy én annak idején a Rajk–ügy kezdetén kifogást emeltem Rákosinál amiatt, hogy a Központi Vezetőség miért nem nyil-

vános ülésen, Rajk jelenlétében tárgyalja ezt a „leleplezést", hiszen a párt és az ország szempontjából politikailag ennek lett volna értelme. És most ennek a testületnek — Rákosit is beleértve — szembe kell néznie egy rehabilitációval.

A XX. kongresszus jegyzőkönyve ezt világossá tette. Most tehát meghirdetik a személyi kultusz elleni harcot és a törvényesség helyreállítását, védelmét. Nem elég azonban a rehabilitálás, a bocsánatkérés, ennél több kell: lenini normák, demokratizálás, kollektív vezetés. A továbbhaladás egyedüli lehetséges útja a XX. kongresszus programjának végiggondolása, és ennek megfelelő cselekvési program itthon is.

Később Rákositól megkaptam Hruscsov titkos beszédét. Mélyen megrázott és ezért különböző elméleti és politikai kérdésekkel kezdtem foglalkozni. 1956-ban Hruscsov beszédét az egész világ vitatta, tárgyalta. Hogy esetleg mit ártott, az teljes valóságában még nem volt felmérhető, de hogy mit hozhat a XX. kongresszus néhány jelentős elvi megállapítása, az előttem világos volt.

Eljutottunk oda, hogy lehetségesnek és szükségesnek tartják a szocializmusnak demokratikus úton való megvalósítását, különösen azokban az országokban, amelyeknek mély demokratikus hagyományai vannak. Ez azért volt érdekes, mert a magyar fejlődés 1945–48-ig ezt a demokratikus utat példázta.

Ami meglepett és sokat foglalkoztatott, a békés egymás mellett élés elvi és politikai vonalának rögzítése volt. Lehetséges a tőkés és a szocialista világ békés egymás mellett élése? Minden jel arra mutat, hogy igen.

A letartóztatásom előtti időben olyan felfokozott háborús hisztéria uralkodott, hogy meggyőződésem volt: a háború kitörése csak idő kérdése. Micsoda erőknek kellett itt érvényesülniök az elmúlt hat év alatt, hogy ez nem következett be! Volt még egy jelentős kérdés, ami engem különösen érintett: a szociáldemokrata és más haladó pártokhoz való új viszony.

Amitől a börtönben féltem, az most realitás lett. A szociáldemokratákkal történt szörnyű gyalázat a tőkés országok kommunista pártjait alkalmatlanná tette a munkásegységfront létrehozására. Kézenfekvő, hogy nem akadt és nem fog akadni nyugati szocáldemokrata párt, amely hajlandó lenne ugyanazt az utat megtenni, amit mi. Maga az ellenség sem tudott volna ilyen zseniális kártevést, rombolást előidézni. A XX. kongresszus óta még Olaszországban is szétesett a két párt közötti együttműködés. Igen sajnáltam Nennit.[18] Becsapottnak érezheti magát és kiábrándult lehet.

Világviszonylatban csak egyben reménykedhettem, hogy az SzKP XX., történelmi kongresszusa egy új korszakot nyit és talán egy évtized múlva csökken majd a katasztrófa okozta bizalmatlanság és félelem. Most már úgy

véltem, értem, hogy Rákosi miért csak most engedett ki, holott 1953-ban, majd mégegyszer azután is levélben fordultam hozzá. És az is most vált világossá,hogy miért én voltam az egyetlen, akivel kijövetele után 24 órával találkozni akart. Kissé keserű lett a szám. Engem nem Rákosi, hanem a XX. kongreszus szabadított ki a börtönből. S ha így van, Rákosi fogcsikorgatva nyitotta meg a börtönök kapuit, s újabb praktikákkal kívánja biztosítani hatalmon maradását. Fájdalmasan érintett, hogy 1954-ben már kezdték a jogtalanul bebörtönözötteket kiengedni, és én még börtönben voltam. Közben Nagy Imre is volt miniszterelnök és engem mégis a fasisztákkal együtt engedtek ki. Mélyen sértett és bántott az is, hogy Kéthly Annát már 1954-ben kiengedték, engem csak két évvel később.

A XX. kongresszus jegyzőkönyve után elolvastam az MDP II. és III. kongresszusáról szóló jegyzőkönyvet is. Néhány nap elég volt, hogy kialakuljon bennem a kép. Esténként erről beszélgetünk négyen. Éva, aki a politikai élet kisebb rezdüléseire is fogékonnyá vált, a legképtelenebb híreket hordja haza Pestről. Rózsi sokszor veszekszik vele, s próbálja bagatellizálni a hallottakat.

— Ne hallgasson rá Gyuri, maga csak pihenjen.

De azért izgat, amit Éva mond, és arra a meggyőződésre jutok, hogy sok emberrel kell beszélnem. Néha késő délután nekivágok a domboldalnak, jön velem Éva is és duruzsolja a fülembe: — Rákosinak mennie kell a párt élérő és Nagy Imrének kell jönnie.

Megállok, ránézek erre a harcias amazonra.

— Ez a te véleményed? — kérdem Évától.

— Nem, ez a párttagok és az ország véleménye.

— Nem, ezt nem hiszem el.

Éva az utca hangját hozza, amit figyelembe kell venni, de az utca mégsem a párt. Feltűnt, hogy ezekben a napokban senkivel nem találkoztam, aki védte volna Rákosit. S ha én megpróbáltam, úgy néztek rám, mint egy őrültre. Voltak olyanok is, akik azt terjesztették rólam, hogy bediliztem — védem ezt a hóhért. Nem a védelemről volt szó, hanem arról, hogyha ezt a nagy követ fent a hegytetőn megmozdítják, sok mindent és mindenkit maga alá temetne. Nyugtalanul kérdeztem — ki jön utána?

Pihenésemet egy idézés szakította félbe. A Fő utcából kaptam, Takács őrnagy írta alá. Megkezdődött a fellebbviteli tárgyalás előkészítése.

Készültem bejönni Újpestre, amikor Filkó sógorom azzal állt elém, hogy Réh, volt államvédelmi tiszt szeretne velem beszélni. Réh és Filkó jóbarátok voltak és Réh volt az az ávós tiszt, aki a feleségemet a gyerekekkel a Szabolcs megyei kitelepítési helyről Törökszentmiklósra vitte. Réhvel egy egész délelőtt beszélgettem, kezdetben bizalmatlanul, később

oldottabb hangulatban. Réh sok mindent elmondott. Kijelentette például, hogy nagy hiba volt velem így elbánni, ezt sokan nem értették, most még kevésbé. Az volt a véleménye, hogy rehabilitálni fognak. Felajánlotta segítségét. Keserűen jegyezte meg, hogy őket, a végrehajtókat kitették a pártból, de az igazi felelősöknek nem történt bajuk.

Sokáig hallgattam és azt feleltem neki — nem érdekel, hogy szükség van-e rám. Nem vágyom vissza. Dolgozni akarok, a családnak élni. Sokkal vagyok adós nekik.

Én mint kommunista jöttem ki a börtönből és engem senki és semmi nem fog elsodorni. Mindenért én vagyok felelős. Miért adtam annyi bizalmat, hitet, barátságot olyanoknak, akik erre méltatlanok voltak. Politikus voltam, ismertem a dolgokat. Bár ennyi gazságot nem tételeztem fel.

— De gondolja meg — próbált rábeszélni —, igen nagy bajban van a párt és az ország. Jó az, hogy maguk most egymást marják?

— Köszönöm, hogy figyelmeztetett. Vigyázni fogok magamra.

Ebben a zűrzavarban egy derűs, optimista ember keresett meg. Eskulits József, a volt személyi titkárom. Kölcsönösen elmondtunk egymásnak mindent. Eskulits két dologtól félt: — Meglazult a pártfegyelem, az ország ingadozó és bizonytalan. Most, hogy engedik ki a börtönből a rabokat, ömlik a benzin az elkeseredés tüzére.

Amikor kikísértem a HÉV–hez, megkérdezte, mit fogok csinálni. Neki is csak azt mondtam, amit Réhnek.

— Marosán elvtárs, szeretnék magával dolgozni mégegyszer, bárhová megy, számoljon velem.

— A pékségbe megyek, Eskulits.

Nagy szemével nézett rám. — Maga tréfál.

— Nem, elég volt.

— Nem hiszem, nem azért engedték ki, hogy a pékségbe menjen dolgozni. A városban már beszélik, hogy újból miniszter lesz, könnyűipari vagy élelmiszeripari. Magával megyek.

— Köszönöm a bizalmat, de hagyjuk ezt.

Elválásunk előtt még megköszöntem, hogy néha meglátogatta a családot.

Alighogy elváltunk, késő délután Révész Feri és Szurdi István keresett fel. Az ő megjelenésük csak erősítette, amit Éva, Eskulits és Réh mondtak. A Révésszel és Szurdival való beszélgetés nyugtalanító volt. Elmondták, hogy önálló szociáldemokrata párt létrejöttéről beszélnek a városban. Nekik is félreérthetetlenül leszögeztem: kommnista vagyok. Ezt mindenkor vegyék számításba. Engem senki, sehova ne kombináljon. Rólam, nélkülem ezután nem dönthetnek. Mindaz, ami velem történt, senkit nem jogosít fel arra,

hogy szembeforduljon a munkásegységgel és a párttal. Nem lehet, nem szabad visszafelé lépni.

Révész a Tudományos Akadémián dolgozott, a korábbihoz képest szerény beosztásban, Szurdi a könnyűiparban volt vezető állásban. Az egyesüléskor mindketten a KV tagjai lettek és az apparátusba kerültek, ahonnan később gyalázatos körülmények között távolították el őket. Mindkettőben volt sérelem és ezért hangsúlyoztam, hogy én nem fogok politikai tőkét kovácsolni a sérelmeimből. Bosszút állni nem politikai koncepció.

Hosszan beszélgettünk, de inkább Szurdi volt a hangadó. Többször hangsúlyozta — rád most nagy szükség lesz. Neked gondolni kell ránk.

— Nem akarok közéleti ember lenni.

— Az nem rajtad múlik — felelte Szurdi.

— Tévedsz, most minden rajtam múlik.

Szurdi tovább erősködött. Megálltam és megkérdeztem: — Mondd Pista, ítéltek téged már halálra?

— Nem — szólt riadtan.

— Mert engem igen.

Mindketten döbbenten kérdezték: — Te halálra voltál ítélve?

Révész idegesen cigarettázva morogta — gyalázat.

— Hát azért mondom, hogy mi lesz velem, azt én döntöm el.

Elkísértem őket az állomásig, hazafelé arra gondoltam, hogy az első fecskék megjelentek. Kit mi vezet, majd kiderül. Most magamban igazat adok a feleségemnek, aki szeretné, ha minél hamarabb beszélnék Justusszal és Schifferrel is.

Másnap véget vetettem a pihenésnek és bejöttem Újpestre. Estefelé elmentünk a feleségemmel sétálni, kettőnk és a család dolgáról beszélgetni. Muszáj elmenni hazulról, mert alig tudunk kettesben maradni. Elmondtam neki, hogy amíg a tárgyalás meg nem lesz, nem érdemes nagyobb kombinációkba merülni. A tárgyalás után pedig nem félek az elhelyezkedéstől. Dolgozni fogok. Egy rövid időre még van pénzünk, ezalatt még alaposabban szeretnék tájékozódni.

22. Rehabilitálás és helyzetfelmérés — miközben Rákosi többször magához hívat

Megkezdődött ügyem felülvizsgálata. A Fő utcába menet útba ejtettem Gottsegen barátomat. Több mint két hét telt el azóta, hogy utoljára megvizsgált. Meg volt elégedve javuló kondíciómmal, és többször elismételte — szerencsésen megúsztad. Gottsegen kiegyensúlyozott, józan gondolkodású ember, régi párttag. Azt másoktól tudtam meg nemrég, hogy velem való barátsága miatt nem nevezték ki egyetemi tanárnak.

— Amíg távol voltál, sokat beszéltek rólad a városban. Igaz, hogy felkerested Rákosit?

Elmeséltem neki a nem általam szorgalmazott találkozást.

— Hát igen, veled számolnak. Mihez akarsz most egyáltalán kezdeni, mit akarsz csinálni?

— Mindenekelőtt a rehabilitációs tárgyalás végét kell megvárnom. Majd utána eldöntöm, hogyan tovább. Mindenesetre azt még odabent megfogadtam, hogy nem vállalok többé közéleti szerepet.

— Ha ez csak rajtad múlna, a történtek után el is hinném.

— Végső soron ez most már elsősorban rajtam múlik.

— Csakhogy sok a baj, és kevesen vannak, akik még rendbehozhatnák a dolgokat. Jól gondold meg, mit vállalsz, nehogy megint gesztenye–kikaparónak használjanak.

Utolsó szavain töprengve indultam el Budára, a Fő utcai fogház felé. A megjelölt irodába lépve azzal az őrnaggyal találtam szembe magam, aki 1954–55–ben néhányszor kihallgatott. Mindketten zavarban voltunk.

Takács közölte velem: utasítást kapott, hogy gyorsan zárja le az ügyet. A kihallgatás inkább beszélgetés volt. A kérdésekre kellő választ adhattam, és ez megnyugtató volt. Hetenként kétszer–háromszor órákon keresztül folyt a

felülvizsgálat, amely hol izgalmas, hol tanulságos volt. Az volt a benyomáson, hogy tényleg az igazságot akarják tudni.

Azzal az eltökélt szándékkal ültem le, hogy tartani fogom magam az igazsághoz és nem érdekel senki és semmi. Volt már elég keserű tapasztalatom az emberekről. Magamat sem kíméltem, ha az igazság ezt megkívánta. Ügyem világos és tiszta volt. Én nem tartottam mindenkit ártatlannak, aki bent volt. Mivel számomra nem volt döntő kérdés a rehabilitáció, és csak a családért, a gyerekekért tettem, megengedhettem magamnak, hogy minden vád és rágalom tisztázását követeljem.

A felszabadulás után három név volt felírva egy lobogóra — Sztálin, Tito, Rákosi. Miért váltam én 1949-ben vagy 1950-ben jugoszláv kémmé sokadmagammal? Azért voltam angol kém, mert Healyvel tárgyaltam? A beszélgetések alkalmával percek alatt omlottak össze a vádak.

Felmerült még egy új vád is, amely nemcsak gyanús, hanem aljas is volt. Gombosi és Vajda azt vallotta, hogy 50 ezer svájci frankot az én utasításomra vittek ki Svájcba. Két mondat, és ez a vád is összeomlott.

— Miért ötvenezret, mit lehet ennyivel kezdeni? De ne tréfáljunk, ezt a vádat 1950-ben meg sem említették.

Takács és az ügyész megkérdezi: — Miért vallották ezt?

— Mert azt hitték, hogy felakasztottak.

A szociáldemokraták sok mindennel vádoltak. Azzal, hogy elárultam a pártot, kiszolgáltattam a kommunistáknak, azzal is, hogy szovjet bérenc vagyok. De anyagiak tekintetében még ellenségeim sem mertek megvádolni.

A felülvizsgálat hetekig tartott, közben sokan megkörnyékeztek. Velem akarták megsüttetni a pecsenyéjüket. Voltak jobboldali szociáldemokraták, akik együtt szabadultak a baloldaliakkal, akik azt mondták a jobboldaliaknak: most együtt megyünk ki, de ti ide még visszajöttök.

Hiába zárták le az ügyet, a tárgyalást nem akarták kitűzni, de én nem hagytam békét senkinek. Végre júniusra kitűzték. Domokos, a Legfelsőbb Bíróság elnöke vezette. Vádlott-társaimmal csak a tárgyaláson találkoztam. Ki közömbös, ki haragos volt velem szemben. Minden jel szerint azért volt így, mert Rákosi csak engem hívott magához. Gyanússá váltam a szemükben, de talán szerepet játszott a féltékenység is.

A Legfelsőbb Bíróság Duna-parti épületében volt a tárgyalás. Újból együtt voltunk, mint 1950-ben. Szakasits, Vajda, Horváth, Szalai, Gombosi, Ignotus, Dobos és Marosán. A tárgyalás két tanácsi bírája ismerős volt. Nyers Rezső, volt szociáldemokrata, most központi vezetőségi tag és a SZÖVOSZ alelnöke. A másik a DISZ főtitkára volt, amikor letartóztattak.[19]

A tárgyalás bővelkedett izgalmakban, néha drámai jelenetekben. Felvonultak itt a Horthy–rendőrség, a Belügyminisztérium magasrangú vezetői, egy volt magyar Horthy tábornok, aki később újságíróskodott. Ezek 1950–ben már tanúskodtak Szakasits ellen, de akkor ők is rabok voltak. Most mindenki szabadlábon van, sőt ezek a Horthy főrendőrök előbb kerültek szabadlábra, mint mi. Szakasits ellen most is az merült fel: rendőrbesúgó volt-e. Szégyenteljes módon készültek a vádiratok, s nem kevésbé szégyenteljes volt, ahogy a terhelő tanúk bizonyítani akartak. Kommunisták oda süllyedjenek, hogy a valamikori hóhért és pribéket vegyék igénybe; ez minden rémregényt és politikai gazságot felülmúl! De felvonultak az ÁVH mindenre kapható kalandorai is. Vezérük, Péter Gábor ül, ők sincsenek már az államvédelem szolgálatában, de jól helyezkedtek el.

Volt dolga Domokos elnöknek, aki kemény kézzel, igazságosan, apró részletekben tisztázott minden vádat és színvonalas tárgyalást biztosított. Igyekeztem végig higgadt és nyugodt maradni.

Személyemmel kapcsolatban két érdekes és jellemző tanúvallomás hangzott el. Az első Szendié volt. Amikor belépett a terembe, torz arcának láttára mindenki felmorajlott, különösen azok, akiket „kezelt". Nyugodt maradtam, pedig velem több mint két hónapig kínlódott. Nehéz esete voltam, de nem voltunk partnerek. Ő maradt alul. Elmondotta, hogy megkínoztak, ő maga is. Elismerte, hogy a családomat is be akarta hozatni. Ez nálunk szokás volt — mondotta.

Szendi semmi jelét nem mutatta a megbánásnak. Velem kapcsolatosan megjegyezte: „Marosán vallomását úgy továbbítottam, hogy kézzel írt levelet mellékeltem a párt felső vezetéséhez." Nem mondja, hogy Rákosihoz. A levélben jelezte, hogy vigyázni kell, mert a Marosán vallomása nem igaz.

A második rám vonatkozó vallomás Faludi őrnagyé volt. Engem nem „kezelt", a többieket annál inkább. A vallomások szerint vallatási módszerét a szadista jelző sem tudja eléggé visszaadni. Elismeri, hogy megkínzott embereket, mert — Marosán kivételével — éppen úgy ellenségnek és árulóknak tartotta őket, mint a párt- és ÁVH–vezetők.

— Marosánt miért nem tartotta ellenségnek? — kérdezett közbe az elnök.

— Marosánt régről ismertük, letartóztatása a testületen belül is megdöbbenést váltott ki. Többen is fenntartással fogadtuk a rá vonatkozó vádakat.

A legdrámaibb jelenetre akkor került sor, amikor Faludit Szalai Sándorral szembesítették. Mindketten jómódú zsidó értelmiségi családból származtak, egyaránt antifasisztán voltak, mindketten túlélték a világháborút, hogy azután egyikük a másik kínzójává váljon. Ördögi mechanizmus. Rákosi

maga választotta ki Péter Gábort, ő pedig a neki megfelelő hóhérlegényeket. Azután Péter Gábor is az „imperialisták bérencévé" lett, egykori beosztottjai pedig vallatói és őrzői...

Ügyemben végül is csak egy tisztázandó kérdés maradt: az ötvenezer svájci frank. Itt is szembesítésre került sor, s újra határozottan visszautasítottam a vádat.

Ez a nap sem volt sokkal könnyebb, mint a Szendi „kezelésében" eltöltött kegyetlen éjszakák. Elhangzott az ügyész vádbeszéde, majd a védők következtek, s végül — az utolsó szó jogán — a vádlottak.

Noha az ügyész bűncselekmény hiányában az összes vádat elejtette, a többiekhez hasonlóan én is éltem az utolsó szó jogával. A bíróság előtt röviden újra számot adtam életemről. Domokos elnök és Nyers Rezső felé fordulva beszéltem, hogy — erre számítottam — közvetítsék tovább az általam mondottakat. Nincs okom szégyellni sem az életemet, sem a harcomat. Szégyelljék magukat — ha egyáltalán tudják — azok, akik ezt a gyalázatot végigcsinálták. Nincs bennem bosszú, inkább sajnálkozás, hogy ide jutottak a dolgok. Nem tudom befejezni. Indulat és visszanyelt könnyek fojtogatják a torkomat.

Amikor mindenki elmondta utolsó szavát, a bíróság visszavonult ítélethozatalra, mi pedig kimentünk a folyosóra, de nagyon tartózkodóak voltunk, nem beszéltünk egymással. Azt hiszem, hogy itt most szétjelesik minden, becsület, emberség, barátság. Szalai Sándor vesz csak magának bátorságot a közeledésre az ítélet kimondása előtt. — Miért tettél rám terhelő vallomást? Most szabadlábon vagy, nem kényszerít senki. Vond legalább vissza.

— Nem vonok vissza semmit. Kémnél is rosszabbnak tartalak. Őrültnek, aki sok ember megkínoztatásáért felelős.

— Akkor én soha többé nem állhatok szóba veled.

— Ez helyes. Ajánlom is ezt neked.

Utána Ignotus Pali lép hozzám, akit én tisztelek és akinek elmondom Szalai egész tevékenységét.

— Mindegy — mondja —, most meg kell bocsátani, együtt szenvedtünk.

A végén Horváth Zoltán jön oda hozzám. — Nem értek egyet azzal, amit Szalairól mondtál, de megértelek és sajnállak.

— Nézd Zoltán, sok ember maga állította ki a káderlapját azzal, hogyan viselkedett a meghurcoltatások idején. Ez hiteles bizonyítvány az emberek karakteréről. Mindig vigyáztam a becsületemre, az emberségemre és különösen arra, hogy ez a szocialista mozgalomban is érvényesüljön.

Sétálunk, cigarettázunk. Végre behívnak bennünket. Domokos kihirdeti az ítéletet. Valamennyiünket felmentettek és kimondták, hogy az első bíróság

hamis ítéletét hazug vádjaival, irataival el kell égetni. Csak a Legfelső Bíróság 1956-os júniusi iratai maradhatnak meg.

Domokos közel egyórás összefoglalójában jogi, politikai, morális tanulságát adja az ügynek. Amíg hallgatom, arra gondolok, hogy kilépve innen új életet kezdek. Ebből a házból úgy megyek ki, hogy lesznek emberek, akikkel hiába kötött össze egy élet, szóba sem fogunk állni többé. Csak egy ember viselkedése fájt igazán, Szakasits é, aki elment mellettem.

Kiléptem a Duna-parti palotából és gyalog sétáltam át a Tudományos Akadémiára, hogy elújságoljam Révész Ferinek mindazt, ami történt. Feri igen örült, — ahogy mondta: „A ti felmentésetekben a mi felmentésünk is benne van."

Mielőtt nekivágtam volna, hogy felmérjem az ország politikai helyzetét és benne természetesen magát a pártot is, a családban került sor egy hosszabb beszélgetésre.

A sógorok elmondták, hogy a régi munkásosztály, amelyre valamikor építettek, igen felhígult. Vidékről sokan áramlottak az ipar felé. Otthagyták a falut, de magukkal hozták erkölcseiket, szemléletüket. Különösen az elégedetlenséget.

A gyári munkásokat a párt még úgy, ahogy a kezében tartja, de hogy meddig, azt nem lehet kiszámítani. Az asszonyok szerint — a szomszédokban is ismernek ilyeneket — igen sokan alig öt-hatszáz forintot keresnek. A feleségemnek sincs több. Hogy ebből nem lehet megélni, az nem kétséges. Ez attól igazán politikai feszültségforrás, hogy ismeretes a felső szintű párt és állami vezetők luxuskörülmények között zajló élete, és ők jól őrzött villáikba zárkózva mind kevésbé látszanak tudomást venni a dolgozók tömegeinek helyzetéről. Ez igen veszélyes szakadást tükröz a párt és a dolgozók, a vezetés és a nép között. Széltében-hosszában beszélnek is róla.

A férfiak megemlítik az 1953-as berlini eseményeket, amelyet fegyverrel kellett leverni.[20] Még szerencse, hogy a szovjet hadsereg jelen volt. Erről semmit nem hallottam eddig.

Árpád keserűen ecseteli a szakszervezet helyzetét és szerepét. Nincs semmi tekintélye és gyenge. Kétmillió ember, ez a felnőtt dolgozó lakosság zöme.

Beszámolnak Rákosi egri beszédéről[21], amelyben úgy emlékezett meg Rajkról, mint elvtársról — felszakította a zsilipeket. Az emberek nem felejtették el, hogy mit mondott a Rajk-ügyről 1949-ben.

Elképedve hallgatom, amit mesélnek. A férfiak egyöntetűen azt állítják, hogy ha a párt most gyorsan cselekedne, még lehetne segíteni. De ezen a téren is súlyos bajok vannak. Itt van a XX. kongresszus. Rákosi azt állítja,

hogy őt igazolták az események, de ugyanezt állítják a Nagy Imrével kapcsolatban állók is.

Sok szó esik a Petőfi körről is, amely a DISZ égisze alatt rendez nagy vitákat.[22]

— Tudod, kik a leghangosabbak? — mondja nekem Andor. — Azok, akik eddig mindig túllicitáltak, a személyi kultuszt éppúgy, mint a törvénytelenséget.

Guszti kijelenti, hogy Rákosi körülvétette magát fiatal és tapasztalatlan emberekkel, miközben a régi, tapasztalt káderek jelentős részét vagy félreállították, vagy bebörtönözték.

Erre én is felfigyeltem. Néhány embert ismertem. Nem értettem, hogyan lehetett Hegedűs András miniszterelnök, Mekis József, Hidas István, Szalai Béla politikai bizottsági tag, Piros László belügyminiszter, Bata István honvédelmi miniszter. A kulcspozíciókat nem látom tapasztalt emberek kezében. Hol vannak a régiek? Úgy rémlik, hogy csak Apró, Gerő és Rákosi maradt a csúcson a régiek közül. Vajon tudják-e ezek, hogy mi történik kényelmes dolgozószobáikon kívül, hogyan, élnek és gondolkodnak a munkások?

Érdekes dolgon mértem le a helyzetet. A kenyéren. Rossz, vacak kenyeret eszik az ország, elképesztő hírek vannak. Nincs elég liszt. Már takarmánybúzából, lisztből sütnek kenyeret. Olasz és francia lisztről mesélnek, amely olyan, mint a gipsz vagy a púder. Magyarországon a kenyér nemcsak közszükségleti cikk, hanem tárgyiasult politika is. Nagy a drágaság, a közellátás pedig rossz. Hogy néz ezzel szembe a párt? Az ország levegőjét, politikai hangulatát a cinizmus, az elképesztő hírek valósággal fertőzik.

A család egy, a koalíciós korszakból származó, újságnevekből összeállított, de jellemző és sokatmondó politikus viccel kedveskedik. Az egykori rikkancsokat utánozzák: „Szabad Nép a Magyar Nemzet — Színház a Demokrácia — Ludas a Matyi, itt a Ludas."

Rémesebbnél rémesebb hírek jártak körbe, mennyit és kiket végeztek ki, hogy Kistarcsa és különösen Recsk internálótáboraiban hány ezer embert és milyen borzalmas körülmények között tartottak fogva. A Pestről kitelepítettek száma óriási volt. Akasztás, internálótábor, kitelepítés — már nem suttogás, hanem nyílt beszédtéma. Sok ember él illegálisan Budapesten, akiket szabadon engedtek ugyan, de a fővárosból továbbra is kitiltották őket. Rákosi már nemcsak az értelmiség és a polgárság szemében gyűlölt és megvetett személy, hanem a munkások is mozgolódnak ellene. A nyílt szembenállás első jele volt: Litván György fiatal történelemtanár szólalt fel Rákosi ellen először a XIII. kerületi pártaktíván. Szinte ezzel egyidejűleg

hasonló jelenségek mutatkoztak egyes alapszervezetekben. A Művelt Nép Könyvkiadó pártszervezete Rákosi és Farkas leváltását követelte.

Felülvizsgálatom közben többször is bementem a Párttörténeti Intézetbe. Réti, az igazgató, régi ismerős. Igen gyűlölt személy a történész és intellektuális berkekben. A Párttörténeti Intézetben is mozgolódás van a XX. kongresszus hatására. Az intézetben ismerkedtem meg Jemnitz Jánossal, a fiatal, tehetséges történésszel, aki az európai szociáldemokrata pártokkal, az első és a második internacionáléval foglalkozik. Sokat beszélgettünk. Segítségemre volt.

Egy délelőtt megjelent a különszobában Gergely Sándor, az író. Őt is gyűlölik. Szektás, merev, gonosz embernek tartják. Rég ismerem, nincs vele komoly problémám, de a vele szemben fellépő ellenszenvet értem. Ő régi újságokat lapozgat és néha régi mozgalmi eseményekről beszélgetünk. Ha aktuális kérdést feszegetek, bezárkózik fekete szemüvege mögé. Én folyóiratokat tanulmányozok. Az elmúlt hat évet szeretném megismerni.

Az intézet dolgozói kedvesek, szolgálatkészek. Reggeltől késő délutánig olvasok, gondolkodom, beszélgetek, utána csatangolok a városban. Az utcán érzem jól magam, az emberek között. Csak estefelé döcögök haza a zsúfolt villamoson. Figyelem az eseményeket, az embereket. Hruscsov és Bulganyin Londonban vannak, ahol a képviselőházban a munkáspárti képviselők egy listát tettek le a Magyarországon még börtönben ülő volt szociáldemokratákról. Állítólag én is rajta voltam.

Még a tárgyalás előtt egyik délelőtt telefonhoz hívtak az intézetben. Rákosi jelentkezett. Az volt a megállapodás, hogy majd én keresem, de megelőzött.

Egy fél óra múlva szemben ülünk egymással. Izeg-mozog a széken, mindig van valami a kezében, vagy egy óra, vagy egy toll, vagy papírvágókés. Hirtelen csap le rám.

— Na, hogy lát bennünket?

Elmondok neki néhány dolgot. Szóvá teszem, hogy lassan megy a rehabilitáció és a tárgyalás előkészítése.

— Meg fogjuk gyorsítani. Nézze, nekünk most nagyon kell vigyázni. Ha már annyi hibát csináltunk, nem szabad elkapkodni.

Érzem, hogy erről nem szívesen beszél. Más érdekli. Mit látok, tapasztalok.

— Hallom, hogy kint volt Szentendrén. Mit beszélnek az emberek, főképp a munkások?

Kipakolok neki, kertelés nélkül. Néha idegesen hadonászik a papírvágókéssel, néha fölényesen, cinikusan felkacag — ó, ezek csak pletykák, rémhírek, ne vegye komolyan. Meglazult egy kicsit a fegyelem, de a párt

erős, egységes. Úgy látom, hogy magára hatnak a rémhírek. Nem utazna el inkább egy szanatóriumba?

— Rákosi elvtárs, amíg a tárgyalás nem lesz meg, nem megyek sehová. A rémhírek nem hatnak rám, de nem tudok megszabadulni attól a ténytől, hogy nagy különbség van a maga nyugalma és a kinti élet valósága között. Nem tudom, hogy maga milyen jelentéseket kap, reálisakat és igazakat-e? Néha úgy érzem, hogy maga és a vezetés nem tudja, hogy mi van kint.

Rákosi idegesen félbeszakít. — Úgy látom, hogy magát kezdik befolyásolni és rossz irányba húzni. Ez persze mással is előfordult már, aki a börtönből jött ki. Nem rosszak az idegei?

Elnevetem magam. — Én egészséges vagyok, remélem, az is maradok. De félek és féltem a pártot.

Zavartan feleli: — Hát igen, most ugrálnak egy kicsit, élvezik a szabadságot, de majd rendet teremtünk. A jobboldali veszély a fő veszély, ezt kell széjjelzúzni. Adok magának anyagokat. Holnap jöjjön be, olvassa el őket, Hruscsov beszédét és Nagy Imre egész ügyét.

Mielőtt elválok tőle, szóvá teszem első találkozásunkkor tett ígéretét, hogy beszélhetek a Politikai Bizottság tagjaival.

— Beszélni fog. Megszervezzük.

Megemlítem neki, hogy szeretném meglátogatni Révait.

— Hagyja őt most. Súlyos beteg.

És hosszan ecseteli nekem Révai betegségét. Felvetem Kádár nevét is. Kint sokszor találkozom a nevével.

— Őt is hagyni kell, sokat dolgozik. Magának először — mondja határozottan — a Politikai Bizottság tagjaival kell beszélni.

Beszélgetés közben hirtelen megkérdezem tőle, hogy Hruscsov és Bulganyin miért voltak Belgrádban?

A papírvágó késsel veregeti az íróasztalt és igen magabiztosan felel.

— Rendbehozom én azt, ismerem őket jól.

Állandóan visszatér arra, hogy utazzam el. — Nem akarom, hogy rossz irányba húzzák magát. És szinte szótagolva folytatja — jegyezze meg, magával a pártnak tervei vannak.

Ellenjavaslatot teszek. — Szívesebben széjjelnéznék az országban. Szeretném látni Sztálinvárost, Ajkát, Inotát, az új létesítményeket.

— Nagyszerű, erre visszatérünk és a legközelebbi alkalommal megbeszéljük. Nincs szüksége semmire? Csak szóljon bátran.

Két óráig beszélgettünk és amikor eljöttem tőle, szinte fellélegeztem a Duna-parton. Amíg sétáltam, azon gondolkoztam, hogy mit akar tőlem ez az ember.

Este már az egész család tudta, hogy nála jártam. A Rákosival való beszélgetés sok mindent megmozdított körülöttem. Félelemmel, bizonytalansággal közeledtek hozzám az emberek. Szerencsére megindultak felém a barátok is.

Az első látogatást én tettem meg két helyen: egy érdekes asszonynál és egy régi barátnál. Az egyik dr. Barát Irén volt, a másik Nádas Tibor. A Nádas családhoz régi és szívélyes kapcsolat fűzött. Sajnos, Nádas néni kijövetelemkor már halott volt. Barát Irént nem ismertem személyesen. Mindkettő úgy kezelte a feleségemet, mintha saját gyerekük lett volna. Meg akartam köszönni a soha meg nem fizethető segítséget. Meglátogattam anyámat is, akivel évekig nem beszéltem és ennek a politika volt a fő oka. Megőszült. Lali öcsémmel, a festőművésszel lakott együtt Békásmegyeren.

Néztünk egymásra, alig tudtunk beszélni. Többször ismételte — megőszültél, fiam. Majdnem olyan ősz vagy, mint én.

Az anyám igazolva látta a jóslatait. A politika, a mozgalom, a kommunisták nekem veszélyt és bajt hoztak. Pedig neki nem mondtam el semmit. A legnagyobb pofont akkor kaptam az anyámtól, amikor elmondotta, hogy a különböző kölcsönök jegyzésekor neki, akinek 270 forint nyugdíja volt, egy hónapot kellett jegyeznie. Azt mondták: fizessen az áruló Marosán anyja, hogy felépüljön a szocializmus. — Tudod, fiam, mit mondtam nekik? Ha ennek a rendszernek, amelyért a fiam harcolt és akit bebörtönöztek, az én 270 forint nyugdíjam kell, hogy a szocializmus felépüljön, akkor vigye.

Igen félelmetes volt és szégyelltem magam. Nem csodálkoztam, amikor a végén ezt mondta: — Fiam, nekem már nincs sok hátra, nagy örömet, békességet szereznél, ha mindent abbahagynál.

Lali öcsém fáradt, kiábrándult emberré vált, nem panaszkodott, bár őt is kitették az állásából. A Marosán név nem volt jó ajánlólevél számára.

A Nádas családból már csak Tibor maradt meg. Míg én börtönben voltam, Tibor elvált és újból megnősült. Igen meghitt, baráti találkozás volt ez.

Tibi közölte velem, hogy Márkus Laci szeretne velem találkozni.

Tibi hozta Müller Gyuszi üzenetét is az Operából. Várnak az operások. Ezek a baráti találkozások igen mély hatást gyakoroltak rám.

Feleségemmel együtt látogattuk meg Barát Irén doktort. A Bajor villában lakott Székely Mihályékkal együtt. Két kis fekete kutyája fergeteges csahollással fogadott. Barát Irén 14 éves kora óta ismeri feleségemet, azóta kezeli, és amikor börtönéveim idején súlyos tüdőbajt kapott, Barát Irén 9 hónapig gyógyította a Korányi szanatóriumban.

— Hát maga az a Marosán, a Bözsike férje? Igazán meg vagyok lepve. Másképp képzeltem el magát. Komolynak, öregnek. Maga egy fiatal ember — mondja nekem, aki 48 éves vagyok, a 65 éves, örök fiatal Barát Irén.

— Nos, Marosán, mit fog csinálni? Remélem, abbahagyja a kalandokat, és békét, nyugalmat hoz az én Bözsikémnek?

Ránéztem kedves, incselkedő arcára és visszakérdeztem.

— És a Főnéni mikor hagyja abba az emberek gyógyítását? A családban nálunk így becézték őt. Csodálkozó szemmel néz rám.

— Hát miért hagynám abba? Orvosnak lenni az más.

— Én is az vagyok. A lélek orvosa, ha politikus számba vesznek is.

Nagyot nevet.

— Micsoda hasonlatai vannak. De azért nézze, abba kell hagyni. Úgy-e Bözsike, abba kell hagyni?

Így kezdődött el egy számomra igen értékes barátság.

A meghitt beszélgetésbe valósággal berobbant Székely Mihály és Pirike, a felesége. Piri rögtön átveszi a szót. Csivitel, fecseg, pletykál, igazi pesti szépasszony. Mihály dörmögve jön felém. — Gyere már, hadd nézzelek meg.

Székely Mihályt rég ismerem. Nemcsak hírből, hanem személyesen is. Ez a világot járt házaspár ragyogóan kiegészíti egymást. Székelyben nemcsak a nagy művészt szeretem, hanem azt az igazi emberi tulajdonságokkal rendelkező művészt is, akit a világsiker nem szédít el. Piri a motor szerepét játssza mellette.

Évődünk, élcelődünk egymással, nagyokat nevetünk. Piri csatlakozik a másik két nő véleményéhez. — Igen, hagyja abba a politikát. — Mihály basszus hangján dörmögi — fejem rá, miniszter leszel újból.

Másnap Justus Palit kerestem fel budai lakásán, ha ezt lakásnak lehet nevezni. Egy kicsi szoba. A lánya nem lakik velük. Pali 1954 óta van kint a börtönből. Az ő ügyét nem vizsgálják felül, őt nem rehabilitálják. Pali lehiggadt bölcsességgel viseli ezt a képtelen helyzetet. Ez az egész mérhetetlenül fáj és jellemző.

— Remélem — mondja —, jól átgondolod azt, amit tenni akarsz. Jegyezd meg, van néhány ember, akikkel soha többé nem szabad szóba állni. Vigyázz, ne kompromittáld magad bukott emberekkel. Arra különösen vigyázz, nehogy újra felhasználjanak. Amikor megtudtam, hogy Rákosi ilyen hamar rád tette a kezét, arra gondoltam — kellesz neki, fel akar használni. Te most igen értékes ember vagy, minden szempontból. Vigyázz, nehogy zászló legyél egy rossz ügyben.

Így folyik a beszélgetés. Ő elmondja az egész Rajk-ügyet, én a mi ügyünket.

— Nézd Pali — mondtam —, nem tudok és nem akarok neked hazudni. Én mint kommunista jöttem ki, velem mindenkinek így kell számolnia.

— Jól van, Gyurka — válaszolta —, nem befolyásollak, csak figyelmeztetlek, ne tegyél semmit, míg fel nem méred a helyzetet, nehogy csalódás érjen.

Justus Palival ezután rendszeresen találkoztam.

Révész Ferit az Akadémián kerestem fel. Révésszel, akit becsületes embernek tartok, sokat tettünk az egyesülésért.

A beszélgetést szabadkozással, mentegetőzéssel kezdte.

— Nézd, Gyuri, én nem mentem volna ki hozzád, ha Szurdi nem jön a nyakamra, hogy keressünk fel Szentendrén. Engem zavar az a körülmény, hogy nem tartóztattak le. Miért voltam kivétel?

Leintettem. — Szerencse, hogy te és mások nem kerültek be. Engem a te véleményed érdekel.

Feri elmondja, hogy letartóztatásunk után először az apparátusból tették ki és később a KV-ból is azokkal együtt, akik a legtöbbet tették az egyesülésért.

— Még örültem is — mondta —, hogy megszabadultam arról a helyről, ahol még emberszámba sem vettek bennünket. Kedvemre való munka az, amit most csinálok. És ha van bennem sértődés, akkor inkább temiattad és Justusék miatt van. Most nagyon zűrzavaros a helyzet. A félelem nem engedett fel teljesen. Senki nem tudja megmondani, hogy mi jön és mi lesz. A munkásegységet pedig hagyjuk, mert az szégyenteljes módon kompromittálódott. Mi, egykori szociáldemokraták nem voltunk és nem leszünk egyenrangúak a kommunista pártban. Most várni kell, hová fejlődnek a dolgok. Bajban van a párt? Nem mi idéztük elő. Segíteni kell? Természetesen, de nem szabad, hogy bárkivel valaha megismétlődjék az, ami velünk és veletek.

Révész Ferivel ezután gyakran találkoztunk.

Balassa Gyulát, aki már üzent értem, belvárosi lakásán látogattam meg. Egy bérkaszárnya legfelső padlásemeletén lakott. A valamikori délceg, nők által körülrajongott, imponáló férfi megöregedett, beteg lett. Már nem a régi, de megmaradt jóbarátnak, cimborának. Mélyen él benne a Rajk-ügy. Sokat csalódott, és a bánásmód, amiben részesült, több volt, mint megalázó. Már tudott Rákosival való találkozásomról, és igen komolyan, gondterhelten mondta: — Megőrültél, hogy szóba állsz ezzel a hazug, képmutató, bukott emberrel, akit nagy bűnök terhelnek?

Neki is elmesélem a találkozás történetét. Szóba hozom, hogy bajban van a párt. A beszélgetés vége ugyanaz: — Gyurka, legyél óvatos és okos, ne engedd beugratni magad. Most a legokosabb várni és nem segíteni ezeknek!

Schiffer Palit én keresem fel, a biztosítónál dolgozik vezető állásban. Őt is halálra ítélték, kettőnket ítéltek halálra. Pali mindenkivel szemben óvatos és barátaim közül ő a legmerevebb. Értékes embernek tartom, ragaszkodom hozzá, nemcsak azért, mert régen ismerem, hanem azért is, mert egyetértünk abban, hogy a párt bajban van és segíteni kell. Hosszas beszélgetésre volt szükség, amíg felengedett. Valószínűleg az is szerepet játszott ebben, hogy én voltam az egyetlen a volt szociáldemokrata vezetők, de még a kommunista vezetők között is, akit szabadulása után 24 órával Rákosi magához hívatott. 1956 tavaszán és nyarán ez nem erény és nem előnyszámba menő dolog. Schiffer nem tett szemrehányást ezért, de feltétlenül élt benne egy olyan érzés, hogy miért én és miért nem Szakasits — aki neki apósa. Ez ellen csak úgy tudtam harcolni, hogy nemcsak barátaimmal, hanem általában mindenkivel nyílt voltam.

Április végén Nádas Tibor lakásán találkoztam Márkus Lacival és megismerkedtem Tibi új feleségével. Érdekes társaság gyűlt egybe. Barátok, méghozzá régiek, a felszabadulás előtti időből. Laci és Tibi szívem szerint való emberek. Velük — sokakkal ellentétben — feltételezem a sírig tartó barátságot. Tibi és felesége az Operaház tagja, Laci történész és egy könyvkiadónál dolgozik. Mindketten jól tükrözik a művészi és az intellektuális világban lezajló mozgásokat, hiszen az egész intellektuális élet izzásig hevített kemencéhez hasonlít. Éva ebben a beszélgetésben, amely néha éles vitába csapott át, olyan, mint egy porcelánbaba. Néha riadtan néz ránk. Csinos és jóképű. A politikától távol van. Hozzám igen kedves, érdekes embernek tart, no meg Tibi és Laci barátja vagyok.

A beszélgetés nagy hatással volt rám. Csak Márkus Laci miatt aggódtam. Beteg volt, letört állapotban találtam. Ehhez hozzájárult, hogy láthatóan nyomasztotta a zilált belpolitikai helyzet. Józan és értelmes dolgokat mondott. Baráti körömből ő jelentette ki először a leghatározottabban, hogy a kibontakozás csak Rákosi nélkül képzelhető el, a „klasszikus" baloldal összefogásával.

— Azzal egyetértek én is, hogy segíteni akarsz, mert bajban van a párt — mondja.

Laci pontosan úgy fogalmaz, mint Justus Pali.

— Félő, hogy ebben az országban a dolgok mindig szélsőségekig lendülnek ki, ezt kellene megakadályozni. Ám nem Rákosival, hanem nélküle és ellene! Én nem tartozom Nagy Imre sleppjéhez, jól ismerem a körülötte csoportosulókat, de ha nincs más, akkor vele. — Nézd Gyuri, itt van Kádár, neve van, ő is számba jöhet.

Márkus Laci az első, aki Kádárt úgy említi, mint a kibontakozás jelentős emberét, és ajánlja, hogy beszéljek vele. Laci hangsúlyozza Kádár proletár

voltát. Valaminek történnie kell — mondja —, minél hamarabb, annál jobb, de meg kell akadályozni, hogy „Sztálin legjobb magyar tanítványa" tovább kompromittálhassa a szocializmus ügyét. Fel kell oldani már ezt a vesztegzárat a becsületesen segíteni akaró értelmiségiek körül. Pártot építeni, országot vezetni soha többé nem szabad sztálinista módon. Légy óvatos! Sokan szeretnék most tevékenységüket és múltjukat a feledés homályába burkolni. Sok ember bukott meg. Az erkölcsi bukás a legnagyobb. Nem igaz, hogy nem lehet segíteni, de ezt azoknak kell tenniök, akiknek megmaradt a becsületük, akik iránt bizalom van és akikre hallgatnak a becsületes emberek. Te munkás vagy, neved van, érted is a dolgot, de ne add oda magad Rákosiéknak.

Tibi és a két asszony hallgattak bennünket. Több órás beszélgetés után elég gondterhelten sétáltam haza a feleségemmel.

Néhány nap múlva az Erkel Színházba mentünk. Művész barátaink szerezték a jegyet. Jellemző volt, hogy a legtöbb színházba protekciós alapokon lehetett jegyet szerezni. Igen sokan jártak színházba, koncertre. Ez is egy bizonyos fajta menekülés volt. A hallban már vártak bennünket: Müller Gyuszi, Nádas Tibi és Dárday.

Müller Gyuszival egymás nyakába ugrottunk, aztán eltolt magától, újból megölelt — hadd nézzelek már meg, te híres cimborám.

Mindenki minket nézett, de mi nem zavartattuk magunkat. Valami régi, kedves, tréfás játék vette kezdetét. Müller Gyuszi ennek nagy mestere volt. Kis embergyűrű vett körül minket. Nagyokat nevettünk. Egyszercsak Gyuszi vállamra teszi a kezét és igen komoly képpel, hangosan a következőket mondja:

— Kegyelmes uram, most beszéltem telefonon Eisenhower–rel, aki megemlítette, hogy már átutalta nekem a tízezer dollárt a jó hírekért, amiket közöltem vele. Egyébként téged is üdvözöl, majd érintkezésbe lép veled.

Feleségem, aki jól ismeri Müller Gyuszi gyakran szertelen tréfáit, ezt most egy kicsit erősnek tartja. Zavartan néz széjjel, de mi hárman, Nádas Tibi, Dárday és én a hasunkat fogjuk, különösen akkor, amikor Müller Gyuszi pléhpofával hozzáteszi:

— Hát te nem tudtad, hogy én vagyok az amerikaiak mesterkémje? Engem nem tudott Péter Gábor bandája lefogni. Pitik voltak azok énhozzám.

A rekeszizmaim fájnak a nevetéstől.

— Ne röhögj pajtás — mondja Gyuszi komolyan. Repülőtér, láthatatlan repülőgép, atombomba. Én szállítottam nekik.

Az emberek néznek, ki megrökönyödve, ki félve húzódik el. Feleségem könyörög:

— Gyuszi, hagyja már abba, mindenki minket néz.

— Mi az, kegyelmes asszony, csak nem fél? Ezektől már senki sem fél.

Volt ebben a egész játékos kedvtelésben valami groteszk és tragikus, egyúttal igen sokat árult el abból a helyzetből, ami Magyarországon uralkodott, különösen a fővárosban. Röpködtek a viccek, mindenről és mindenkiről. Némelyik olyan volt, mint a vitriol.

Elhangzott a harmadik csengetés. A hall már üres, a játéknak Dárday vet véget — gyertek, beviszlek benneteket.

A nézőtér sötét, alig ülünk le, felhangzik a Tannhäuser nyitánya. Nehezen tudtam elszakadni Müller tréfájától.

A végén megvárt bennünket két másik énekessel együtt, és mint egy Krőzus, taxit rendelt. Újpestre mentünk ki egy csárdába. Ettünk valamit, ittunk, sokat énekeltünk az első murin, amióta szabadlábra kerültem. Később csatlakozott hozzánk az újpesti rendőrkapitány és zárórán túl tartott ez a hangulatos találkozás.

Müller Gyuszi szája nem állt be, kedves volt, vakmerő. Egy felbomló világ elől bohém mulatságba menekülő ember benyomását keltette. És míg őt hallgattam, a dalokat, eszembe jutott a régi Müller Gyuszi, aki kölyökkorában dirigált minket, egykori dalárdásokat.

Úgy váltunk el, hogy meglátogatjuk őket.

Május elseje előtt néhány nappal felmentem az ÉDOSZ klubba, Gerson Rudival volt randevúm. Megjelenésem nagy zavart okozott. Voltak, akik elfordították a fejüket, hogy ne kelljen köszönni, különösen a vezető állásban lévők. Volt olyan, mint Dányi Lajos, akit rég ismerek, mint szaktársat és aki őrzőm volt a budai villában, idegesen felállt és elhagyta a helyiséget. Voltak itt államosított pékmesterek, akik jól helyezkedtek el, egyike–másika vezető állásban, — voltak egykori sztrájktörők, akik nemcsak vezető állásban vannak, hanem a pártnak is újabb keletű korifeusai.

Voltak szaktársak, régi harcos barátok, akik öleltek és boldogok voltak, hogy visszatértem. Gerson Rudi és Bartucz Pista csitítják a feleségemet, aki el akar menni, mert a helyzet elég kellemetlen.

— Ne törődjön vele, Bözsike — mondják —, ezek még nem kaptak utasítást, hogy szóba állhatnak Gyurival. A fontos, hogy újból együtt vagyunk, Bartucz Pista, Gyuri és én.

Igen, gondolom magamban, de rég volt 1944 vége. Együtt dolgoztunk. Rudi, aki kiváló szakmunkás és jó mester is volt, most valahol telepvezető. Bartucz Pista a XIII. kerület sütőipari vezetője. Bartucz Pista azért jött el a találkozásra, mert hírét vette, hogy én május elsején fel akarok vonulni Árpád sógorom üzemével.

— Hát ezt nem teheted meg, Gyurka. Gyere velünk, az angyalföldi pékekkel.

Május elsejére elromlott az idő. Borús volt az ég. Dermesztő hideg szél fújt. A család majdnem minden tagja, Magda kivételével, felvonult. Magda őrizte a házat és ebédet készített.

Korán elindultam és fél kilenckor már a Petneházy utcai kenyérgyárban voltam. A szaktársak örömmel fogadtak maguk közé.

— Mi van, Gyurka? Beállsz a sorba? Látod, ez szép tőled. Itt a helyed.

Nehezen alakult ki a sor, annyi közölnivalójuk volt az embereknek. Izgatottan, hadarva beszéltek. Sápadtak, kimerültek, álmosak voltak. Három napja éjjel–nappal sütöttek, hogy a kétnapos ünnepre ellássák a várost.

Bartucz Pistával egymás mellett mentünk és beszélgettünk.

— Most hallottad a szaktársakat — mondja nekem. Nem tudod elképzelni, hogy milyen gyilkos tempóra kényszerülünk. Itt emberre megy a játék. Elképesztőek a normák, gépesítés pedig alig van. Képzeld el, van helfer, vető, aki 80–100 mázsa kenyeret vet be. Ha valaki 30 évvel ezelőtt ezt megcsinálja, akkor agyonverjük. Nálunk ez a munkaverseny. 6 munkásra 30 000 sütemény esik, régen ezt 25–en csinálták meg. Sok szaktárs idő előtt rokkant meg. Most itt felöltözve részt vesz a felvonuláson, utána holtfáradtan igyekszik haza, esik az ágyba, hogy holnap képes legyen újra dolgozni. Ezzé lett a munka ünnepe...

Nem szívbajosak a szaktársak, egyik–másik mondja is: — Gyurka, te is felelős vagy, mert amikor fent voltál, nem törődtél velünk. Soha ilyen rossz dolgunk nem volt. Nincs itt becsülete se a munkásnak, se a munkának, se a kenyérnek.

Hallgatom őket. Hideg szél fúj, lóg az eső lába, az emberek lassan, némán vonulnak. Semmi hangulat. Nehéz most eldönteni, hogy az idő vagy sok minden más okozza ezt...

Közeledünk a dísztribünhöz. Rákosi ott áll középen — már 12 éve —, puha, párnás kezével integet. Százak és ezrek vonulnak el előtte hangtalanul, és még egy pillantást sem vetnek a dísztribünre. Nagyon elszomorító ez a felvonulás. Sokatmondó volt számomra. Hatása alá kerültem.

Néhány nap múlva eleget tettem Bartucz Pista meghívásának és több órát töltöttem a gyárban, hogy ellenőrizzem a hallottakat. Igazak voltak, tehát komolyak a bajok. A végén a beolvasóba mentünk, ahol tárolták az elszállításra váró kenyereket, süteményeket. Az egyik sarokban feltűnt két kocsi kenyér és néhány kosár sütemény, amely teljesen elütött a többitől. Megkérdeztem, hogy ez kinek készült. Nehezen válaszoltak. Kiderült, hogy külön sütöttek a pártközpontnak és más állami, kormányzati szerveknek.

Ezután határoztam el magam, hogy most már én keresem fel Rákosit, de megelőzött. Összehívták a sportcsarnoki aktívát, amelynek igen nagy jelentőséget tulajdonítottak. Először történt meg, hogy Rákosi, ha szőrmentén is, de elismerte felelősségét a személyi kultusz és a törvényesség megsértésének kérdéseiben. Később tudtam meg, hogy ezt a kozmetikázott önkritikát sem akarta vállalni. A Politikai Bizottság kényszerítette rá. A gyűlés nemigen érte el a célját, mert az emberek tömegei már nem nagyon hittek sem Rákosinak, sem másnak.

Az aktíva szavazási módja nevetségessé vált. Kovács István valami után, formálisan szavaztatta meg nem a KV, hanem a PB előterjesztését.

A rádióban hallgattam végig és szinte sértő volt ez az áldemokratikus játék. Mikor felhangzott, ki fogadja el, ki van ellene, ki tartózkodik a szavazástól és a végén közölték az egyhangúságot, ez legalább annyira volt nevetséges, mint amennyire lehangoló.

Az aktíva után Rákosi üzent, hogy keressem fel. Kedves, barátságos, vidám volt és egy felszabadult ember benyomását keltette. Beszélt, beszélt, kérdezett, de nem hagyott válaszolni.

— Na, mit szól az aktívához? Ugye mondtam magának, hogy most kézbeveszem a dolgokat! Rendet csinálunk. Szeretném ismerni a véleményét, azért is hívtam.

Hagyom szónokolni, — hogy tetszeleg újra vezéri pózban? Közben figyelem, be akarok látni a szavai mögé. Egy fél óra múlva kap észbe, hogy sokat beszél és én nyugodtan hallgatom.

— Na, halljam a véleményét.

— Nézze Rákosi elvtárs — kezdtem el —, nekem ez az aktíva két okból nem tetszett. Az első: az előterjesztést a PB nevében terjesztették elő és szavaztatták meg és nem a KV nevében.

Hirtelen idegesen kapja fel a fejét: — Az nem lehet.

— Nézze meg az újságot.

Belelapoz a Szabad Népbe, és csak annyit mond: — Ez hiba volt. De hát azért jó volt. Összekovácsolta az aktívát. Mi a másik oka?

— Miért emelték fel a pártalkalmazottak fizetését most, amikor sehol nincs fizetésemelés?

Nézze — mondja—, nagyon el vagyunk maradva az állami alkalmazottaktól. Ez a bérfeszültség sok zavart idézett elő. Lehet, hogy nem volt politikus, de véget kellett vetni ennek.

Így kezdődött a beszélgetés és egymás után soroltam fel tapasztalataimat. Természetesen először a pékek dolgát hoztam szóba. Amikor elmondtam, hogy 30 000 darab süteményt 6 ember készít el és egy vető 80–100 mázsa kenyeret, hirtelen közbevágott és szinte kioktatóan, fölényesen, a dicsekvő

emberek modorában mondta: — Hát ezen ne csodálkozzon. Az utóbbi években hatalmas műszaki, technológiai fejlődésen ment át a magyar ipar, a magáé is. Hát nem aludtunk mi, vannak hatalmas eredményeink.

Hirtelen elnevettem magam. Csodálkozva, sértődötten nézett rám.

— Miért nevet?

— Nézze Rákosi elvtárs, először is itt ma, nálunk Magyarországon épp úgy vetnek kenyeret, mint ezer évvel ezelőtt.

Idegesen közbe akart vágni, de rászóltam.

— Kérem, hallgasson meg.

Hirtelen készséges lett és zavartan mondta — tessék.

Folytatom. Ebben a szakmában semmi új technológia és műszaki fejlesztés nem volt, csak az, ami a felszabadulás előtt, és hogy milyen állativá lett a munka, milyen embertelen állapotok közepette dolgoznak, azt volt alkalmam látni. Keresztülverték a szakmát egy esztelen államosításon, figyelmeztetésem ellenére, amellyel maga és Gerő egyetértettek. Új és modern üzem és technológia, műszaki berendezés ebben az iparágban nincs. Azt nem tudom, hogy a többiben mi van, de igyekszem megnézni. Ezt az iparágat azonban ismerem, engem itt nem lehet falhoz állítani. Ám menjünk tovább, soha nem volt ilyen rossz kenyér és péksütemény az országban, mint most, pedig maga tudja, hogy ez kenyérevő ország volt és hosszú ideig az is marad.

Idegesen feszeng a helyén és szinte kidobja magából a szót. — Az nem lehet. Én is ugyanazt a kenyeret eszem, mint akárki, a kenyér pedig jó.

— Nem igaz, Rákosi elvtárs. Megállapítottam, hogy önöknek külön kenyeret sütnek.

Igen éles lesz közöttünk a vita, de én bizonyítok.

— Nézze, május van. Ahogy én tájékozódtam, már április közepén az volt a helyzet, hogy az országnak, különösen Budapestnek csak két heti liszt és gabona tartaléka volt. Most rohangálnak összevásárolni mindent, ahol lehet, adósságra. Ismerek olyan konkrét esetet, hogy emberi táplálékra alkalmatlan és egészségre veszélyes lisztből sütöttek kenyeret, mert más nem volt. Gabonatermő ország vagyunk és nincs elég kenyerünk. Önök az eladósodás miatt már ősszel, lábon eladták a gabonát. Hogy a rossz kenyér naponta izgatja az embereket és azt is megvadítja, aki egyébként a rendszer híve, ennek a vége csak az lehet, hogy a rendszer saját osztálybázisával is szembekerül. A kenyér mellé hadd tegyem ide azt is, hogy mi olyan húst vásárolunk odakint a boltokban, amely nem alkalmas emberi táplálkozásra. A citrom luxuscikk lett. Órákig állnak érte sorba.

Széjjelnéztem a városban — folytatom—, olyan mérhetetlen nagy a züllés, amilyet még alig láttam. Ebben az állapotban tenyészik, szaporodik

az ellenség. A légkör reakciós és ellenforradalmi, és néha úgy érzem magam, mintha egy összeomlás előtti káoszban élnék. Egy lázadás minden feltétele együtt van. Állnak a rehabilitációs tárgyalások, folyik a huza–vona. Mindenki hordja a sebeit. Mi lehet ennek a vége? Kapkodunk és húzódzkodunk. Rákosi elvtárs, baj van az országban. Gyorsan tenni kell valamit. Minden elmulasztott nap az ellenség kezére játszik.

Idegesen hallgat, ujjaival dobol az íróasztalon. Szeme ide–oda ugrál.

— Az ellenség most erőteljesen dolgozik — folytatom. A pártnak újból vissza kell szereznie az emberek hitét és bizalmát.

Rákosi szeretne már más témára áttérni. Közbe–közbevág és csak azt tudja mondani, hogy rosszak az idegeim és hat rám az ellenség. Ajánlja, hogy menjek szanatóriumba.

— Látja, Marosán, ettől féltem én. Hiába küldtem magát szanatóriumba, nem ment és most az ellenség befolyása alá került. Én helyre fogom hozni a bajokat, van hozzá erőnk is — mondja Rákosi. — Legyen nyugodt. Abban igaza van, hogy a rehabilitálás körül huza–vona van, de majd én beleavatkozom, meggyorsítom. Lecsapunk mi majd az ellenségre, ne féljen. Most majd összehozom magát néhány politikai bizottsági taggal, azok jobban ismerik a helyzetet.

Hirtelen csap le rám a következő kérdéssel: — Mi a terve a jövőre vonatkozóan?

— Nincsenek terveim — felelem nyugodtan. Ha túl leszek végre a rehabilitálási herce–hurcán, elmegyek dolgozni. Nem akarok a párt nyakán élni.

— Hová akar menni dolgozni? — kérdi idegesen.

— Visszamegyek a pékségbe. Onnan jöttem, visszavárnak, még hasznomat is vehetik.

— Ne bolondozzon, Marosán, nem mehet vissza a pékségbe. Magára szükség van. Magával a pártnak tervei vannak. Természetesen, nemcsak magával. Foglalkozunk azzal a tervvel, hogy néhány volt baloldali szociáldemokratát a szakszervezetnél vezető posztra állítunk. Ezt majd még megbeszéljük.

Beszélgetés közben rájöttem, hogy ez az ember toldozni–foldozni akar, de azt is rosszul. Reménytelennek tartom a további vitát, hiszen különböző nyelven beszélünk.

A lehangoló beszélgetés után órákig mászkáltam a városban, kétségeim voltak. Nem látok túl sötéten? Nem festek a falra rémeket? Ezért még egyszer megpróbálom átgondolni a helyzetet.

23. Mérlegkészítés — a vihar előjelei

Ellenforradalmi levegő telepszik az országra. Szovjetellenes, kommunistaellenes és élesen Rákosi–ellenes. Nemcsak Rákosinak volt az a véleménye, hogy rosszak az idegeim, de voltak emberek, akik komolyan számoltak azzal, hogy én bediliztem... Szerintük az átéltek következtében olyan mély sérüléseket szereztem, hogy képtelen vagyok reálisan értékelni a helyzetet. Én egészséges embernek tudtam magam. Lehetek érzékeny, de abban az értelemben, hogy előbb és gyorsabban reagálok jelenségekre. 1926 óta ismerem az ország gazdasági, politikai, társadalmi és szellemi életét s azokat az ideológiai erőket és hatásokat, amelyek befolyásolták az országot, a népet.

Hetek óta jártam az emberek között és közben elemeztem az utolsó 6 évet. Nem volt nehéz eljutni annak felismeréséhez, hogy amit a Rákosi–féle vezetés 1949 óta előidézett — már Sztálin haláláig, 1953–ra is — a csőd, a katasztrófa szélére juttatta az országot. A félreállított Nagy Imrét volt kénytelen Rákosi elővenni, akit pedig mérhetetlenül gyűlölt. Nagy Imrét a magyar intellektuális világ tette meg zászlónak. Egyébként bosszantó volt, hogy itt nevekben gondolkodtak az emberek. Nagy Imrére vagy Rákosira és nem a pártra és a mozgalomra gondoltak. Már értem Nagy Imre leváltását és kizárását. A XX. kongresszus hihetetlen hatással van az országra, csak éppen — úgy tűnik — ennek a párt legfelső vezetése nem nagyon örül.

Kiszabadulásom után négy területen kezdtem el alaposabban tájékozódni.

Az első és a legfontosabb a párt volt, amely 1949 óta a hatalom abszolút birtokosa, de ez a párt most súlyos válságban van. Ezt politikai válságnak tartottam és minden más problémának, ami az országot fogva tartja, ez az oka és a magyarázata. Ezt azonban én egyben a vezetés válságának is tekintettem. Ez a párt vezető szerepéből következett, amelynek már semmi tekintélye sincs. A KV teljesen formális szerv. A PB, amely a hatalom

tényleges birtokosa, tréfa és gúny céltáblája. Hiába szavalják, hogy helyreállították a kollektív vezetést, nem hisznek benne, mert a tények ennek ellentmondanak. A PB tagjai túl fiatalok, tapasztalatlanok, Rákosi által kiválogatott bábuk. Nem bírnak semmi befolyással. Vajon egy súlyos baj esetén olyan emberek, mint Hegedűs, Hidas, Szalai, Mekis, Ács, Piros, Vég és Egri megállnák-e a helyüket?! A régiek, mint Rákosi,Gerő, Apró, Kovács inkább taszítanak, mint vonzanak. Egyiket–másikat mérhetetlenül gyűlölik.

Szinte érthető, hogy naponta nevek és kombinációk futnak végig a városon. Gyökereik ismertek. Rákosi félreállította a régi munkásmozgalom kipróbált vezetőit csak azért, hogy önkényes hatalmat teremtsen, szuronyokra támaszkodva félelmet és rettegést keltsen. Most minden korábbi hibás lépés következménye egyszerre jelentkezik. Annak nyilvánvalóvá válása, hogy Rákosi terve szerint egymás után és egymás ellen kijátszva intézték el a kommunista vezetőket, hihetetlen erkölcsi válságot idézett elő a pártban és gyanakvással vegyes megvetést az átlagemberekben. Az a formula, amellyel bennünket, volt szociáldemokrata vezetőket a Rajk–ügy kezdetén szóvátett ellenérzéseink nyomán igyekeztek leszerelni, most politikai bumerángként csap vissza — országos méretekben. „Ez a kommunisták ügye "— mondták akkor — s most ugyanezt mondják mások is mind szélesebb körben, csak kiegészítve azzal, hogy a következményeinek mi isszuk meg a levét.

Milyen lehet az az apparátus, amelyre rátelepszik most a félelem?! Tehetetlenné válik. Ezt használja ki az ellenség és olyan helyzetet teremt, hogy sem a vezetést, sem a pártot nem lehet megvédeni. Nehéz időben pedig olyan párt és vezetés kell, amely nemcsak szoros kapcsolatban van a tömegekkel, hanem hatni is tud rájuk, kezelni, vezetni tudja őket. Most meggyőzni és hatni az emberekre igen nehéz, de a legnagyobb probléma — és ez nem csupán személyi kérdés, hanem politikai és vezetési — maga Rákosi. Rákosi 1949 után antidemokratikus irányban torzította el a politikát és a vezetést, és ezzel elidegenített magától olyan szerveket és szervezeteket is, mint a SZOT, a DISZ.

Egyre inkább úgy tűnik, hogy semmilyen vezetés nem funkcionál. Már nem megy a pökhendi, fölényes fellépés és parancsolgatás. Már az egész város csámcsog a vezetők életmódján, életszintjén és erkölcsén. Nincs titok, mindenről beszélnek és minden gyúlékony anyag a tömegek körében. Még soha nem élt vezetés olyan távol a dolgozó tömegektől, mint most. Mi lesz, ha ezt a vezetést meglepi egy ellenforradalmi vagy reakciós megmozdulás? Mire lesz ez képes? Így tárult elém a pártválság, a politikai válság és a vezetés válsága. A gyűlölet légkörében néha magam is kapkodtam a fejem,

mert ha nem is helyeseltem, de értettem Rákosi és Nagy Imre vezérkedését, vetélkedését. Hol vannak a vezetők?! Farkas Mihály esete volt számomra a legmegdöbbentőbb és talán a legjellemzőbb. Hogyan került 1953-ban Farkas Mihály — aki maga is sok mindenért konkrétan felelős — Rákosi oldaláról Nagy Imre oldalára?! Ki ez a Farkas Mihály, aki így tud köpönyeget forgatni? Karrierista, kalandor? Rákosi gyűlölettel beszél Farkasról és úgy néz ki, hogy készül leszámolni vele. Nagy Imrével már sikerült, most Farkason a sor. Megosztja ez a párttagságot magát is, a csoportokra bomlás jelei mutatkoznak egész a Központi Vezetőségig, de lehet, hogy a Politikai Bizottságon belül is. Egymás után vetkőznek ki magukból az emberek, félelmükben számolnak Rákosi bukásával és Nagy Imre körül tömörülnek még olyanok is, akik Rákosit kiszolgálták.

Figyelemmel kísértem néhány párttagot, főleg az intellektuális élet területén. A tegnapi legfőbb sztálinistákból lettek a legszélsőségesebb antisztálinisták. Saját korábbi bűneiktől szabadulni akarván ők váltak leginkább túllicitálókká. Akik mindent elhittek és most becsapottnak érzik magukat, bosszút lihegnek.

Tele van a város, az ország vezérjelöltekkel. Az utcán, a presszóban, kocsmában mindegyik vezetőnek külön „árfolyama" van. Amikor meghallottam Kovács István nevét és jövendőbeli vezérségét, megrémültem. Egyrészt Kovács miatt, hogy ezt tűri és nem lép fel ellene, másrészt a helyzet miatt, hiszen Kovácsot gyűlölték. Iszonyatos veszélyt érzek és ezek a jelenségek csak erősítik ezt. Persze Nagyot és Rákosit tartják leginkább fontosnak.

Mindezek együttesen vezettek oda, hogy a XX. kongresszus a korábbi justizmordok nyilvános kikezdésén túl is sokmindent felborított. Olyan elvekkel, olyan politikával, és olyan módszerekkel kellett szembesülni, melyek alapján az emberek korábban tevékenykedtek.

Ellenségnek még soha nem adódott ilyen lehetőség. Kommunistáknak és nem-kommunistáknak egyaránt elegük volt az addigi politikából, csakhogy az előbbiek egyre inkább félve, utóbbiak mindinkább felbátorodva figyelik az újabb fejleményeket. Az ellenség annak idején nem sajnálta Rajkot és társait, szinte örült a dolgok alakulásának, most pedig álszent módon sajnálkozva, ügyesen használja fel a nyilvánosságra került bűnöket a párt felbomlasztására.

Hadd idézzek fel egy szégyenteljes, de jellemző esetet. Egy délután Újpesten az autóbuszra vártam feleségemmel együtt. Egy elegáns és ismerős arcú férfi jött oda, s amikor meglátott, valósággal felüvöltött.

— Úgy örülök, hogy látlak. — Régen jöttél ki a börtönből?

— Nemrég.

Igen beszédes ember volt, de nem tudtam, hogy kicsoda.

— Hát ez a gazember banda jól elintézett minket. Én is lehúztam 10 évet.

Úristen, ki lehet ez? — Hát te mit csináltál? — kérdeztem tőle.

Kissé zavart lett. — Fontos ez most, testvér?

A testvér szó belémvágott.

— Most az a fontos — folytatja —, hogy leszámoljunk ezekkel a bitangokkal.

Figyelem őt, kutatok az emlékezetemben. Ez pék lehet. Hirtelen lecsapok rá.

— Mondd, mennyi kommunistát és zsidót lőttél a Dunába?

Zavartan néz rám. — Ne marháskodj, Gyurka, egyet sem. Az igaz, hogy én nyilas kerületi vezető voltam, de nem öltem meg senkit.

— Hordd el magad, de nagyon gyorsan.

Hát így nézünk ki.

— Látod —mondom a feleségemnek, — igen sokan kerülnek most egy platformra, mert börtönben ültek. Érzem a közelgő vihart. Ember legyen a talpán, akit nem sodor el.

— Mindenki elcsúszhat, csak mi nem — mondom a feleségemnek. Lehet itt az ember semleges?

Az említett három válságponthoz hozzá kell tenni egy negyediket, amely nehéz és áttekinthetetlen volt, és ez a gazdasági élet. Gazdasági válság van. Nemcsak azért, mert az első ötéves terv után nincs egy második. Se elvi koncepció, se összefüggő gazdaságpolitikai elképzelés. Ez a gazdasági válság a munkást sújtja.

Vannak olyan hírek, hogy a vezetés nem is tudja, mit csináljon. Ez mélységesen megdöbbenti és elkeseredetté teszi az embereket. Rosszul és nehezen élnek, teljes a bizonytalanság. Ebből kovácsolhat csak igazán tőkét az ellenség. A szakszervezet most kapja az igazi kritikát. A munkások gyűlölik a szakszervezetet.

Nyugtalanító, mert maga a munkásosztály is felduzzadt, felhígult. A gazdasági válság az ipar és a mezőgazdaság területén jelentkezik. Mi jöhet ki ebből? Nagyon sötét képpé állnak össze az egyes mozaikdarabok.

Engem a munkásmozgalom nevelt és az én politikai szférám tengelyét ez jelentette mindig. Marxista szemléletem, a mozgalom napi gyakorlata szabott meg a számomra mindent. Ebben eddig nem csalódtam. Ezt a mozgalmi, politikai centrumot kerestem én, amikor a börtönből kiengedtek. Nekem a párttal, a pártvezetéssel, tehát nemcsak személy szerint Rákosival van elszámolni valóm, és ezért nem fordulok sehová segítségért, védelemért és orientációért. Árulásnak tekintettem volna, ha ilyen lépést teszek. Megfogadtam és ahhoz tartottam magam, hogy a rajtam esett gyalázat nem

szolgálhat okul, hogy én szembeforduljak a mozgalommal, párttal és szocialista világnézetemmel. Sok barátnak és nem barátnak megrökönyödést okoztam, hogy nem voltam látható azokon a helyeken és azok között, akik hajlandók voltak kisebb sérelmekért is felforgatni mindent. Ehelyett kerestem, kutattam a párt tehetetlenségének okát.

Igen keserű volt az a megállapítás, hogy 1956 tavaszán és nyarának elején nem a párt és a mozgalom jelentette a magyar politikai élet centrumát. Különösen érvényes volt ez a helyzet a Petőfi–körben. Ide koncentrálódott hétről hétre Budapest és az ország elégedetlenségének, kiábrándultságának, útkeresésének minden tényezője. A Petőfi–kör különböző rendezvényeire már vidékről is feljöttek, hogy azután széjjelvigyék mindenhová az ott elhangzottakat. Igen hatásos és veszélyes góccá vált ez, ahol az értelmiségiek voltak a kezdeményezők, az irányítók és a hallgatóságot a kiábrándult, utat vesztett, elkeseredett rétegek tették ki, nagy számban az egyetemi fiatalság. Azáltal, hogy a Petőfi–kör a DISZ égisze alatt a párt engedélyével működött, hivatalos rangot kapott. A párt és vezetői képtelenek voltak felmérni a Petőfi–kör tevékenységének hatását, mert bár lehetett az a szándékuk, hogy kivonják a szelet az ellenség vitorlájából, ennek az ellenkezője történt. Túlfutottak a dolgok. A bomlás olyan gyorssá vált, hogy azt már nem tudták befolyásuk alatt tartani. Egy aktív társaság kezdett kialakulni és megszabni az események irányát. A pártnak sem egysége, sem ereje, sem bátorsága nem volt, hogy fellépjen ellenük. Sőt, elkövette azt a hibát is, hogy beküldte a párt középkádereit, de azok is képtelen helyzetbe kerültek. Az ott fellépő pártfunkcionáriusok hivatalos rangot és legalitást biztosítottak a körnek. Itt tárgyalták és vitatták meg a párt– és országos ügyeket, felhasználva a XX. kongresszus megállapításait, és iránymutatásait. Rövid idő alatt sikerült egy ideológiai és politikai platformot és egy széles bázisú pártellenes erőt létrehozniok. Ezt jelentősen elősegítette az a tény, hogy a párt vezetői még ebben a kritikus időben sem adtak választ az égető, izgató kérdésekre. Hiába jelent meg a párt néhány olyan neves vezetője, mint Nógrádi és Vas, lehurrogták őket.

Engem is sokan felkerestek és különböző címeken duruzsoltak a fülembe, hogy menjek el és szólaljak fel.

Mindent és mindenkit elhárítottam azután is, amikor Szakasits és néhány volt szociáldemokrata is megjelent. Mit keresnék én ott? Vagy mit tehetnék ott, álljak be a gyújtogatók közé? Váljak kommunista– és szovjetellenessé, mert hiszen tulajdonképpen ez kell most. Azoknak a felszólalása, akik a börtönből jöttek ki, szinte olaj volt a tűzre. Az országban lévő ellenforradalmi és reakciós erők még nem léptek ki a színre és szinte örültek, hogy ezt helyettük olyanok csinálják, akik kommunistáknak

számítanak, akiknek fellépése Rákosi és a párt ellen kész nyeremény. Jogos és jogtalan sérelmek találkoztak, becsületes és aljas tervek, szándékok. Sarlatánok, kalandorok és becsületes emberek gyülekezőhelyévé vált a Petőfi-kör. És gyűlt az ellenség is, mert volt hely, fórum, ahol mindenki szót kapott.

Sokan megkérdeztek, mi a véleményem. Nem csináltam belőle titkot, nem taktikáztam. Volt hozzá elég élet- és mozgalmi tapasztalatom. A Petőfi-kört fel kell oszlatni, a becsületes és a becstelen igényeket, sérelmeket széjjel kell választani. A gyülekező ellenséges bandákat széjjel kell verni, akárkik álljanak mögöttük. Ennek következtében én lettem a szektás, a sztálinista és rákosista, olyanoknak a szemében is, akiket bűn terhelt.

Nem lehet feloszlatni, mert most demokrácia van és szabad a vita — érveltek. Elég sokáig belénk fojtották a szót, csak a gyávák és a bűnösök félnek a vitától, mondták nekem többen olyanok, akiknek egész élete gyávaság volt. Én nem vagyok a vita ellen, sőt demokratának tartom magam. Ne oktasson engem a tíz évvel ezelőtti antidemokrata, az, aki belopta magát a felszabadulás után a kommunista pártba.

Nagy Imre a vezér kint és bent egyaránt, pedig ő is „moszkovita".

Olyan messzire jutottunk el, hogy a nagy szellemi és eszmei zűrzavarban nem kell már a marxizmus, hanem „keresztény magyar erkölcs" kell — mondották, hirdették azok, akik a második világháborúban keresztény és magyar erkölcs címén a becstelen megsemmisülést zúdították az országra. Magyar demokrácia kell, magyar igazság. Ezt hirdeti most a csalódott kommunistától a sérelmet, a börtönt szenvedett becsületes emberen át a fasisztáig, a nyilasig szinte mindenki. Ebben vegyek részt? Borzadva hárítottam el. Minden impresszionak, kis epizódnak megvolt a maga jelentősége.

Egy délután a Váci utcában Haraszti Sándorba botlottam, aki valósággal nekem rontott:

— Hallom, jelentkeztél Rákosinál. Rosszul tetted. Neked ott semmi keresnivalód nincs.

Szerettem ezt az embert, régi kommunista, jelentős személy volt, ő is Rákosi áldozata. Hangja és stílusa keserű és gyűlölettel teljes. Ahogy velem beszélt, igen rosszul esett.

Egy másik alkalommal Rajk Júliával találkoztam, mellette állt a fia. Megtört asszony lett belőle. Nincs mosoly az arcán, talán csak akkor, ha a fiára néz. Nézem a fiút, kiköpött apja, őt sajnálom a legjobban. Nem lesz könnyű élete. Júlia mély tónusú hangján mondja: — Vigyázz Gyuri, ne állj szóba velük.Ezek nem elvtársak, nem kommunisták.

Csendesen mondom Júliának —nem Rákosiról van itt szó, hanem a pártról és a mozgalomról.

Egy napon nagy borítékot hozott egy futár a Szabad Nép szerkesztőségéből. Egy 50 oldalas sillabusz volt benne, a kommunista párt harca 1939–től 1944–ig. Horváth Márton munkája. Ez szolgált alapul a pártoktatásnak és ezt az anyagot most újból vitára bocsátják. Révész Ferencet és engem hívtak meg a vitára. Révésztől megtudtam, hogy a sillabusz a személyi kultusz idején készült, szektás, dogmatikus szemléletű és nem alkalmas további tanításra.

Szívesen vettem részt a vitában, mert az volt a véleményem, nézzünk szembe ezzel mi, s ne az utca és a reakciósok mondjanak véleményt és döntsenek. Az írásnak politikailag két lényeges témája volt. Az egyik a szociáldemokrata párt értékelése általában és különösen a jobb és a baloldal szerepe, amelyet a sillabusz teljesen negatívan és ellenségesen tárgyalt. Az 1945 előtti történelmet hozzáigazították a koncepciós perekhez. A másik téma a Békepárt volt, amelyet a kommunista párt 1943–as feloszlásával hoztak kapcsolatba. Mindkét témában a Politikai Bizottság határozata tükröződött. Azt, hogy a volt szociáldemokraták részéről Révészt és engem hívtak meg, politikai értékelésnek vettem.

A vita a Szabad Nép szerkesztőségében zajlott le. Itt találkoztam Kádár Jánossal is, akit hat éve nem láttam. Sokat hallottam róla, neve elég szimpatikusan hangzott bizonyos ellenzéki körökben. Baloldali, szektás oldalon azonban nagy bizalmatlanság, sőt itt–ott gyűlölet nyilvánult meg vele szemben.

A vitán a korszak kommunista mozgalmából, mint autentikus személyek Kádár és Orbán vettek részt.

Horváth bevezetője után elsőnek jelentkeztem szólásra. Ez volt az első politikai szereplésem, amely nem volt ugyan nyilvános, sajtót nem kapott, de a párt berkeiben visszhangja támadt.

Hozzászólásomban felidéztem a szociáldemokrata párt harcát a háború alatt és kiemeltem a baloldal szerepét, amely lefektette az alapot a háború utáni munkásegység politikája számára. Bizonyítja ezt az is, hogy 1944–ben egységokmányba is foglalták ezt. Szenvedélyesen cáfoltam, tűrhetetlennek, megengedhetetlennek tartottam, hogy a baloldal szerepét árulónak bélyegezték. Ez eléggé megdöbbentette a jelenlevőket.

Utánam Kádár szólalt fel, aki a Békepárt létrejöttét és a párt feloszlatását érintette. Ahogy én pozitívnak jelöltem meg a szociáldemokrata pártot és annak baloldalát, ugyanúgy Kádár is a Békepártot. Kádár megvédte a háború alatt itthon tevékenykedő vezetők politikai tényekedését. Kádárnak volt egy jelentős megállapítása. Ez így hangzott — nincs értelme itt a vitának addig,

amíg Horváth elvtársék fel nem vetik a pártközpontban, hogy helyezzék hatályon kívül azt a PB döntést, amelynek az alapján így íródott meg a párt története.

A vita végeredménye az volt, hogy Horváth gondolatmenetéből semmi nem maradt meg, ízekre szedtük. A Párttörténeti Intézet képviselője Kádárt és engem felkért arra, hogy írjuk meg részletesen a vitatott kérdésekkel kapcsolatos nézeteinket.

Révész Ferivel ezt el is készítettem. Ez is okot szolgáltatott, hogy a háború alatti mozgalom történetével újból foglalkozzak. Megdöbbenve láttam, hogy milyen erkölcstelen módon hamisították meg azt az időszakot, amely rendkívül gazdag volt nemcsak élethalálharcban, hanem tragikus áldozatokban is. 1949 és 1956 között mindez érdektelenné vált.

Másról is szó volt ennek kapcsán. A kommunista pártnak szembe kellett néznie Kun Béla rehabilitálásával is. Mint kártyavár omlott össze Rákosi és mások felnagyított szerepe a Tanácsköztársaság alatt.

Ez indította el azt a történelmi vitát is, amelyben a magyar, valamint a munkásmozgalom–történetet Rákosi szája íze szerint átíró legfőbb korifeusok, Andics Erzsébet és Réti László támadott figurák lettek. Ezek a viták is a Petőfi–körben zajlottak le.

A XX. kongresszus szelleme, nézete kezd hatni, de mindenki, a bal– és a jobboldal egyaránt a XX. kongresszussal igazolja magát. A viták viszont mindinkább vádaskodássá és rágalmazássá fajultak. Szörnyű volt ez a szellemi számonkérés és még szörnyűbb a hamis argumentáció, amivel éltek. A történeti vita után a filozófia vitájára került sor és egyben Lukács György rehabilitációjára is. Ahogy a történeti vitánál önkritikára kényszerítették Andicsot és Rétit, úgy Lukáccsal szemben a „hivatalos" pártfilozófusokat.

Ebben csak az volt a kellemetlen és kínos a számomra, hogy az igazi felelősök hallgattak. Ebben az intellektuális vitában a frontok kezdtek elmosódni, amit súlyosbított az, hogy a párttagság általában csak szemlélője volt a dolgoknak. Hallgatott a Szabad Nép is. Szerepét más újságok vették át, de ez még csak a kezdet volt. Az igazi leplezetlen kiállás a sajtóvitán történt meg.

A néhány tucat emberrel kezdődő viták kiszélesedtek, elmélyültek és a sajtóvitán már hatezer ember gyűlt össze. Losonczy Géza vezette és hajnalig tartott. Itt már a józan szónak nem volt hitele. A szabad sajtó, a szabad szó címén lehurrogtak mindenkit. Vas Zoltán sem tudott úrrá lenni a helyzeten, Nógrádi a legkevésbé. Már nemcsak Rákosiról volt szó és nemcsak a pártvezetésről, a párt ellen is megindult a harc. Hatezer ember az ellenzék

erejének növekedését jelentette, de az ott lezajlott botrány már érzékeltette a rendszer ellenségeinek létét is.

Egyik délelőtt, útban a Párttörténeti Intézet felé összeakadtam Parragi Györggyel, Gál Györggyel, Pálóczi Horváthtal és Nagy Tamással. Parragi részeg, Gál beteg, egyébként Gerő embere volt. Mikor megtudták, hogy hová megyek, szinte egyszerre mondták:

— Mit akarsz tanulmányozni? Attól nem leszel okosabb.

Ebben a társaságban a legérdekesebb figura Pálóczi Horváth György volt. Többféle Pálóczit ismerek. Az egyik a felszabadulás előtti, a másik az emigrációba menő, a harmadik a felszabadulás után a kommunista párt igen tehetséges, aktív tollú publicistája. Most egy újjal ismerkedem meg. Kulturáltan, okosan érvelve vesz kezelésbe. Míg hallgatom, azt kérdem magamtól, volt-e valaha vagy van-e valami köze ennek az értelmiségi anarchistának a munkásosztályhoz, a szocializmushoz? Idegesített ez az ember és elindultam, hogy otthagyjam őket, de rám tapadt.

— Nézd Marosán, gondolkodjál egy kicsit, a sztálinizmus csődbe vitte a marxizmus–leninizmust. Revízió alá kell venni mindent. Vége, nem lesz többé proletárdiktatúra.

— Hát mi lesz? — kérdem tőle.

— Szabadság, demokrácia, humanizmus.

— Mindenkinek? Az ellenségnek is?

— Ellenség csak egy van: a sztálinizmus és a szovjetek és ezek magyar kreatúrái.

— És ki jön helyettük?

— Hát Nagy Imre és csoportja.

Megállok, ránézek. — Ne bolondozzál. Hát Nagy Imre is marxista–leninista, kommunista és moszkovita, ha jól tudom.

— Az régen volt. Nagy Imre most a magyar demokrácia és a humanisták vezére. Övé a jövő, körülötte csoportosul minden becsületes magyar ember, csak Nagynak van igazi, használható politikai vezérkara. A szellemi élet krémje. A vezetőképes emberek, értelmiségiek, csak ezeknek fog hinni az ország. Neked is mellettünk a helyed. Vigyázz, hová állsz. Proli vagy és szociáldemokrata.

Végre megtelik a pohár. — Mondd, és mi lesz a munkásosztállyal, a Marx szerint is vezető osztállyal?

— Az már a múlté.

— Ezek szerint Marx is a múlté?

— Igen. Más világ jön már.

— Dehát milyen világ? Személyeskedünk. — Olyan világ, hogy én menjek vissza a pékségbe kenyeret sütni, mert olyan világ érkezett el,

amelyben már csak az írók, újságírók és mérnökök fognak vezetni. Hát hallgass ide, mit mondtak Horthyék a magyar népre: Politikailag éretlen, nemhogy vezetésre, még a választójogra sem érett meg. És az a proli, aki a fizikai és lelki romokból épített fel egy országot, az most adja át nektek. Miért, milyen címen vagy te jobb vezető, mint egy képzett munkás?! Te előbb voltál a kommunista párt tagja, mint én. És volt idő, amikor én neked rohadt szocdem voltam. És most megveregeted a vállamat és kapacitálsz, mint szocdemet. Miért higgyek neked? Miért kövesselek én titeket? Azért, mert nálatok van Losonczy, Háy, Déry? Én nem mondok le a munkásosztály vezető szerepéről, még az atomkorszakban sem. Amit ti nyújtotok, abból csak egy ellenforradalom születhetik meg, amelyben neked is rossz véged lehet.

Kissé cinikusan néz rám és csak annyit mond: — Te sem tudod levetni a proli gőgödet.

— Veletek szemben semmi okom.

A Szabad Népnél történt találkozás Kádárral közelebb hozott minket egymáshoz. Korábban nem volt köztünk soha közelebbi kapcsolat és barátság. Tisztességes és becsületes embernek tartottam, mereven kommunistának. Tudtam róla, hogy pártjáért mindenre képes, nemcsak tisztelte és felnézett Rákosira, de szerette és példaképének tekintette.Ennek ellenére gyalázat és becstelenség lett az osztályrésze. Kiszabadulásom után tudtam meg tragikus útját és sorsát. Hosszú ideig nem értettem, hogy miért került sor rá. Szerény embernek, jó ítélőképességűnek tartottam. A Szabad Népnél lezajlott vita végén odajött hozzám, üdvözölt és igen érdeklődött felőlem. Megegyeztünk, hogy találkozunk.

Kiszabadulása után Angyalföldön kezdte újból az életet. Azt mondják, hogy Rákosi maga ment el a beiktatására. Őt már rehabilitálták. Most Pest megye titkára, de nem tagja a KV–nek, se a PB–nek, pedig jóval többre képes azoknál, akik most bent vannak.

— Jó lenne beszélgetni — mondja nekem.

— Hát az nem ártana — felelem neki.

— Keressél fel.

Most itt ülünk egymással szemben, két olyan ember, aki az elmúlt években igen felelős helyen volt, akik sok mindenért felelősek és akiket Rákosi becstelenül elintézett. A csodával határos módon maradtunk életben. Elmeséltük egymásnak egész történetünket. Most derült fény arra, hogy ki volt az a rabtárs, aki a Conti utcai fegyházban egy este üvöltve mondta — Gyilkosok! Banditák! Ismerős volt a hang és sokáig törtem a fejem, hogy ki lehet. — Szóval nem messze voltunk egymástól. A különbség az volt, hogy engem halálra ítéltek, őt nem, de ő is keresztülment a pokol minden

kínján.Kádárral szemben teljesen nyílt voltam. Elmondtam neki tapasztalataimat, beszélgetésemet Rákosival és azt, hogy aggasztó ellenforradalmi légkört érzek, és félek is. Közöltem, hogy nem akarok közéleti ember lenni, de nem lehetek semleges szemlélő sem. Miért nem lép a párt, miért hagyja, hogy spontán menjenek a dolgok? Én csak a párttal tudom elképzelni a dolgok rendbehozatalát. Mit akar Nagy és azok, akik körülötte vannak?

Kádár hallgat engem, néha csendesen kérdez, többek között ilyet: — Mit szólsz Rákosihoz?

— Nézd, Kádár, nekem minden szubjektív okom megvan arra, hogy haragudjak rá, sőt, hogy gyűlöljem. De itt nem erről van szó. Leváltani Rákosit, ezt most veszélyes játéknak tartom. Ha ezt a nagy követ elmozdítjuk a helyéről, ki tudja megmondani, milyen lavinát zúdít maga után és eltemetheti azokat is, akik elmozdították. Te és én ismerjük az országot, nem mehetnek a dolgok így tovább, lépni kellene.

— Egyetértek veled, annak külön örülök, hogy a pártról a munkásegységről nem változtattad meg a nézetedet. Rákosi a nagy kérdés. Nehezebb lesz lépni, mint bármikor.

Hosszan beszélgettünk. Személyes impressziókon túl az ország helyzetét mérlegeltük. Elmondta a Szuszlovval való beszélgetést is. Ő vitt haza Újpestre, megnézte, hogy hol lakom és hogyan. Amikor kikísértem, csak annyit mondott:

— Jó az, hogy együtt vagy a családdal.

Az utca látott minket és ennek másnap már mutatkozott a hatása. Rákosi rögtön jelentkezett. Tudtam, hogy Kádár miatt hívott. Elmondta, hogy Kádárral és velem tervei vannak a pártnak. A beszélgetés végén közölte, hogy sürgősen találkoznom kell néhány PB taggal.

Mint a villámcsapás szakadt az ország nyakára a poznani sortűz híre.[23] Órák alatt, rejtett utakon, a hivatalos jelentés előtt már mindenki tudta és azután, mint a futótűz perzselte végig a hír az országot. Nemcsak kint a szántóföldeken, de a lelkekben is szárazság volt és elég sok gyúlékony anyag halmozódott fel. Megkezdődött a külföldi rádiók, különösen a Szabad Európa vad, izgató kommentárja. A párt lapja hallgatott, a vezetőkről nem is beszélve.

A helyzetet Újpesten mértem fel. Az áruház környékén most már nemcsak a huligánok, de mások is gyülekeznek. A munkások gondterheltek, magam is az vagyok. Mi van Lengyelországban? Valamit tudok róluk, nemcsak a kommunistákról, a szociáldemokratákról, az egyesülésről. Nem hallok semmit Gomulkáról, nemrég halt meg Bierut, helyét a pártban Ochab vette át. Nem ismerem, csak Cyrankiewiczet. Justus Pál révén lengyel írók, költők műveit olvasom. Lengyelországban érik valami. Milyen hatással

lehet ránk?! A poznani felkelésszerű megmozdulás azért aggaszt, mert a munkások sztrájkja robbantotta ki. Párt– és állami vezetők utaztak Poznanba, hogy megpróbálják a megmozdulást leszerelni. Példálóznak az emberek: 1953–ban a berlini események, most a lengyelországi. Rajtunk a sor.

Egész nap az utcán kószáltam, az emberek között. Nyíltan beszélnek. Itt is Poznan lesz, ha nem történik valami. Mindenütt fenyegető jóslatokba botlom. A legjellemzőbb találkozásom az újpesti szociáldemokratákkal volt. Némelyik izzó gyűlölettel nézett rám.

— Újra lesz szocdem párt, nem sikerült eltemetned. Jól vigyázz magadra! Ha megbocsátást akarsz bűneidért, hogy kiárultad a szociáldemokrata pártot a kommunistáknak, állj közénk! Vigyázz, újból becsapnak? Mit gondolsz, Rákosi kiengedett volna, ha nem lenne bajban? Hagyd ott őket, míg nem késő! Állj ki a prolik előtt a szociáldemokrata pártért. Te megteheted. Hallgatni fognak rád. Lobogó lehetsz, Gyurka, még egyszer és lesz módod bosszút állni, visszafizetni a becstelenséget. Neked a helyed most Nagy Imre mellett van. Nagy Imrével már tárgyalnak a szocdemek. Vagy Nagy Imre a szocdemekkel, vagy Poznan. Jól gondold meg.

Nem vagyok szívbajos. Harcos ember voltam mindig, mégis félelmetes a fasiszták, reakciósok, szocdemek, lumpen elemek azon egyvelege, akik között nemcsak munkások vannak, s egyaránt Nagy Imre felé fordulnak.

Ezekben a napokban találkoztam egy festőmesterrel, akit régi szervezett munkásként ismertem. Elkeseredetten beszélt Rákosiról, a pártról, erről a „rothadt bandáról" és imádattal, rajongással Nagy Imréről. Baloldalinak ismertem ezt az embert mindig. Mivel elég jól volt öltözve, megkérdeztem, hogy mennyit keres.

— Nem lehet most keresni, jó ha tízezret összehozok egy hónapban.

— Tízezret? — kérdem tőle megrökönyödve.

— Igen. Hát pénz az? Tudod te, mit kerestem én 1953–ban, amikor Nagy Imre jött? Harmincezret is! De akkor nem a kopasz csinálta a politikát, hanem Nagy Imre, az kell ide most is.

Igen feldühödtem. Hát mi közöm nekem ehhez és így Nagyhoz is? S elkezdtem Nagy Imrét elemezni. Mindent, amit tudtam róla, sorra vettem. Nagy Imrét jobboldali, buharinista nézetei miatt kizárják a Politikai Bizottságból. A parlament elnöke is volt, majd az adminisztratív osztály vezetője lett. Neki tudnia, ismernie kellett a Rajk–ügyet. Nagy a Komintern embere. Együtt jött haza Rákosival. Nem inkább a vezérségről van itt szó? Nagy most a jövő reménysége a parasztok és az értelmiség szemében. Begyűjtési miniszter is volt, és lesepertette a parasztok padlását. Nagy miniszterelnök lett. Miért nem tett semmit, hogy kiszabaduljak a többivel együtt?!

Vitatkozom, veszekszem, önmagammal és másokkal is, miközben a Poznanban felcsapott láng a magyar égbolton is egyre inkább láthatóvá válik. A család komolyan félt. Mi lesz? 12 év alatt elfelejtették, hogy mi volt itt a felszabadulást megelőző negyedszázadban ? Mit tegyünk, meddig maradhatok puszta szemlélője az eseményeknek?

Újabb hírek érkeznek; leverték a poznani felkelést. Kiderült, hogy a munkásoknak igazuk volt: nemcsak a bérek alacsonyak, hanem az ellátás is rossz — akárcsak nálunk. Szörnyű elgondolni, hogy a munkások fordultak a kommunista párt és államvezetés ellen. Hová jutott, mivé lett az alig egy évtizede megteremtett proletárdiktatúra?

A poznani eseményeknek kellett jönniük ahhoz, hogy a Központi Vezetőséget itthon összehívják. Heves vita után — melyet az utca órákon belül részletesen ismert — megszületett a határozat; feloszlatják a Petőfi-kört. Valami árcsökkentést és bérrendezést is ígértek. Eljárások indultak írók, újságírók ellen.

A Központi Vezetőség határozata — különösen értelmiségi körökben — óriási ellenzést váltott ki. Úgy látom, hogy ez a határozat nem old meg semmit, nem teremti meg a párt egységes fellépését, nem állítja helyre vezetőképességét. Az utca úgy interpretálta a történteket, hogy Rákosi most fenyegetőzik, retorziókkal él, hogy az eddig visszaszerzett szűk körű szabadságot is újra korlátozzák.

Arról, hogy a határozat nem volt egységes, a Központi Vezetőség tagjaitól is lehetett értesülni, s arról is, hogy a Politikai Bizottságon belül sincs egyetértés, azt leszámítva, hogy Rákosi — állítólag — már ezen fórumon belül is elszigetelődött...

Ez a hír Nagy Imre ázsióját növeli. Azt jósolják, hogy hamarosan visszakerül a vezetésbe és kisöpri a régi bandát. 60. születésnapja csendes — de az utcai hírforrások jóvoltából hamarosan köztudott — demonstrációvá vált. Tisztelgő látogatásra érkeztek hozzá az egykori legfőbb Rákosi-kegyeltek is, közöttük számosan a Központi Vezetőség tagjai. Ugyanaz ismétlődött, ami a kiszabadulásom óta szerzett tájékozódásom során már korábban is ellenszenves volt számomra. Nagy úgy él látszólagos visszavonultságban, mint egy szfinksz; fogadja a hódolattal elé járulókat, s nem lát különbséget a barát, a rátarti konjunktúralovag és a rendszer bukását váró ellenség között.

24. Nem lehetek semleges...

Június közepén a Központi Ellenőrző Bizottság elé idéztek a feleségemmel együtt. A Legfelső Bíróság rehabilitációs ítélete után belépett ebbe a folyamatba a párt is. Ezen a napon a KEB folyamatosan ülésezett. Egyrészt rehabilitált és adta vissza a tagsági könyveket, másrészt kizárta Szendiéket a pártból.

Először engem hívtak be a KEB ülésére. Utam ott vezetett el, ahol Szendiék ültek és várták, hogy sorra kerüljenek. Minden KEB tagot ismerek. Nézünk egymásra. Itt mindenki mindent tud, talán többet is, mint én. Kiss Károly, a KEB elnöke néhány szóval közölte velem, hogy visszahelyeztek párttag jogaimba. Az egyik hivatali szobában visszakaptam tagsági könyvemet. Amikor a feleségem is végzett a formalitással, együtt léptünk ki a pártközpontból.

Másnap már jelentkezett a szakszervezet, az ÉDOSZ is. Ez egyszerűbb, közvetlenebb volt. Bocsánatkérés közepette ők is visszaadták tagsági könyvemet. Most már egyenesben érezhetem magam, nagyobb a biztonságom és talán a felelősségem is. Újból szervezett munkás és párttag vagyok.

A feleségemmel elhatároztuk, hogy megbeszéljük: hogyan tovább. Szombaton este kimentünk a Margitszigetre vacsorázni, ugyanoda, ahol a letartóztatásom előtti este együtt voltunk. Egyelőre van pénzünk. Szeretném, ha a feleségem abbahagyná 550 Ft-os, egészségre káros munkáját. Nekem nagyon fontos ember ő, a gyerekek miatt is, hiszen én a gyermekeimmel most ismerkedem, barátkozom, de bánni még nem tudok velük.

Néha arra gondolok, hogy nem is vagyok apának való. Feleségem könnyűvé teheti az apaszerepet és ezért sok mindenben egyezségre kell jutnom vele. Nyugtalanít az egész élet. Belső szeizmográfom veszélyt, bajt jelez. És én szembe akarok nézni mindennel. A dolgok megítélésében, a cselekvésben köztünk nem lehet eltérés. Mindig így volt, most is így kell

lennie. Még most is az a véleményem, hogy nem leszek közéleti ember és ő is egyetért azzal, hogy tartsam távol magam a politikától. De mindketten politikus, közéleti alkat vagyunk, bármilyen állásba vet a sors, nem lehetek magánember. Cipelek egy nevet és egy múltat, amely ismert és közszájon forog és nem lehetek semleges egy ellenforradalom felé sodródó országban. Ha ezt tenném, céltalanná válna az életem.

Hosszú a beszélgetés. Ketten ülünk az asztalnál. A pincérek kedvesek, az emberek felénk sandítanak. Mire elérkezik az éjfél, teljes megegyezéssel állunk fel. Megállapodtunk, ha úgy alakul a helyzet, nincs jogom kitérni a felelősségvállalás elől. Csak egyet kér a feleségem, hogy vigyázzak minden lépésemre.

Karonfogva sétálunk ki a szigetről, de már nem beszélünk. Taxit nem lehet kapni, így az utolsó villamossal döcögünk hazafelé.

Lefekvés előtt feleségem szóba hozta, hogy meg kellene látogatni Szőnyi Sanyiékat. Néhány nap múlva beállítottunk hozzájuk. Érdekes munkás és értelmiségi család volt ez. A kor egyik jellegzetességéhez tartozott, amely nem tudott teljesen kifejlődni. Munkásból lett értelmiségi. Barátságom Sanyival nagyon régi és szoros volt mozgalmi, politikai és emberi értelemben egyaránt. Braun Soma doktor tanítványai vagyunk mindketten.

Hárman vannak. Felesége beteges, csendes, kissé szomorkás benyomást kelt. Vele most ismerkedtem meg. Mindig izgatott másnak a párválasztása. Sanyi mellette robosztus alak. Tele alkotó erővel, elpusztíthatatlan tenniakarással. A fia érdekes arcú gyerek, típusa a művelt munkáscsalád jövendőbeni generációjának. A fiamat keresem benne.

Rajtunk kívül egy angyalföldi vasmunkás volt ott a feleségével. Három házaspár találkozik itt, munkások, dolgozók. Rajtam kívül itt mindenki dolgozik.

Szőnyi Sanyit sokáig irigyeltem, mert egy életen át tanult. Nyomdászból lett jogász és író. A minisztérium jogügyi osztályának volt a vezetője, én hoztam be egy polgár helyére, aki disszidált Svájcba. Mindenki előtt ismert volt barátságunk. Letartóztatásom után Eskulits és Szőnyi kapcsolatban maradtak. Szőnyire keserves sors várt. Szinte csodálkozom most, hogy nem tartóztatták le, bár igen megalázták. Kitették a minisztériumból azt a munkáskádert, aki tudásban, képességben, politikai felkészültségben szinte példaképét adta, hogy milyennek kell lennie a munkásból lett vezetőnek és azt, hogy milyen vezetőkáderekre van szüksége a szocializmusnak. Szőnyi Sanyival szemben győztek a polgárok, mert azok megbízhatóbbak voltak Rákosinak. De hát ez általános volt.

Szőnyinek abban az időben bűn számba menő múltja volt, amely eleve gyanússá tette, meghatározta útját és sorsát. A munkásmozgalmat soha nem

lehet emberileg erkölcstelenebbé tenni, még ilyen szempontból sem, mint Rákosiék tették. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a régi szervezett munkások gyűlölettel voltak eltelve és erre minden okuk megvolt.

Most itt ülünk egymással szemben. Jól öltözött, jól ápolt, kellemes külsejű, harcos természetű, igen jól kereső ember. Letartóztatásom óta nem láttam. Egy korosztály vagyunk, egy volt az életünk. Jócskán meg is öregedtünk.

A beszélgetés során parázs vita alakult ki az angyalföldi vasmunkás és közöttem. A vita azért csapott ki csendes medréből, mert arról panaszkodott, hogyan él, mennyit keres egy vasmunkás. Pontos akarok lenni, a következőket mondta:

— Tudja maga Marosán elvtárs, hogy a magyar munkás soha olyan rohadtul nem élt, mint most?

A kockacukor után nyúl és közben saját magát bíztatva jegyzi meg: — Duplán vegyél, testvér, mert még a cukor is keserűbb lett. Régen édesebb volt.

Hát nekem sem kellett több.

— Mondja, ki volt magának az édesapja?

— Az nem érdekes — feleli.

— Feleljen a kérdésemre — szóltam rá.

— Hát napszámos volt.

— Hány ruhája volt a maga édesapjának?

— Egy — felelte kissé zavartan.

— És magának hány van?

A felesége szól közbe — 7 van a szekrényben.

Parázs vita kerekedett ki. Az asszonyok idegesek voltak, Szőnyi Sanyi hagyta a vitát és én adtam ennek az angyalföldi vasmunkásnak.

A vasmunkás szidta a munkaversenyt, a normát és kevesellte a két és fél — három ezer forint jövedelmet. A felesége többször közbeszólt: — Ne hallgasson rá, bolond ez, csak vitatkozni akar.

Ám nekem mérhetetlenül fájt. Ilyen messzire jutottak a dolgok?

Volt a pártban a káderezésnek egy munkásokat sértő koncepciója, Farkas Mihály volt ennek az igazi képviselője. A munkáskáder ott kezdődött és ott végződött, hogy valaki vasas vagy bányász és utána hosszú csend. Ez a káderpolitika mindenben kifejezésre jutott. És most tessék, ez a vasmunkás szinte martaléka egy reakciós nézetnek. Sokáig vitatkoztunk, élesen és keményen. Feleségem ideges volt,nem látott még ilyen állapotban.

Sanyival megegyeztem, hogy külön találkozom vele és eljöttünk tőlük. A feleségem hazafelé egész úton mosta a fejemet. Nem lehet és nem szabad így vitatkozni, magadra haragítod az embereket.

Most ketten kezdtünk el vitatkozni. Néhány nappal ezelőtt alig egyeztünk meg, s most újból előkerült a téma.

— Mit akarsz csinálni? Így akarsz nekimenni az embereknek? Te veszedelmes ember voltál mindig és még veszedelmesebb lehetsz. Félek, mert ez nem hoz semmi jót. Látod, a többiek félreállnak, nem használják el magukat, te pedig szenvedélyesen beleveted magad még ebbe a kis ügybe is. Így nem lehet élni.

Így nem mehettünk haza, megriasztottam szegényt. Egy csellengő Pobeda kocsival kimentünk a Szigetre. Italt kértem, mohón ittam és szenvedélyesen vitatkoztunk. A feleségem kifakadt: — Elsodor az ár, félt az egész család. Elhamarkodottan ítélsz. Néha még én is félek tőled.

Keserűen pakolt ki.

— Nem hiszek Rákosinak és azoknak sem, akik körülötte vannak. Újból fel akarnak használni, hogy megvédjed őket. Téged akarnak majd előredobni, hogy te szállj szembe a munkásokkal.

Fokozatosan szakadnak ki belőle eddig — hogy meg ne bántson — elhallgatott panaszai; — Én is beszélek emberekkel, hozzám is eljönnek, nekem is panaszkodnak, különösen azért, hogy te megint kiállsz Rákosi mellett és hogy merev vagy, sztálinista vagy. Nézd, nem kell nekünk nagy élet, megleszünk mi a családdal szerény keretek között, de legyen már béke és normális családi élet.

Hallgatom, joga van velem szemben most a legkeményebben fellépni, adósa vagyok neki, magammal rántottam. Ugyanakkor fűt a Szőnyiéknél felizzott harci kedv. Csak azt várom, hogy kitombolja magát. Végre szomorúan elhallgat, néz maga elé.

Bennem hamar kialakul a döntés.

— Nézd, te most már abbahagyod a munkát. Nem dolgozol többé. Szükségünk van rád, nemcsak a gyerekeknek, hanem nekem is. Néhány hét múlva elhelyezkedem.

— Hová?

— Akárhová mehetek. Annyit mindenképpen keresek majd, amennyiből rendesen megélünk. Olyan helyre akarok menni dolgozni, ahol segíthetek, akár a szaktársakon, akár a munkásokon. Mi munkások vagyunk és most már te is láthatod, hogy mi a helyzet. Most már a prolikkal van a baj és ez csak katasztrófát hozhat.

Feleségem idegesen szól közbe: — De miért te állj oda megint? Miért nem állnak ki mások is?

— Nem lehetek semleges és a katasztrófát sem várhatom tétlenül.

— De te nem ismered és nem is ismerheted a helyzetet, az embereket, és hirtelen természetű ember vagy. Túl szenvedélyesen veted bele magad a

zűrzavarba. Félek, hogy rád nyomják a terhet és a felelősséget,és kezdődik elölről a kálvária. Mit fogsz csinálni, ha felszólítanak, hogy a pártban vagy a kormányban vállalj funkciót? Te hajlandó vagy vállalni mindazt, ami most itt van?

Ez a kérdés így nem vetődött fel eddig.

— Olyannak ítélem meg a helyzetet, hogy tenni kell valamit, és ha felszólítanak, nem utasítom el.

— Mit tudsz te segíteni? Itt egy ember nem tehet csodát!

— Nemcsak én vagyok, mások is vannak.

— Mit tudtok tenni?

— Meg kell kísérelni megakadályozni. hogy katasztrófa következzen be. Elősegíthetem, hogy másokat is rehabilitáljanak, hogy kialakuljon egy demokratikusabb, egészségesebb párt, tisztultabb politikai élet.

Feleségem végre leteszi utolsó aduját. — Mit csinálsz, ha létrejön egy szociáldemokrata párt?

— A kommunista pártban maradok. De ne adja a sors, hogy a munkásosztályt megint kettészakítsák.

— Meg tudod ezt akadályozni?

— Egyedül nem, de másokkal összefogva igen.

— Kikkel akarod ezt? Szakasits nincs sehol. Régi barátaid elhúzódtak.

— Nézd, itt van Kádár. Mind a ketten munkások vagyunk. Lehetetlen, hogy a munkások ne hallgatnának ránk.

Hosszú ideig elvitatkoztunk. Feleségem érezte, hogy nem tud eltéríteni.

— Látod, most is mégy a saját fejed után.

— Mondd, kisanyám, megtehetem, hogy félreállok?

— Azt nem mondtam. Sose akadályoztalak meg. Tizenkilenc éve vagyunk együtt. De most egész más a helyzet.

En nem engedek. Szét akarok nézni az országban. Felajánlom, egyezzünk meg abban, hogy szeptemberig tájékozódom és ezt a beszélgetést majd folytatjuk.

— Nekem szükségem van rád — mondtam. Csak akkor tudok nyugodtan dolgozni, ha te ezt a számomra lehetővé teszed.

Majdnem hajnalig tartott a beszélgetés, de tudtam, hogy mégsem zártunk le mindent. Mire hazaértünk, a város peremén már felkeltek a munkások, indultak dolgozni. Látva őket, azt mondtam magamban — neked is dolgoznod kell ott, ahol rajtuk segíthetsz.

Horváth Márton üzent értem, hogy keressem fel a Szabad Népnél. Egy fekete mellett hosszan elbeszélgettünk. Tájékozódni akar ő is, tanácsot kér arra vonatkozólag, nem lenne-e helyes, ha beszélne Horváth Zoltánnal,

vagy más baloldali volt szociáldemokratával. Kissé hitetlenül szemléli azt a képet, amit én rajzolok, bár elismeri, hogy nagy bajok vannak.

Horváth Mártont régen ismerem, de én több Horváth Mártont ismerek. Azt a bátor embert, azt a kommunistát, akivel 1942-ben egy perben voltunk vádlottak, és aki úgy állt a bíróság előtt — fővádlottként —, ahogy kevesen. Művelt, okos, felkészült ember volt. Nem ítélték halálra. A csodával határos módon maradt életben.

A felszabadulás után Révaival együtt kezdeményezője a volt baloldali szociáldemokraták és kommunisták szoros kapcsolatának. Lassan azonban kiszállt belőle. Én Horváth Mártonnal csak az MDP-ben kerültem szorosabb kapcsolatba. Útja gyorsan, képességeinek megfelelően, felfelé ívelt. Nagy karriert futott be. Mikor engem letartóztattak, nemcsak az agitációs-propaganda terület gazdája volt, hanem tagja a Politikai Bizottságnak is. Tehát végigcsinált mindent. Ami az ideológiai, szellemi és kulturális életben történt, azt ő fémjelezte politikai értelemben a pártban. Most a Szabad Nép szerkesztő bizottságának vezetője.

A beszélgetés során megegyeztünk: kapcsolatba lép Horváth Zoltánnal s nekem segítségemre lesz, hogy az ország különböző létesítményeit meglátogassam. Közölte, hogy Révai is szeretne találkozni velem.

Közben megszólalt a telefon. Révai jelentkezett Aligáról. Horváth közölte vele, hogy nála vagyok. Átvettem a kagylót, és szinte megdobbant a szívem, amikor meghallottam Révai hetyke megjegyzését: — Megfogyva bár, de törve nem...

Másnap reggel Horváth kocsit küldött értem és a feleségemmel együtt elindultunk Aligára. Szeles, hideg idő volt.

Aligán már vártak bennünket. Meglepett a pártüdülő zártsága, elszigeteltsége. Három igazoláson estünk keresztül, míg végre bejutottunk. Révait abban a villában találtuk meg, amelyben Rajkkal szoktak volt együtt lenni.

Kíváncsian léptem be hozzá. Egy karosszékben ült, alig tudott felállni. A két asszony nézte, ahogy megöleltük egymást, jobban mondva karjaim között tartottam, mint egy béna gyereket. Szívfacsaró volt. Gyenge, törékeny ember lett, csak a szelleme, az intellektusa — ha nem is régi frissességében — dolgozott benne.

A két asszony félrevonult, magunkra hagytak.

A kommunista vezetők közül két ember került igen közel hozzám, mint barát: Rajk és Révai. Rajk fizikailag nincs, de azért jelen van és Révai jelenlegi állapota példázza a párt és az ország életét.

Ahogy mondják, orvosi csoda,hogy él. Nem akartam beszélni, de szinte parancsolóan mondta — beszélj, Gyurka! Mindent mondjál el! Mi történt veled?

Óvatosan beszélek. Révai rám mordul — miért kímélsz? Mondd csak. Megdöbbenve néz rám és csak maga elé mondja — te is egy csoda vagy!

Azt felelem neki — megúsztam.

Rákosi őt is félretette. Valószínűleg ez is hozzájárult súlyos betegségéhez. Az események értékelésében hamar egyetértünk. Egyetértünk a Nagy Imre-féle csoport megítélésében is, de ő jobban haragszik Nagy Imrére, mint én.

— Tudod, miért szeretlek most nagyon téged? Mert te nem hagytad el a pártot és nem tisztelegtél Nagy Imrénél. Nem csalódtam benned.

Elhárítom, vannak még mások is.

— Nem sokan. Te és Kádár maradtatok meg, akik nem csinálnak sérelmi politikát. Mi a véleményed Kádárról?

Tájékoztatom a kettőnk között lezajlott beszélgetésről. Révai hamar nyilatkozik —nektek komoly szerepetek és munkátok lesz a pártban, nemcsak azért, mert megmaradtatok tisztességes proliknak, hanem azért, mert most is a párt mellett álltok. Most sokan helyezkednek. Ne változz meg, Gyuri, maradj meg, aki voltál.

Bejön a felesége. Tudom,hogy abba kell hagyni a beszélgetést, de Révai nem enged. Erőszakos, beszélgetni akar és cigarettázni. Szinte tragikus a vitája feleségével.

— Csak egy felet, csak egy negyedet szívok el.

Abbahagyom én is a dohányzást, bejön az én feleségem is. Révai ingerültem mondja:— Hagyjatok minket beszélgetni, majd elküldöm, ha már nem bírom.

Az asszonyok elmennek.

— Mit akarsz csinálni? — kérdi tőlem.

— Egyelőre széjjelnézek, holnap indulok Sztálinvárosba, meg akarok nézni néhány létesítményt, gyárat, tsz-t.

— Hol akarsz dolgozni?

— Még nem tudom.

S mikor közlöm vele, hogy szívesebben mennék vissza a szakmába vagy a szakszervezetbe, szokásához híven mondja — Te meg vagy bolondulva! Neked Jánossal együtt a pártvezetésben van a helyed.

— Nézd — mondom neki —, most nemcsak az a kérdés, hogy kikkel kell rendbehozni a pártot, országot, hanem mivel és hogyan?

— Mit értesz ezen?

— Hát milyen elvek, politika, módszer és morál alapján.

Néz maga elé, elkomorodik. Bénuló kezével dobol az asztalon. — Igen, ez az, amit meg kellene tudni oldani.

Beszélgetésünk végén Rajkra terelődik a szó. Arcán ideges rándulás fut végig. Emlékeztetem őt, hogy Rajk letartóztatásakor vele beszéltem először, de ő kitért. Te küldtél Farkas Mihályhoz — mondom.

Hirtelen dühös lesz, hangosan mondja — az a kalandor! Átka és szégyene a pártnak. Miért hallgattunk mi akkor? Miért nem üvöltöttünk? Hát igen, felelősek vagyunk.

— Egyetértek veled. Én is felelős vagyok.

Hosszú csend következik. Mindketten arra gondolunk, mit kellene csinálni. Megjegyzem: soha többé nem szabad oda jutni, hogy egy embernek vagy egy klikknek legyen kiszolgáltatva a párt. Nem szabad a pártot antidemokratikussá tenni, mint ahogy demokratikusság nélkül nem lehet a bizalmat helyreállítani, a hibákat kijavítani, a bűnöket jóvátenni.

Révai is tudja, hogy egy külön szociáldemokrata párt alakításának elképzelése kint van a közéletben, mert ő teszi fel nekem a kérdést — mi a véleményed erről?

— Én kommunista vagyok és változatlanul az egységes munkáspártnak voltam, vagyok és maradok híve. Nézd, én más politikai pártot el tudok képzelni, de nem a munkásosztály pártjaként. Ez az egységes párt nem lehet olyan, mint amilyet csináltunk egyszer. Kiveszem a tagsági könyvemet. Be van írva, hogy mettől–meddig voltam a szociáldemokrata párt tagja, de aki a nyilas pártnak volt a tagja, az nincs feltüntetve, vagy aki a kisgazdáktól, jobb esetben a parasztpártból lépett át a kommunista pártba. Mi voltunk a veszélyesek és mi lettünk a leprások.

Hát igaz, pedig most elő kellene venni a régieket. Egy olyan vezető garnitúra kellene, mint amivel 1948–ban rendelkezett az egyesült párt. És Rákosival mi legyen?

Neki is elmondom félelmemet. Mi lesz, ha megmozdítják? Milyen erőket szabadít fel?

Révai kategórikusan mondja — Rákosival, ha lehet, és Rákosi nélkül, ha kell!

— Mondd Gyuri — kérdezi Révai a végén —, mi van Annussal?

— Nem tudom. Azt tudom, hogy Rákosi Kéthlyt hamarabb engedte ki, mint engem.

Melegen érdeklődik Kisházi, Vajda és Horváth Zoltán felől. Elmondom, hogy a két Horváth most készül leülni beszélgetni.

Együtt ebédelünk, majd sétálunk egy nagyot. Révait lefektetjük és akkor Lili elmondja, hogy most még hagyján, de volt idő, hogy megmozdulni sem tudott.

— Nem könnyű ember Jóska, és minden tiszteletem a magáé Lilike, hogy így kitart mellette. Lehet rajta segíteni?

— Valamit igen, de már nem lesz a régi.

Mikor este hazafelé robogunk, a feleségemmel megállapodunk abban, hogy nincs és nem lehet semlegesség.

Másnap reggel feleségem és a kis Juli társaságában elindultam Sztálinvárosba. Eredetileg Julit nem akartuk vinni, de a feleségem megnyugtatott, hogy ők majd széjjelnéznek a városban, míg én a pártban és a gyárban leszek elfoglalva. Az ismert úton robog velünk az autó, de ezt is kiépítették. Azon gondolkozom, hogy mi minden játszott közre, hogy ez az új város és ipari központ Dunapentele helyén épült. Farkas Mihályék a hadsereg szempontjai szerint döntötték el, mert eredetileg Mohácsot jelölték ki, de az közel volt a jugoszláv határhoz. Én már akkor komolytalannak tartottam az érveket, hiszen repülőgéppel elérni csak percek kérdése. 1956-ban pedig szinte nevetséges. Akkor, amikor ez épült, háborús veszély volt, de ez a veszély elmúlt. Már túl vagyunk az atombombán és már hidrogénbombáról beszélnek. Mohón olvasok el mindent, hogy számba vegyem a fejlődést. Már ismerem az ipari kombinát felépítését, az összeget, amibe került és az okokat, amiért abbamaradt. Nagy felhajtás volt két építkezés körül. Az egyik a földalatti, a másik Sztálinváros. Az egész ország adózott és figyelt. Beleszegényedtünk, az utóbbi évek csaknem minden terhét ezért fizetjük. Vajon hogy nézhet ki ez az új szocialista város és milyenek az emberek benne? Vajon ide is eljut a főváros politikai zűrzavara?

Megérkezésünkkor a pártbizottságra mentünk. Már vártak bennünket. Kedvesek, barátságosak voltak. Amikor beléptem hozzájuk, a Petőfi-körről folyt a vita, elég élesen, szenvedélyesen. A városi tanács elnöke elvitte feleségemet és Julikát várost nézni, én pedig leültem a párt végrehajtóbizottsága és apparátusa tagjai közé. Néhány perc múlva én is beszálltam a vitába. A propagandaosztály vezetője egy író — akinek a város megszületéséről szóló könyvét még 1955-ben a börtönben olvastam — tartotta szóval a pártvezetőket és ebbe estem én bele.

Képtelen helyzet alakult ki. Az író támadott mindent és mindenkit. Látszott, hogy szoros kapcsolatban volt a Petőfi-körrel. A sajtóvita hatása itt is érződött. Minősíthetetlen hangon és érvekkel már nemcsak Rákosit, hanem a pártot is támadták.

— Csődbe vitték az országot, leállították a gyár további építését. Vissza kell hozni Nagy Imrét.

Közbevetem, hogy Nagy Imréék állították le a gyár további építését.

Zavart csend támad. Vajon a mukásoknak is ez a véleményük? Nagy a politikai zűrzavar. Megkérdeztem a párt vezetőit, mikor járt itt felelős politikai vezető?

Nagy vitatkozás kezdődött és kiderült, hogy 2 éve nem járt itt PB tag és miniszter is csak egy éve, nem beszélve arról, hogy vezetők ide csak reprezentatív vizitre jártak, pár órára.

— Most pedig kerülnek bennünket, nem törődnek velünk. El vagyunk hagyatva. Nyom bennünket a város neve is — mondják többen. — Meg kellene változtatni.

— Minek? — kérdem tőlük.

— Rossz név ez most. Nem vonz, hanem taszít.

— A munkásoknak is ez a véleményük?

— Hát majd meglátja a gyárban.

Két órai beszélgetés és vita után néhányan megállapították, hogy rákosista, sztálinista vagyok. Nevetve mondtam nekik — furcsa helyzet alakult ki, de ennél többet is ki kellett már bírnom.

Az írónak mondtam: — Maga a Petőfi-körtől kapta és hozta az instrukciót, én pedig a saját fejem után megyek. Maga eljuthat oda, hogy ezt a gyárat odaadja az anarchiának, és hogy ebből mi jön ki, azt maga sem tudja.

— Na gyerünk, nézzük meg a munkásokat.

A gyár főbejáratánál Borovszky, az igazgató vár. Komoly, megfontolt ember, jó benyomást tesz rám.

— Engedje meg Marosán elvtárs, hogy én kísérjem végig.

Szabadkoztam, de ragaszkodott hozzá. Menet közben érdekes dolgokat mond el a gyár felépítéséről, hősi koráról. Ismeri a gyárat. Együtt nőtt fel vele. Már több mint 5 milliárd fekszik benne és kellene még, hisz' ez Európa legmodernebb kohó- és vasipari kombinátja lehetne.

Imponálóan szép volt ez az üzem. A gyár légköre, levegője, a munkásokkal való beszélgetés a lehető legjobb benyomást tette rám. Sok helyen megálltam, hosszan beszélgettünk. Néha a nagy zajban ordítottunk. Szerencsére beleestünk egy csapolásba is. Ritka szép látvány. A munkások kedvesek, barátságosak, kézszorításuk kemény. Egy helyen megkérdeztem a kemence előtt dolgozókat, mi kellene ide még. Az egyik munkás ordítja a fülembe — csináljanak rendet ott fenn, már az is elég lenne, hogy itt jobban menjen a munka!

A bér- és munkaviszonyokról érdeklődtem. Nem panaszkodtak különösebben, de egyet hangsúlyoztak — ha már ennyit beleöltek, fejlesszék tovább a gyárat.

Ide nem jutott el a Petőfi-kör szelleme. Lehet, hogy azért, mert itt dolgozni kell, méghozzá keményen, de lehet, hogy azért, mert ez tényleg az ő gyáruk. Nagyon tetszett nekik otthonos mozgásom a kemence körül a csapolásnál. Az egyik Pestről elszármazott munkás meg is jegyezte — látszik, hogy magának nem idegen a kemence.

Mi megéreztük egymásról, hogy kik vagyunk.

Mit kértek a munkások? Több lakást és a nyomortanyák felszámolását.

A Vörös Csillag szállóban ebédeltünk. Ebéd után a tanácselnök mutatta meg a várost. Üzletekben fordultam meg és magam választotta lakásokba mentünk.

A sütőüzem keserűséget okozott, mert azt mondták, itt van az ország legmodernebb sütőüzeme. Ez a csalás bosszantó volt. Ismertem a gőzkemencét, amelyet Pesten szereltek le, hogy ide beépítsék. Ennek a nagy ipari központnak ez a „modern" üzem kóceráj.

Késő délután a pártbizottságon újra találkoztam az elvtársakkal, akiknek elmondtam a benyomásaimat. Megkértek, tegyem szóvá, ne hanyagolják el őket.

Az író okvetetlenkedett, de őt hamar elintéztem azzal, hogy a munkások milyenek, azt én jobban meg tudom ítélni, mint ő.

Este hazafelé Juli anyja ölében aludt és mi kicseréltük a véleményünket. Jó benyomással érkeztünk vissza Pestre.

Néhány nap múlva egy tsz látogatásra mentem, nem messze Pesttől. Horváth Márton ajánlotta, állítólag igen jó tsz.

Reggel korán indultunk a feleségemmel. A falu, ahová érkeztünk, szinte kihalt. A tsz irodán azt mondták, hogy az elnök Pesten van, az emberek a földeken dolgoznak.

Az első kellemetlen benyomásom az volt, hogy bizalmatlanok, gyanakvóak, szófukarok az emberek. Alig lehet belőlük kipréselni a szót. Ha kérdezünk, a válasz kitérő. Itt–ott megállok, próbálok beszédbe elegyedni velük, de csak hümmögnek.

— Mennyit keresnek?

A felelet: nem tudom, majd meglátjuk az év végén. Nagyon nehéz az élet. Kevés az ember, elhagynak minket a parasztok, elmennek a városba, mert ott jobban lehet keresni.

— Hogyan élnek?

A válasz csak ennyi: az élet mindig nehéz volt.

Sztálinváros nekem, szabadulásom óta élményeim csúcsa volt, ez viszont a mélypont. Ott kinyíltak az emberek, itt bezárkóznak. Nehéz közelférkőzni hozzájuk. Igen nagy a szegénység, gyenge a termés, rossz az állatállomány. A zöldség hozhat valamit. A dolgozók többsége asszony, a férfiak öregek, fiatalt alig lehet látni.

Sokat mászkáltunk. Két óra felé a párttitkár ebédre invitált. Mire odaérkeztünk, Pestről befutott a tsz elnöke is. Elegáns, jóképű, 35 éves férfi lehet, tiszti uniformisban, rangjelzés nélkül. Nem paraszt, inkább gazdatiszt benyomását kelti. Jelenléte elnémítja a embereket. Csendben ebédelünk.

Az elnök mellett ülök, próbálok beszélgetni, de nem válaszolnak.Az elnök beszédes, de amiről beszél, nincs összefüggésben a dolgokkal. Nehezen dolgoznak a parasztok, Nagy Imrét várják itt. Nem szeretik a tsz-t. Ilyeneket suttog a fülembe.

Kellemetlen hallgatni. Ki lehet ez a katonás gazdatiszt ember?

Eszünk, iszunk, nagyokat hallgatunk. Feleségem odaül az asszonyok közé, engem az elnök érdekel. Egy véletlen segít megérteni. Már jócskán ittunk, mikor ráterelődik a beszélgetés a koncepciós perekre. Nem én kezdtem, valaki szóvátette. Az elnök határozott hangon mondja:

— Lehet, hogy maga Marosán elvtárs ártatlan volt, a többiek azonban nem.

— Honnan tudja? — kérdezem tőle.

— Ismerem én a fajtájukat.

— Honnan? — kérdezem tőle határozottan, de nem akar válaszolni. Én azonban nem hagyom.

— Hol volt maga azelőtt, míg ide nem került?

— Tiszt voltam. Leszereltek.

— Melyik alakulatnál és miért szerelték le?

— Államvédelminél voltam.

— És ki tette ide?

— Hát a párt.

— Mióta van itt?

— Két éve.

— Most már sok mindent értek.

— Mit ért?

— A parasztok hallgatását, bizalmatlanságát és félelmét.

— Ne higgye Marosán elvtárs, a paraszt visszafelé néz, nehéz emberek ezek. Pedig ez itt van a főváros mellett.

Már nincs kedvem maradni, szinte menekülök onnan.

Amikor hazafelé megyünk, a sofőr és a feleségem már többet mondanak és lényegeset.

— Nem szeretik, nem kell ez az elnök. A parasztok nyakára hozták.

— Hát, ha ez egy minta tsz, amit nekem megmutattak, akkor milyen lehet a többi, hiszen a szocialista szektor 40 százalékon felül van.

Rákosi jelentkezett, kért, hogy keressem fel. Nem tudtam kitérni előle. Szívesebben halasztottam volna el, hogy több más dolgot megnézzek. Szemrehányással kezdte a beszélgetést.

— Kértem magát Marosán, hogy ne látogassa meg Révait. Nem hallgatott rám. A látogatása után rosszul lett. Maga is látta, hogy milyen beteg.

Kaphat egy attakot és meghal. Hagyja őt békében, nem lesz már többé használható.

Hiába próbálom megmagyarázni Révaival való találkozásom történetét, kifakad Horváth Márton ellen.

— Ne járkáljon maga sehová. Ha tudni akar valamit, jöjjön hozzám. Magával terve van a pártnak, ne engedje, hogy befolyásolják. Maga a múltkor kifogásolta, hogy Kádár miért nincs bent a felső vezetésben. Ez tervszerű munka. Kádárnak is módot kellett adni és időt, hogy megismerkedjen a tényleges helyzettel. Nem olyan rossz a helyzet, ahogy ezt maga lefesti. Ugrál itt néhány értelmiségi, majd mi leszereljük őket.

Az a benyomásom, hogy ez az ember fél, és amikor eljövök tőle, elhatározom, hogy most már felkeresek néhány vezetőt és hagyom Rákosit.

Először Vas Zoltánhoz mentem, aki kétszer üzent már értem Nyers Rezső útján. Vas Zoltánt régóta ismertem. Régen volt közöttünk valami cimboraság. Meglepett 1953–as szereplése, különösen az, hogy leszakadt Rákosiról és Gerőről és a Nagy Imre csoporthoz csatlakozott. Szeretet, barátság sugárzott belőle. Ő volt az egyetlen vezető, aki nyíltan kitárta magát és felajánlotta minden segítségét.

— Ha autó kell, nekem szólj, ne mászkálj villamoson, lassú és piszkos. Pénz nem kell?

Közöltem vele, hogy mindenem van, a párt gondoskodik rólam. Néhány percre bejöttek az alelnökei is, Dögei és Nyers, de azután magunkra hagytak.

Vas Zoltántól sokkal többet tudtam meg, mint bárkitől. Csak egy zavart igazán, tele volt sérelemmel, mély gyűlölet töltötte el Rákosival és különösen Gerővel szemben, és ez megdöbbentett.

Vas Zoltán a szememben szinte egy volt Rákosival. 16 évig együtt voltak börtönben. Ezt nem lehet kiradírozni. Vas Zoltánnak nagy szerepe volt itt 1944–től a párt, az állam építése terén. Emlékszem arra a Vas Zoltánra, aki szinte alázatos tisztelettel viseltetett Rákosi, Gerő és Farkas iránt. Mi lehet az oka ennek a mély gyűlöletnek?

— Tudod, hogy ez a két gonosz ember, Rákosi és Gerő csődbe vitt minket és ha gyorsan nem történik valami, nagy bajok lesznek.

— Érdekes, én is így látom a helyzetet.

Vasnak mondom, hogy nemcsak Rákosi és Gerő hibásak, ő is ott volt például a legfelső szinten.

— Nem is tagadom: hibás vagyok, hogy sokáig hallgattam rájuk. 1953–ban megváltoztattam a véleményemet és Nagy Imrével megpróbáltuk rendbehozni a dolgokat. Már meg is indult jó irányban, csak ez a két ember, amint lélegzethez jutott, mindent visszacsinált és még jobban összekuszálódott a dolog. Most csőd előtt állunk.

Sorra lerakja a bizalmas kimutatásokat a gazdasági helyzetről, az ország eladósodásáról. Tényleg nagyon sötét a kép. Ezt a két gonosz embert kell félreállítani — mondja. Rákosi mindenkit ki- és fel akar használni. Kádárral és veled is megpróbálkozik. Gondold el, Hegedűs, Hidas, Szalai, Mekis, ezek vezetik az országot. Hidd el, itt most csak Nagy Imre segít és egy–két év alatt rendbehozom a gazdasági életet, akárcsak 1945 után.

— De Zoltán, nem vagyunk 1945–ben.

— Annál rosszabb a helyzet. Nem szabad várni, minden perc drága. Nézd, megmondom neked őszintén, az öreget Gerővel és a talpnyalóival együtt el kell küldeni.

Próbálok érvelni, hogy ne személyekről folyjon a beszéd.

— A párt van bajban, Zoltán.

— A párt is rendbejön, ha a gazdasági életet rendbehozzuk.

Így vitázunk órákon át. Vas Zoltán lelkes ember és használható is, de csak egy a vezetésben. Azon gondolkozom, hogy miért elégedetlen. Magas jövedelme van, szép villalakása. Autója és ahogy bevallja, pénze is van. Lassan rájöttem, hogy a PB tagság után sóvárog.

Igen felkavart a vele való beszélgetés.

Mielőtt eljövök tőle, valósággal belekalapálja a fejembe: — Vigyázz, mindig arra gondolj, hogy Nagy Imre a jövő embere, vagy pedig jön a katasztrófa.

Napokig nem tudtam megemészteni. Nem volt bátorságom tovább menni, zavart az is, hogy Vas a KV tagja. Hogyan nézhet ki ez a Központi Vezetőség?

Nehezen nyugodtam meg. Először Hegedűst hívtam fel telefonon.

Amikor beléptem a parlament épületébe, mintha kriptába léptem volna, olyan kihalt volt a ház, pedig itt 500–600 ember dolgozik. Lassan mentem fel, ismerős a hely. Kint rekkenő hőség volt, itt kellemesen hűs, és tiszteletet parancsoló csend.

Hegedűs barátságosan fogadott, bár magatartásán érződött, hogy ő a miniszterelnök. Halkan beszélt, mintha illegális lenne a találkozás. Odakint nem szeretik. Uborkafára felkapaszkodottnak tartják. Pályafutása menetrendszerűen gyors volt. Tulajdonképpen 1949 végén, 1950 elején ugrott ki. Rákosi hozta be a PB–be Hegedűst és Pirost, később pedig Hidast. Kint az volt a vélemény: Rákosinak való ember. Rákosi egyszer azt mondta nekem, hogy Hegedűst szeretik kint, mert a legjobb családapa, sok gyermeke van és azt szeretik a magyarok.

Nem stimmel a két értékelés.

A beszélgetés nehezen indult. Először én számoltam be tapasztalataimról. Ő csendesen azt mondta, nem kell eltúlozni a bajokat. Van probléma, de megoldhatók.

Míg őt hallgattam, azon gondolkoztam, milyen nagy lehet a távolság az élet és a miniszterelnök között. Véletlenül, akaratomon kívül az én ügyemre terelődött a beszélgetés, amely kellemetlen formát öltött. A első találkozáskor Rákosinak megmondtam, hogy hagyja Péter Gábor bandáját, az nem mer engem letartóztatni, ha erre nem kap parancsot. Nemcsak Rákosi, mások is tudták, hogy én ártatlan vagyok és mégis halálra ítéltek.

Meglepve nézett rám. — Csak nem gondolod, hogy én tudtam a te ártatlanságodról? Ez nem igaz, senki nem tudott semmit. Minket becsapott Péter Gábor bandája.

—Tudod mit — mondtam Hegedűsnek —,hagyjuk ezt. Én senkit nem vádolok, csak magamat.

— Nézd, neked igen nehéz lesz az életed a pártban, ha ilyen gondolatokkal élsz.

— Nem azért jöttem ide, hogy a magam ügyéről beszéljek. Az le van zárva. Én sok mindent tudni akarok és tárgyilagosan ítélni. A párt első titkára és az ország miniszterelnöke kötelesek engem ebben segíteni.

Ám ez a beszélgetés inkább formális volt, tapogatózó, simulékony. Udvariasan búcsúztunk el egymástól.

Tovább kell menni részben a politikai helyzet miatt, részben a saját helyzetem miatt. Nekem lakás kell. Már tudom, hogy a rehabilitáltak ügyével Apró Antal foglalkozik.

Mivel senki nem hívott, Aprót magam kerestem fel. Tartózkodó, de megígéri, hogy kerestet számomra lakást. Hiába akarok vele politikai kérdésekről és a helyzetről beszélni, mereven elzárkózik. Otthagyom. Nem tudom hová tenni őt.

Igen lassan intézik a rehabilitáltak ügyét. Kellemetlen saját ügyben járni, ezért inkább vállaltam az újpesti tömeglakást.

Apró után néhány nap múlva Ácsnál, a párt agitációs–propaganda titkáránál jelentkeztem. Ács szimpatikus, értelmes és szerény ember benyomását teszi. Egyike azoknak, akikből nem sugárzott felém fölényes hidegség és bizalmatlanság. Ez felbátorított arra, hogy elmondjam benyomásaimat.

Friss Istvánt találtam nála. Friss némán ül, Ács zavartan hallgat, én az életet, a kinti helyzetet ismertetem. Ács nem szakít félbe, csak feszeng a helyén. Végre Friss elment.

Mikor ketten maradtunk, azzal kezdte — nem kellett volna Friss jelenlétében ezekről beszélni.

— Nézd, én Frisst régen ismerem, a KV tagja. Amiről beszélek, az nem titok.

— Jó, hagyjuk ezt, térjünk át a te dolgodra. Utasítást adtam a párt gazdasági osztályának, hogy rendezzék gyorsan a lakásügyedet. Rólad a pártnak kell gondoskodnia. A párt vezetőinek tervük van veled. Rákosi tájékoztatta a PB–t a veled folytatott beszélgetésekről. Az a véleményünk, hogy sötéten látsz. Majd tisztulnak a dolgok. Neked is meg kell nyugodnod, hogy be tudj illeszkedni.

A Politikai Bizottságot megdöbbentette a Hegedűssel folytatott beszélgetésed és erről váltanunk kell néhány szót. Te súlyos tévedésben vagy, ha azt hiszed, hogy a PB tagjai tudták, hogy ártatlan vagy és mégis hozzájárultak a letartóztatásodhoz, elítélésedhez. Ez így nem igaz. Ezt Rákosi sem vállalja.

Hallgatom Ácsot, aki nyugodtan, választékosan és barátságosan beszélget velem. Bennem forr a düh. Nem Áccsal szemben, hanem azzal a néhány emberrel szemben, akik megjátsszák magukat.

Mikor elhallgat, igen határozottan és kategórikusan válaszolok.

— Nézd Ács elvtárs, ezt a kérdést én soha nem vetettem fel, nem tartozom azok közé, akik sebeik mutogatásával vagy súlyos sérelmeikből politikai tőkét akarnak kovácsolni. Ezt a kérdést Rákosi vetette fel 24 órával azután, hogy kijöttem a börtönből. Hegedűs András társaságában volt, Rákosi állt elő ezzel, nem én. — Nagyon sajnálom, Marosán elvtárs, hogy Péter Gábor bandája ezt tette magával. Én azt válaszoltam: — Nézze Rákosi elvtárs, hagyjuk Péter Gábor bandáját, az nem mer engem letartóztatni, ha maga erre parancsot nem ad. Én mint kommunista jöttem ki. Velem tessék így beszélni. Nem haragszom senkire, csak saját magamra. Nem gyűlölök senkit, nem akarok és nem fogok bosszút állni, de az tűrhetetlen és idegesítő, hogy itt mindenki ártatlan, csak Péter Gábor bandája a bűnös. Ezt egyébként sem hiszi el senki. Nem én kérdezek, mások kérdeznek. Ha Hegedűs vagy másvalaki nem akarja vállalni, rendben van, dehát nem vagytok ti gyerekek. A Rajk–ügytől kezdve funkcióban voltatok, ha nem is ilyen magas helyen, próbáljatok engem normális emberként kezelni. Én sem vagyok gyerek, nem tegnap jöttem a mozgalomba és ami velem történt, azt nem lehet meg nem történtnek tekinteni. Hát legalább magunk között legyünk őszinték, és tegyünk valamit, ne várjuk meg a súlyos bajokat. De Rákosi nem őszinte. Nem vittem, nem viszem sebeimet nyilvánosság elé. Rákosi, Hegedűs és most te veted fel. Én nem játszhatom a hülyét. Apró nem kérdezte meg, kerülte az erről való beszélgetést, ő tudja, hogy miért. Legyen Rákosi tárgyilagos, mi pedig legyünk egymáshoz több bizalommal.

Búcsúzóul közöltem vele, elhatározott szándékom, hogy Gerővel is beszélek.

Amikor beléptem Gerőhöz a parlamentbe, pillanatig néztünk egymásra, kezet fogtunk, de a beszélgetés nem akart megindulni. Gerő merev, rideg, zárkózott volt. Ha kérdeztem valamit, kitért, ha én mondtam valamit, hallgatott. Fél óra után felálltam és otthagytam.

Ő volt az egyetlen, akinek nem mondtam semmit. Ő sem vetette fel a kényes kérdést, mert kellemetlen lett volna. Gerő után elvesztettem a kedvemet. Elhatároztam, egyiket sem keresem fel többé.

Rákosi kétszer is üzent értem, de nem mentem el hozzá. Kovács István is jelentkezett. Ezt nem tartottam véletlennek. Neve közszájon forgott. Félelem és gyűlölet övezte. Annál inkább elmentem hozzá, mert a pesti utcán és a presszókban az a hír járta, hogy Rákosit Kovács István váltja fel. Nekem személy szerint semmiféle kapcsolatom nem volt vele. Hosszú ideig alárendelt szerepe volt a vezetésben. Inkább a végrehajtó munka embere volt. Az volt róla a véleményem, hogy merev, mindenkivel szemben bizalmatlan. Rákosi egyik kedvence volt. Kovácsot nem szerették az emberek. Törtetőnek, erőszakosnak tekintették. Fegyelmezett pártmunkás volt, illetve ítéletvégrehajtó. A Társadalmi Szemléből ismertem meg az írókkal és művészekkel kapcsolatos állásfoglalását. Most a budapesti pártbizottság első titkára, a PB tagja. Kevesen álltak olyan felelős poszton, mint ő. A budapesti pártmozgalomnak, pártéletnek kulcsszerepe van az országban, nemcsak azért, mert itt van a párttagság egyharmada, hanem mert Budapest a mozgalom fellegvára is.

Amikor telefonon beszélgettem vele, sértődés volt a hangjában.

— Nem akarsz hozzám jönni? Csak nem haragszol rám?

— Miért haragudnék rád?

— Hát akkor délután 3 órakor várlak.

Másnap pont 3 órakor léptem be a budapesti pártbizottság kriptájába. Igen, kriptájába. Ilyen benyomást tett rám az egész ház, akárcsak az Akadémia utcai. A hely csendes, hűvös és kísérteties. Nem tiszteletet, inkább félelmet parancsoló a ház levegője. Az őrség leigazol, jól megnézik a személyi lapomat, jobban, mint az Akadémián. Liften visznek fel, bevezetnek Kovács előszobájába, ahol a titkárnő telefonon bejelenti Kovácsnak, hogy itt van Marosán elvtárs. Mikor leteszi a kagylót, rám se néz, csak kezével mutat az ajtó felé és az orra alatt morogja — tessék befáradni.

Amikor belépek Kovács irodájába, ül az íróasztalánál. Fel sem áll. Megvárja, míg íróasztalához lépek s aztán mint egy hivatalnok, hanyagul a kezét nyújtja — foglalj helyet.

Előtte egy halom irat.

— Iszol valamit? Feketét? Konyakot?

— Nem kérek.
— Limonádét?
— Azt sem. Ebéd után fröccsöt ittam, nem vagyok szomjas.
Hátraveti magát a nagy székben.
— Hát hogy vagy?
Felveszem a stílust.
— Hát jól vagyok.
Azért igazodtam a stílusához, mert azt reméltem, hogy magához tér és kizökkenthetem. Elég értelmes volt ahhoz, hogy rájöjjön és hamar változtatott magatartásán.
Érdekesen folytatta — Én megértelek téged. Haragszol ránk vagy gyűlölsz minket.
Rögtön válaszolok — Én nem haragszom senkire, nem gyűlölök senkit. Téged sem.
Kovács tudja, miről van szó. Nem nekem, neki nehéz ez a találkozás.
— Nézd Marosán, én ezt nem hiszem el.
— Hiszed, nem hiszed, ez így van.
— Látod, Marosán, én őszintébb vagyok, mert bennem van sértődöttség és harag is, nemcsak azért, mert félreállított az öreg és vidékre deportált, de azért is, mert utánatok az én letartóztatásomról is szó volt. Miért ne lenne bennem harag, sértődöttség? Pedig én nem mentem keresztül azon, amin ti. Azt hiszed, hogy nekünk könnyebb volt, mint nektek? Sokkal nehezebb!
Kissé sért ez az összehasonlítás. Már másoktól is hallottam ilyet, de azért nevetve válaszolok neki.
— Nézd Kovács, szívesen cseréltem volna veled. Ám az mégsem véletlen, hogy engem tartóztattak le és nem téged. Te elhitted rólam, amit mondtak, én viszont nem hittem volna el rólad. Ez nagy különbség! A felszabadulás óta ismerlek és két évig veled együtt ültem a legfelsőbb vezetésben. Tudom, amit tudok, ki ártatlan és ki bűnös, de hagyjuk ezt. Mit akartok csinálni? Hogyan akartok egy ellenforradalommal szemben fellépni?
Hirtelen közbeszól: — Nem kell eltúlozni a helyzetet.
Én az általános politikáról szeretnék beszélni, ő azonban ezt elkerüli és makacsul visszatér az előbbi témához. Lehajtja a fejét, az iratokat bámulja és szótagolva mondja:
— Súlyosan tévedsz, ha azt hiszed, hogy én vagy a PB tudtuk, hogy te ártatlan vagy. Abban hibásak vagyunk, hogy elhittük Péter Gábor bandájának vádjait.
Ránézek. — Nézd Kovács, hagyjuk Péter Gábor bandáját. Rákosinak és másoknak is megmondtam, Péter Gábor bandája Rákosi parancsára tartózta-

tott le engem és ti ehhez hozzájárultatok. Halálra ítéltek és ti tudomásul vettétek. Értsd meg, hogy most nem erről van szó, többről.

Kissé magához tér és hadarva mondja. — Rendbe hozunk mindent. Rehabilitáljuk az arra érdemes elvtársakat és néhány szocdemet, akiket félreállítottunk vagy megbántottunk, vezető állásba helyezünk, szakszervezeti elnököknek, egy–két kerületbe és megyébe. Sokat nem lehet, mert nem bánthatjuk meg azokat, akik a helyükön vannak. Mit szólsz Szurdihoz?

— Te ismered — mondom neki.

— Hát ő számításba jöhet. Itt van Vágvölgyi is, vele tartom a kapcsolatot.

— Mondd, Révész Ferencre nem gondoltál?

— Hát ezen gondolkozni kell.

Kovács adta meg a kulcsot a munkásegység kommunista felfogásához. Kint napirenden van egy önálló szociáldemokrata párt létrehozása. Ezt kivédendő néhány szocdem pozícióba helyezésével akarják kiszúrni a világ és az emberek szemét.

— Mondd Marosán, mit akarsz csinálni? — kérdezi kissé incselkedve.

— Semmit — válaszolom.

— Ne tréfálj — mondja meghökkenve.

— Nem tréfálok Kovács elvtárs, mert ahogy te erről beszélsz, az inkább tragikus. Mondd, van neked fogalmad, hogy mi van kinn az életben?

— Hát hogyne lenne. Tudjuk, hogy te voltál az egyedüli, aki a Petőfi–körben nem fordult meg. Ismerjük állásfoglalásodat a pártról, és ezért van a pártnak veled komoly terve.

Meguntam ezt a fecsegést és jelezni akartam, hogy átlátok a koncepción és Kovácson is.

— Tudod, mi a hír a városban napok óta? — kérdezem.

— Hát sok hír van. Melyikre gondolsz?

— Arra, hogy Rákosi megy és te jössz a helyére.

Kovács nem lepődik meg, nem jön zavarba, ehelyett csak annyit mond: — Nézd, én nem tehetek arról, hogy milyen pletyka fut.

Válasza világos, ismeri, tud róla.

— Az igaz, Kovács elvtárs, hogy arról nem tehetsz, de arról már igen, hogy vissza se utasítod.

— Minek utasítsam vissza ezt a pletykát? Hadd beszéljenek. Úgyis az lesz, amit a pártvezetés akar.

— Igen sok a vezérjelölt. Én is részt vettem a mozgalomban, méghozzá úgy, hogy a legfelsőbb szinten sem szakadtam el az emberektől és az utcától. Ismerem a felelősséget is. Neked, mint pesti titkárnak, nagy

felelősséged van. Vissza kell az ilyet utasítani, mert ha nem, ingadozást, válságot idézhet elő.

Kovács neve azért volt érdekes, mert gyűlölték, most már nemcsak az ellenség, hanem az elvtársak is. Érdekes, hogy helyettesét, Mező Imrét szerették és most is szeretik.

Az volt a benyomásom, hogy Kovács nem ura, nem vezetője a pesti mozgalomnak. Ez az ember nem változott, és ebben a zűrzavarban kezd életveszélyes lenni a pártra. Ez az ember, akárcsak Rákosi, foltozószabó módjára képzeli el a párt rendbehozását. Nincs komoly koncepciója. Volt benne még valami a régi kommunista gőgből. A beszélgetést most már kényes területre vittem.

— Mondd, mi a magyarázata annak, hogy Kádár nincs bent a felső vezetésben és nem Kádár a pesti titkár?

— Mit akarsz te Kádárral? Azt hiszed, hogy ő semmiért nem felel azért, mert bent volt?

Azt, hogy Kádárt nem szerette, rég láttam, de most gyűlölet volt benne Kádár iránt. Megpróbáltam meggyőzni arról, hogy most olyan vezetők kellenek a fontos helyekre, akiknek hitelük van.

— Furcsán alakultak itt a dolgok. Kádár megyei titkár és a főnöke Köböl vagy te. Évekkel ezelőtt ez fordítva volt.

Ezt kellemetlen volt hallgatnia.

Ebben a kritikus időben nem volt nehéz megállapítani, hogy Kovács csak tragikomikus figurája lehet egy tragédia felé sodródó pártnak. Engem tudomásul vett, mint volt szociáldemokratát, régen is és most is. Soha nem tartott kommunistának és azt hiszem, nem is fog. Én tudok elfogulatlan lenni vele szemben, ő senkivel szemben nem tud. Velem azért van nehéz dolga, mert én a felszabadulás előtt is vezető voltam és soha nem voltam funkcionárius típus, legkevésbé bürokrata és soha nem hárítottam el magamtól a felelősséget.

Hosszú és nyílt volt a beszélgetésünk. Nagy hasznomra szolgált, de növelte az aggodalmamat.

— Szeretnélek máskor is látni, beszélgetnünk kellene.

Nem válaszoltam. Növekvő kételyekkel néztem a holnapok elé.

Egyik este elég későn Vas telefonál, hogy reggel korán keressem fel. Hogylétem felől érdeklődik, s én elmondom neki találkozásaimat, beszélgetéseimet. Amikor Gerőről és Kovácsról ejtek szót, dühösen mondja:

— Gonosz emberek. Látod, Marosán, ezeknek a kezében van a vezetés, az ország sorsa, miközben rohanunk egy katasztrófába. Hidd el nekem, hallgass rám, neked Nagy Imre mellett a helyed.

Vas már többször felvetette ezt.

— Nem akarsz vele találkozni? — kérdezte.

Most is kategorikus nemmel felelek, de mert sok bennem a keserűség, kibuggyan belőlem:

— Nem jó az, hogy kommunista vezetők egymás elleni intrikával és gyűlölettel vannak elfoglalva. Nemcsak te, sokan felvetették már, hogy keressem fel Nagy Imrét, mert ő a jövő embere. Ha nem teszem meg, le fogok maradni. Sokan azt mondják, hogy ő harcolt az írókkal, újságírókkal együtt, hogy én kikerüljek a börtönből.

— Nézd Vas — folytattam, — értem sem az írók, sem az újságírók nem harcoltak, de legkevésbé Nagy Imre. Legyünk tárgyilagosak. Nagy Imre Komintern–ember volt. Veletek együtt jött haza és régi ismerője volt még a Szovjetunióból a személyi kultusznak, a koncepciós pereknek. Ő többet tudhatott, mit én vagy te, aki csak 1940–ben jöttél ki a szegedi börtönből, s kerültél a Szovjetunióba. Nagy Imre végigcsinált mindent. 1953–ban miniszterelnök is volt. Kéthly Annát hamar kiengedték, engem 1956–ig bent tartottak. Ebben nem látok különbséget Nagy és Rákosi között. Az én cellám megnyitását a XX. kongresszus kényszerítette ki. Nem tartom nagyon tisztességes embernek, mert bár elismerem, hogy vele szemben is igazságtalanság és jogtalanság történt, de velem még nagyobb, és én most félreteszek mindent és a párt mellé állok. Ő miért nem tudja ugyanezt megtenni?

Ma minden jött–ment reakciós nemcsak belerúg a pártba, de Nagy Imrét várja. Benne látják terveik megvalósulását. Én ismerem ezt az országot. Állítom, hogy jobban, mint ti. Szidjuk a személyi kultuszt, amely Rákosié volt és most sokan Nagy Imre kultuszát csinálják. Itt személyekben gondolkodnak, a pártot, a tömegeket lebecsülik. Zavar engem az is, hogy akik most Nagy Imre körül csoportosulnak, néhány évvel ezelőtt még nemcsak szektások voltak, de sztálinisták és rákosisták is, s én ezeknek egy rohadt szocdem voltam. Most ugyanezek oktatják ki a világot, az embereket humanizmusról és politikai erkölcsről. Kispolgárok ezek, akik egyik végletből nem esnek, hanem ugranak a másikba. De még valamit! Hallgatom a külföldi rádiókat, a Szabad Európával az élen. Figyelem a külföldi sajtót. Mind Nagy Imre vezérségéről beszél, puritánságáról és nacionalizmusáról. Mit propagálnak az imperialista rádiók és újságok? A BBC egyik munkatársa elszólta magát. Nem kell Sztálin és Rákosi, de nem kell a marxizmus–leninizmus sem. Idegen a magyar néptől, szabadság kell és demokrácia és ezt hozza a kommunista Nagy. Ha rólam írnának és beszélnének így, elszégyellném magam. Most mit csinálják? Köpjem szemben magam és 36 éves mozgalmi múltamat? Véleményem szerint, aki most a bajban, a válságban nem áll a párt mellé, nem védi azt, nem arra törekszik,

hogy a párton belül intézze el sérelmeit, az akaratlanul is az ellenséggel cimborál. Figyelj ide! Te azt mondod, hogy miért nem keresem fel Nagy Imrét. Mások azt mondják, hogy miért nem állok élére egy szocdem pártnak. Egyiket sem teszem, én csak a kommunista párttal, csak a Szovjetunióval tudom elképzelni az ország életét és sorsát, vagy pedig nem politizálok többet. Nekem ez nem kenyérkérdés.

Vas hallgat és csak annyit mond a végén, fejével intve az Akadémia utca felé. — Ezekkel ott nem lehet már kezdeni semmit.

— Ezért hívtál, hogy ezt elmond?

— Dehogy. A fene egye meg, majd elfelejtem a vitában. Ide hallgass, van itt a SZÖVOSZ-nak egy angol vendége. Az angol szövetkezet elnöke és a munkáspárt baloldali képviselője.Tisztességes embernek mondják. Azt kérte, hogy szeretne találkozni Kéthly Annával, Szakasits Árpáddal és veled. A pártban az a vélemény alakult ki, hogy csak veled találkozzék. Ma délben ebédet adunk a tiszteletére a Hármashatárhegyen. Ott kellene vele találkoznod.

— Nem érdekel, senkivel nem akarok találkozni, csak az itthoniakkal.

— Nézd, ne csináld ezt. Megígértük neki, hogy elősegítjük valakivel a találkozást és a pártközpont is szeretné ezt. De csak veled!

Már mindenki együtt van, amikor felérek a hegyre. Vagyunk vagy tízen. Bemutatnak egy szimpatikus, középkorú, értelmiségi angol férfinak, aki láthatólag örül és csakhamar beszélgetni kezdünk.

Az első kérdés így hangzik: — Mikor jött ki a börtönből?

Elmondom.

— Vannak még más szociáldemokraták a börtönben?

— Nem hiszem. Ismereteim szerint már mindegyik volt szocdemet kiengedték.

— Magát miért ítélték el és mennyire?

Az asztalnál mindenki megrökönyödve hallgatja válaszomat.

— Magát halálra ítélték? — kérdezi mégegyszer. — Dehát miért?

— Mint angol, jugoszláv kémet és a Horthy rendőrség besúgóját.

— És már rehabilitálták?

— Igen.

— Mondja, kiket ismert maga angolokat és kikkel állt kapcsolatban?

Három jelentős figurával, D. Healy-vel, Zilliacusszal, Morgan Phillips-szel és egy-két szakszervezeti vezetővel.

— És ebből kerekedett ki a kémkedési ügy?

— Igen. De abban maguk is ludasak.

— Most mi a véleménye? Rehabilitálták, mit akar csinálni?

— El akarok helyezkedni, és ha lehet, segíteni akarok, hogy rendbehozzuk az ország dolgát. Szeretnék tiszta helyzetet teremteni. Az a véleményem, hogy az engem ért sérelem nem jogosít fel arra, hogy szovjet- és kommunistaellenes legyek és sutba vágjam a munkásegységet.

— Mi sokat tettünk — mondja az angol —, hogy maga és szocdem elvtársai kikerüljenek. Az angol képviselők ezt állandóan napirenden tartották, és amikor Hruscsov úr legutóbb Angliában járt, neki is átadtuk a börtönben ülők névsorát és követeltük kiengedésüket.

— Akkor már kinn voltunk. Nézze, engem és másokat is nem az angol munkáspárti képviselők közbenjárására engedtek ki, hanem a XX. kongresszus kényszerítette Rákosit erre.

Ezután arról folyik a diskurzus, hogy az egész szisztémában van a baj. Az angol állítja, hogy sajnos ez törvényszerű.

— Nézze — válaszolom—, ha ez igaz lenne, akkor sutba kellene vágni az egész marxizmust–leninizmust. Ez nem törvényszerű. Ez lehet deformáltság, súlyos megsértése a marxizmus–leninizmusból természetszerűen következő demokratizmusnak. Ezt kell visszaállítani. Hiszek abban az alapvető munkásdemokratizmusban, amellyel rendbe lehet hozni mindent, de csak a párttal és a munkásosztállyal.

Hosszú ideig beszélgettünk. Néha még vitáztunk is.

Sok dolog tetszett neki Magyarországon, viszont az életszínvonalat nagyon alacsonynak találta.

— Vissza akarok jönni ide — mondta —, de akkor már a feleségemmel.

Délután 5–re járt az idő. Jó hangulat alakult ki, de véget akartam vetni a találkozásnak és felálltam búcsúzkodni. Hirtelen felugrott és zavartan kért engedélyt, hogy lefényképezzen. Készített egy csoportképet, egy egyéni képet, majd ketten álltunk a lencse elé. Amikor befejezte, azt mondtam:

— Most sem hiszi el, hogy velem beszélt? Szüksége van a bizonyítékra?

Spiccesen nevetett.

Amikor a kocsi lefelé hozott, sok minden kavargott bennem. Kint Nyugaton nem hisznek el semmit, amíg nincs dokumentum.

Mikor este hazaértem, már várt Kádár üzenete, hogy keressem fel. Másnap nála voltam. Jó volt találkozni vele. Áradt belőle a nyugalom, a biztonság, a pártszerűség.

Elmondtam neki Kovácsal, Gerővel, Apróval folytatott beszélgetéseimet. Egyetértettünk abban, hogy a párttal, a pártban és ha lehet, Rákosival kellene megpróbálni rendbehozni a bajokat, míg nem késő. Abban is egyezett a véleményünk, hogy likvidálni kell a múlt hibáit, rehabilitálni kell mindenkit, aki ártatlan volt és kívánságaikat, igényeiket ki kell elégíteni, de gyorsan. Nem jó az, hogy az emberek sebeiket mutogatva

járnak az országban szerteszét. Ezzel csak az ellenségnek tesznek szolgálatot. Nem szabad, hogy itt Poznan legyen. A Központi Vezetőségnek kellene kezdeményezni és gyorsan cselekedni. Elmondtam Kádárnak, hogy kint sokat beszélnek róla, és sokan szeretnék őt Rákosi helyén látni.

— Nézd Marosán — mondta —, ez nem rajtam és rajtunk múlik. Ezt ne az utca és ne a presszó döntse el. Ez a KV dolga, ő az illetékes. Van idő átgondolni a dolgokat és cselekedni!

Hiába vagyok szabad és rehabilitált ember, nem tudok ennek igazán örülni. Belső feszültség vibrál bennem, és nem hagy nyugton, pedig néhány héttel ezelőtt több volt bennem az öröm és a biztonság. Életem folyamán sokszor kerültem nehéz, válságos helyzetbe. Kifejlődött bennem egyfajta jelzőberendezés, amely jóval előbb lehetővé tette, hogy megérezzem, felismerjem a bajt és a veszélyt.

Minden üldözött ember, hacsak nem válik közömbössé, fatalistává, ismeri ezt. A legális és illegális mozgalom és a kevés számú magyar progresszív értelmiségi bizonyíthatja ezt munkájával, tevékenységével, harcával. Ez elérhető volt a fasizmus és a háború elleni harcban, most azonban egy kommunisták által vezetett országban élek. Miért és mitől félek? Mindentől! Megdöbbentő az a nagy ideológiai, politikai, emberi és morális válság, amely elöntötte és eluralta a párt-, az állami, a társadalmi és a szellemi élet minden területét és szintjét.

A megismert dolgok és a zajló események kényszerítenek, hogy megkíséreljem megtalálni azokat az objektív és szubjektív okokat, amelyek ezt előidézték. Minden porcikám egy jövendőbeli katasztrófa bekövetkezését jelzi. Létkérdéssé vált számomra a napi valósággal és a várható fejleményekkel való szembekerülés.

Fejbekólintott sok minden, de ki is józanított, amikor a börtönből kijöttem. Az SZKP XX. kongresszusának anyaga, Hruscsov titkos beszéde valósággal magukkal ragadtak. Nem a napi problémák és nem a sérelmek uralkodtak rajtam, és ezért könnyű volt a XX. kongresszus legfontosabb elemeit elrendezni magamban. Fontos megállapítása a kongresszusnak korunk fő jellegzetességéről, hogy a szocializmus túlnőtt egy ország keretén, világrendszerré vált és a kapitalizmus képtelen volt ezt a történelmi fejlődést megakadályozni. Beköszöntött egy új korszak, a gyarmati igából felszabaduló népek új korszaka. Új erő jelent meg. Széjjelesik a régi gyarmati rendszer, és a független államok mint harmadik erő lépnek a történelem színpadára. A szocialista világrendszer és ez az új erő két kérdésben hozhat változást. Az egyik, hogy a háború nem végzetszerűen elkerülhetetlen. A háborút meg lehet akadályozni, a békét meg lehet nyerni. A másik, hogy lehetséges a két világrendszer békés egymás mellett élése,

háborúk és polgárháborúk nélkül. E kettőből következett számomra a legmeglepőbb, amit eddig nem ismertem: hogy lehetséges a szocializmusba való békés átmenet különböző módokon. Ilyen kategórikusan ez sem Marxnál, sem Leninnél nem volt lefektetve. Bár Lenin egy tétele a börtönben magával ragadott. A szocializmus elkerülhetelenségéről szólva jelzi, hogy nem minden nemzet egyformán jut el a szocializmushoz, de hogy eljut, az kétségtelen. Mit mond Lenin?

„Nincs semmi, ami elméletileg nyomorúságosabb és gyakorlatilag nevetségesebb volna, mint ha valaki a jövőt egyhangú, szürke színnel akarná megrajzolni a történelmi materializmus nevében."

Tehát a gondolat nem új. Egy feltétel kell és ez az, hogy a munkásosztályt élcsapat vezesse és irányítsa. A felszabadulás után ez a nézetem csak erősödött. Ez vitt a kommunista párttal való egyesülés felé, amelynek vezető szerepe irányadó volt a számomra. Ezen a téren az első törést a jugoszláv ügy idézte elő és mindaz, ami ebből következett magyar és nemzetközi vonatkozásban. E szörnyű katasztrófa után teljes helyeslésemmel találkozott Hruscsovnak az a bejelentése, hogy örömmel üdvözlik a szocialista erők összefogását. A kommunisták megint nagy árat fizettek azért, hogy rájöjjenek az összefogás jelentőségére.

A személyi kultuszról tett megállapítások pedig, különösen Szuszlov és Mikojan beszédeiben, megkönnyítették a dolgok megértését. A XX. kongresszuson mondták: „A XIX. kongresszus előtt elterjedt a marxizmus–leninizmus szellemétől idegen személyi kultusz elmélete és gyakorlata, ami a pártmunkának a szervezés és az ideológia terén egyaránt sokat ártott. A személyi kultusz elmélete és gyakorlata kisebbítette a néptömegeknek és a pártnak a szerepét, lebecsülte a kollektív vezetést, aláásta a párton belüli demokráciát. Elfojtotta a párttagok aktivitását, kezdeményező készségét és öntevékenységét. Egyesek munkájában az ellenőrzés hiánya felelőtlenségre, önkényre vezetett. Gátolta a bírálat és az önbírálat kibontakozását is, a kérdések egyoldalú, gyakran pedig egyszerűen hibás megoldására vezetett. A személyi kultusz káros elméletét és gyakorlatát teljesen le kell küzdeni és minden pártszerv munkájában szigorúan érvényesíteni kell a kollektív vezetés elvét."

Mit mond Mikojan? „A kollektív vezetés elve *elemi* fontosságú a proletárpárt, a lenini típusu párt számára. Ez *régi igazság*, mégis hangsúlyozni kell, mert nálunk *20 éven át* tulajdonképpen nem volt kollektív vezetés. Virágzott a személyi kultusz, amelyet már Marx és Lenin is elítélt. És ez a személyi kultusz szükségképpen hátrányosan befolyásolta a párt helyzetét, tevékenységét."

Ezek a megállapítások 1948–tól napjainkig szó szerint érvényesek Magyarországon is.

A XX. kongresszuson felszólalók élesen léptek fel az ideológiai kérdések előtérbe állításáért és az ideológiai kérdések lebecsülése ellen. Az érdekes azonban az, hogy ezekhez a megállapításokhoz úgy igazodott mindenki, mintha mindenkit igazolt volna ez a jelentős esemény, és ez okozza az óriási zűrzavart. Most kellene jól eligazodni. Emlékezzünk csak vissza, akik — évekkel ezelőtt — számonkérték a XX. kongresszus elveit, vezetési módszereit, azokat rögtön ellenségnek bélyegezték. A vezetés egész rendszere és módszerei, amelyeket az MDP–ben tapasztaltam, még a Rajk–ügy előtt, megdöbbentettek. Szóvá is tettem ezt Rákosinak, Révainak, Farkasnak. Meg is lett az ára. A helyzet azóta tovább rosszabbodott.

A XX. kongresszus egy új korszak bevezetője lehet. A sok gondolkodás, elemzés egyetlen központi kérdés felé hajlott és ez a demokrácia kérdése volt. Ebben véltem felismerni az okokat, a bajokat, de nem a demokráciában. Még a börtönben tettem fel azt a kérdést: demokratikus párt-e a kommunista párt? Annak kell lennie, mert proletármozgalom nem lehet más, de antidemokratikussá vált Rákosi vezetése alatt. Elvei, módszerei, politikája, morálja és egész humanizmusa csak demokratizmusra épülhet. Sztálin és Rákosi egész rendszere ezt sérti meg. Ezt ma már világosan látják, és ezért van a nagy válság is.

A XX. kongresszus után rangot, politikai erőt kapott ez, és mindenki ebbe kapaszkodik, ellenség és barát egyaránt. Ezért forr az egész Rajk–ügy, mert beszéljünk világosan, lehetetlen Rajk–ügyet csinálni, ha a párt és a vezetés demokratikus. Demokratikus szerveződéssel létre lehetett volna hozni és egyeduralkodóvá tenni olyan állami szervet, mint az ÁVH, amely fölénőhet mindennek és csak néhány ember eszközévé válhat? S hogy létrejöhetett, bizonyíték a demokrácia hiányára, ahol a visszaélések elkerülhetetlenek. Az pedig, hogy mindezek a becsületes elvtársakkal szemben érvényesültek a legdurvábban, méginkább könnyűvé tette az ellenség munkáját. És ez most nemcsak demoralizál, hanem széjjelveri a pártba vetett hitet, amely könnyen átcsaphat az egész világnézet elleni támadásba.Ha a párt élete, mozgalma, vezetése elveszti demokratizmusát, elveszti alapvető éltetőjét. Kézzelfoghatóan bizonyítani lehetett, hogy egy hatalmas, eddig soha nem látott párt–, állami és társadalmi bürokrácia terpeszkedett rá mindenre és mindenkire. Ez a legvilágosabban a szakszervezettel szemben mutatkozott meg, a munkástanácsok létrehozásának követelésével. A szakszervezet iránti kritika ebben csúcsosodott ki, mert amiképpen a munkások már nem érezték magukénak a szakszervezetet, ugyanígy egyre kevésbé érezték magukénak a pártot.

Mindent megöltek itt az utóbbi években, amit öntevékenységnek és demokráciának hívnak. Rögzítsük csak a tényeket, a számokat. Az MDP-nek több mint 800 000 tagja van, a szakszervezeteknek 2 millió, a DISZ-nek 700 000 és ennek a hatását nem lehet érezni, holott a mennyiségnek minőségi következményei szoktak lenni. Nagyobb befolyása van az intellektuális életnek, az értelmiségnek, ők hirdetik a XX. kongresszus ideológiai és politikai elveit — miközben a párt passzív, a vezetés ingadozó. Az intellektuelek tűzik napirendre az összes égető kérdést, és ezért válik a Petőfi-kör a politika, a szellemi élet mozgató centrumává.

Kezdetben csak az értelmiségi rétegeket hozta mozgásba, de egyre inkább hatott a munkások között is. Megdöbbentő volt számomra a marxista mozgalom e széles körű válsága és azok a történelmi, politikai, elvi hamisítások, amelyek eluralkodtak. Lelepleződtek a hazugságok, amelyek mélyen sértették az embereket. Hogyan lehet ebből kikerülni, hogyan lehet megakadályozni, hogy a közel 8 éves antidemokratikus vezetést ne anarchia váltsa fel?

Csak egyféleképpen: ha először a pártélet válik demokratikussá, majd az egyetemes munkásmozgalom. Hogyan lehet ehhez most hozzányúlni? Egy torzított, átkos helyzetet megváltoztatni? Rákosival és kreaturáival ez nem megy. Nem akarják az emberek, mert Rákosit és egész környezetét már nem félik, hanem gyűlölik.

Követni kell a XX. kongresszuson megfogalmazottakat, de ezt a pártvezetésnek kell kezdeni, mert különben az első nyomás szélsőségekbe hajtja az országot. Van-e ehhez megfelelő felkészültségű, elméletileg, politikailag, mozgalmilag képzett vezető, kádergarnitúra? Kell lenni! Nem veszett el minden.

Két ember került nálam különös hangsúllyal előtérbe: Révai és Kádár. Révait úgy ítéltem meg, hogy bár beteg, de likvidálni akarja a régi hibákat és bűnöket, Kádárt pedig olyannak, aki erre politikailag alkalmas. Itt én is tudok segíteni, itt hasznomat vehetik. Ebbe az irányba kell fordulni!

25. Elszámolás Rákosival

Kikapcsolódni, nyugalmat találni rendszeresen a margitszigeti Sportuszodába megyek. Itt kedvesek, barátságosak hozzám, úgy érzem, családom mellett itt vártak vissza leginkább. Hat év nagy idő, közben sok ismeretlenből világhíresség lett. Sárosi Imrével összeölelkeztünk, amikor először találkoztunk. Beszélgetéseink során állandó refrénje: — Marosán elvtárs, ne menjen vissza a politika arénájába, foglalkozzon sporttal, ha már nem tudja megállni, hogy valamit ne csináljon. Túl tisztességes maga a politikához.

Egy alkalommal megjelent az uszodában Altomáré, az élelmezésügyi miniszter. Csúnyán meghízott. Mindenki tudta, hogy csak azért jött, hogy velem találkozzon. Ki is pakolt hamar.

— Gyere fel hozzám, Marosán. Látogass meg.

A városban sok pletyka jár arról, hogy én miniszter leszek, Altomáré jelentkezése ezt a pletykát erősíti.

Néhány nap múlva Nagyné, a könnyűipari miniszter küld értem kocsit. Ebben Eskulits is ludas.

Három emberrel voltam ebben az időben szoros kapcsolatban: Eskulitscsal, Szőnyi Sanyival és Révész Ferivel. Mindhármójuknak az a véleménye, hogy vállalni kell, ha újra aktivizálni akarnak akár a pártközpontban, akár a kormányban. Könnyebb lesz meggyorsítani a rehabilitálásokat. Mindhárman egyetértenek Kádár megítélésében.

Szőnyi Sanyit a munkások érdeklik, rajtuk kell gyorsan segíteni. Eskulits a proletárdiktatúrát félti. Vállalni kell, tenni kell, mert bajok lehetnek.

Márkus Laci kórházban van, szeretném meglátogatni. Igen nagy nyomás alatt élek. Barátokkal, „hivatalosságokkal" majdnem olyan sűrűek különböző megbeszéléseim, mintha pozícionált közéleti ember lennék. Ha egy kis időm van, a Párttörténeti Intézetben dolgozom a szociáldemokrata párt értékelésén. Az Akadémia utca felé nem megyek, a Rákosival való

találkozást kerülöm. Postám is egyre gyarapodik. Címeres fasisztától, vérig sértett munkásoktól és funkcionáriustól egyaránt kapok levelet. A címeres fasiszta azt írja, hogy maga, aki igazi keresztény, magyar ember, akit ártatlanul börtönbe zártak, álljon a szenvedő keresztény magyar emberek mellé. Államosított pékmesterek keresnek fel és kérnek, járjak közben, hogy visszakapják pékségeiket. Még emlékeznek arra, hogy 1949–ben nem helyeseltem az esztelen államosítást. A munkások azért keresnek meg, álljak melléjük, ne legyek passzív.

Gáspár Sándor, a SZOT főtitkára is meghívott magához. Arról panaszkodik, hogy mit csináltak Rákosiék a szakszervezetből. Szerinte vissza kell adni a szakszervezetnek a jogait, a hatáskörét, és független kell hogy legyen.

Gáspár is elmondja, amit Rákositól és Kovácstól már hallottam. Egykori szociáldemokratákat akarnak az ágazati szakszervezetek és a SZOT élére állítani. Gáspár már keresi is a kapesolatot Kisházi Ödönnel és Vas-Witteg Miklóssal.

— Tervezgetés van, csak komoly lépések nincsenek — vetem ellene. Vigyázzatok arra, hogy itt a foltozgatás, a politikai kirakatnak a félreállítottak, meghurcoltak újbóli pozícióba helyezésével való dekorálása már nem segít. Egyszer már csúnyán elrontottuk a munkásegységet, ezt nem szabad megismételni.

Most minden nap történik valami érdekes.

Kiss Árpád nehézipari miniszterrel is megismerkedtem. Okos, értelmes ember benyomását kelti bennem. Munkásból lett értelmiségi. Jó vezetői kvalitásokkal bíró embernek tartom. Sok jó tanáccsal, információval lát el. Majd hozzáfűzi:

— Vállaljon Marosán elvtárs miniszteri tárcát, szükség van magára.

Érdekes, sem Kiss Árpád, sem Nagyné, sem Altomáré nem hiszik el, hogy nem akarok miniszter lenni.

Ebben a nyüzsgésben keres meg Szurdi és Dabronaki szinte idegesen. Szurdi kijelenti, ha engem visszavesznek, akkor ők is visszakerülhetnek. Dabronaki azt nem tudja elviselni, hogy Nőhrer Árpád a főnöke. Gyűlöli.

— Tudod, főnök — mondja nekem —, hogy beszélt rólad, amikor letartóztattak?

Szurdi és Dabronaki azt kérik, sürgetik, ne feledkezzem meg róluk.

Nem tetszik nekem ez a külön út, ez a helyezkedés és a napról napra növekvő sérelmek, panaszok. — Segíts Marosán, menj vissza.

A legmegdöbbentőbb volt, hogy a kitelepítettek, akiknek egy része visszaszivárgott Pestre és illegálisan élt itt, szintén tőlem várja helyzetének rendezését.

Az uszodába menekültem, ahol Sárosi mester vett kezelésbe. De már az uszoda sem nyújt nyugalmat, biztonságot. Megjelent Kutas, a neves kommunista sportszakember. Valamikor államvédelmista tiszt volt.

— Látja — mondta nekem Sárosi—, ezek a jelentkezések a legjellemzőbbek.

Réti sem hagy békén, sürgeti a Párttörténeti Intézet folyóiratában megjelenő cikket.

— Csináld meg gyorsan, Kádárral már beszéltem, nemsokára ő is készen lesz.

A Párttörténeti Intézet is izgalmas napokat él át. Megindult a Blum-tézisek vitája. Lukács György alakja, egyénisége nyomja rá mindenre a bélyeget. Réti nyugtalan, mert az ő területe, a munkásmozgalom története sok kényes kérdést vet fel. Rétivel gyakran beszélgetek, érdekli minden.

Egy nap ebédelni készültem, amikor telefonon Rákosi jelentkezett.

Réti már nyújtja is felém a kagylót, suttogva mondja: — Az öreg keres.

— Hogy van, hogy van? — kérdezi Rákosi.

— Köszönöm, megvagyok.

— Hát hozzám már nem is akar eljönni? — kérdezi kissé sértett hangon.

— Készülök, Rákosi elvtárs.

— Ne készüljön, hanem jöjjön.

— Mikor kívánja?

— Tudja mit, egy órakor jöjjön át hozzám.

— Jó, ott leszek.

Elszaladok ebédelni, s míg eszem, elrendezem magamban mindazt, amit el akarok mondani Rákosinak. Elhatározom, hogy taktikázás nélkül kitálalok neki. Összegzem a szabadulásom óta szerzett tapasztalataimat, aminek konklúziója, hogy itt ellenforradalmi hangulat van.

A pártközpontban Szatmári, Rákosi titkára a bejáratnál vár, s rögtön terel is befelé. — Rákosi elvtárs már régóta várja a jelentkezését.

Rákosi egyedül van páncélozott, golyóálló üvegekkel is védett kalitkájában. Különös történelmi hely ez. Rákosi kedves, jó hangulatban van. Elém jön, nem az íróasztalnál beszélgetünk, hanem a sarokgarnitúrára mutat:

— Foglaljon helyet. Sok újságom van a maga számára, örülni fog neki.

Nem gondolok arra, hogy ez a vidámnak induló beszélgetés drámai fordulatot is vehet. A szokásos frázisok, hogy van a feleségem, a gyerekek, az újpesti család. Könnyedén odavetett szavak. Egyszavas feleleteket adok. Érzem, hogy Rákosi erőltetett vidámsága, kedélyessége mögött belső feszültség van. Tudja összes beszélgetéseimet, megvárom, amíg kirukkol. Úgy érzem, hogy ő ide be van zárva, s én kintről jövök, az életből. Ide Rákosi saját magát zárta be.

— Kérem, Marosán elvtárs, értesítettek bennünket a német elvtársak, hogy szívesen látják magát és feleségét egyhónapi üdülésre. Ajánlom, hogy egy hét múlva utazzon el, pihenjen, nézzen széjjel. Most már nincs akadálya, rehabilitálása megtörtént, mire hazajön, a lakásügyét is elintézzük.

Hallgatom Rákosit. Hogyan utazhatnék el innen? Néhány héttel ezelőtt elhárítottam a szovjetunióbeli, majd egy romániai utat is, s most az NDK–t ajánlja.

Az angol képviselővel való beszélgetés után megértettem, hogy miért fontos neki ez az utazás. Meg kell engem mutatni, mert odakint még mindig az a hír járja, hogy börtönben vagyok. Érzem, hogy Rákosit más is vezeti. Ki akar vonni a forgalomból. Fél, hogy engem elképzeléseitől eltérő irányba orientálnak, szembeállítanak vele, szeretne kézben tartani. Ismerem a módszerét.

Amikor elhallgat, rámnéz és szinte várja, hogy örömmel kapjak az ajánlaton.

Röviden csak annyit mondok: — Kedves Rákosi elvtárs, nem utazom sehová, se pihenni, se nyaralni. Itthon maradok.

Kissé megütközve néz rám. — Meg akarja sérteni a német elvtársakat?

— Azt nem akarom, de nem megyek.

— Ez lehetetlen álláspont. Mivel indokoljuk meg, hiszen várják magát.

— Nézze Rákosi elvtárs, én nem vagyok egy keljfeljancsi, akit mutogatnak és akit úgy használnak fel, ahogy akarnak. Tegnap egy angol képviselő, holnap az NDK–ban reprezentálni. Nem játszom szerepeket. Néhány hét múlva elhelyezkedem és elkezdek dolgozni.

— Hol akar elhelyezkedni? — kérdi idegesen.

— Már mondtam Rákosi elvtárs, hogy a szakmában.

Rákosi ideges, feszeng. — Értse meg, magával a pártnak komoly tervei vannak.

— Az lehet, de nekem semmi kedvem ezekhez a komoly tervekhez. Rákosi elvtárs, hiába mondom, most már hetek óta magának és másoknak is, hogy mi van kint, nem veszik komolyan. Hát van itt egyáltalán komoly terv? És mi az?

Rákosi ideges lesz. — Hát az a terve a Politikai Bizottságnak, hogy javasoljuk, kooptálják magát a Központi Vezetőségbe. Kérem, kezelje ezt bizalmasan, annál inkább, mert ez a PB javaslata, és lehet, hogy a KV nem fogadja el.

Incselkedve néz rám. — Nem lehet előre tudni. Csinált ez a KV ennél különb dolgot is.

— Nézze Rákosi elvtárs, engem nem izgat, hogy KV tag leszek-e vagy sem. Ez huszadrangú kérdés. De kérdezem, hogy maga és a PB feltételezi,

hogy ez a KV esetleg engem nem fogadna el? Akkor miért akarnak a KV nyakába varrni? Gondolja, hogy nem tudom, mi a helyzet a KV-ben? Ne játsszunk itt a szavakkal, nekem erre nincs szükségem. Nem rólam van szó. Mi lesz Kádárral? Mi lesz Révaival?

Zavart idegességgel néz rám. Tudja, hogy Révaival és Kádárral többször beszéltem, és egész biztosan ismeri a Hegedűssel, Kováccsal, Apróval, Gerővel és Áccsal való beszélgetést, akikkel szemben teljesen nyílt voltam. Most már tudatosan vetettem fel ezt a két nevet.

— Nézze Marosán, most vizsgáljuk, hogy Kádárt esetleg kooptáljuk a PB–be is. Révai beteg, használhatatlan. Ne öljük meg idő előtt.

Ez a nyilatkozata Rákosinak részben örömmel, részben bosszankodással töltött el. Kádárhoz és Révaihoz nagy reményeket fűztem, politikai és mozgalmi értelemben. Ha már itt tartunk, beszéljünk őszintén.

— Mondja, Rákosi elvtárs, engem miért csak a KV–be kooptálnak?

— Hát ez természetes. Maga később jött ki, magának még sok mindennel kell megismerkednie, új tapasztalatokat kell szereznie. Magának és az ügynek is akkor hasznos, ha ezt lassan, fokozatosan csináljuk. Nézze, Kádár 1954–ben jött ki, és először a XIII. kerületbe ment titkárnak, s amikor belejött, átvittük Pest megyébe. Most behozhatjuk a KV–be, esetleg a PB–be. Értse meg, Marosán, nem szabad sértett embereket, sérült embereket rögtön a vezetés csúcsára vinni. Ha már a vezetés hibázott, köteles óvatos és körültekintő lenni.

Hallgatom őt. Ismerem, nyugodt vagyok, hagyom beszélni. Igen belejött és hallgatásomat szinte beleegyezésnek veszi, de mivel sokáig hallgatok, rájön, hogy itt valami nem stimmel és kérlelni kezd: — Utazzon el, Marosán. Nézzen szét, jót fog tenni magának. Ha a KV kooptálja magát, verekedni fognak magáért, mert a pártnak komoly tervei vannak és akkor lassan elkezdjük rendbehozni a párt és az ország dolgát. Most készülnek az erre vonatkozó tervek. Világos?

— Világos, Rákosi elvtárs, de játsszunk nyílt kártyákkal. Hagyjuk a mellébeszélést utazásról, kooptálásról. Maga engem nem vesz komolyan, nem tud velem úgy beszélni, hogy ne lennének mellékes gondolatai, csakhogy én erre már nem vagyok alkalmas. Csinálja ezt maga és a PB másokkal. Maga és a PB úgy beszél és gondolkodik, mint aki nincs tisztában az egész helyzettel, nem tudnak nyíltan, becsületesen szembenézni a dolgokkal. Még abban sem biztosak, hogy nem kooptál az a KV, amely eddig minden előterjesztést gépiesen megszavazott?! A maga vezetése alatt a KV formális szervvé, sóhivatallá vált. Mindent a PB csinált, illetve azt néhány tagja mozgatta, de itt nemcsak erről van szó. Itt már becsületről is

szó van. Maga már kezdettől fogva húzta a rehabilitációs ügyet is és ehhez statisztált a PB. Most ezt folytatják.

Elég határozottan beszéltem, kemény hangon. Többször közbe akart szólni, de nem engedtem.

— Várjon, hallgasson meg. Nem én jöttem magához, maga hívatott március 30-án, alig 24 órával azután, hogy kijöttem a börtönből. Ma sem értem, hogy ezt mi motiválta. Az első ilyen beszélgetésünknél azt kértem, hogy velem beszéljen úgy, mint egy kommunistával: nyíltan és becsületesen, és legyen vége a Péter Gábor bandája meséjének. Maga nem csinált mást, mint húzta-halasztotta nemcsak a rehabilitálást, de megtett mindent, hogy pettyeket hagyjon az embereken. Magának foltos emberek kellenek. Ez a terve nem sikerült.

Idegesen szól közbe: — Nézze, Marosán, én tapasztalt ember vagyok. Soha nem lehet tudni, hogy valakiről később mi derül ki. Volt már ilyen esetünk. Ha már kooptálunk valakit, biztosak akarunk lenni abban, hogy később nem derül ki róla semmi.

Kapkodva beszél, ideges és én el vagyok szánva rá, hogy sarokba szorítom. Tudom, mit akar.

— Ez bizalom és becsület kérdése. Maga a szokásához híven félrevezette a PB-t.Ennek én már utána jártam. Akárkivel beszéltem, azt mondta: Maga úgy tájékoztatta őket, hogy én azt állítottam: ők tudtak az ártatlanságomról és mégis elítéltek. Ezt tagadják. Erről van itt szó.

Hirtelen elsápad, verejték gyöngyözik a homlokán. Két kezével megragadja az asztalt. Mereven néz rám és dadogva mondja — Hát csak nem állítja, hogy én tudtam a maga ártatlanságáról? És hogy ennek ellenére hozzájárultam a maga kálváriájához?!

Éreztem, hogy itt most robbanni fog a dolog, de hallgattam.

— Higgye el, Marosán, hogy Péter Gábor és bandája vitt minket ebbe a szörnyűségbe.

Sajnálatra méltó volt.

Nyugodt vagyok, mert most elszámolunk, akármibe kerül, bármi jön is utána. Keményen rászólok.

— Tisztázzuk most már, hogy maga és mások mit tudtak. Rólam a kommunista párt és tagjai — és maga — mindent tudtak, hiszen a legális mozgalomban nőttem fel. Nyílt lap voltam. Emlékszik, mit kértem magától és Farkastól az egyesülés előtt két héttel? Van-e az életemben olyasmi, amit a párt később nem vállalhat, akkor azt tessék nekem megmondani. Semmi nincs, mondotta maga, sőt maga állította ki az erkölcsi bizonyítványomat. Maga mutatta meg nekem a rendőrségi évkönyvet. Igaz, hogy abban Rajk és Kádár is benne voltak. Menjünk tovább. Emlékszik, hogy egy életrajzot kért

tőlem és ehhez az életrajzhoz én egy kézzel írott levelet mellékeltem a velem szemben tanusított bizalmatlanság miatt, és mégis, engem, aki annyit tettem, mint kevesen a kommunista pártnak, letartóztatott. Érti? Péter Gáboréknak semmi bizonyítékuk nem volt, és magának sem. Azt kértem magától, nem is egyszer, engedjen el, nem vagyok vezetőnek való. Nem engedett el. Fenyegetett, hogy pártszakadást idézek elő, és hogy én fontos ember vagyok, a pártnak tervei vannak velem. Maga sok emberét vádolta meg ártatlanul, becstelenítette meg büntetlenül, és vitte a pártot, az országot ide, ahol most van.

Nézünk egymásra. Látnivaló, hogy nagyon szeretne szabadulni ettől az elszámolástól. Ezt a találkozást ő másképp képzelte el. Dadog, hebeg, mint egy szélütött.

— Péter Gábor nekem azt mondotta, hogy megvannak a bizonyítékok.

Lecsapok rá: — Nem igaz! A tárgyaláson erre teljes fény derült.

Rettegve néz rám, de engem most semmi nem tud visszatartani.

— Rendőrbesúgó, amihez egy rongy papír vagy hamis tanu sem áll rendelkezésre? Pedig a kezében volt Hain Péter és Wayand. Angol kém? Hát el akarja felejtetni, hogy én a maga tanácsára mentem Prágába, holott nem akartam a találkozást Zilliacusékkal? És amikor hazajöttem, magának referáltam először? Jugoszláv kém? Hát ki terjesztett fel engem magas kitüntetésre, nem maguk? Ki mutatott be engem Titonak? Nem maga? Ki üvöltötte éveken keresztül, hogy Sztálin, Tito, Rákosi! Ezek a tények és ezért maga engem nemcsak letartóztatott, megzsarolt, hanem halálra is ítéltetett.

Menjünk tovább. Szendi ávós ezredes azt vallotta a rehabilitációs tárgyaláson, hogy ő a legfelsőbb pártvezetésnek külön levélben megírta, hogy Marosán vallomásai nem igazak és nem használhatók fel. A másik ávós tiszt azt vallotta, hogy a letartóztatásom zavart idézett elő bent, mert engem úgy ismertek, mint a legkövetkezetesebb kommunista és szovjetbarátot, még jelzésük sem volt a vádakra vonatkozóan, nemhogy bizonyítékok. Az egy külön kérdés, hogy maga tisztességes emberekből, kommunistákból ringy-rongy szemét embert csinált. Maga soha nem mondott igazat, most is hazudik. Taktikázik, játszik velem.

— Maga, a párt főtitkára, Péter egyetlen szavára letartóztatási parancsot ad KV tagok ellen, PB tagok ellen? És a párt három helyettes főtitkára ellen, miniszterek ellen? Tegyük fel, hogy magát Péter Gábor félrevezette. Kádár után Péter Gábort is letartóztatták. Maga akkor sem tudta, hogy ki ártatlan és ki bűnös? 1953-ban levelet írtam magának.

— Azt én nem kaptam meg — kiáltja közbe, de nem hederítek rá.

— 1954-ben elkezdődött egy felülvizsgálat és maga kiengedi Kéthly Annát, de engem továbbra is bent tart. Most odakint azt vágják a fejemhez, hogy engem Nagy Imre hősi harca szabadított ki. Az sem igaz, amit maga mond, az sem, amit Nagy Imréék mondanak. Ha nincs a XX. kongresszus és a márciusi KV ülés, Révai, Kádár felszólalása, akkor én ma is bent vagyok. Miért hazudik, miért bánt maga ilyen galádul az elvtársak százaival, és miért állja útját még most is annak, hogy rendbehozzák a dolgokat? Maga széjjelverte a pártot és a vezetésbe vetett bizalmat és hitet. Olyan kárt okozott, amelynek az árát hosszú ideig fogjuk fizetni. Nem hisznek odakint az emberek. Gyűlöletben és félelemben élnek.

Hirtelen ránézek. Nem beszél.

— Maga is fél — kiáltok rá. Igen, maga gyáva és fél — ismétlem. Ha itt valami történik, magával is ugyanazt csinálhatják, amit maga csinált másokkal. Magának nincs bátorsága szembenézni a dolgokkal és a felelősséggel. Ehelyett játszik és taktikázik. Most is keres, kutat, hogy sárral dobálhasson meg embereket. Maga teszi ezt, aki a felszabadulás előtt 16 évig börtönben ült és akinek neve volt, akit szerettek és becsültek az emberek, közöttük én is! Hát mit akar, merre vonszolja a pártot? Ne kooptáltasson maga engem, ne fenyegessen azzal, hogy esetleg a KV nem fogadja el. Maga és a PB ne legyen kegyes hozzám, ne akarjon maga jó fiú lenni. Engem vagy rehabilitálnak annak rendje és módja szerint, vagy nem állok szóba magukkal. Nem vagyok sem pojáca, sem megvásárolható, és nem félek semmitől és senkitől, magától különösen nem. Engem már nem lehet visszavinni oda, ahonnan kijöttem.

Néz rám kidülledt szemekkel. Arca verejtékes, sápadt. Mindketten előrehajolva fogjuk az asztalt és Rákosi hirtelen hátrahanyatlik a fotelba. Még soha nem láttam ilyennek. Nehezen kapkodja a levegőt. Hirtelen döbbentem rá, hogy mit csináltam, tehetetlen bénultságát látva megsajnáltam. Felálltam, hogy megyek. Alig indulok el, valósággal feldobja magát a székről, megragadja a karom. Dadogó, rekedt hangon szól rám.

— Ne menjen el, maradjon.

Erősen fogja a kezem, nedves szorítással. És hirtelen megváltozik a szituáció. Állunk, nézünk egymásra és ő csak azt ismétli — ne menjen el, Marosán elvtárs. Beteg ember vagyok, kíméljen meg.

Zsebkendővel törli homlokát, valami dobozt vesz ki a zsebéből, reszkető kézzel rázza ki a gyógyszert és valósággal magába hajítja.

Mindketten visszaülünk, nem beszélünk. Magába roskadtan ül, és én arra gondolok, hol a régi, ravasz, kegyetlen Rákosi, s hol a régi dicsőség. Most már nemcsak kint rekkenő a hőség, idebent is fullasztó a levegő. Igaz, hogy nehéz is szellőztetni ezt az irodát, amely Rákosi börtöne.

Egy idő után megnyugszik, lehet, hogy a gyógyszer hatására. Egyenletesebben lélegzik, és most már elhiszem,hogy nemcsak öreg, de beteg is. Lassan beszélni kezd:

— Kérem, Marosán elvtárs, ne menjen el tőlem dühösen és haraggal, ne váljunk így el.

Rekedt hangon még egy utolsó kísérletet teszek.

— Nézze Rákosi elvtárs, én kommunista vagyok. Nem voltam, nem vagyok ellenség és nem leszek bosszúálló. Ez nem illik hozzám. Nem köptem le a múltam, bármi történt is velem. Sok mindent tudomásul vettem. Múltamból, mint ahogy a bőrömből is, nem tudok kibújni. Visszamegyek a pékségbe. Nem zavartak engem gyermekkoromban az asztal körül, ha nem voltam fejes. Nem kell nekem sem KV, sem PB tagság, és nem akarok miniszter sem lenni, mondja ezt meg a PB–nek. Vegyék le az ügyemet a napirendről. Ehelyett inkább haladéktalanul rehabilitáljanak minden becsületes embert. Kártalanítsanak és gyógyítsanak meg mindenkit. A halottakat már nem lehet feltámasztani, az élőkkel, a megmaradottakkal kell megpróbálni.

Hirtelen megszólal és csodálom a memóriáját.

— Sok pénz kell hozzá — mondja csendesen.

— Mennyi?

Rekedt hangon mondja? — Vagy 20–25 millió.

Szíven szúr ez a szatócskodás. Mi ez a pénz ahhoz az erkölcsi és politikai kárhoz képest, amivel a pártnak és a kommunistáknak szembe kell nézniök!

— Félreértés ne legyen, én nem tartok igényt semmire, ha ez teher a pártnak. Ha én pert indítanék maguk ellen, nemcsak a hatévi fizetésemet kellene kifizetni, de még nyugdíjat is kellene adni. Nekem ez nem kell. Nincs a világnak annyi pénze, amennyivel engem kártalanítani lehetne és amely arányban lenne a gyalázattal. Nézze, én segíteni akartam és akarok, de kérdezem, szüksége van rám a pártnak, igen vagy nem? Ha nincs, tessék megmondani. El tudok helyezkedni. Ne legyenek hozzám nagylelkűek. Nézzék most a pártot, az országot és azokat a becsületes embereket, akikre hallgathat az ország, míg lehet a munkásokkal beszélni. De velük is úgy kell beszélni, hogy ebben a hitetlenségben legalább megérezzék, hogy maguk igazat mondanak és jót akarnak. Most rögtön, mert holnap talán már késő.

Hallgatott. Talán azt latolgatta, hogy hihet-e nekem. Felálltam, ő is felkecmergett. Kezet fogtunk. Keze még mindig nedves volt. Szerettem volna kézfogásommal erőt és bizalmat önteni belé, de kicsúszott a szorításomból. Még egy utolsó pillantást vetettem rá, tekintete zavarosnak tűnt. Félelem nélkül, szánakozva léptem ki tőle.

Háromórás beszélgetés volt. Beszélgetés? Csata és elszámolás. Eldöntöttem, hogy nem jövök ide többet. Ezeknek én most is csak szocdem-nek számítok. Elég volt, nincs tovább. Meg kell nyugodni, tudomásul kell venni. Jobb lesz nekem is, a családnak is.

Késő este mentem haza. A gyerekek aludtak, a sógorék az udvaron ültek.

— No mi újság?

— Nincs semmi különös.

— Ne tréfálj — mondja Magda.

Guszti néz rám.

— Ma a városban, de nálunk az üzemben is arról beszéltek, hogy téged kooptálni fognak a KV-be és hogy miniszter leszel.

És nekem Rákosi azt mondotta, hogy ez titok! Szegény párt és vezetés, ha az utca dirigál.

Nem beszélek a mai napról senkinek. Először végig kell gondolni mindent és azután munka után kell nézni.

Mintha mind a ketten megéreztük volna Rákosival, hogy ez lesz az utolsó beszélgetésünk. Nehéz és kritikus helyzetbe kerültünk. Ő azért, mert újból elkezdett taktikázni velem és azt szokásos — de most már átlátszó —módján csinálta, én azért, mert bármilyen képtelenségnek tűnt is, addig vele képzeltem el a dolgok rendbehozását, egy megvalósítható kibontakozást. Már nem azért, mert szerettem vagy tiszteltem — ekkor már inkább megvetettem és sajnáltam —, hanem azért, mert lemondatása esetén olyan kiszámíthatatlan szélsőségek felszínre kerülésétől, olyan kaotikus helyzet létrejöttétől tartottam, amellyel szemben a pártot tehetetlennek ítéltem. Nem volt az országban ember, akit valamilyen mértékű jogtalanság ne ért volna Rákosi uralma idején. Mibe csaphatnak át a sértett társadalom eddig elfojtott indulatai Sztálin legjobb magyar tanítványának — vagy inkább magyarországi helytartójának — bukása esetén?

Kettőnk utolsó beszélgetése számomra az ő ügyét végképp lezárta. Most már én sem tartottam magam eredeti elképzelésemhez. Rákosinak tehát mennie kell, hogy hogyan, azt még nem láttam. Hogy mi jön utána, azt senki nem tudja felmérni. Budapest tele van pletykával, rémhírekkel, nevekkel és kombinációkkal. Már nemcsak a szociáldemokrata párt lehetőségével számolnak, hanem más pártokkal is, és munkáskörökben hangsúlyozzák: a szakszervezeteknek függetlennek kell lenniük a párttól. Minden mozgásban van. Az emberek már nem félnek, sőt megittasulva járnak az utcán, mintha a párt és Rákosi nem is lennének.

Elszámoltam Rákosival, ez engem is megrendített. Kezdtem megbékülni azzal a gondolattal, hogy igazuk van azoknak, akik azt állítják, hogy nem ülhetek be a Központi Vezetőségbe, a Politikai Bizottságba, vagy a

kormányba úgy, hogy közben minduntalan azt érzem; nemcsak Rákosi, hanem a többi vezető is tudta, hogy ártatlan vagyok. Nehezen tudok szabadulni ettől a gondolattól. Különösen azért, mert nem vagyok híve annak a leegyszerűsítő magyarázatnak, nogy pusztán Rákosi, vagy Péter Gábor és bandája felelős a koncepciós perekért. Ebbe kapaszkodtak azok az egykori szociáldemokrata vezetők is, akikhez Rákosiék nem nyúltak; Rónai Sándor, aki a Központi Vezetőség tagja és a parlament elnöke, vagy a szintén KV tag Vágvölgyi Tibor. Ezek régről ismertek engem. Rónai messze elkerült, Vágvölgyivel kiszabadulásom után egyszer találkoztam, s az volt a benyomásom, hogy ez egy gyáva, önmaga átmentése érdekében mindenkit kiszolgálni kész ember. A leghelyesebb magatartásnak azt tartottam, ha leállok, nem megyek sehová, mert még a látszatát is el akartam kerülni annak, hogy funkcióra, közéleti szereplésre vágyom.

Szűkebb baráti körben, családom tudták, hogy engem nem ez vezet, de azt is tudták, hogy hiába vonulok vissza, a nyomás velem szemben semmilyen irányból nem csökken. Nem tudom elkerülni az embereket, ők keresnek fel, és ha csendes zugot akarok, akkor kimenekülök Szentendrére, bár egyikük–másikuk ide is utánam jön.

Mielőtt újból ide menekültem volna, meglátogattuk a feleségemmel Barát Irén doktort és a szintén ott lévő Székely Mihályék társaságában töltöttük az estét. Székely Piri a mindent tudó pesti nő biztonságával jelentette ki, hogy Rákosi bukása befejezett tény. Igen hamar el fog menni. Én még védtem, tiltakoztam a pletyka ellen; volt ebben egy kis ragaszkodás régi nézetemhez. Ám Piri nem engedett. Egy fogadás lett a vége — egy ebéd pezsgővel. Ha Rákosi marad, ő fizet, ha megy, akkor én. Székely Mihály nagy nevetve vágta ketté a kézfogást, majd megjegyezte;

— Meglátod Gyurka, miniszter leszel megint.

Barát Irén szemrehányóan mondta: — Elég rosszul tenné.

Piri is beszállt, szinte követelően: — Gyurinak ott a helye. Ne húzódjon félre.

Hazafelé menet feleségem megkérdezte:

— Mondd, honnan veszi Piri ezt a biztonságot, hiszen úgy beszél, mint befejezett tényről.

Ekkor mondtam el a feleségemnek, miként zajlott le a Rákosival való legutóbbi beszélgetésem.

— Mégiscsak a legokosabb lesz — mondja nekem —, ha most kimégy Szentendrére és kivonod magad a forgalomból.

Másnap korán reggel gyönyörű szép időben elmerültem a csendben, a magányban. Alig telt el néhány nap, Gerő üzent értem, hogy délután 5 órakor jelenjek meg a pártközpontban.

Nem értettem az üzenetet. Amikor felértem, már vártak, és egyenesen bevezettek a Központi Vezetőség tanácstermébe. Az elnöki asztalnál Rákosi, Gerő, Hegedűs, Szuszlov és Mikojan ült. Szuszlovot személyesen ismertem, Mikojant hírből. Gerő szólalt meg, minden üdvözlés nélkül.

— Foglalj helyet, Marosán elvtárs. Azért hívtunk ide, hogy közöljük veled a Politikai Bizottság határozatát. A holnap összeülő KV-nek javasolni fogjuk, hogy koopotáljon téged a KV tagjának, válasszanak meg PB tagnak, és nevezzenek ki miniszterelnökhelyettesnek.

Míg Gerő beszél, Rákosit nézem. Csendesen ül, kényszeredetten mosolyog és alighogy Gerő befejezte, megkérdi: — No, meg van elégedve?

Szokatlan, de nem ismeretlen szituáció. Mint már annyiszor életemben, megint megkérdezésem nélkül határoztak arról, hogy hová kerülök, mit kell csinálnom. A két szovjet vezető jelenlétük súlyához képest csendesen statisztál mindehhez.

Mivel hallgatok, Gerő megkérdezi tőlem, hogy van-e valami kívánságom.

— Nekem nincs, de érdekelne, hogy mi van Révaival és Kádárral.

— Mindketten tagjai lesznek a PB-nek. Kádár titkár is lesz.

Anélkül, hogy kérdeztem volna, Gerő közölte, hogy Rónai Sándort is beválasztják a PB-be. Ez eléggé elkeserített, mert a mondottakban az is bennefoglaltatott, hogy Szakasits Árpád nem kerül újra a legfelső vezetésbe. Felemás megoldásnak érzem, de azt igyekszem felmérni, hogy kinek a helyzete változik meg, s mit segíthetnek a személyi változások a jelenlegi helyzetben. Nem sok időm marad a töprengésre. Gerő jelzi, hogy egyelőre végeztünk, de arra kér, jöjjek vissza 8 órára. Néhány KV tagot megbeszélésre hívtak, hogy megtegyék a megfelelő előkészületet a Központi Vezetőség másnapi ülésére.

Amikor kiléptem a tanácsteremből, Kádárral találkoztam, aki a főtitkárságról jött ki. Kezet fogtunk.

— Hová mégy? — kérdezte.

— Sétálok egyet 8 óráig.

— Tudod mit, gyere fel hozzám a Pest megyei titkárságra, megiszunk egy pohár bort és addig is beszélgetünk.

Az utat szó nélkül tettük meg. Mindketten gondolkoztunk. Arra gondoltam, ha Kádár és Révai nem kerültek volna be, akkor nem vállaltam volna.

Miért vagyok iránt tük több bizalommal, mint másokkal szemben? Két okból. Az egyik az, hogy mindketten a régiek közül valók, és éppúgy ismerniük kell a dolgokat, mint nekem; ugyanakkor őket sem vezetheti más, mint ami engem, a segíteni akarás! A másik: kint az életben, az újabb körülményeket is ismerve várták, hogy ismét bekerüljenek a legfelsőbb

vezetésbe. Én is szerettem volna a pártban maradni, még osztályvezetőnek is szívesebben mentem volna, mint a kormányba.

Mikor felértünk, Kádár kibontott egy üveg bort, kért egy feketét a titkárnőjétől, akinek megmondta, hogy senkinek nincs itt, és bementünk a szobájába.

Alig ültem le, Kádár felém fordulva kérdezi — na, mit szólsz Rákosihoz?

Nem értem a kérdést.

— Hát te nem tudod?

— Mit?

— Hát azt, hogy Rákosi holnap betegségére való tekintettel kéri a felmentését az első titkári funkcióból és a PB–ből is. Megmarad KV tagnak, képviselőnek.

Ezt nekem nem mondták. — És ki lesz Rákosi helyén?

— Gerő.

Hosszan nézünk egymásra. Megpróbálom Gerőt mint első titkárt elképzelni, de nehezen megy.

— Sok dolgunk lesz — mondja Kádár az első pohár bor után — és sok mindennel szembe kell néznünk.

Hosszan beszélgetünk, aztán sétálva elindulunk a központi vezetőségi ülést előkészítő értekezletre.

8 órakor a Központi Vezetőség mintegy egyharmadának a jelenlétében megkezdődik az ülés. Gerő terjeszti elő a javaslatokat majd egy tucat ember kooptálásáról. Ezután ismerteti a másnapi ülés napirendi pontjait; Rákosi felmentése, a kooptálások, egy új határozati javaslat és tézis előterjesztése, valamint a Farkas Mihály ügyében kiküldött bizottság jelentése.

Az első ember, aki felszólalt, Vas Zoltán volt, aki éles és keserű szavakkal fakadt ki Gerő ellen, Gerő nem lesz jó első titkárnak, ridegnek, embertelennek tartja. Más kell ide, de azt nem mondja meg, hogy ki. Gerőt nem szeretik az emberek, Gerő nem alkalmas a titkári posztra.

Vas egyedül maradt. Gerő a végén felszólalt, szabadkozott, ő is beteg, de hát kénytelen vállalni. Polemizált Vas Zoltánnal,visszautasította a megjegyzéseit.

10 órakor ért véget a tanácskozás, Kádár vitt haza.

Nehezen aludtam el ezen az estén. Olyan emberekre gondoltam, akikkel 12 évvel ezelőtt kezdtem el dolgozni: Rákosi, Gerő, Révai, Farkas, Vas Zoltán. Micsoda összetartó emberek voltak ezek, és mi lett belőlük! Évtizedeken át azonos célokért harcoló közösség esik széjjel — mert ez az ülés egyértelműen ezt mutatta.

Meleg, fülledt levegőjű éjszaka volt, csak hajnalban szenderedtem el. Utolsó gondolatom a börtön volt.

Másnap reggeltől kezdve minden és mindenki megváltozott velem szemben, de ezt nem akartam észrevenni. Feketébe kellett öltözni, kocsi jött értem. Ez már jelezte, hogy vége a busznak, villamosnak és a gyaloglásnak. Az idő kezd drága lenni.

10 órakor többedmagammal bent ülök az Akadémia utcában egy várószobában. Egyik–másik régi ismerős. Üdvözöljük egymást Földes Lászlóval, Fock Jenővel, Hazaival és Horváthtal, az új külügyminiszterrel. Mi nem veszünk részt az ülésen, meg kell várnunk a kooptálást, valamint Rákosi felmentését.

Az ülésen részt vesz Mikojan és Szuszlov is.

Egy óra múlva vezetnek be bennünket, Kádárt és engem az elnökség asztalához ültetnek.

Az ülést Gerő vezeti. Míg ő beszél, szétnézek a KV tagok között. Néhány arc rám mosolyog, néhányan elfordítják a fejüket. A hátsó sorok egyikében fedezem fel Farkas Mihályt. Tettetett közömbösséggel ül ott, semmi funkciója nincs, csak a KV tagja. A légkör egyszerre feszült és ünnepélyes.

Gerő többoldalas határozati javaslatot terjeszt elő, amely a második ötéves terv előkészítésének elvi és politikai szempontjait summázza.

Gerő beszéde után szünetet rendelnek el. Kitódulnak a KV tagok a büfébe, élénk beszélgetés, zsongás és táplálkozás. Állok, beszélgetek, amikor arra leszek figyelmes, hogy Farkas Mihály jön felém. Melegem lesz. Nyújtja a kezét és dadogva mondja — üdvözöllek, Marosán. Örülök, hogy újból közöttünk vagy. Kezet fogok vele, de utána mindjárt hátat is fordítok neki.

Mennyi kínos találkozással kell számolnom. Amire Farkas Mihály képes, arra én képtelen vagyok. Meg akarok szabadulni a hasonló jelenetektől és inkább visszamegyek a még üres ülésterembe.

A tárgyalás tovább folyik. Egymás után szólalnak fel a Központi Vezetőség tagjai. Gerő Mikojannal beszélget.

Közben elérkezik az ebéd ideje. Gerő odajön hozzám és közli, hogy Mikoján elutazik Brioniba Titohoz, ki kell kísérni. Kádár, Hegedűs, te és én kísérjük ki.

Öt autóból álló konvoj száguldott velünk a repülőtérre. Kádárral mentem együtt. Ekkor láttam életemben először TU típusú gépet. Elkezdődött a protokoll. Szovjet repülőtisztek, szovjet, jugoszláv, magyar diplomaták.

Itt ismerkedtem meg Mijatovics jugoszláv kereskedelmi attaséval is.

Csoportokban beszélgetünk. Gerő, Kádár Mikojannal, én pedig a magyar diplomatákkal és Mijatoviccsal. Igen szolgálatkész, barátságos, simulékony, néha–néha rámenős.

— Mi nagyon örülünk Marosán elvtárs, hogy ön újból bent van a vezetésben — mondja Mijatovics. Maga most a legérdekesebb ember, mert Rákosi börtönéből egyenesen a legfelsőbb szintre ugrott.

Most bosszant ez a barátságos ember. A tónus és a téma is. Hányszor fogják a fejemhez vágni, ki így, ki úgy, hogy a börtönből egyenesen a vezetésbe kerültem?

Szerencsére Mikojan már búcsúzkodik. Megvárjuk, míg a gép magasba emelkedik, és robogunk vissza a KV ülésre. Mijatovics megkért, hogy fogadjam őt kihallgatáson, de elhárítottam.

Van még egy halom formaság. Ebéd nélkül ülünk le a KV ülés további tárgyalására.

A határozati javaslatot hamar elfogadták és szünet után került sor Farkas Mihály ügyének tárgyalására. Kovács István terjesztette elő a bizottság jelentését és a javaslatot, Farkas Mihály ismert és kevésbé ismert dolgairól. Lakkozott ez a jelentés, súlyosságát azonban nem tudták csökkenteni. A legkomolyabb ügyeket igyekeztek megkerülni, de a felelősség megállapítása után a bizottság javasolta, hogy Farkas Mihályt fosszák meg minden rangjától, funkciójától és zárják ki a pártból.

A javaslatot Kovács terjeszti elő, akivel sokáig együtt ült a legfelső testületben.

Már régen híre terjedt, hogy Farkas Mihály kipakolt, fenyegetőzött, hogy nemcsak ő a felelős, hanem mások is, és le fogja leplezni őket, de itt a KV ülésen csendesebb. Drámai a szituáció.

Farkas Mihály felszólalását úgy hallgatják végig, hogy közben rá se néznek. Én ránézek. Én elnökölök.

Farkas felolvassa a beszédet. Védekezik. A pártért, a párt szolgálatában tette, amit tett, kommunista, s mint ilyet nem foszthatják meg a párttagságától. Itt-ott elismeri — nem a felelősséget — csak a mulasztásait. Nem akart ártani, hibát elkövetni.

Nem őszinte ez az ember most sem, még akkor sem, amikor elérzékenyül, hangja megcsuklik és elkezd sírni.

Csend van a teremben. Fullasztó a levegő. Neve nem hangzik el, de mintha mégis jelen lenne Rajk László, sok-sok meghurcolt tábornok, magasrangú tiszt.

Hasonlóképpen „lebegnek" az ülésteremben Nagy Imre és az 1953-as események, amikor Farkas Mihály egy szalto mortáléval Rákosi ellenében Nagy Imre mellé pártolt, hogy egy év múlva, a hatalmi elsőséget újból visszaszerző Rákosi mellé sündörögjön. Ugrás közben törte ki a nyakát, nem számolt Rákosi bosszújával. A lelépő Rákosinak ez a legnagyobb rúgása, Farkas Mihályt kiteszik a pártból. Ez nem a régi Farkas, nincs

hatalma, nincs ereje, és valami szörnyű arra gondolni, hogy barátai sincsenek. Akik mellette voltak, talpnyalói, hízelgői, másfelé fordulnak.

Megegyezés volt, hogy Farkas ügyében csak Kádár János szólal fel. Kádár logikusan, tömören rajzolta meg Farkas portréját. Különösen emlékezetembe vésődött egy találó összehasonlítása.

— Egy kommunista káder — mondta Kádár — kétszer kerül igazán nehéz helyzetbe. Először akkor, amikor az ellenség elfogja. Hogyan állja meg a helyét? Megmarad-e becsületes forradalmárnak a kínzások, a megpróbáltatások közepette? Másodszor akkor, amikor hatalmat kap a kezébe. Hogyan tud élni a hatalommal, vagy hogyan él vissza vele? Farkas a hatalom birtokában bukott meg, mint ember és kommunista. Visszaélt a hatalommal és igen nagy kárt okozott.

A KV tagok némán hallgatják. Ül itt néhány ember, aki a tenyerébe fekteti az arcát. Ha nem tudják megakadályozni, hogy hallják, akkor legalább ne lássák ezt a nem csupán Farkas Mihályra érvényes okfejtést.

Amikor Kádár végzett, feltettem a kérdést szavazásra. Itt most én vagyok a bíró és Kádár az ügyész, védő nincs.

— Akik elfogadják a bizottság előterjesztését, emeljék fel a kezüket.

Minden szót külön hangsúlyozok.

A kezek a magasba emelkednek. A határozat egyhangú.

Felszólítom Farkas Mihályt, hogy hagyja el a Központi Vezetőség üléstermét és az épületet.

Farkas öregesen vagy inkább igen fáradtan felállt és megindult a kijárat felé. Régen láttam ilyen nagy bukást. Kiszabatott rá a legnagyobb pártbüntetés — a kommunisták soraiból való kizárás. De ezzel el van-e intézve a dolog? Nem hiszem. Ez a kérdés még hosszú ideig nem kerül le a napirendről.

Meg lehet torolni gaztetteket, de nem lehet feltámasztani a halottakat. A fizikai sebeket be lehet esetleg gyógyítani, de a politikait soha. Lesz-e író, történész, aki majd megírja mindezt?

Igen elfáradtam ezen a napon, és amikor hazaértem, csodálkozott a család, hogy az új, magas tisztségek ellenére sem egy örömtől sugárzó politikus tért vissza, hanem egy fáradt ember.

Tudtam, hogy valami új kezdődik, valahogy úgy, mint 11 évvel ezelőtt. És mégis mennyire másképp...

26. Újra a „parancsnoki hídon" — csakhogy szétesőben a hajó és zátonyokkal teli a víz...

Mint derült égből a villámcsapás, úgy érte a társadalmat a hír; a Központi Vezetőség határozatai, személyi döntései órákon belül köztudottá váltak. Megrendítették az embereket, vagy éppen reményeket keltettek? A sajtónak, a diplomáciának egy időre mindenesetre ez lett a fő témája. Érdemesek lettünk a figyelemre...

Budapesten történt valami, amiből jó és rossz egyaránt következhet. Hit és kétely egyvelege jellemezte a fogadtatást, mint ahogy a változások az előzetes várakozásokat igazolták és cáfolták is egyszerre. Megújulás és katasztrófa érzetét egyaránt keltették a bejelentett változások. Mintha mozgékonyabbá vált volna a nyári közélet politikai uborkaszezonja. A leginkább figyelemre méltó reflexiók talán mégis az utca emberein voltak — vagy lehettek volna — lemérhetők, azokon, akik távolabb éltek a politika boszorkánykonyhájától. A közleményeket saját élettapasztalataikon átszűrve, nagyobb volt bennük a félelem, az idegesség és a kétkedés, mint a remény.

Számomra leginkább az volt a meglepő, és egyben elgondolkodtató, hogy nem az elvek és a megváltozott politikai szándékok, kinyilatkoztatott törekvések álltak a viták középpontjában, hanem a személyi változások. A Rákosit váltó Gerő éppen úgy, mint az „új" emberek; Révai, Kádár, Marosán, pedig ők éppenhogy nem voltak sem újak, sem ismeretlenek. Az első napokban a „központi" figura továbbra is Rákosi Mátyás volt. Szinte kétkedve fogadták; hát mégis megbukott? Sajnos elég későn — tették hozzá a legtöbben. Ez a változás talán több mint puszta személycsere — egy korszak végét jelentheti.

Döbbenetes volt számomra, hogy senki nem tudta, de nem is akarta végiggondolni, hogy Rákosi bukása, leváltása mi mindent mozdíthat meg és

ragadhat magával. Arról nem is beszélve, hogy senki nem hitte el, hogy Rákosi betegségére való tekintettel önként mondott le.

— Lemondatták — mondta az utca embere, és ha most beteg is, de meggyógyulhat. Lemondatták, ejtették még a szovjetek is. Így ért véget Sztálin legjobb magyar tanítványának regnálása. Már alig van titok; a városban hamar szétszalad a hír, hogy Pesten van Szuszlov és Mikojan. Eljöttek a bukás szertartására és most senki, még az ellenség sem kifogásolta, hogy beavatkoztak.

— Elég későn, előbb kellett volna...

Miért a félelem, a bizonytalanság? Mert Rákosi megmaradt KV tagnak és képviselőnek. Féllábbal még a vezetésben van. Mindenki 1953–ra gondol, amikor első nagy bukását Nagy Imrével váltotta ki, később bosszút is állt érte. A róla szóló viccek, tréfák már nem vitriolosak; derűsek, csipkelődők és ha ezt megunták a pesti viccgyártók, az új emberek kerülnek terítékre. Mit fognak ezek csinálni, képesek ezek még valamire? Értékelnek, méricskélnek, skatulyáznak.

A rólam szóló hírek nem ismeretlenek. Vitatott személy voltam, vagyok és maradok továbbra is. A jobb és baloldal pergőtüzébe kerültem. Először csak azt mondták hogy bediliztem a börtönben, amikor ez nem használt, hamar rámsütötték, hogy sztálinista, rákosista vagyok. Vitatott téma volt, hogy kit erősít Marosán, melyik irányzatot vagy frakciót. Ezt kísérte az egykori szociáldemokraták rám szórt átka. Hiába magyaráztam, néhány embertől eltekintve nem hitték el, hogy én nem frakciókat, hanem a pártot, a vezetést, a kiutat találó politikát akarom támogatni. Engem csak egy dolog zavart, amely, úgy látszik sokáig elkísér. — Tegnap még senki voltál, börtöntöltelék — akit súlyos és becstelen vádakkal halálra ítéltek —, most rehabilitáltak, valaki lettél, fontos személy, méghozzá a csúcson. Tegnap még az utca embere voltál, ma protokoll személyiség, akivel foglalkoznak. Irigyelt dolog s egyben veszélyes hely a csúcson lenni. Könnyen le– vagy megcsúsznak az emberek. Ott nemcsak a siker nagyobb, hanem a bukás is. Lásd Rákosit és Farkast és talán másokat, akiknek követniük kell a vezért vagy a vezérkart. Nehéz lesz fenn megállni megszédülés nélkül. Határozottan feleleltem — én már soha meg nem szédülhetek és meg nem bukhatok, túl nagy summa volt az a tanulópénz, amit ezért fizettem, majdnem az életem ment rá.

Igen nehéz napom volt. Rákosi és Farkas bukása mélyen megrázott, nehezen aludtam el. Sokáig forgolódtam az ágyban, emlékek, élmények, emberek és események tartottak ébren.

Felbolygatott házban ébredtem, ahová már bekapcsolták a telefont, és a ház előtt már reggel óta várt egy nagy fekete autó.

— Itt van már a díszes koporsó — mondták az emberek. A gyerekek csinálják a legnagyobb lármát, kikukucskálnak az ablakon és kirohangálnak az utcára. Az emberek elkerülik most a házat. Ez a gyanús kocsi miatt van, vagy az úttesten, vagy a túloldalon mennek. Bosszantó. Hetek, hónapok óta békében megvoltunk egymással, és most jött a változás.

Ezen a reggelen döbbentem rá, hogy az idő drága lett és kevés. A család központi figurája lettem ismét, mindenki hozzám igazodik, engem akar kiszolgálni, különösen az asszonyok. Mesteri módon teremtenek elő mindent, ruhát, inget, cipőt, nyakkendőt. Ma eskütételre megyek. Úgy készítenek fel, mint egy vőlegényt. Nem akarnak szégyent vallani velem.

Lázas izgalom van körülöttem. Tűröm, hagyom, pedig igen zavar, de ezt a nagy szeretetet, ragaszkodást nem szabad megbántani. — Hát újra valaki lettél sógor — sóhajtja Magda inkább aggódva, mint örömmel.

— Ne sápítozz itt — mondja Jolán.

A feleségem csak néz örömmel, aggodalommal, néha kérdez és én röviden felelek. Végre elkészülök és a család minden tagja kikísér a kapuig. A ház túlsó oldalán megállnak az emberek, sok közöttük az asszony. Szinte menekülve szállok be a kocsiba, amely megugrik alattam. Visszanézek. A család kint áll az utcán, néz a kocsi után.

Március 29-én ide érkeztem a börtönből, most július van, innnen indulok el eskütételre a parlamentbe. Ragyogóan szép idő van. Esküvői.

A sofőrnek — régi elvtárs — csak annyit mondtam — irány a Parlament.

— Értettem — válaszolta.

Most a család hangulatából szeretnék kikapcsolódni és áthangolódni az eskütételre. Úgy emlékszem, most esküszöm másodszor, előtte mindig fogadalmat tettem, a munkásmozgalomban ez volt a szabály. Tudatában vagyok az eskütétel jelentőségének minden ember, de különösen egy vezető életében. Mire, kire esküszünk, külön jelentőséggel bír. Az eskü formális szövege szerint a Magyar Népköztársaságra, annak Alkotmányára, törvényeire, törvényességére, amelyet betartok és másokkal is be fogok tartatni. Egyszerűen hangzik, de nem mond meg mindent, hiszen Rákosi Mátyás, Farkas Mihály és Péter Gábor is erre esküdtek. Úgy érzem, hogy nálam most többről van szó. Én nemcsak miniszterelnök-helyettes vagyok, de az MDP KV és PB tagja is, a párt két legfontosabb vezető szervének tagja. Itt azonban nem tesznek esküt, nem is kérnek. Pedig nem ártana, mert törvényesen lehetne felelősségre vonni árulást és bűnöket!

Miért fontos ez nekem? Mert az én hitem és reményem inkább ebben a két testületben van. Kommunista vagyok és a szocializmus a hitvallásom. Ez pedig nemcsak magyar kérdés. Hitem szerint elképzelhető, hogy ami most Magyarországon elindult és lezajlik, ki fog hatni, ki kell hogy hasson

a tágabb környezetre is. Elindítója lehet vagy lesz valami másnak, annak, amiről — az eddig történtekhez képest — igazából álmodtunk, amit elképzeltünk. Többre esküszöm én, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomra, a munkásegységre és — ne tűnjön frázisnak — az internacionalizmusra, amelyet óriási csapások értek az utóbbi években. Mától kezdve megszűntem magánember lenni, az esküben foglalt — magam számára kibővített — kötelezettségek szabják meg életem, harcom, munkám útját, s amelynek értelme a munkásosztály érdekeinek képviselete.

Így cikáznak bennem a gondolatok. Nekem kell a bizonyosság. Kétkedésre hajló természetem ellenére kell a tudat és a hit egysége. Én soha többé durván nem tévedhetek, nem szabad tévednem. Ezért mindent kutatni, ismerni és tudni kell.

Néha kipillantok a kocsi ablakán az utca emberére. Nosztalgia él bennem irántuk, nem szeretnék elszakadni tőlük, hiszen én is közülük való vagyok.

Veszélybe kerülhet az én vágyam? Nem hiszem, nem szabad. Újpest és Angyalföld, Csepel és Erzsébet nekem nem jelszó, nem cégér. Ebben az emberkohóban formálódott jellemem, amelyet eddig senkinek nem sikerült megtörni.

Gondolataimból arra riadok, hogy a kocsi már meg is állt a Parlament bejárata előtt. Még magamhoz sem térhettem, már nyitják is az ajtót. Szinte kiugrom. Senkire sem nézve lépek be az ismert épületbe. A portás siet a lifthez, de én elhárítom. Csodálkozva néz utánam, amikor megindulok a lépcsőn felfelé. Vérvörös színe van a szőnyegnek. A tompa lámpafényben sötéten sárgállik az aranyszín.

Lazítok. Mozognom kell. A ruha és a hely erre ösztökél. Kihevülten, pirosan érkezem fel az emeletre, ahol már várnak a protokoll művészei, mesterei.

Ez egy külön világ. Állami funkcióim révén szoros lesz köztünk a kapcsolat és feszesebb, fárasztóbb az élet. Közrefognak és vezetnek a Munkácsy-terembe, ahol az eskütétel lezajlik.

Ahogy belépek, hirtelen kigyulladnak a jupiterlámpák, filmesek, fotósok pergőtüzébe kerülök. Egy pillanatra megállok. Erre is gondolni kellett volna. A derült, napfényes utcáról jövök, de ez a fény valósággal vakít. Kattogás, dolgoznak a gépek, rögzítik a pillanatot. Én mosolygok, de inkább nevetni lenne kedvem. Nemcsak ezen a pokoli protokollon, hanem azon a rabszolgaságon, kiszolgáltatottságon, amibe valósággal belekényszerítették a közélet emberét. Úgy látszik, enélkül nem akar a világ előre haladni. Már rég tudom, jól fényképezhető arcom van, könnyű eset vagyok és azt remélem, hogy problémamentes ember maradok a számukra és

megkönnyítem munkájukat. Sokan jöttek el az eskütételre, hivatalos személyek a párt, a kormány képviseletében — így szokás. Így dukál...

A protokollfőnök felállít bennünket, rang és cím szerinti sorrendben. Hirtelen lesz csend.

Az egyik oldalajtón fáradtan, betegen belép Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, titkára, Kristóf István kíséretében.

Kezdetét veszi a procedúra, s vele együtt a filmesek, fotósok újabb pergőtüze.

Kristóf hangosan olvassa fel az eskü szövegét. Mi ismételjük. Én, Marosán György esküszöm... stb. Még egyszer felhangzik: esküszöm.

A Munkácsy-teremben már sokszor hangzottak el ezek a mondatok. Rákosi, Farkas esküdtek itt alkotmányra, törvényre, törvényességre, hűségre, becsületre és emberségre. És mi lett, mi maradt belőle? Vajon rajtam kívül gondol-e még valaki erre? És arra, hogy ki fogja számon kérni az esküt? Ám arra senki sem gondol, hogy alig szárad meg ez az aláírás az eskü szövegén, alig múlik el néhány hét és elválik, hogy ki mire, miért esküdt, hogyan tartja be esküvését. Egyáltalán, lehet-e itt gondolkodni, hiszen minden a kijelölt protokoll szerint pereg.

Már jönnek is a pincérek, hatalmas ezüsttálcákon hozzák a finom borokat. Koccintani kell, oldani a szertartásosságot és frissíteni az újdonsült áldozatokat.

Szomjas vagyok, de óvatosan iszom. Ma még lesz néhány hely, ahol udvarias kötelesség inni.

A jupiterlámpák újból kigyulladnak és pontosan rögzítik ezeket a koccintó pillanatokat is. Már sokszor gondoltam arra, ha 100 év múlva elővennék ezeket a filmfelvételeket és ebből állítanák össze a történelmet, az derülne ki, hogy mindig ittak.

Szerencsére nem tart sokáig a köszöntési procedúra. Mi, akik esküt tettünk, átsietünk az épület túlsó oldalára, a minisztertanács ülésére, ahol szintén beiktatják a kormány új tagjait.

Horváth külügyminiszterrel megyek. S bár irigy nem vagyok, mégis irigy csodálkozással nézem ezt az arisztokrata külsejű, protokollmozgású, elegáns, munkásból lett minisztert. Úgy jár, mozog, mintha világéletében csak ezt csinálta volna, mintha beleszületett volna. Én nem hiszem, hogy ezt valaha is meg fogom szokni — megszeretni soha!

Megyek végig a díszes folyosókon, érintve a képviselőház termét, elől a protokollfőnök.

Ebben az épületben lesz az én munkahelyem. Szeretném elérni azt, hogy ne csak innen vigyek ki valamit az életbe, hanem az életből hozzak be mindent ebbe a házba.

A Minisztertanács együtt van. Mikor belépek az ülésterembe, döbbenten állok meg. De sokan vannak itt! Mikor is jártam én itt utoljára? 1950 június végén. Akkor kevesebben voltunk. Csak a miniszterek. De akkor itt ült Rákosi, Gerő, Révai és Farkas is. Most egyik sincs jelen.

Kijelölt helyemre kísérnek, az elnöki asztal szélén ülök, együtt a PB tagjaival.

Hegedűs András miniszterelnök üdvözli az új tagokat, előttünk konyak és fekete. Hegedűs beszél, eközben széjjelnézek. Sok új arc. Engem is sokan megnéznek. Csak itt–ott repül felém egy mosoly, a többi inkább közömbösséget, mint érdeklődést mutat. A mosolyból, bíztató pillantásokból az sugárzik felém: ne félj, itt is emberek vannak. Ez a bíztatás jólesik.

Csak néhány percig tart ez az ülés. Az italok hamar eltűnnek és Hegedűs kéri, hogy a miniszterelnök-helyettesek fáradjanak be a dolgozószobájába. Ez már konkrét valami.

A miniszterelnök-helyettesek között bevonásom miatt újból felosztásra kerülnek a hatáskörök. Kikből áll ez a kabinet? Hegedűs, Apró, Hidas, Mekis, Erdei, Berei és Marosán. Öt PB tag. Felötlik bennem a gondolat: nem ebben rejlik a kormány formális volta? Itt van Berei, a Tervhivatal elnöke, akit a pletyka szerint azért kellett előléptetni, mert sógorkomaságban volt Farkas Mihállyal. De nem hiszem, hogy ez lenne a döntő. Ő Gerő embere, és ezért Berei lesz az, aki a kapcsolatot gazdaságpolitikai téren Gerővel tartja. Ez is politika.

Hamar megegyezett a testület. Hozzám került a könnyűipar, az élelmezési ipar, a város– és községgazdálkodás, valamint az egészségügyi minisztérium s vagy tíz országos jellegű igazgatóság. Felügyeleti hatáskörömbe utalták a Térképészeti Intézetet és a Meteorológiai Intézetet is.

Ebben a testületben egyedül fogom magam érezni, nincsenek barátaim. Szent meggyőződésem, hogy erre a testületre semmi szükség.

1949–ben, amikor miniszter lettem, még érthető volt, hogy nehéz– és könnyűiparra bontották, de itt már több, mint felnégyelték a magyar ipart. Azt hiszem, nekem itt sokat kell majd tanulni.

Gyorsan telt a nap. Egy fontos feladatot végeztem el teendőim könnyítésére. Nagynétól a könnyűipari minisztériumból sürgősen kikértem Eskulits Józsefet személyi titkárnak, aki már este neki is látott új feladatainak.

Másnap felébredve szokatlan csend vett körül. A csend — ami eddig megnyugtatott — most idegesített. Még bennem vibrált az előző nap sokféle élménye, s nyugtalanító kérdései is.

Fekszem az ágyban és napi teendőimet veszem számba. Két dolog vár rám. 10 órakor részt veszek a Politikai Bizottság ülésén és ezután átveszem hivatali helyiségemet a Parlament épületében.

Csak hárman vagyunk itthon, feleségem, Magda és én. Kényelmesen készülődök. Indulás előtt megkérdezi a feleségem, mikor jövök haza.

— Nem tudom — válaszolom.

— Akkor tedd meg azt, hogy valahol eszel valamit.

Ezt mindenesetre megígérem.

— Nem nézed meg a lapokat? — kérdi Magda és rakja elém. Az első oldalon közlik az eskütételt, fényképeinket, életrajzainkat, mintha ismeretlen újoncok lennénk a politikai életben.

Ez most nem izgat. Gondolatban már nem vagyok itthon. Nagy kíváncsiság él bennem, hogyan fogadnak a PB tagjai. Nekem az ülésen semmi konkrét dolgom. Valószínű, hogy Kádár titkári megbízatása a hatáskörök újbóli felosztását igényli. Remélem,Kádár lesz Gerő helyettese. Ragaszkodom ehhez, mint ahogyan Révaihoz is nagy reményeket fűzök. Tőlük várom és remélem, hogy megkönnyítik a beilleszkedést a kollektív testületi munkába.

Van egy nagy előnyöm másokkal szemben: én mindenkivel tudok együtt dolgozni, és nem félek mindenkinek bizalmat adni — de már nem feltétel nélkül! A kérdés az, hogy másokat is ilyen szempontok vezetnek-e ?

Amikor kilépek a ház kapuján, a túlsó oldalon ismét sokan verődnek össze, állnak meg, főképp asszonyok. Érzem, hogy lassan tudomásul veszik a változást.

A ragyogó nyári időben szívesebben mennék a szigeti uszodába, mint ülésezni, de a kocsi percek alatt eléri a pártközpont Akadémia utcai székházát. Az őrség tiszteleg, feszesebben, mint máskor. A házban érezhető, hogy Rákosi távozott és Gerő most rendezkedik be.

Kíváncsian kérdem magamtól, vajon Gerő hitte-e, hogy egyszer a párt első titkára lesz és ezt Rákosi bukása teszi számára lehetővé? Ezen meditálok szobája felé indulva. Tőle szokatlan kedvességgel fogad.

— Nem akarlak zavarni, Gerő elvtárs, csupán azt szeretném tudni, mi dolgom lesz ma itt nekem azon kívül, hogy részt veszek az ülésen?

— Nem zavarsz, Marosán elvtárs. Foglalj helyet. Meg kell beszélni néhány dolgot. Az ülés nem fog sokáig tartani. Megbeszéljük a hatásköröket, és a KV határozatainak megfelelő formában való levitelét az alsóbb pártszervekhez. Szeretnék szoros és közvetlen kapcsolatot teremteni Kádárral és veled.

Gerőt hallgatva úgy érzem, meglepő biztonság, felszabadultság és elhatározottság sugárzik belőle. Átvette Rákositól a stafétabotot. De tudatában

van-e a terhes örökségnek, annak az óriási kockázatnak és veszélynek, amivel szembe kell néznie? Amellett azt sem lehet tudni, hogy őt, Gerőt hogyan fogadja az ország népe és a pártapparátus. Gerő soha nem mutatta ki érzelmeit, nem lelkesedő és nem lelkesíteni képes embertípus, de most szívélyesebbnek, vagy legalábbis kevésbé merevnek mutatkozik.

— Kedves Marosán, rád legelőször is a már korábban felmerült NDK-beli utazás vár. Ez most már nem csupán azért fontos, hogy utazás előli elzárkózásod nehogy félreértésre adjon okot, hanem azért is, hogy személyesen add át üzenetemet a német pártnak, különös tekintettel három elvtársra. Feltétlenül találkoznod kell Pieck, Grotewohl és Ulbricht elvtársakkal. Régi barátság és ismeretség köt velük össze téged is, helyes lesz felújítani. Az üzenet fontos: hangsúlyozni kell, hogy a magyarországi események, a párt és a kormány élén történt személyi változások nem befolyásolják a két párt és kormány eddigi kapcsolatát és jó viszonyát. Nagyobb lesz a nyomatéka, ha te ezt személyesen tolmácsolod.

Meglepett Gerő javaslata, mindent vártam, csak ezt nem. Egyrészt azért, mert összefüggött Rákosi régebbi javaslatával, aki mindenáron az NDK-ba akart küldeni, másrészt nem vágott egybe az én új tisztségeimtől független tenniakarásommal. Most elmenni, amikor minden és mindenki mozgásban van?! Nem akarnak engem most átmenetileg így félreállítani? Ha Gerő idegesebb, barátságtalanabb lenne... de épp ellenkezőleg. Elhessegetem kezdődő gyanakvásomat. Belépésemet azzal kezdjem, hogy ellentmondok, ellenkezek? Félreértenék, rossz hatása lenne. De ez az utazás púp a hátamra.

Hirtelen fordulok Gerőhöz — és mi az, amit itthon tennem kell majd?

— Vedd át hivatalodat, állítsd fel apparátusodat, ráérsz szeptember 1-én hozzákezdeni. Nem fog ártani, ha széjjelnézel, tájékozódol. Tőlem minden segítséget, minden támogatást meg fogsz kapni.

Hallgatom őt, latolgatom szándékait, terveit velem. Mégis ő az első ember. Akaratom ellenére elfogadom javaslatait.

Pontban 10-kor együtt ül a Politikai Bizottság. Nem ott, ahol 1948–49-ben korábbi tagságom idején üléseztünk, ott most Kádár dolgozószobája van.

Az első benyomás: sokan vagyunk. Gerő Ernő, Kádár, Hegedűs, Révai, Kiss Károly, Hidas, Rónai Sándor, Mekis, Ács Lajos, Szalai Béla, Kovács István, Apró Antal, Marosán György rendes tagok, Bata István, Piros László, Vég, Egri póttagok és KV titkárok.

Kik maradtak az 1948-as garnitúrából: Révai, Gerő, Kádár, Rónai, Apró, Marosán. Ezek közül Kádár és Révai, akik feltétlen bizalmamat élvezik, a többieknél majd meglátjuk.

Kijelölt helye van mindenkinek.

Gerő bejelentéseit vita nélkül fogadják el. Az én elutazásomról szóló bejelentésnél Révai és Kádár idegesen rám néztek, a többiek megkönnyebbüléssel fogadták. Tehát utazom. Itt feszesebb a tárgyalás stílusa, tónusa. Nemcsak bizalmas, titkos jellege miatt, inkább a nemrég távozott Rákosi idején kialakult merev, kemény és szigorú munka–, élet– és vezetési stílus hatott még. Nehéz lesz ezt feloldani.

Figyelem az arcokat, némelyiken nyugtalanság tükröződik és alig leplezhető izgalom, különösen Kovács Istvánnál. Itt senki nem közömbös, s érezhető a félelem vak, furcsa, idegesítő hangulata is.

Rákosi Mátyás káderei ülnek itt többségükben, akiket kedve szerint improvizálva váltott le, vagy emelt fel. Az ő leváltása azt is jelenti, hogy sok ember lába alatt megingott a talaj, bizonytalanná vált a funkció, akár a bársonyszék is.

Keresem az utca, a presszóbeli pletykák alapját intrikáról, széthúzásról, frakcióról. Hogy kiben mi lakik, miféle szándék, terv, cél, az később, munka közben derül ki. Itt most új szokás alakult ki a régivel ellentétben. Délelőttönként vannak az ülések és a PB tagjai együtt ebédelnek.

Az ülés most hamar véget ért. Ebédig volt még félóra idő, Gerő újból magához kéretett, beszélni akart velem.

Mit akarhat megint? Szemben ülünk egymással, Rákosi valamikori szentélyében.

— Marosán elvtárs, tanácsodat szeretném kérni a rehabilitáció további menetéről. Szeretnék néhány elvtárssal beszélni és ügyüket elintézni.

Ahogy azt már korábban is tettem, újra néhány volt szociáldemokrata ügyét kezdem szorgalmazni. Vajda Imrét említem először. Bólint, felírja, majd Horváth Zoltánt, Schiffer Pált, Révész Ferencet is. Ezután Justus Pál nevét mondom. Nem bólint, nem jegyez, arca megrándul.

— Ígérem neked, gondolkodni fogok rajta.

Szó esett még Szurdiról, Dabronakiról, de ezeket — mondja — másnak adja majd ki.

— Nézd, Marosán elvtárs, van itt már régen egy javaslat, persze nevek nélkül, a munkásegység megerősítése. Az egységes párt érdeke is úgy kívánja, hogy néhány jelentős politikai funkcióba volt szociáldemokratákat helyezzünk. Például szakszervezeti elnöknek, vagy egy–két kerület, megye első titkárává.

Ezekről Rákosi és Kovács István beszéltek nekem, de én ezt toldozásnak–foldozásnak tartottam és ezt megmondtam Gerőnek is.

— Komoly dolgokat kell csinálni ezen a téren, mert mégegyszer játszani nem lehet.

— Egyetértek veled, Marosán és nem is akarok játszani.

— Ebben az esetben a pártvezetés nem halogathatja Szakasits Árpád helyzetének rendezését sem.

— Nézd, Marosán elvtárs, Szakasitscsal várni kell. Környezete rossz irányba orientálja — és ő nagyon is befolyásolható —, de azért ezzel a kérdéssel is foglalkozni fogok.

Egyelőre ebben maradtunk. Ha hazajövök, visszatérünk erre a témára.

Ebéd után csak Kádártól és Révaitól búcsúztam el, és átmentem a Parlamentbe. Itt már mindenen meglátszott, hogy Eskulits intenzíven dolgozik. Én Hidas István dolgozószobáját örököltem. Ő a miniszterelnök első helyettese lett és Gerő szobáját foglalta el.

Szépen berendezett, díszes hely a hivatali szobám. Csak a személyzet ment el, minden más maradt. Kilátás a romos királyi várra és a Kossuth-hídra.

Itt ülünk Eskulitscsal és nézünk egymásra.

— Miért utazik el, Marosán elvtárs? — kérdi tőlem idegesen.

— Mert el kell utazni.

Nem tetszik neki sem, dolgozni szeretne.

— Hát vegyük csak sorjában, mire van szükségünk.

— Maga itt marad teljes felhatalmazással és átveszi a hivatalt. Amíg távol vagyok, javaslatokat készít, kikből állítsuk össze az apparátust. Jól jegyezze meg, kicsi, de hatékony csapatot kell verbuválnia. Teremtsen személyes kapcsolatokat mindenkivel, minden hellyel, aki hozzánk tartozik vagy akivel dolgunk lehet. Erre maga ráér, ha elutazom. Most sürgősen lásson hozzá az útlevelek beszerzéséhez, kerítsen valutát és szerezzen számomra egy esőköpenyt, mert se kabátom, se felöltőm nincs. Amíg maga ezt intézi, én délután megírok egy cikket a Szabad Nép számára — ez határozat. Egyedül maradva nekiláttam a cikknek és késő délután készen voltam vele.

Este felé Hidas látogatott meg, megnézte, hogyan helyezkedtem el, és érdeklődött, hogy nincs-e szükségem valamire. Erre nem számítottam és igen jól esett a figyelmessége. Ezután arról érdeklődött, hogy hogyan utazom: vonaton, repülőgépen.

— A rendes gyorsvonaton, hálókocsival.

— Marosán elvtárs, neked külön kocsi jár.

— Tudom, de nem veszem igénybe.

— Miért? — kérdi Hidas meglepve.

— Ennek két oka van. Ha én Berlinbe külön kocsival érkezem, rámszállnak az újságírók és megszületik az új vád, Marosán eladta magát, Marosánt megvették a kommunisták.

— Nem kell ezzel törődni — mondja Hidas kicsit fölényesen.

— Én ezzel is törődöm.

— Mi a másik ok?

— Nem szeretem a protokollt, tudomásul veszem, de csak annyit, amennyi elkerülhetetlen.

— Lehet, hogy igazad van, válaszol Hidas. Piñenjél jól Marosán elvtárs, távollétedben Mekis elvtárs fog helyettesíteni.

Késő este hagytuk el Eskulitscsal a Parlamentet. A kocsit elküldtük a hajógyárig és gyalog vágtunk neki az útnak.

Ez a nap könnyebb volt.

Július 30-án indulás Berlinbe. A vonat csak éjfélkor indul, de órákkal korábban kimegyünk Újpestről a Keleti pályaudvarra. Nem akartuk, hogy a család miattunk virrasszon. Munkásemberek, akik korán feküsznek és kelnek. A pályaudvar közelében egy presszóban várakozunk.

Ülünk a fekete mellett és kissé zavartan nézünk feleségemmel egymásra. Minden olyan váratlan és gyors az életünkben és ennek én vagyok az oka. A feleségem sajnálja itthagyni a két gyereket, igen fognak hiányozni neki, akár nekem a tevékenység, a munka. Sem ő, sem én nem szeretjük a tétlenséget.

Régen ültem vonaton és rég hagytam el az országot. Engem minden ilyen utazás felzaklat. Ez elé az út elé azonban különösen nagy várakozással tekintek. Hogyan fogadnak a német elvtársak, a régi harcostársak és barátok, különösen Grotewohl és Pieck, akikhez személyes barátság fűzött — és mit gondol Ulbricht?

Külön izgat, hogy vajon Puskin, a szovjet nagykövet hajlandó lesz-e találkozni velem.

Sok mindenre fény derül Berlinben.

Ezek a gondolatok akkor sem hagynak nyugton, amikor a vonat már robog velünk a sötét éjszakában. Nehezen szánom rá magam a lefekvésre, nem tudok olyan ágyban aludni, mely örökké mozog alattam. Állandó dübörgés, kattogás közepette nem tudok elaludni. Csodálom a feleségemet, akit mindez mély álomba ringat.

Az utazás simán zajlik, egyszerű emberek között. Nem zavarunk senkit és minket sem zavarnak, bár össze vagyunk zárva az út végéig. Mindenki ismer bennünket. Az idő gyorsan rohan. Tájakat, utakat és sorsokat keresztezünk. Az utolsó 12 év szörnyű játékot játszott velünk, majdhogynem tragikus vége lett. El lehet-e ezt felejteni? Nem hiszem! Bárhová utazzak is, az átélt szörnyűségek potyautasként velem fognak tartani, s emberi kapcsolataimban — legyen az hivatalos, vagy baráti — kísérteni fognak.

Ki ez az ember, mit akar, miért él még, hová tart? Konfliktusok oka leszek vagy lehetek. Ha nagyon elmerülök magamban, és ezt az utóbbi

időben sokat teszem, a feleségem azt hiszi, hogy nem érzem jól magam és ilyenkor kedvesen — ahogy a gyerekeket szokás — fel akar vidítani.

Ez az éjszaka is elmúlt és délben már Prágában vagyunk, ahol követségünk egyik diplomatája vár. Ez is protokoll, nem nekem, az embernek, hanem a rangomnak szól. Formális beszélgetés időről, egészségről, utazásról és már indulunk is tovább.

Mi igyekszünk beleszürkülni, belesimulni a le- és felszáló emberek sodrába. Újabb kevés pihenést nyújtó éjszaka után déltájban befut velünk a vonat Berlinbe. Megérkezés előtt már két órával ott álltam az ablaknál. 1931-es utazásom tájait, emlékeit idéztem fel magamban.

Nem tudom, nem láttam, hogy nézett ki Berlin 1945 tavaszán, amikor kitűzték a szovjet lobogót a Reichstagra. Emlékezetemben az 1931-es Berlin él. Most romok, eleven, élő sebek, a szürkeség dominál. Ehhez idomult hangulatban lépek le a vonatról. Minden idegen.

A kedves, régi ismerős és barát, Beck,az ideiglenes ügyvivő várt bennünket, és a német párt külügyi osztályának vezetője. Beck és én, a Rákosi-korszak két börtöntölteléke találkozott a berlini pályaudvaron. Megörültem neki. Beck ragyogó partner volt. Mindent elkövetett,hogy kevesebb legyen a kellemetlen és a kínos élmény.

Szállásunkra érkezve közöltem a külügyi osztály vezetőjével, üzenetet hoztam, s szeretném átadni. Segítse elő találkozásomat a német elvtársakkal. A külügyi osztály vezetője közölte, hogy már várnak bennünket a thüringiai Gabelsbachban.

Hármasban ültünk le ebédelni Beckkel. Érdeklődöm Puskin után, tudomáson szerint Berlinben van.

— Nem hívnád fel, itt vagyok, szeretnék vele találkozni.

Óriási a meglepetésem, mikor Beck percek múlva hozza a választ: Puskin szíves örömest lát feleségemmel együtt vacsorára este 8 órakor. Szinte fellélegzem — itt nem fogok csalódni.

Ebéd után meglátogatott a szálláson Mattern, a Német Egyesült Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja, akinek szintén elmondom, hogy üzenetet hoztam Gerőtől.

— Ezt nehéz lesz megoldani, mert Pieck beteg, Grotewohl és Ulbricht távol vannak. — Neki adom át az üzenetet, kérem, hogy továbbítsa, én pedig előkészületeket teszek az utazásra.

Nem tetszik nekem ez az egész. Itt van Puskin, egy szóra szívesen lát, a német elvtársak betegek vagy távol vannak. Ismerem én ezt a módszert. Nehéz nem törődni ezzel.

Beck hamar rájön erre, programot ajánl, meghívja a feleségét is, és így négyesben megnézzük Berlint.

Így jutottam el a hatalmas szovjet emlékműhöz is. Percekig álltam, néztem ezt az impozáns, de szépnek alig nevezhető alkotást.

A város képe alaposabb szemrevételezés után is leverő. Becsapottnak érzem magam.

— Marosán elvtárs, ne keresd az 1931-es Berlin — és Beck tart egy kis előadást a lerombolt és szétdarabolt Berlinről. A világpolitika példátlan esete ez. Lemondok arról, hogy mindent megértsek.

Alig érkezünk vissza a szállásra, jelentkeznek a nyugat–berlini újságírók. Semmiféle rábeszélésnek nem engedek, elhárítom az interjút, pedig tudom, hogy Rákosi ehhez nagy reményeket fűzött. Ez most nem érdekes, ennél fontosabb: nem akarok politikai szenzáció lenni és nem szeretnék a német elvtársaknak nehézséget okozni.

Este 8 órakor léptünk be a szovjet nagykövetség impozáns palotájába. Puskin az előcsarnokban várt. Egy pillanatra megálltunk és néztünk egymásra. Ő is megőszült, akárcsak én. Mindkettőnkben annyi emlék tört fel, hogy könnyes szemmel öleltük át egymást.

Beck és feleségem meghatódva nézték.

— Élünk, Marosán elvtárs, és ez nagy öröm.

A feleségemet veszi szemügyre, akit nagyon jól ismer.

— Boldog vagyok, hogy látom, elvtársnő.

Most veszem észre, hogy Puskin mellett egy csinos, fiatal leány áll. Bemutatja: a leányom. Feleségem Moszkvában van, lányom tölti be a házi-asszony szerepét.

Ezután felmegyünk az emeletre, egy hangulatos kis szobában terített asztalhoz ülünk s a régi, „puskini" vendéglátás veszi kezdetét. Puskinnal mi keveset eszünk, nem győzök kérdéseire válaszolni.

Puskin sok mindent tud Magyarországról, a politikai életről, mint ahogy személy szerint ismeri a közéleti emereket. Nem csalódtam magában — mondja, ami nekem nagyon jól esik —, de útját, sorsát nagyon sajnálom.

Szóba kerül minden és mindenki. Sokáig beszélgettünk, amikor Puskin megkérdezi, nem akarunk-e átmenni Nyugat–Berlinbe. Nem akarok hinni a fülemnek és meglepetten nézek rá.

— Átviszem magukat — mondja incselkedve —, gyerünk. Lent a hallban egy szovjet ezredes áll és a mellém beosztott német államvédelmi tiszt is ugrik. Puskin szól neki, maradjon csak nyugodtan, mindjárt visszajövünk.

A Brandenburgi kapunál léptük át a határt. Olyan nevetséges volt, hiszen pár méter a szovjet követségtől. 1931–ben jártam itt gyalog és sokszor éhesen.

A határ megdöbbentő. Határok vannak a városban, őrség és hadsereg.

Az autót sehol senki nem állítja meg, a szovjet felségjelzésnek utat adnak. A magyar kormány miniszterelnök-helyettese így lépett át Nyugat–Berlinbe, egy más világba. Nézek ki az ablakon, elmerengek és arra riadok fel, hogy Puskin nevetve mondja:

— Nagy lesz a riadalom az államvédelmi táján, azt hiszik: elraboltam magát.

Az utak fényárban úsznak, elegáns kirakatok és a szürkeségből, és szegénységből, ahonnét jövünk, még hivalkodóbb a látvány.

— Nézze Marosán elvtárs — ez politika, ezt kell nekünk legyőzni, nemcsak utolérni, el is kell hagyni.

Puskin ajánlja a feleségemnek, hogy nappal jöjjön át, áldozzon erre időt.

Hosszú bolyongás után tértünk vissza a követségre. A német ávós tiszt szemmel láthatóan megkönnyebbült, amikor újra meglátott bennünket.

Számomra a legnagyobb élmény maga Puskin volt. Bármi is történt velem, megmaradt barátnak, elvtársnak és én ezzel a jó érzéssel eltelve vettem tőle búcsút.

— Jöjjön már el egyszer Magyarországra, töltse nálunk a szabadságát!

Sokáig nem tudtam aludni, viaskodtam az emlékeimmel. Másnap korán kellett kelni, többszáz kilométer várt ránk.

Beck elhozta a feleségét és így négyen indultunk el Lipcse felé.

Indulás előtt közölték velem, hogy Ulbricht elvtárs Lipcsében van és ott találkozni kíván velem. Beckkel csak összenéztünk. Van valami köze ennek a találkozásnak a Puskinnal való találkozáshoz?! Lehet.

— Meglátod Marosán elvtárs, most már könnyebben fog menni.

A Lipcse felé vezető úton is a negyedszázaddal korábbi emlékeket idéztem. Jártam én ezen az úton gyalog, biciklin, sokszor igen éhesen. Most pedig 100 km–es sebességgel robogó autón, imponáló sztrádán. Nem szabad beleveszni az emlékekbe, mert elszigeteled magad — mondom magamnak.

Valahol az országút mentén ebédeltünk,hideget, teát, miközben Beck fényképeket csinált.

Kora délután érkezünk Lipcsébe, utunk egyenesen a stadionba vezet. Nem nézem a várost, kerülöm az emlékezést és az összehasonlítást. Egy új és hatalmas stadion ünnepélyes nyitására érkeztünk. Itt várnak bennünket és felvezetnek a protokoll páholyba.Tüneményes, ezerszínű látványban van részünk. A hangulat azonban inkább hűvös, mint lelkes.

Rövid idő múlva feltűnik Ulbricht, felém tart. Mindenki felfigyel. Kölcsönösen üdvözöljük egymást, bemutatom a feleségemet. Állva folyik a beszélgetés. Hideg, merev, de udvarias formában veszi át tőlem Gerő és a párt üzenetét. Semmit nem árul el magáról.

Mikor is találkoztunk mi utoljára? 1950. június végén, amikor német párt– és kormánydelegáció járt Pesten. Akkor mintha fiatalabb és derűsebb lett volna. Engem 2–3 hét múlva letartóztatott Rákosi. — Ne törődj a merev és rideg fogadtatással, hiszen Ulbricht csak azt tudhatja rólad, amit Rákositól hallott. Idő, sok idő kell, hogy itt Berlinben is tavasz költözzön az emberek szívébe.

Közben lent folyik a sportünnepély.

Mennyi idő telt el, nem tudom.

— Átadtad az üzenetetet, gyerünk menj tovább — bíztatom magam.

Szerencsére Ulbricht is érezheti a fonák helyzetet és azt, hogy itt neki is dolga van.

— Jó pihenést kívánok Marosán elvtárs, érezze magát jól nálunk.

Kézfogás. Most már igyekszem mielőbb továbbállni.

Beckéktől is búcsút veszünk és az autó elindul velünk az estébe hajló szürkületben. Fogom a feleségem kezét. Belőle akarok most erőt meríteni.

Este 10 órakor áll meg a kocsi jövendő pihenésünk színhelyén Thüringiában. Senkit, semmit nem látni. Már mindenki aludni tért. Mi is ezt tesszük.

— Mért vagy rosszkedvű? — kérdi feleségem.

— Hiába kisanyám, én még mindig börtöntöltelék vagyok és sokáig el fog kísérni Rákosi rámragasztott aljas bélyege.

— Gondolj Puskinra — szól feleségem derülten.

— Hát, ha ő sem lett volna, talán visszafordulok.

Mi ez a riasztó, nagy csend? Sötét szobában ébredek, mintha a világ megszűnt volna élni, lélegezni. Feszülten figyelek. Szemem hamar hozzászokik a sötétséghez és tudok tájékozódni.

Új szállásomon vagyok. A szoba ablakai becsukva és sűrű függönnyel takarva. Felkelek és széthúzom a függönyöket. Fény önti el a szobát. Feleségem felriad, és álmos szemekkel mered rám.

— Hány óra van?

— Még csak hat óra, aludj nyugodtan tovább.

Még mond valamit, de nem hallom tisztán, majd a másik oldalára fordul és alszik tovább.

Mihez kezdjek, hiszen még majdnem három óra van hátra a reggeli kezdetéig? Ágyban nem maradok, inkább ki a szabadba, ismerkedni. Rövid idő múlva elkészülök és elindulok a hatalmas épület folyosóin, lépcsőin lefelé. Csak a takarítószemélyzetbe botlom.

A nagy hallban megtalálom a kijáratot és hamar kint vagyok egy hatalmas teraszon. Csodálkozó örömmel állok meg egy pillanatra. Hegyes, dombos, erdős táj tárul elém. Lassan eltelek a leírhatatlan szépségű vidék

látványával. Előttem egy hatalmas park. Lesietek a lépcsőn és hirtelen megfordulok, szembe az épülettel. Mi lehetett ez és kié? Vadászkastélynak nézem. Sok a látnivaló. Lassan megindulok a kijárat felé. A portás ugrik és nyitja a kaput. Nekivágok az erdőnek. Még egy pillantást vetek hátra és arra leszek figyelmes, hogy a portás fut az épület felé. Erdő közepén vagyok. A csendet a madarak koncertje, csivitelése veri fel. Gyorsan kiismerem magam. Ez az erőd olyan, mint egy nagy park. Gondozott, kulturált, legtöbb helyen aszfaltos sétánnyal. Minden arra mutat, hogy ezen a helyen az én számomra séták, nagy túrák fogják adni a sportot. A hely kedvemre való. Alkalmas arra, hogy felzaklatott érzéseimet, gondolataimat, eddigi benyomásaimat rendezzem.

Így indultam egy nagy sétára. Első gondolat, mi tagadás, a német elvtársak jeges, merev fogadtatása volt. Az ilyenkor megszokott kötelező udvariasság minimumában sem részesítettek. Minek jöttem én ide? Nem kellett volna hagyni, hogy Gerő rábeszéljen erre az utazásra. Pusztán az üzenet átadásáért nem volt érdemes — ez előttem világos, félreérthetetlen. De akkor az is igaz, hogy engem finoman félreállítottak. Ez is lehet, így is lehet.

Néha megállok, figyelek. Úgy érzem, nem vagyok egyedül. Valaki vagy valakik settenkednek körülöttem. Nem szeretem, ha megfigyelnek, erre igen érzékeny vagyok. Remélem, hogy nem teszik meg velem ezt a cifraságot a német elvtársak. Kísérőm —„angyalom" van, külön kocsi áll rendelkezésemre a protokoll szabályok szerint. Itt ez merevebb, mint otthon.

Egy rövid séta után hirtelen körülpillantok, felfedezem kísérőmet, aki fától–fáig követ engem, nyomomban van. Szóval a portás ezért szaladt vissza. Jó ezt tudni.

Fejszecsattogás, fűrész–surrogás hangzik a távolból. Erdőírtásra vall. El nem tévedhetek, mindenütt útjelzés. A zöld, fehér, piros csíkok eligazítanak. Nemsokára egy kilátótoronyhoz érek. Lehet vagy 8 emeletes. Hamar felsietek. Fentről csodálatos kilátás nyílik. Csak a szemem dolgozik. A színeket, a fényt issza fel. Ám hamar elunom és újból lent vagyok az erdő sétányán.

Kísérőm most már 50 méterre közelít meg, de úgy teszek, mint aki nem veszi észre, gondolataimba pedig nem lát be. Szabadjára engedhetem.

Nem tudok szabadulni sem az otthoni, sem az itt tapasztalt rossz benyomásoktól. A félelem határát súroló aggodalom itt még erősebb! Távol a hazától, eseményektől, emberektől tovább erősödik bennem ez az érzés. Néha–néha megállok. A sűrű erdőben felpillantok az égre és korholom magam. Miért csodálkozol? Vedd tudomásul, hiszen négy hónappal ezelőtt jöttél ki a börtönből. Milyen jogon várod el, hogy a nyakadba ugorjanak?

Követnek, figyelnek, méricskélnek, vajon mi lakik benned. Gerőt és társait sem vezethette más. Böskének viszont nagyon jót fog tenni ez az utazás. Fenyőerdőben, jó levegőn pihenheti ki végre a szörnyű hat esztendőt. Rá miért nem gondolsz?

Mindez igaz, mégis hiba volt hazulról eljönni. Nélküled mennek a dolgok, a fene tudja, merre és mire. Eddig Rákosi játszott veled, de szerencsére eljárt felette az idő. Gerő is megpróbálkozna? Elképzelhető. Tehát éberség, óvatosság, vagy újból csávába kerülsz. És miért neheztelsz Ulbrichtra? Mert összefüggés lehetséges. Ne feledd, hogy nálunk nyár van már és itt még a tavasz sem köszöntött be. Ne ítélj meggondolatlanul. Innen nincs messze az NSZK.

Cikáznak a gondolataim. Mit fog csinálni Rákosi ezután? Mit gondolhat, hogyan érez? Vajon maradt még egy talpalatnyi föld a lába alatt? A fene egye meg, újból Rákosi. Menjen a pokolba. Milyen pihenésem lesz nekem, ha még itt is kísért? Most valahogy irigylem Kádárt és egyben sajnálom is. A párt második embere. Ő is problémás ember, egy helyről, a börtönből kerültünk vissza az apparátusba. Segítenek-e neki vagy ártanak? Most megint szembe találtam magamat, de sokkal élesebben, az apparátus kérdésével. Otthon gyötört tavasszal és nyáron ez a kérdés. Ebből több súlyosabbnál súlyosabb kérdés is következik. Ezeket itt most nyugodt körülmények között át kell gondolni, mert hazatérve a gyakorlatban szembekerülök velük. Milyen összetételű az az állami és pártapparátus, amelybe Kádárral együtt én is belekerültem? Kádár nálam jobban ismerheti, előbb jött ki a börtönből. Kvalitás, színvonal, képesség, vajon milyen lehet az egyes vezetési szinteken? Ezzel, a hatalmat különböző szinten megtestesítő réteggel szemben is állandósult az elégedetlenség. Most Rákosi elment ugyan, de mindenki más maradt a helyén.

A hirtelen összehívott KV ülésre legtöbbjük — szabadságát félbeszakítva — hazarohant, a helyén akart lenni. Ám alig zajlott le a nevezetes ülés, utaztak is vissza folytatni a nyaralást. Megnyugtatta őket az a körülmény, hogy csak az a fejes ment el, ők — az apparátusbeliek — maradnak. És itt óriási veszély rejlik, mert ezt az apparátust még Rákosi válogatta, vezérelte és tette mindent–vállaló végrehajtókká. Veszély azért is, mert ha nem vigyázunk, Kádár is, én is beleszürkülhetünk ebbe a megbéklyózó bürokratikus mechanizmusba. Soha ilyen óriási apparátus nem nehezedett pártra és országra, mint most, mindent és mindenkit agyonnyomással fenyegetve.

Ebből a kérdésből következik egy másik, amely nemcsak engem, hanem másokat is foglalkoztat. A sértett emberek. Ez szorosan összefügg az apparátusokkal. Vajon mennyi sértett ember lehet Magyarországon? Mikor először találtam szembe magam ezzel a problémával, lehetetlennek tartottam

felmérését, de foglalkoznom kellett vele, és hetek, hónapok múlva megnőtt a jelentése, sőt egyre félelmetesebbé vált. Már nem hangulati kérdés, nem pletyka és vicctéma,mint eddig: ez a kérdések kérdése. Meg kell próbálni választ találni, még akkor is, ha bennem is van ilyen méreg. Másképp sem feloldani, sem megszüntetni nem lehet. Képesnek kell lennem először országos méretben rendezni és aztán területenként. Úgy érzem, hogy minden munkának, harcnak, amire újból vállalkozom, ez a feltétele. Önvizsgálatom, melyet a börtönben végeztem el, némileg segítette az eligazodást ezen a téren. Hiszen én is a sértett emberek közé tartozom, de nincs bennem bosszúvágy senkivel szemben. Az elmúlt hónapokban sok tapasztalatot gyűjtöttem. Itt sértett és meggyalázott emberekről van szó. A sértettek számát tartom nagynak.Vajon ebből a sokból mennyi lehet a száma azoknak, akik nem békülnek, akik nem bocsátanak meg?! Akik bosszúra éhesek, bosszúra vágynak? Mire képesek adott esetben ezek a szenvedélyek? Régen ismerem irodalomból, történelemből és saját tapasztalatomból, hogy ez milyen szerepet játszott és játszhat. A konfliktusok tömegét idézte és idézheti újra elő. Ha tömegméretekben jelentkezik, lázadásra, forradalomra, de ellenforradalomra is alkalmas tényező. Az elmúlt hónapokban bosszantó, majd dühítő volt, hogy azoknak volt a legnagyobb hangjuk, a legagresszívebb fellépésük, akik maguk is a sértők közé tartoztak. S hogy magukról elterelják a figyelmet, a demagógia határára csúsztak.

Ha a koncepciós pereket le is számítom, amely egy külön — bár döntő hatású — kategória, a sértett és megbántott emberek száma Magyarországon tömegméretű. Úgy vélem, hogy ez a párt– és államapparátusra is vonatkozik. Tehát nem személyekben kell gondolkodni, hanem a sértettség, az elégedetlenség tömegességét kell szem előtt tartani, felmérni. Tudom, hogy egyén és tömeg a politikában összefüggő kérdések, de engem most elsősorban az utóbbi érdekel.

Állítsunk fel ez alapján egy sorrendet a könnyebb megközelíthetőség kedvéért. Első helyen a parasztság, második helyen az értelmiség és harmadik helyen a munkásosztály, mint legfontosabb tényezők. A deklasszált elemek mindháromban jelen vannak. A parasztságot azért illeti az első hely, mert az erőszakos tsz–szervezésekkel, terménybehajtással, padláslesöprésekkel, az egzisztenciális és politikai diszkriminációt jelentő kuláklistákkal az adminisztratív önkény velük szemben érvényesült leginkább tömegméretekben. Hallatlanul bornir politika volt, hogy a kommunista párt, amely élharcosa volt a földosztásnak, néhány év elteltével maga fosztotta meg a parasztot az „ősi juss" tól. Az a négy–öt év, amelyben a parasztság elsődlegesen gazdaságának meg- vagy újjászervezéséért gürcölt, még ahhoz is kevés volt, hogy erőfeszítésének első gyümölcsét beérni lássa. Azt, hogy itt

milyen szenvedélyek lappanganak, részben földre, részben — a meghurcoltatások miatt — bosszúra éhesen, láthattuk 1953-ban, az új kormányprogramot követő, tsz-ből való tömeges kilépések során. De ez sem hozott fordulatot, s méginkább szította az elégedetlenség parazsát, hogy Rákosi — 1953-as átmeneti pozíciómegingását követően újból megerősödve — ismételten gyakorlattá tette az adminisztratív eszközökkel való szövetkezetesítést. Ebben leli magyarázatát, hogy a parasztság nagy része Nagy Imrét várja vissza a hatalomba. Ez tehát Nagy Imrének fontos tömegbázisa lehet.

Mindezek — bár a cenzúra korlátai közé szorítottan — megjelentek már az írók utóbbi, paraszti tárgyú műveiben is, eladdig, hogy Darvas József, a népi írók miniszterségig jutott képviselője önkritikára is kényszerült. Mindinkább kezdtek hangot váltani az írók, újságírók, akik — ha szocialista /ir/realista stílusú győzelmi tudósításokban számoltak is be a Rákosi által vezérelt országépítésről — közelebbről is megismerték a parasztság és a munkásság napi küszködését. És ezzel elérkeztünk a második helyen jelzett értelmiségi problémához. Az értelmiség, s annak is leginkább a tollforgató része, azért van sajátos helyzetben, mert egyfelől szintén becsapott réteg, ugyanakkor tevőlegesen szolgálta Rákosiék társadalmat félrevezető politikáját a „propaganda frontján". Ezek most az önmagukkal való szembesülést helyettesítik azzal, hogy szembefordulnak az általuk is propagált korábbi gyakorlattal. Ez lesz a legnehezebben kezelhető réteg. Nem csupán eszmeileg is zavarosan sokirányú volta miatt, hanem azért is, mert nagy a befolyása az intelligencia egészére és más rétegekre is. Sokmindenki szólalt meg itt új hangszerelésben Illyés Gyulától Mécs Lászlóig. S különösen nehéz a „nem vállalni a felelősséget semmiért" mentalitás elleni harc. Ezt nemcsak a sértettek, hanem a korábbi sértők is vallják, mondván,hogy felhasználták őket. Mindinkább elmosódni látszik a határvonal kommunista és nem-kommunista írók között.

Az értelmiség súlya számarányánál jelentősebb, s elsősorban ezért politikai kérdés. Most már jobban át tudom tekinteni az 1953-as kormányprogram óta betöltött szerepüket, s jelentőségük ez év tavaszától, a XX. kongresszust követően méginkább megnőtt. Tudományos, művészeti képzettséggel felvértezve mindinkább politikai szócsőként használják nem csupán a sajtó és a rádió, hanem a közélet más fórumait is — egyre inkább uralva a nyilvánosság minden szféráját. A parasztságot és az értelmiséget tevékenységük különbözősége ellenére is egyfajta funkcionálisan közös szabadság-igény teszi, teheti szövetségesekké. A parasztság esetében a tulajdonosi-termelői, s az értelmiségnél az alkotói-közéleti szabadság elérése, vagy éppen visszaszerzése. Az „én földem" szoros kapcsolatban van

az „én művem", „én alkotásom" tudatával, ami az utóbbi esetben sem csupán művészi, esztétikai, hanem tulajdonosi kérdés is.

Élesen elkülönül ettől, illetve egészen más alapon közelítendő a kérdés a harmadik kategória, a munkásosztály esetében. Itt az általános elégedetlenség alapvető mozgatója az életszínvonalban, és tágabban az életkörülményekben, továbbá a munkaviszonyokban, és a munkakörülményekben keresendő. A megélhetési viszonyok súlyosságának közismertsége miatt az utóbb említett szempontok és azok következményeit tartom sokkal inkább végiggondolandónak, mivel azok sokkal kevésbé tudatosodtak. Először is: hiába emeltük ki a munkások ezreit, tízezreit a munkapad mellől és helyeztük őket vezető pozícióba, ez ténylegesen nem erősítette a munkások „birtokon belülre" kerülésének érzetét, s különösen nem az üzemi bizottságokat is felszámoló generális államosításokat követően. Ezért cifra és hivalkodó frázis volt a munkásosztály vezető szerepéről beszélni. Ugyanez vonatkozik a párt vezető szerepére is. A párt és az általa kiépített államszervezet apparátusaiban a „megbízhatóságuk" alapján kiemelt munkáskáderek nehezen találták a helyüket, s egyre inkább a mindenirányú alkalmazkodásra képes, származásukat túllicitálással kompenzáló átvedlett polgári egzisztenciák határozták meg a párthatározatok végrehajtásának napi gyakorlatát, a termelőmunkában éppúgy, mint a kulturális életben, vagy éppen az „ideológiai harc frontján". A munkásosztály tudati válságát és a rendszerrel szembeni fenntartásainak felerősödését az stimulálta leginkább, hogy mindazokat a hibákat, bűnöket és gyalázatot, amelyeket Rákosiék elkövettek, a munkásosztály és a szocializmus érdekében valónak mondották. Másodszor: milyen szervezetei, intézményei voltak a munkásosztálynak, amelyeket magáénak vallhatott és szívvel-lélekkel támogathatott? A pártot a fentebb mondottak alapján aligha. A szakszervezet, mely korábban a munkások első számú legközvetlenebb érdekvédelmi és tömörülési formája volt, mint ilyen az ötvenes évek elejétől a nullával volt egyenlő. A szüntelen, át nem gondolt normarendezések, melyeket a szakszervezetekkel hajtattak végre éppúgy, mint az erőltetett ünnepi és kongresszusi munkaversenyek szakadatlan folyamát, vagy éppen a terv-, és békekölcsön jegyeztetéseket, leginkább arra voltak jók, hogy gyűlöletet keltsenek a munkásban korábban sajátjának érzett intézménye, a szakszervezet és annak reprezentánsai ellen is.

Mindezek csak fokozatosan kezdtek megvilágosodni számomra a börtönből való szabadulásomat követő időben, s most nyugodt körülmények között végiggondolva kezd összeállni előttem a Rákosi-rendszer totális — gazdasági, társadalmi, politikai és morális— válságot eredményező képlete.

S most, 1956 nyarán halaszthatatlanul szembesülünk azzal a kérdéssel, hogy hogyan lehet ezt a válságot feloldani; feloldható-e egyáltalán?

Alkalmasak-e erre a legutóbbi központi bizottsági ülés határozatai, személyi döntései? Milyen viszonyban állanak mindezek a fentebb taglalt „nagy számú" rétegekkel, a tömegekkel? És a kiinduló kérdés, ha a pártvezetés el akarja kerülni, hogy az események további menete kiszámíthatatlan fordulatot vegyen, és élére akar állni, tényleges vezetője lenni a válságból való kilábalásnak: a legfelső vezetést és a párthierarchia minden szintjét is figyelembe véve vannak-e az új követelményeknek megfelelő, a megváltozott feladatok megoldására is vállalkozó és a tömegekkel is szót érteni képes politikusok, funkcionáriusok? Olyanok, akik ismerik a tömegeket, közöttük otthonosan tudnak mozogni, élni és dolgozni. S akik, ha szükséges, magukkal tudják ragadni a dolgozókat.

Sajnos a nagy, bürokratikus apparátus ezt a típust teljesen kizárta a mozgalom vezetéséből. Hiába lettünk tömegpárt, a legfelsőbb szintű vezetés az apparátussal a tömegek nélkül, a tömegek ellen politizált Fel tudja-e mérni az a pártvezetés, amelynek szinte abszolút hatalmi monopóliuma volt, mindazt, amivel most szembe kell néznie?!

Hozzám — a három kategóriából — természetesen a munkásosztály áll a legközelebb. Az ő elégedetlensége szabja meg az én tennivalómat és magatartásomat. Miért közömbösek, miért hallgatnak most? Hogyan jutottak el idáig és miért tűrték el az összes bűnöket? És miért hallgat most is ez a teória szerint leghaladóbb osztály? Miért az értelmiség általában, de különösen az írók, tudósok és művészek, akik leghamarabb ismerik fel a bajt, a bűnt, lépnek és léptek fel az elégedetlenség nevében a vezetéssel szemben?

Mindez érthetetlen a számomra, mert nem egyezik évtizedes munkásmozgalmi tapasztalatommal. Ha a munkások továbbra is passzívak, ingadozók vagy csupán fásultan elkeseredettek lesznek, lehetetlen feladatra vállalkozunk; a sértettség és a sérelmek halmaza, a gyűlölet csak szélsőségesen szenvedélyes bosszúba torkollhat.

Marxista vagyok, sok tapasztalattal bíró munkás–politikus, de számomra ez nemcsak szűken vett osztálykérdés, hanem elvi kérdés is. Vajon igazuk lenne Márkus Laciéknak, akik az atomkorszakról beszélve úgy vélik, hogy az emberiség most egy olyan modern korszak küszöbén áll, amelyben a fő szerepet — a technikai fejlődés velejárójaként — már nem a munkásosztály, hanem az értelmiség játszhatja? Valójában elvesztette-e a munkásosztály a vezető szerepét és ha igen, ez törvényszerű-e? Mostani ismereteim szerint ezt nem tudom elfogadni, hiszen a szocializmus a maga bonyolultabb építési feltételeivel együtt is egy fejlettebb stáció. Tegyük fel, hogy igazuk van! Akkor pedig mi a fenét keresek én itt, mit tudok én segíteni? Ennek viszont számomra az a konzekvenciája, hogy a börtönben eltöltött évek hiábavalóak

voltak, elvesztek. Képtelenség ezt elfogadni! De akkor általánosabb szinten is felvetődik ez a kérdés. Vajon a kommunista párt és főleg annak vezetői mennyiben vannak tisztában ezzel? És egyáltalán felkészültek-e, fel tudják-e mérni, hogy milyen feszítő, robbanó erő rejlik ezekben a kérdésekben? Az apparátus, a bürokrácia mit tud erről? A megelőzés sikertelenségén túl vagyunk, itt most egy esetleges katasztrófa megakadályozása szükséges.

Megdöbbentett ez a végeredmény.

Hirtelen megálltam, annyira belemerültem a fentebbi gondolatokba, hogy gépiesen raktam a lábamat. Kísérőm egészen közel van. Szólni nem mer, de mintha figyelmeztetni akarna, kitartóan nézi az óráját. Elszaladt az idő. Vissza kell fordulni. Sietve teszem meg az utat.

Bármennyire fáj is gondolatsorom konklúziója, az a jó érzés tölt el, hogy valamit sikerült összefüggéseiben megfejtenem. Úgy látszik, hogy távol a hazától sikeresebben lehet nagyobb ívben, szélesebb horizonton gondolkodni. De ezt még ittlétem alatt folytatni kell.

A portás a kapu előtt vár, nevetve üdvözöl. Már messziről látom, hogy a feleségem egy nagy társaság központja. Csinos asszony, szolidan elegáns. És szerencsére olyan egyéniség, aki gyorsan tud kapcsolatot teremteni. Itt nyaraló francia kommunisták gyűrűjében ül. Nem hitték el először, hogy magyar. Az öltözködése hívta fel rá a figyelmet. Ugratták, hogy a ruhája biztos Párizsból való, s ő kézzel–lábban magyarázza, hogy ez pesti.

A teraszon sorban bemutatkozom mindenkinek.

Kellemes érzés fogott el, itt egy internacionalista családba kerültünk. Az is kiderült, hogy nem vagyok ismeretlen. Van itt egy magyar házaspár, Ácsék. A férj a TÁKI vezérigazgatója, KV tag.

— Ah, Kamerad Marosán — derülnek fel az arcok. Figyelmes, meleg tekintetek vesznek körül. Francia, olasz és lengyel elvtársakkal ismerkedem meg. Hangosak, jókedvűek. Majd hirtelen régi barátokat, Hohneréket ismerem fel egy osztrák házaspárban. Itt mindenki pártmunkás, vezető poszton.

Bevonulunk az ebédlőbe, hamar kialakulnak az állandó asztaltársak. Örömmel állapítom meg,hogy lesz már társaságom, akikkel nemcsak kellemesen, hanem hasznosan tölthetem el az időt. El is határozom feleségemmel, hogy a számunkra fenntartott külön személykocsit csak rendkívüli esetben vesszük igénybe. Együtt megyünk velük mindenhová.

Reggeli után kirajzottunk a parkba, utána csoportokban nekivágtunk a erdőnek, hegyeknek. Szamócázás közben tréfálkoztunk, ugrattuk egymást, s társaink fényképezőgépe is sűrűn kattogott.

Mire eljött az este, egy szép nappal és új barátokkal lettünk gazdagabbak.

Néhány nap múlva érdekes vendég érkezett családjával együtt. Ebert, Berlin főpolgármestere, a Német Egyesült Munkáspárt Központi és Politikai Bizottságának tagja. Híres munkásmozgalmi, történelmi család. Édesapja a Weimari Köztársaság elnöke volt. Ebertet 1933–ban a fasiszták sok más szociáldemokratával együtt elfogták. 12 évig volt a dachaui koncentrációs tábor foglya. Szorosan együttműködött a kommunistákkal. Grotewohl mellett egyik vezetője volt a két marxista párt egyesülésének.

Az osztrák Hohner-en és rajtam kívül Ebert a harmadik, aki pártjában PB–tag. Megérkezése után mindenkit üdvözölt. Udvarias, de nem barátkozik, mindig külön megy a családjával kirándulni. Csak az étkezésnél találkozunk. Tudom, hogy pihenni jött és semmi különöset nem kellene látnom benne, engem mégis zavar a mindvégig őrzött három lépés távolság. És ennek egyik jelentős oka az volt, hogy rámszálltak a franciák és lengyelek. Kezdetben tapogatózva, később szinte erőszakosan tették fel a legkényesebb kérdéseiket, lehetetlen volt kitérni előlük. Láthatóan kezdtem érdekes ember lenni a számukra.

Távolról a magyar helyzet nyugodtnak látszott. Folyt a KV döntéseinek agitációs „levitele" az alsóbb szintű pártfórumokra. A vezetők közül csak Kádárnak a salgótarjáni gyűlésen tartott beszéde elégített ki.

Most kevesebb időm van kérdéseket boncolgatni vagy meditálni, mert kitűnő társaság alakult ki körülöttem és ebben a mindig tréfás, vitázó kedvű franciák és lengyelek vezetnek.

Repül az idő érdekesen, színesen, de csak akkor, ha az idő szép, napsütéses. Ha esik az eső, bezárkózunk, és korlátozottabbak a kommunikációs lehetőségek.

Az egyik ilyen este Áccsal ültünk le sakkpartik közé iktatott diskurzusra. Csatlakozott hozzánk a Hohner házaspár is. Kint szakadt az eső. Lassan mindenki aludni tért, csak mi hatan maradtunk fent. Ács rámvert néhány partit, közben fel–felparázslott a vita a politikáról is.

Hohner frappáns kérdései mind nehezebbé tették a kétfelé koncentrálást, ezért egy idő után abbahagytuk a játékot. Érdeklődése kiterjedt a munkásegységre, az egyesülésre, Rákosiék egész vezetési szisztéméjára, a Rajk perre és a végén az én peremre is, illetve a szociáldemokraták perére.

Először azt hittem, hogy Hohnert túl a barátságon, a kommunista vezető tájékozódási igénye vezeti. Kiderült, hogy többről van szó. Ő volt az első kommunista vezető, aki bennem és körülöttem megkísérelt feloldani mindent.

Hamar belemelegedtünk. A három asszony hallgatott.

Hohner hihetetlenül tudott kérdezni. Semmi okom nem volt vele szemben a bizalmatlanságra, így teljesen nyílt voltam. Válaszaimat gondterhelt arccal hallgatta. Magamról nem akartam beszélni, de sarokba szorított.

— No Marosán elvtárs, mi lett a maga útjának vége, mit fizetett a munkásegységért?

— Halálra ítéltek.

Döbbenetes csend lett.

Hohner mohón szívta a cigarettát, tekintetét a szemembe fúrta.

— Halálra? — kérdezi.

— Igen.

— És maga ezek után mégis odaállt a párt mellé?

— Ezt sokan megkérdezték tőlem, magának is csak azt felelem, amit eddig mindenkinek. Munkás vagyok, kommunista, és mást nem tehetek, hacsak meg nem tagadom egész életemet. Bosszú nem él bennem senkivel szemben. Az, ami velem történt, nem jogosít fel arra, hogy cserben hagyjam a pártot, a munkásosztályt, akkor sem, ha Rákosiék végső soron félrevezettek, becsaptak. Nem az én sorsom és még csak nem is a magyar szociáldemokraták sorsa az igazán súlyos kérdés, hanem ennek kihatása a nemzetközi munkásmozgalomra. Az a felmérhetetetlen kár, amit ezzel a többi kommunista pártnak okozott. Ilyen becstelenség és szörnyűség után pokoli nehéz lesz, majdhogynem lehetetlen másutt a munkásegység értelméről, a két munkáspárt egyesüléséről beszélni. Az egyesülés hosszú időre lekerül a napirendről. Az európai és általában a tőkés világban harcoló kommunista pártok helyzete viszont enélkül reménytelennek látszik. Ebbe nem tudok én belenyugodni. Meg kell kísérelni, ha úgy tetszik, a lehetetlent is. Újbóli bekapcsolódásom a politikai életbe ezt is célozza. Segíteni akarok. Hitet, bizalmat szerezni újból a párt számára, másként, jobban dolgozni, vezetni. Remélem, nem lesz hiábavaló. Nekem egyénileg az élet már semmit nem adhat. Lassan ötven éves vagyok, munkál bennem a felelősség, és ezt nem háríthatom el. Ide is csak azért jöttem.

Beszélgetésünk nélkülözi a szenvedélyességet. Néha arra riadunk, hogy az eső és a szél csapkodja az ablakokat.

Hohner végül megkérdezi.

— Hogyan fogadták Berlinben?

— Nézze Hohner elvtárs, én még mindig börtöntöltelék vagyok, vagy legalábbis gyanús, kérdőjeles ember. Ennek tudom be azt, hogy hideg, rideg, formális volt itt minden.

— De hiszen maga ide hivatalos üzenetet hozott — szól idegesen Hohner.

— Ez, úgy látszik, nem számít semmit. Vagy nem veszem tudomásul, vagy túlteszem magam rajta. Itt van maga, a felesége, a franciák, az olaszok,

a lengyelek, mind kommunista rangra, címre való tekintet nélkül. Jól érzem magam. Igaz, hogy engem ide küldtek, mondhatnám, hivatalosan ide parancsoltak, de úgy látszik, hiábavaló volt.

— Nem, Marosán elvtárs, ne higgye, nem volt hiábavaló —mondja Hohner. Már az is egy óriási haszon, hogy mi itt barátilag kibeszélhetjük magunkat. Egyben van magának igaza, hogy ami magukkal történt, különösen a volt szocdemekkel, az nekünk mérthetetlenül sokat ártott. Lehetetlen helyzetbe hoztak bennünket. Most, jelenleg mi a helyzet otthon?

Ebben a beszélgetésben már Ácsnak is szerepe volt, aki kifejtette, hogy nem helyesli Gerő titkárságát, nem tartja jó választásnak, nem ő kellett volna ide.

Úgy tűnt, mintha ezt a közlést Hohner nem akarná meghallani.

Éjfélig ültünk együtt. Jó beszélgetés volt, én is megkönnyebbültem.

Ettől a naptól kezdve érezhetően megváltozott körülöttem a társaság. Az addig is barátságos légkör bizalomteljessé vált. Már nemcsak a franciák, lengyelek, de mások is hosszabb, bensőségesebb beszélgetéseket kezdeményeztek. Hohnernek tudtam ezt be, aki régi tekintélyes kommunista vezető, ismert a nemzetközi mozgalomban.

Ácsnak sok dolga akadt, állandóan tolmácsolt.

Két nap múlva vacsora után Ebert leült közénk beszélgetni. Ez mindenkinek feltűnt. Ilyesmi addig nem fordult elő. Ez is Hohner műve.

Most a nők félreültek és négyünk között folyt a beszélgetés. Pontosan megismétlődött a Hohnerrel folytatott eszmecsere. Ebert kérdezett, én feleltem. Ült maga elé meredve és éjfélig hallgatta válaszaimat. Végül felállt, melegen kezet szorított velem, majd elváltunk.

Áccsal együtt mentünk szobánk felé, amikor keserűen kifakadt;

— Hogyan lehet az, hogy a németek semmit nem tudnak még most sem?

— Nem ilyen egyszerű — mondom Ácsnak. Félnek, nemcsak szembesülni a történtekkel, de beszélni is erről. És ha Rákosi saját Központi Vezetőségét becsapta és hazudott, gondolod, hogy a testvérpártoknál nem ezt csinálta?

Ács a folyosón tör ki, a két asszony próbálja csitítani — éjfél van, mit ordítoztok!

Másnap reggel Ebert eltűnt. Felesége, fia ott maradt. Három nap múlva került elő.

Visszatérését követően Ebert derült arccal közölte velem, hogy Ulbricht még egyszer szeretne találkozni velem Berlinben.

— Én pedig szeretném vendégül látni magát a feleségével együtt egy vacsorára berlini otthonomban.

Tehát megtört a jég, vagy legalábbis olvadni látszik. A legboldogabb Hohner volt.

Színesebben, elevenebben zajlanak a napok. Már az sem izgat, hogy rádiót nem tudok hallgatni és újság is ritkán jön.

Minden, ami a vadászkastélyban történik, hamar feltűnik. Az egyik napon arra leszek figyelmes, hogy a lengyelek különvonulnak, sokat vitatkoznak, néha úgy tűnik, veszekednek. Új, nyugtalanító elem lépett a társaságba. Azok, akik eddig szinte lélegzethez sem engedtek jutni, kérdéseikkel árasztottak el, most mindenkit elkerülnek. A legérdekesebb figura eltűnt közülük, ez is egyik napról a másikra. A lengyelek között központi bizottsági tagok is vannak, titkárok, osztályvezetők.

Most én szorgalmaznám a beszélgetést, sorjázom a kérdéseket, de hallgatnak, bezárkóznak. Nekem sem kell több, nekik támadok.

— Ha én őszinte voltam veletek, akkor tessék az én kérdéseimre is válaszolni. Ti sem vagytok nálam nehezebb helyzetben,tudni akarom, mi van veletek, mi van nálatok. Hová tűnt az az elvtárs, akivel tegnap majdnem hajbakaptatok?

Az egyik szimpatikus KB titkár félrehívott, gondterhelt arccal mondta el, hogy baj van, nagy baj van otthon.

Szinte hihetetlen volt hallani, hogy Lengyelországban pártszakadás van készülőben.

— A mi helyzetünk a magyarokéval sokban rokon és most sok minden napvilágra kerül. Éles és nagy viták zajlanak le a pártban, széthúzás a vezetésben. Gomulka lépett előtérbe, akit szintén koncepciós perbe fogtak. Válságban van otthon minden, mi pedig itt üdülünk, amikor hazulról egyre nyugtalanítóbb hírek jönnek.

— Honnan veszitek a híreket? Én erről semmit nem tudok.

— A mieink hallgatják a nyugati rádiókat és hozzájutnak a nyugati sajtóhoz is. Nem veszed észre, hogy mi nemcsak magunk között vitázunk, de a franciákkal is összekülönböztünk?

Ez tényleg igaz volt.

— Aki után érdeklődsz, azt Berlinbe küldtük, a lengyel követségre, hogy tájékozódjon. Nehéz időket élünk és még nehezebbek várnak ránk, Marosán elvtárs.

Nyugtalanul hallgattam, szerettem volna többet megtudni, de minden további kérdés elől kitért és azt ismételte, hogy „hazamegyünk, nekünk most otthon a helyünk".

Másnap délelőtt visszaérkezett a társuk Berlinből. A lengyelek a szobájukba zárkóztak, még ebédnél sem találkoztunk. A rákövetkező napon pedig döbbenten konstatáltuk, hogy a lengyelek tényleg elutaztak. Nyugta-

lan korszak kezdődött, amit tovább fokozott két világpolitikai esemény. Az egyik a nyugatnémet kommunista párt betiltása volt, a második a Szuezi-csatorna államosítása. Az utóbbi mozgásba hozta az egész világot. Ebert is újra eltűnt.

Engem elsősorban a nyugatnémet kommunista párt betiltása foglalkoztatott. Ha valóban olyan gyenge a kommunista párt Nyugat-Németországban, mint ahogy azt híresztelik, akkor miért tiltják be? Mi rejlik a háttérben, amit nem tudok, vagy nem látok?

Mérhetetlenül felháborított a nyugatnémet szociáldemokrata párt szolidarítást sem vállaló magatartása, hiszen ez — úgy véltem — rövidlátóan öngyilkos politika. Íme az újabb bizonyosság arra, amiről alig néhány napja Hohnerrel, az osztrák kommunista vezetővel beszélgettünk. Így üt vissza Rákosiéknak — de másoknak is — a testvérgyilkos „munkásegység" politikája. Milyen súlyos bűn és mekkora hiba volt elszigetelni az európai kommunista pártokat legkézenfekvőbb szövetségeseiktől, a szociáldemokratáktól, a szakszervezeti dolgozók tömegeitől!

Ha a magyarországi események arra bírtak engem, hogy ne válljak semlegessé, sértődött emberré, akkor a nyugatnémet kommunista párt betiltásában szinte felhívást, parancsot éreztem a kiállásra, a harcra.

Gabelsbachban tiltakozó gyűlést szerveztek. Az egész üdülő levonult erre a gyűlésre. Itt találkoztam Eberttel, aki a gyűlés egyik szónoka volt.

Néhány ezer ember vett részt a gyűlésen, nagy részük munkás. És bármilyen ragyogó szónok is Ebert, a gyűlés nem volt szenvedélyes, sem tiltakozó. Inkább beletörődő. Gondterheltek és fáradtak a hallgatók.

A gyűlés után gyalog mentünk vissza a szállásra kb. 5 km-en keresztül Hohnerékkel.

— Meglátod, Marosán elvtárs —mondja Hohner — napok alatt kiürül az üdülő.

Igaza lett. A lengyeleket a franciák követték. Most már én siettettem annak a programnak a megvalósítását, amit érkezésünkkor terveztem: meglátogatni azokat a helyeket, ahol 1931-ben jártam. Gotha, Erfurt, Eisenach, Weimar, illetve — talán nem szükséges magyarázni, hogy miért — Buchenwald.

A buchenwaldi látogatás mélyen felkavart mindenkit. A feleségem rosszul is lett, nekem sem volt könnyű végigmenni a fasizmus szörnyűségeinek színhelyén. Megnéztem, ami a pokolból megmaradt, a biztos és szörnyű halálba indulók üzeneteit. Beszélhet nekem akárki akármit, ez az, amit nem szabad, nem lehet elfelejteni! És ha voltak, vagy vannak is kétségeim saját jövendő sorsomat illetően, itt vált szilárddá eltökéltségem újabb politikai szerepvállalásom célját illetően. Küzdeni az embertelenség minden formája

ellen. Mielőbb haza kell menni dolgozni, ne húzzuk az időt, kövessük a lengyelek példáját.

Hamar felkerekedtünk Ácsékkal és autón útra keltünk Berlinbe. Szembetűnően megváltozott az a légkör, ami az újabb találkozásunk során körülvett bennünket. Amellett, hogy a rangomat megillető protokoll kötelezettségekre is jobban ügyeltek, a vezetők is barátságosabbá, szívélyesebbé váltak.

Beck közli velem: a német párt súlyt helyez arra, hogy a népi kamara ünnepélyes megnyitásán részt vegyek. Itt rendezik meg Ulbrichttal való találkozásomat is. Sajtó, film és rádió röpíti szét a találkozó hírét. Ezen részt vesz Ács és Beck is. Már nem olyan merev és rideg, mint néhány hete Lipcsében, szívélyesebben, oldottabban tárgyalunk. A fő téma a magyar kérdés, de szót ejtünk a nyugatnémet kommunista párt betiltásáról is.

Ulbricht bizonyos dolgokról elég tájékozott, álláspontja pedig merev és hajlíthatatlan.

— Nézze, Marosán elvtárs, a magyar pártra — de ez vonatkozik a nemzetközi kommunista mozgalomra is — Nagy Imre, a revizionisták a fő veszély. Nem lett volna szabad megengedni a Petőfi–kört. Nem szabad liberálisnak lenni még Lukács Györggyel sem. Lukács György minket is érint. Nálunk évtizedek óta jól ismerik és sok híve is van. Mi vitatkozni fogunk Lukáccsal, ellensúlyozni akarjuk és fogjuk befolyását, annál is inkább,mert Lukács eszmei befolyása kiterjed egész Nyugat–Németországra és ideológiai zűrzavart, válságot idézhet elő. Tehát míg Lukáccsal vitatkozni fogunk, addig Nagy Imrével és körével nem lehet és nem szabad alkudozni. Nehogy azt higgyék, hogy nálunk nincsenek ezekhez hasonló vezetők, de mi számolunk velük és harcolunk ellenük. A mi helyzetünk összehasonlíthatatlanul nehezebb. Mi itt az NSZK szomszédságában az első vonalban harcolunk. Nem engedhetünk semmiféle nyomásnak. Ha mi hibát követünk el, órák múlva már jön a válasz. A rádió és a tv révén mindennek azonnali visszhangja van. A mi pártunk és a vezetés egységes, kipróbált régi harcosokból áll. Nézze, Marosán elvtárs, nálunk nem volt személyi kultusz, itt a három legfontosabb vezetőt egyformán kezeltük és kezeljük most is. Pieck, Grotewohl és én megvetettük egy kollektív vezetés alapját, mint ahogyan a kommunista és a szociáldemokrata párt egyesülését is átgondoltan és komolyan csináltuk meg. Megszüntettünk minden különbséget; higgye el, a munkásegység és az egységes marxista kommunista párt lezárt ügy nálunk. Igaz, nálunk is történtek törvénytelenségek, de nem engedtük meg azt, ami Magyarországon történt. Most a magyar pártvezetés előtt az a kérdés áll, úrrá tud-e lenni a dolgokon. Mi reméljük és bízunk abban, hogy a változások csak erősíteni fogják kapcsolatainkat.

Ulbricht állandóan nekem beszél, ezt nem protokollból teszi. Úgy érzem, fel akar oldani és bevallom, sikerült neki.

Én mélyen átéreztem a német elvtársak helyzetét, nincs és nem lehet semlegesség.

— Nézze Marosán elvtárs, élesedni fog a nemzetközi helyzet — és sorolja a közelmúlt ismert nemzetközi politikai tényeit.

Ezekben egyetértek vele.

— Viszontlátásra, Marosán elvtárs, jöjjön el máskor is közénk.

Hosszú, értékes beszélgetés volt.

Amikor elhagyni készülök a Népi Kamara épületét, közlik velem, hogy a nyugatnémet újságírók találkozni szeretnének velem.

Feleségem Becknével együtt Nyugat–Berlinbe ment át, én pedig a Budapest étteremben éjfélig beszélgetek, vitázok az újságírókkal. Most már elhiszik, hogy szabad vagyok, azt is, hogy mások is kiszabadultak. Kérdéseik ismertek, visszatérhet-e Rákosi a vezetésbe. Válaszom: nem!

— Mi a garancia?

— Vannak személyi garanciák. A vezetés néhány embere, Kádár, Révai — magamról nem is beszélve — képes ezt megakadályozni.

— Lehetséges-e a megújulás és különösen az, hogy másképpen építsék a szocializmust?

— Nézetem szerint lehetséges.

— Hogyan?

— Demokratikusan.

Ekörül órákig folyik a vita és minden terítékre kerül.

Vajon meggyőztem őket? Nem hiszem, legfeljebb gondolkodásra késztettem.

Még egy utolsó találkozás Ebertéknél, barátok és elvtársak között. Itt is fesztelenebb, bizalomkeltőbb beszélgetést folytattunk, s amikor éjfélkor elindult a vonat velünk hazafelé, feleségem igen boldog volt. Sietne, hogy mielőbb hazaérjünk.

— Vajon mi vár bennünket otthon? — kérdi.

— Téged a gyerekek, engem a munka!

...

Vége a harmadik kötetnek.

Jelenkori „Adósság Könyvtár"

„Régi adósságot törlesztünk" — írta a Magvető Kiadó ajánlása — midőn a közelmúltban megjelentette Lengyel József *posztumusz* regényét, a *Szembesítés*-t. Nem tévedés, Marosán György memoárjának újabb — de nem utolsó — részéhez kíván a szerkesztő néhány megjegyzést fűzni. Ezek közül is az élre kívánkozik az, melyet Kardos György — a Magvető Kiadó akkori igazgatója — jelzett Marosán György önéletírása, *Az úton végig kell menni* című előző kötetének zárszavában: „ e mű megjelenése időpontjában már szerkesztés alatt áll az életrajzi trilógia harmadik kötete." Ezek a sorok 1972-ben láttak napvilágot. A rákövetkező években a kiadó programjaiban időről–időre be is harangozták várható megjelenését. S amennyire tudni lehet, Kardos György nem az az igazgató volt, aki egykönnyen letett arról a publikálási tervről, amire egyszer rászánta magát...

Az első „kapcsolat" a két munka együttes említésekor tehát az lehetne, hogy mindkettőt felvállalta a Magvető, és mindkettőt kiadón kívüli kéz zárolta napjainkig. A legutóbbi hónapokban ezeken túlmenően is számos olyan kötet látott napvilágot, melyekből lassan újabb sorozat állhatna össze *„Adósság Könyvtár"* elnevezés alatt. A hozzájuk hasonló, évtized(ek) óta várakozó listán szereplő munkák egy részének a megírása és a megjelenés közötti „előtörténetében" további hasonlóság is megfigyelhető. Sík Endre *Vihar a levelet...* című visszaemlékezése szintén csak az utóbbi hónapokban látható a könyvterjesztők pultjain. Borsányi György tudományos felkészültséggel elkészített Kun Béla–biográfiája egy évtizede kinyomattatott, hogy azután — a főhős sorsát követve — napjainkig szintén rács mögé kerüljön. Sinkó Ervinnek az 1918–19-es forradalmi Magyarországot szépirodalmi formában megörökítő nagyszabású történelmi tablója, az *Optimisták*, a megírásához képest közel fél évszázadot, s a szerző elvtársainak magyarországi hatalomra kerülését követően is három évtizedet böjtölt a gondola-

tokat is felügyelni kívánó éber hatóságok süllyesztőjében, míg végül a hetvenes évek végén könyv lehetett belőle. A tollal „hadakozó" író időközben papírra vetette az „Optimisták" *meg nem jelenésének* kálváriáját, az *Egy regény regényé*-t. „Fegyverténynek" eredményessége abból is látható, hogy Sinkó ez utóbbi munkájától hazánkban mindmáig (1988 végéig) megkímélték az olvasóközönséget...

Az utóbb felsorolt művek közös vonása, hogy a Szovjetunióba került magyar kommunista emigráció sorsáról, belső konfliktusairól értekezve, óhatatlanul érintették a sztálini terror — általuk megtapasztalt — emberemésztő gépezetének működését. Közülük néhányan mégiscsak túlélték azt a diktatúrát, mely hamis vádak, konstruált rágalmak alapján részben bírósági színjátékkal kombinálva, részben anélkül tüntette el emberek tízezreit. A túlélők örüljenek meghagyott életüknek, s ne vájkáljanak a proletárdiktatúra azon rendszerimmanens bűneiben, melyeket a szerecsenmosdatás évtizedeiben „torzulások és hibák" formulájával minősítettek? Talán e tényezőre vezethető vissza a megjelenések elhúzódása? Sztálin életében, illetve a „legjobb magyar tanítvány" Rákosi Mátyás — két szovjetunióbeli emigrációja között eltöltött — magyarországi regnálása idején érthető, hogy ilyen munkáknak már a publikálási szándéka is reális életveszélyt jelenthetett a szerzők számára. (Sinkó Ervin esete annyiban kivétel, hogy az ő említett írásai ekkor már elkészültek. Felnőtt életének kezdetén, a még magyarországi Szabadkáról indult el az őszirózsás forradalom Budapestjére, a második világháborút követően a már Jugoszlávia részévé lett hazájába tért vissza. S bár Tito Jugoszláviája — Sztálin megítélésében és a Rákosi-rendszer harsány szekundálása mellett — hamarosan „az imperializmus előretolt bástyájának" minősült, Sinkó mindenesetre kívül került a — korabeli elnevezéssel —„béketábor" éber őreinek cselekvési körén.)

Az ezeket az évtizedeket át- és túlélő hazai kortársak így csak azt követően láthattak hozzá „élményeik" különböző műfajban íródó rögzítéséhez, hogy Sztálin és Rákosi — oktalan áldozatok vérétől is vöröslő — csillaga leáldozni látszott. Az indíttatást tekintve lényegében egyet lehet érteni a Sík Endre–memoár utószavának azzal a megállapításával, hogy a *Vihar a levelet...* szerzője az SZKP XX. és XXII. kongresszusának szellemétől, valamint az MSZMP 1962-es, törvénysértéseket elítélő határozatait inspirálva írta meg szovjetunióbeli emigrációs éveinek történetét. Bizonyára így voltak ezzel mások is, a hazai ötvenes évek, majd 1956 életben maradt szereplői közül. De az ebben a mozzanatban megragadható „közös nevező" elismerésén túl nem lehet figyelmen kívül hagyni a szerzők és munkáik sorsában fellelhető eltéréseket sem. Egyrészt, csak azok írhattak a publikálás esélyével, akik a hatalom újbóli és egyértelmű stabilizálását követően a

társadalommal is konszenzusra törekvő „békülékenység" éveiben szalonképesnek ítéltettek. S ez utóbbiak munkái közül sem kerülhetett minden az olvasók házikönyvtárába. Így vált Lengyel József regényformába öltöztetett visszaemlékezése posztumusz örökséggé... Sík memoárja még eljutott a kinyomtatás stádiumába, de — mint a mostani utószóból megtudhatjuk — „a brezsnyevi korszak évei azt már lehetetlenné tették, hogy a könyv el is jusson az olvasók széles köréhez". A végeredmény: egy újabb „opus postumus"... Marosán György írásainak sorsa ehhez képest egészen kedvezően alakult, hiszen — az akkor három kötetre rúgó — emlékezéseiből az első kettő megjelenhetett. A harmadik — melynek most jutott végére az olvasó — szintén a „brezsnyevi korszak" miatt nem láthatott eddig napvilágot?

A felelősséget határainkon kívülre adresszáló magyarázat az érintett munkák mindegyikét tekintve több kérdés továbbgondolását igényli. *Ezek a könyvek ugyanis nem a Szovjetunióban íródtak, nem ott száműzték őket a nyilvánosságból* — „jobb esetben" nem ott utalták őket a „megbízhatónak" minősülő olvasók úgynevezett belső kiadványainak „zárványosságába" — *hanem a hetvenes–nyolcvanas évek Magyarországán.* Nem arról van szó, hogy az Ehrenburg által „olvadás"-nak elkeresztelt *hruscsovi posztsztálinista* korszak után figyelmen kívül hagyható tényező lenne a zsurnalisztikában a „pangás évei"-ként formulázott *brezsnyevi, neosztálinista* jegyeket hordozó *restauráció.* Az az okfejtés, amely tapintatosan próbál informálni bennünket az államközi kapcsolatoknak még a belső kiadáspolitikára is kiterjedő, diplomáciai kulisszák mögötti rövidrezártságáról, egyben a magyar szuverenitás mértékéről is tájékoztat, két-három évtizeddel a békeszerződés ratifikálása után. Ugyanakkor a publikációs tiltások okát kívülre helyező magyarázat a határainkon belüli autoritás keresését fel sem veti, azaz befelé automatikus felmentést sugall. Ezzel egyben a felelősségáthárítás mechanizmusát igyekszik igazolni; vajon a sztálini béketábor „együtemű" motorjának direktkapcsolásban illeszkedő fogaskerekei később is oly nyersen kapaszkodtak egymásba, hogy akár egy-egy homokszem is generális üzemzavart idézhetett elő? Túlzásba esnénk ugyanis, ha egy-egy ilyen könyv magyarországi publikálásának jelentőségét porszemnél többnek tekintenénk a sokágú kapcsolatrendszerben.

A saját portánk előtt söprés indokoltságára más is utal. A szovjet vonatkozásokat is érintő kiadványok sorában a Sík-memoárt, vagy a Kun Béla-biográfiát követően hasonló sors várt a második magyar hadsereg doni katasztrófáját az *oral history* eszközeivel bemutató dokumentumfilm könyvváltozatára. A *Pergőtűz* címen kinyomtatott krónika Brezsnyev halála után *sem* jutott túl a kiadó raktárain...

De a despotikusból paternalistává „demokratizálódó" hazai politikai berendezkedés cenzúra-listája olyan művek sorával folytatható, amelyek nem érintik a Moszkvára tájolt politikai iránytű zavarmentes tengelyállását. Bibó István „Válogatott tanulmányainak" — noha a gyűjtemény címében is jelöli, hogy korántsem öleli fel a szerző munkásságának teljes körét — számos írásával így is csak posztumuszként ismerkedhetett meg az olvasóközönség. Illyés Gyula *Szellem és erőszak* című kötete szintén nem olvasói érdektelenség miatt rostokolt egy évtizedig a remittendák között, mielőtt az idén terjesztésre kerülhetett. Mint a Magvető Kiadónak a kötethez mellékelt tájékoztatójából megtudhattuk, „magas szintről származó tilalom volt a várakozás oka". A megjelenés évében azután „felelősen elkötelezett" honatyák a korábban tiltott, vagy éppen hogy csak tűrt vélemények képviselőivel versengve siettek „verbálisan pótolni" mindazokat a mulasztásokat, amelyekre Illyés — a határainkon túli magyarság veszélyeztetettségéről szólva — évtizedes tiltásra ítélten felhívta a figyelmet. S a közben eltelt változások mérlege: szabadlábra helyezték Illyés gondolatait, miközben permanensen romló viszonyok közepette él a magyarság a Kárpát-medencében, lett légyen otthona a határok bármely oldalán, s közben Illyés Gyula is eltávozott közülünk.

A fenti gondolatsort indító Lengyel József-i kötetcím, a *Szembesítés*, egyre inkább szenvedő szerkezetbe kívánkozik: *a szembesülés mérlegeként nem túl sok-e az időközben posztumusszá lett adósság?* Nem térhetünk ki előle; adósságokkal terhelt nemzedék vagyunk. A kibontakozó kapitalizmus évszázadáról azt tanították nekünk, hogy az az *eredeti tőkefelhalmozás* időszaka volt. A szocializmust gründoló generáció által ránkhagyott örökséget (közép-) nemzedékünk mindinkább úgy éli meg, hogy az az *eredeti adósságfelhalmozás* korszaka, amelynek során materiális és szellemi erőforrásaink jórészét inproduktív módon emésztették, s aminek „örökösödési adóját" még az utánunk következő generációk is nyögni fogják. Ehhez az anyagi szférában felhalmozott adósságteherhez társulnak e századi történelmünk azon *terra incognitá*-i, eddig meg nem ismerhető térségei és bugyrai, amelyek hosszabb törlesztési időt igénylő adósságteherként hagyományozódnak. Az e területen jelentkező adósságszolgálati kötelezettségek mielőbbi kiegyenlítése — ez talán a fentebb írottakból is kiderült — eddig sem a kiadókon múlott...

* * *

Az utószóba is bepillantó olvasónak mindezek alapján talán szükségtelen különösebb magyarázat ahhoz, hogy Kardos Györgynek miért nem sikerült

valóra váltania írásban is rögzített szándékát Marosán György jelenlegi kötete esetében. Időközben bekövetkezett halála miatt tőle már nem tudjuk megkérdezni, hogy milyen „magas szintű" volt a tilalom. Erre viszont a művében érintett témákon túl, Marosán egykori politikai bizottsági pozícióit tekintve nem nehéz következtetni. Alig néhány hónapja annak, hogy e testületnek egyetlen, a kontinuitást az ötvenes évekig visszamenően reprezentáló tagja sincs. Amikor ezt a hosszú ideig elzárásra ítélt kéziratot a Politikatudományi Füzetek szerkesztőbizottsága 1988. elején kézhez kapta, nem annak „büntetett előéletét" kívánta mérlegelni, hanem azt, hogy milyen mértékű szellemi amortizációt szenvedett a munka a megírása óta eltelt közel két évtizedben; a *kézirat* ugyanis *a hatvanas-hetvenes évtized fordulóján íródott.*

A szerző által átfogott évek, a huszadik század magyar történelmének Rákosi Mátyás nevével nemcsak fémjelzett, hanem — a Magyar Dolgozók Pártjának statisztálása mellett — általa nagymértékben determinált korszaka. Marosán ekkor előbb főtitkárhelyettesként, majd rehabilitálása után miniszterelnök-helyettesként, és mindkét alkalommal a Politikai Bizottság tagjaként, összesen két és fél évet töltött az ország sorsát legfelső szinten irányító testületekben. Közben — 1950 nyara és 1956 tavasza között — öt és háromnegyed évet raboskodott különböző börtönök magánzárkáiban. A kommunista vezetésen belül a hatalom kizárólagos birtokbavételét követően is megőrzött konspiratív működési mechanizmus ábrázolása; a meghurcoltatások procedúrája, s abban a szovjet „tanácsadók" közvetlen részvétele; a korabeli börtönvilág bemutatása, mind-mind olyan kérdések, amelyek manapság sem tekinthetők általánosan ismertnek. Különösen nem az olvasóközönségnek ezen évekről sem tapasztalattal, sem autentikus emlékekkel nem rendelkező fiatalabb generációi körében. A memoár műfajának buktatóit is figyelembe véve, elsősorban a korabeli évek megismeréséhez fontos adalékokat szolgáltató fentebb említett mozzanatokat mérlegre téve került sor a szerzővel való megállapodásra munkájának kiadásáról.

Marosán György önéletírásának *Az úton végig kell menni* címen megjelent második kötetére több okból is vissza kell utalnunk. Az egyik, hogy az előző kötet záródátumát szinte naplószerűen követi, s az 1948 nyarán megejtett pártegyesítés másnapján indul a memoár jelenlegi, harmadik felvonása. A két kötet megjelenése közötti hosszú időnek ugyanakkor nem csupán (kiadás)politikai okai, hanem olvasói, „befogadói" következményei is vannak. A történeti előzményekre való utalások miatt, valamint azért is, mert számos, manapság már kevésbé közismert személy jelenik meg Marosán írásában, érdemes újra fellapozni az előző kötetet, mivel az előzmények felidézése a jelenlegi kötet eseményeinek színpadán való

eligazodást is elősegíti. A két kötetben megjelenített korszak, illetve a szerző sorsában bekövetkező fordulatok eltérő jellemzői tárgyalásmódjukban is különböző írásokat eredményeznek. A koalíciós évekről szóló előző munkában — amikor hosszabb kifutást igénylő „korszakok" torlódtak, vagy inkább préseltettek össze — a történések domináltak. Ebből eredően Marosán mindennapjai ott — személyes dinamizmusától egyébként nem idegen módon — szinte versenyt futottak az egymást kergető eseményekkel. A jelenlegi kötetben — a több éves magánzárka „nyugalmából" is következően (?) — több a meditatív, töprengő, egy-egy esemény– vagy gondolatsort konzekvensebben végigkövető rész. Ezek végső kifutásaiban ugyanakkor mindig „átüt" a szövegen annak a minősítő, kategorizáló, „ítélkező" Marosánnak az arcéle, akit az idősebb generáció tagjai még munkásgyűlésekről, szónoki emelvényekről is ismerhetnek.

A szerző gondolatmenetében nemcsak jelen vannak az előző kötet történései, hanem — múltját idéző börtönbeli önvizsgálatai során — néha *kísértenek* is.Ezeket a részeket olvasva szinte mindvégig ott lebeg az írás felett Kéthly Annának a két párt egyesülését megelőzően, lemondatásakor elhangzott *Kasszandra-jóslata*: „Maga szétveri a pártot... kiszolgáltatja a kommunistáknak! Vegye tudomásul: maga lesz a felelős mindenért. Figyelmeztetem: magára is sor kerül majd... Adja meg magának a sors, hogy cselekedeteit sose kelljen megbánnia!..."

A *hirdetett* idea szerint, a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesülése *a munkásegység pártegységgel való betetőzése volt.* Az, hogy Rákosiékat ehhez képest *a kommunista hatalmi kizárólagosság zavarmentes biztosítása* vezette, s ebben — amint azt a volt szociáldemokraták elleni koncepciós per színjátéka, illetve az anélkül is félreállítottak és meghurcoltak sora is tanúsítja — még az egyesülést támogató szociáldemokraták is nemkívánatos elemeknek minősültek, csak post factum kezdett fokozatosan nyilvánvalóvá válni. Akkor, amikor a Magyar Dolgozók Pártja vezérletével a cellák és internáló táborok napi fenyegetettsége mellett már üzemelt a társadalmi lét minden szférájára rátelepedő kaszárnya–kommunizmus. Ennek lassú felismeréséhez Marosánt a több éves „börtöniskola" segítette hozzá. Amikor Szakasits letartóztatásáról értesülve vissza akar vonulni a közéleti pályától, Rákosi még hatásosan revolverezi a pártszakadás — úgymond — ráháruló felelősségével. Függetlenül attól — tehetjük hozzá utólag —, hogy volt-e ennek akárcsak minimális realitása az akkorra már militáns módon dresszírozott, s a gerjesztett félelem légkörében „összekovácsolt" pártban. Az *„egyesülés"* — a koalíciós pártokat lépésről-lépésre felszámoló Rákosi-féle szalámitaktika egyik változataként — *a szociáldemokrata párt szelektív beolvasztás útján való szublimálását* jelentette. Marosán ebbe az irányba

mozduló börtönbeli gondolkozását szabadulását követően látja igazolódni. Az 1956. évi egyre inkább eszkalálódó párt- és rendszerválság során, korábban félreállított és meghurcolt szociáldemokraták újbóli pozícióba helyezésével igyekeztek dekorálni a politikai kirakatot. Igazából ekkor válik nyilvánvalóvá számára az egykori szociáldemokraták „virág a gomblyukban" ornamentális funkciója. Arról, hogy mindezzel együtt mely tényezők motiválták újbóli szerepvállalását, részletesen értesül az olvasó az utolsó fejezetekben. Marosán visszaemlékezése alapján ugyanakkor vajmi kevéssé lelhető fel a pártvezetésen belül a Nagy Imre és Rákosi nevével fémjelzett szélső pólusok közötti — centrista — tömörülés, melyet a későbbi évtizedekben próbáltak visszamenőleges érvénnyel már 1955-56 fordulójától kimutatni. A Rákosival való kibontakozás lehetetlenségének lassú és aggodalmakkal teli belátását követően — mint arra többször is utal — egy Kádár-Marosán-Révai válság–trojka élre állásától remélte az egyre feltartóztathatatlanabbnak tűnő összeomlás esetleges megelőzését. Az érintett személyek azonban gondolkodásbeli szimpátia-gesztusokon túl korántsem mutattak hajlamot a politikai csapattá szerveződésre, s fegyelmezett pártmunkásként vettek részt a Budapestre érkező szovjet delegátusok instrukciói alapján átszervezett politikai vezetésben Rákosi leváltása után is.

A munkáspolitikus ezen kötetben feltáruló pályaíve végletes szélső pontok között mozog. Az állami és pártvezetés magaslataiból zuhan börtöncellák mélyébe, majd emeltetik újból a korábbi szintre. Az itt induló történetnek a közelmúltban volt a negyvenedik évfordulója. De más kerek évforduló is kapcsolódik a munka megjelenéséhez: Marosán György ebben az esztendőben töltötte be nyolcvanadik életévét. S bár a pozícionált politizálástól — nem orvosai — több mint negyedszázada eltiltották, vitalitása mindmáig töretlen. (Ellentétben a pártsajtó dezinformációjával, amely egészségi állapotával magyarázta távolmaradását a pártegyesítés negyvenedik évfordulója alkalmából a közelmúltban rendezett ünnepségtől. A távolmaradás okát keresve a kötetet olvasónak talán a szerkesztőhöz hasonlóan az a már említett hasonlat juthat eszébe, hogy újabb válsághelyzetben most már következetesen el kívánta kerülni a „szociáldemokrata dekoráció a dísztribünön" funkciójának megismétlődését.) Gondosan karbantartott egészségi állapotának köszönheti, hogy eleget tudott tenni annak a több mint másfélezer felkérésnek, melyek az ország legkülönbözőbb helyeiről és fórumairól az utóbbi évtizedben érkeztek, előadásokra invitálva.

Mint a legtöbb memoár, ez is vitára inspirálja majd a kortársakat, és kritikai felülvizsgálatra a (közeli?) jövő historikusait, akik elmúlt évtizedeink történetét a hozzáférhetővé váló források alapján *sine ira et studio* tárhatják majd fel. Mindehhez viszont további adalékokkal szolgálhatnak a

memoár még hátralévő kötetei is. Ezzel kapcsolatban Kardos György 16 évvel ezelőtti sorait tudjuk megismételni: e mű megjelenése időpontjában már szerkesztés alatt áll az életrajz következő kötete. Ennek megjelenéséig talán nem kell újabb másfél évtizednek eltelnie...

1988. október *Gyarmati György*

Jegyzetek

[1] (9. oldal)

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform) 1947. szeptember 22–27. között tartotta alakuló ülését Lengyelországban. Ekkor, a vendéglátókon kívül Bulgária, Csehszlovákia, Franciaország, Jugoszlávia, Magyarország, Olaszország, Románia és a Szovjetunió pártjai képviseltették magukat a nemzetközi kommunista mozgalom új egységszervezetében. A szervezet célját az SZK(b)P képviseletében megjelenő Zsdanov, a KB egyik akkori titkára fogalmazta meg programbeszédében, melyet a tanácskozás közös állásfoglalásként fogadott el. A dokumentum a nemzetközi viszonyok primitív leegyszerűsítésével deklarálta a világ politikai kettészakadását az Egyesült Államok által vezetett imperialista tömbre, illetve a demokráciáért küzdő erők Szovjetunió köré tömörülő táborára. Ebből a politikai diagnózisból következett, hogy a szervezet a kommunista pártok feladatává tette „országaik szuverenitásának védelmét" — azaz a hatalom átvételét — és kimondták, hogy „minden vonalon, állami, politikai, gazdasági és ideológiai téren egyaránt... egyesíteniük kell erőfeszítéseiket." Ez a tömörülés magát a későbbi években „béketábor"-ként aposztrofálta.

A továbbiakban ez a fórum lényegében a sztálini szovjet külpolitika statisztájává, illetve mint nemzetközi szervezet annak „internacionalista" legitimálójává vált. Ennek önmagáért beszélő esete volt az ún. „jugoszláv ügy" első nyilvános epizódja. Jugoszlávia mind több fenntartással fogadta, hogy gazdasága éppúgy, mint bel- és külpolitikai lépései maradéktalanul a szovjet „tanácsadók" felügyelete alá kerüljenek. A szovjet fél a szuverenitás megőrzését célzó magatartást „barátságtalan" gesztusként értékelte, s egyre feszültebb üzenetváltások kezdődtek

Moszkva és Belgrád között. A diplomácia kulisszái mögött zajló konfliktus akkor vált nyilvánvalóvá, amikor ezt a kérdést az SZKP a Tájékoztató Iroda plénuma elé vitte. 1948 júniusában a jugoszláv képviselők távollétében tartott bukaresti ülésen hozták meg „határozatukat" (sic!) „a Jugoszláv Kommunista Párt helyzetéről." A dokumentum megállapításai szerint

– a JKP vezetőinek az utóbbi időben a kül- és belpolitika kérdéseiben követett irányvonala eltér a marxizmustól;

– a JKP vezetése barátságtalan politikát folytat a Szovjetunióval szemben;

– szakítottak az osztályharc marxi elméletével és revízió alá vették a pártról szóló marxista–leninista tanokat;

– a párt- és állami vezetésben szektaszerű, bürokratikus diktatúrát, „gyalázatos, tisztára törökbasa, terrorista rendszert" hoztak létre, — melynek szellemi atyjaként a vádak Trockijt nevezik meg.

Mindezek alapján a Tájékoztató Iroda feladatául szabta a Jugoszláv Kommunista Párt „egészséges erőinek, ... hogy kényszerítsék jelenlegi vezetőiket hibáik nyílt és becsületes beismerésére és kijavítására, a nacionalizmussal való szakításra, a nemzetköziséghez való visszatérésre, és arra, hogy minden eszközzel erősítsék az imperialistaellenes szocialista egységfrontot, vagy ha a párt jelenlegi vezetői erre képtelennek bizonyulnak, váltsák le őket és állítsanak a Jugoszláv Kommunista Párt élére új, internacionalista vezetőséget." A nemzetközi viszonyokat mindinkább hidegháborúba merevítő szovjet–amerikai szembenállás közepette, ezzel a Jugoszlávia belügyeibe avatkozó aktussal vette kezdetét a „béketábor" kis-hidegháborúja Tito rendszerével szemben.

[2] (10. oldal)

Az SZKP vezetőinek korábbi leveleiben, illetve a Tájékoztató Iroda — előző jegyzetben érintett — „határozatában" megfogalmazott vádakat a JKP Központi Bizottsága több ülésén is tárgyalta. A jugoszláv politikai vezetésnek, illetve a tisztikarnak azok a tagjai, akik az SZKP, illetve a Tájékoztató Iroda álláspontjának elfogadására hajlottak — a mindkét oldalon egyre erősödő politikai hisztéria következtében — egyre lehetetlenebb helyzetbe kerültek, illetve hazájuk ellenségének minősíttettek. Ennek keretében került sor előbb Andrija Hebrang és Sreten Zujovic kommunista vezetőknek a pártból való kizárására, majd letartóztatásukra. Őket — leszámítva a külföldre menekülőket — számosan követték, s hamarosan a 15 ezer főt is meghaladta a Jugo-

szláviához tartozó Goli Otok nevű börtönszigetre deportált „megbízhatatlan elemek" létszáma. A Tito vezette Jugoszlávia Moszkvával való szembeszegülése „jó" alkalmat szolgáltatott a továbbiakban a „béketábor" kommunista vezetőinek, hogy a magyarországi Rajk-perben és a bulgáriai Kosztov-perben a hazug vádak között egy erőteljes Tito-ellenes vonulatot is konstruáljanak. A Jugoszláviából elmenekülteket pedig aktívan bekapcsolták a Belgrád ellen megindított propagandaháborúba. (ld. még a 9. jegyzetet.)

[3] (12. oldal)

Michael Sayers–Albert E. Kahn: A nagy összeesküvés című munkájáról van szó. Ez a könyv a sztálini „forgatókönyvnek" megfelelő szellemben tárgyalta a két világháború között — úgymond — Szovjetunió-ellenes „trockista–hitlerista titkos összeesküvés" és az „ezek szolgálatába szegődött" szovjet politikusok harmincas évekbéli nagy pereinek történetét. A könyv szellemét csak néhány szemelvénnyel illusztrálva: Pjatakov „Trockij oroszországi helytartójának", Buharin „a jobboldali ellenzék vezetőjének", Kamenyev és Zinovjev „veterán ellenzékieknek" minősültek, Tuhacsevszkij pedig a trockista–hitlerista összeesküvés katonai vonulatának vezéreként bélyegeztetik. A munka korabeli hitelét kívánta szolgálni, hogy amerikai szerzők tollából származott, s egy floridai szenátor írt hozzá — melegen ajánló — előszót.

[4] (13. oldal)

Gomulka „ügye" szintén kapcsolatban volt a Tájékoztató Iroda — már említett — határozatával. Fenntartással fogadta a JKP-t megrendszabályozni igyekvő Kominform állásfoglalást, ezért a Szovjetunió lebecsülésével és nacionalizmussal vádolták meg. S bár 1948 augusztusában egy rendkívüli központi bizottsági ülésen önkritikát gyakorolt, egy hónappal később leváltották a Lengyel Kommunista Párt első titkári funkciójáról. Ekkor miniszteri tárcáját még megtarthatta. Sokkal élesebben vetődött fel ellene a „nacionalista" vád a lengyel szocialista és kommunista párt 1948 decemberi egyesülési kongresszusán. A Kominform 1949 novemberi magyarországi ülését követően pedig a pártból is kizárták. 1956 tavaszáig házi őrizetben tartották.

[5] (13. oldal)

Korabeli magyar sajtótudósítások szerint Zsivko Boarov, Jugoszlávia budapesti nagykövetségének sajtóattaséja, alig két héttel a Tájékoztató Iroda már említett határozata után, 1948. július 10-én több revolverlövéssel megölte Milos Mojicsot, a magyarországi délszlávok Nase Noviné c. lapjának munkatársát. A magyar nyomozószervek előtt tett vallomását — melyben a közte és áldozata között lévő politikai nézeteltérést jelöli meg a gyilkosság okaként — a Szabad Nép fontosnak tartotta eredetiben (a kézírásos vallomás fotómásolatát) közölni. A gyanúsítottat — bár továbbra is fogva tartották — nem állították bíróság elé. Egy évvel később, a Rajk-per idején már abban a „tovább fejlesztett" formában találkozhattak a kortársak újra ezzel a gyilkossággal, hogy azt — úgymond — Rankovics jugoszláv belügyminiszter rendelte el, mivel az áldozat — ellentétben a jugoszláv állásponttal — egyetértett a Tájékoztató Iroda ominózus határozatával. Ezt a vallomást Lazar Brankov teszi a Rajk-perben, miközben Boarovot — akit továbbra is ítélet nélkül tartanak fogva — nem idézik meg a tárgyalásra. Helyzetében csak Sztálin halálát követően történik változás. Nagy Imre miniszterelnöksége idején, a koncepciós perek és az ítélet nélkül fogva tartottak ügyeinek felülvizsgálata keretében folytatnak le ellene egy formális eljárást. Ezt követően, 1955-ben amnesztiával szabadult, s hazatérhetett Jugoszláviába.

[6] (15. oldal)

Tildy Zoltán köztársasági elnök lemondatásának kiváltó oka, hogy vejét, Csornoky Viktort, Magyarország kairói követét — az Igazságügyminisztérium korabeli közleménye szerint — hűtlenség miatt őrizetbe vették. Csornokyt a Népbíróság 1948. november 15-én halálra ítélte, majd kivégezték. Ezt követően Tildy Zoltán családjával együtt házi őrizetben élt 1956 májusáig.

[7] (20. oldal)

A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályát (ÁVÓ) egy 1946 októberi belügyminiszteri (Rajk László) rendelet hívta életre a jogelődjeként működő Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályából. Az ÁVO-t, egy 1948. novemberi újabb belügyminiszteri (Kádár János) rendelet alapján szervezték át a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságává (BM ÁVH). 1949 decemberében — a Rajk-per és annak „katonai vonulata", a Pálffy-per

után — egy további minisztertanácsi rendelet intézkedett a BM Államvédelmi Hatóság és a Honvéd Határőrség „egységbe" szervezéséről. Az ilymódon létrejött „új" Államvédelmi Hatóság a továbbiakban formailag a Minisztertanácsnak volt alárendelve, gyakorlatilag továbbra is a Rákosi–féle pártvezetés fegyveres rohamcsapataként működött. A köznapi szóhasználatban a különböző szervezeti, elnevezésbeli változások ellenére is fennmaradt az eredeti „ávó", „ávósok" formula.

[8] (33. oldal)

Mindszenty József bíboros hercegprímást 1948. decemberében, karácsony másnapján tartóztatták le a belügyi szervek. Hűtlenséget, a köztársaság megdöntésére irányuló bűncselekményt, valutaüzérkedést és kémkedést róttak terhére, (éppúgy, mint számos, vele együtt bíróság elé állított vezető egyházi személyiségre). Ezek alapján ítélték életfogytig tartó börtönbüntetésre 1949 januárjában. Az előre megtervezett koncepció szerint zajló per, éppúgy, mint a hozzá kapcsolódó korabeli propagandakampány, az egyházak megtörését és a hívő tömegek hatékony megfélemlítését szolgálta. Ez a per részét képezte annak a folyamatnak, melynek során a hatalmi kizárólagosságra törekvő pártvezetés a társadalom teljeskörű, a civil szférába is behatoló maga alá rendelését kívánta biztosítani.

[9] (86. oldal)

A Tájékoztató Iroda magyarországi ülésére 1949. novemberében került sor, alig néhány héttel Rajk László és társainak kivégzése után. Mint Alapi Gyula államügyész Rajk elleni vádbeszédében is nyilvánvalóvá tette, „ez a per tulajdonképpen nem is Rajk László és társainak pere,... ebben a perben tulajdonképpen Tito és társai ülnek a vádlottak padján.... A magyar népbíróság Rajk László és összeesküvő bandája felett ítélkezve politikai és morális értelemben ítélkezik Jugoszlávia árulói, Tito, Rankovics, Kardelj, Gyilasz bűnszövetkezete felett is." Ilymódon a Rajk–perrel — úgymond — bizonyítást nyert Titoék „bűnössége" is. Ezt mintegy testületileg is megerősítendő ült össze a Tájékoztató Irodához tartozó kommunista pártok vésztörvényszéke Galyatetőn. Az itt hozott Kominform határozat szerint „A Jugoszláv Kommunista Párt gyilkosok és kémek hatalmában" van, s az 1948. júliusában megállapított „burzsoá nacionalizmustól végleg eljutott a fasizmushoz". (sic!) Ettől kezdődően válik azután parttalanná a „béketábor" országaiban, valamint azok közös orgánumában, a „Tartós

Békéért, Népi Demokráciáért" című újságban a Titot, illetve a JKP-t gyalázó rágalomhadjárat. Jugoszlávia a következő években mint „angol–amerikai kémközpont", „az imperializmus előretolt bástyája" szerepel, Tito és más jugoszláv vezetők pedig „háborús gyújtogatók", „az imperializmus fasiszta bérencei", „láncos kutyái", s az ellenük való harc „valamennyi kommunista és munkáspárt nemzetközi kötelessége". Ugyanezt a célt szolgálta 1949 decemberében, a szintén jugoszláv–ellenes dramaturgia szerint előadott bulgáriai Kosztov–per is.

[10] (131. oldal)
Vilmos császár út — ma Bajcsy–Zsilinszky út.

[11] (180. oldal)
Molnár Erik ekkor igazságügyminiszter volt.

[12] (200. oldal)
Hruscsov és Bulganyin 1955. május 26–június 2. között tett látogatást Belgrádban, ahol nyilvános önkritikával és bocsánatkéréssel igyekeztek normalizálni a szovjet–jugoszláv kapcsolatokat. „A szovjet küldöttség azért érkezett az Önök országába, — mondotta Hruscsov — hogy a jugoszláv kormányküldöttséggel együtt meghatározza népeink barátsága és együttműködése továbbfejlesztésének és megszilárdításának útjait, megtárgyalja közös feladatainkat a nemzetközi feszültség enyhítéséért és az egyetemes békének és a népek biztonságának megszilárdításáért vívott harcban... Behatóan tanulmányoztuk azokat az anyagokat, amelyeken a Jugoszlávia vezetői ellen emelt súlyos vádak és sértegetések alapultak. A tények azt mutatják, hogy ezeket az anyagokat a nép ellenségei, az imperializmus megvetett ügynökei tákolták össze, akik galád módon befurakodtak pártunk soraiba... Őszintén sajnáljuk, ami történt, és határozottan kisöpörjük annak az időszaknak minden maradványát." A szovjet vezetőknek ez a modernkori Canossa–járása részét képezte a Sztálin halálát követő külpolitikai irányváltásnak. Ennek során tárgyalások útján igyekeztek oldani a nemzetközi élet azon feszültségpontjait, melyek a második világháborút követően halmozódtak a Szovjetunió és a nyugati hatalmak között. Belgrádi tanácskozásukról hazatérőben a szovjet vezetők Bukarestben megszakították útjukat, s tájékoztatták az ide érkezett kommunista vezetőket — magyar részről Rákosi Mátyást, és a miniszterelnöki székben Nagy Imrét nem

sokkal korábban felváltó Hegedűs Andrást — a történtekről. A továbbiakban a magyar sajtóban felváltotta ugyan a „láncos kutyát" a „Tito elvtárs" titulus, de a magyar–jugoszláv kapcsolatok rendezése továbbra is csak nagyon vontatottan haladt. Néhány hónappal a belgrádi szovjet–jugoszláv megbeszéléseket követően rehabilitálták ugyan Rajkót, de a hatalmát újra stabilizálni remélő Rákosi–féle pártvezetésnek ez esetben nem volt ínyére a „szovjet példa" követése. Ezirányú határozottabb lépésre csak Rákosi leváltását követően, ismételt szovjet ösztönzésre szánta rá magát a magyar pártvezetés — 1956 októberében!

[13] (200. oldal)

A Szovjetunió Kommunista Pártja 1956. február 14–25. között tartotta XX. kongresszusát. Ezt azóta is az egyik legjelentősebb politikai fordulatként értékelik a Szovjetunió történetében. A sztálini konfrontációs, hidegháborús irányvonal után ekkor emelkednek párthatározatban is deklarált szintre a különböző rendszerek békés egymás mellett élésének lehetőségét tételező és az egyes szocializmust építő országok sajátosságait is respektáló tézisek. A legnagyobb visszhangot ugyanakkor Hruscsovnak a kongresszus zárt ülésén elmondott, négyórás beszéde keltette. Ebben a korábban istenített Sztálin bűneit és a despotikus terror egyes részleteit tárta a hallgatóság elé. A beszéd szövege hamarosan ismertté vált Nyugaton. Így jött létre az a groteszk helyzet, hogy miközben a pártapparátusok tagjait kivonatosan és „enyhített" változatban tájékoztatták az ún. zárt beszédről, a korabeli „második nyilvánosságot" jelentő nyugati rádióadásokból és röplapokból, a „keleti blokk" államainak közönsége részleteiben is megismerkedhetett azzal a Hruscsov–beszéddel, amely a közelmúltban Magyarországon nyomtatásban is megjelent.

[14] (200. oldal)

Nagy Imrét, a szovjet pártvezetés előzetes intencióit követően, 1953. július 4-én nevezték ki miniszterelnöknek. E napon elmondott nevezetes parlamenti beszédét, mint egy „új szakasz" kezdetét tartja számon a történeti–politikai közgondolkodás Magyarország 1945 utáni történetében. A kormányzati politika mozgásterét ugyanakkor az „új szakasz" kezdetétől behatárolta a megelőző években kiépített Rákosi–féle párthatalom „strukturális" és adminisztratív mindenhatósága. Ezzel sikerült fokozatosan „visszarendezni" a Nagy Imre nevével fémjelzett kormányzati kezdeményezéseket. A Magyar Dolgozók Pártja Központi

Vezetőségének 1955 márciusában tartott ülésén Rákosi jobboldali, antimarxista, pártellenes opportunistaként és nacionalistaként bélyegzi meg Nagy Imrét. Ezt ugyanaz a Központi Vezetőség emeli határozattá, amelyik néhány hónappal korábban (1954 októberében) még éppen a baloldali dogmatizmussal szemben erősítette meg Nagy Imrét. Egy hónappal később, 1955 áprilisában a KV Nagy Imrét minden funkciójából visszahívta, majd ugyanezen év decemberében kizárta a pártból.

[15] (203. oldal)

A szerző elmondása szerint a börtönből való kiszabadulását követően kezdtek el tegeződni a feleségével. Korábban — amint az az első fejezetekben olvasható — még magázódtak.

[16] (203. oldal)

Péter Gábort 1953. január 5-én tartóztatták le, s az ugyanebben az időben szerveződő moszkvai „cionista orvosok pere" magyarországi pandantjaként, egy cionista koncepciós per szereplőjének szánták. Sztálin halálát követően ejtik az orvosper megrendezését, s ennek hatására Rákosi is letesz ezen „koncepció" magyar variánsának realizálásáról. Beriját 1953. július 10-én — azaz Péter Gábor után fél évvel — tartóztatják le. Ugyenezen év végén, mint „elszemtelenedett imperialista ügynököt" kivégzik. Rákosi ezt követően, újabb „koncepció" alapján interpretálja úgy a jusztizmordok sorát, hogy azok a „Berija cinkosaként" tevékenykedő Péter Gábor párt elleni provokációi voltak. (ld. még a 21. jegyzetet.)

[17] (207. oldal)

ld a 13. jegyzetet.

[18] (211. oldal)

Pietro Nenni olasz politikus, 1943–1963 között a Szocialista Párt főtitkára. A világháború idején akcióegység megállapodást kötnek az Olasz Kommunista Párttal, melyet 1957. októberében bontottak fel. Az 1960-as években különböző pozíciókban több olasz kormány tagja volt.

[19] (216. oldal)

1950-ben Szűcs Lajos volt a DISZ főtitkára.

[20] (219. oldal)

1953. június 17-én Kelet–Berlinben, az NDK fővárosában nagyszabású munkásmegmozdulások voltak, az addig is feszített munkanormák további 10 %-os emelése ellen és a rossz közellátás miatt. Az NDK rendfenntartó erői szovjet páncélos alakulatok támogatásával radikális gyorsasággal számolták fel a megmozdulásokat. Az összecsapásoknak — NDK források szerint — 21 halálos áldozata és 187 sebesültje volt, majd 1200 embert bebörtönöztek.

[21] (219. oldal)

Rákosi Mátyás 1956. március 29-én, az Egerben tartott Heves megyei pártaktíván a következőket mondotta: „Az imperialista ügynök Berija, valamint Péter Gábor bandájának leleplezése után, pártunk vezetésének kezdeményezésére felülvizsgálták a Rajk–pert. Megállapítást nyert, hogy a Rajk–per provokáción alapult. Ezért pártunk Központi Vezetőségének múlt év júniusi határozata alapján a Legfelső Bíróság rehabilitálta Rajk László elvtársat és más elvtársakat." E beszéd elhangzásának napján szabadult a börtönből Marosán György. A Rákosi által mondottak tartalmát tekintve két dolog érdemel említést. Egy hónappal vagyunk a XX. kongresszus után, amelyet Rákosi Moszkvából való visszatérését követően úgy kommentált, hogy az — úgymond — igazolta a Magyarországon 1953 óta tartó tisztulási folyamatot. Mivel ennek legfőbb akadályát éppen az általa folytatott politika jelentette, a Magyarországon 1956 tavaszán — részben éppen az SZKP kongresszusától is inspiráltan — újból meginduló politikai erjedés közepette egyre inkább hatalmát mentendő utóvédharcra próbált berendezkedni. Ennek részeként igyekezett a nyilvánosság előtt a közvélemény elégedetlenségét és haragját az ÁVH–ra terelni. Ez az új „koncepció" ekkorra már az MDP tagsága és a pártvezetés jelentős részében is visszatetszést keltett, aminek pártfórumokon is hangot adtak. Ennek is része volt abban, hogy két hónappal később, május 18-án a budapesti pártaktíva sportcsarnoki nagygyűlésén — mely egyben utolsó magyarországi nyilvános közszereplése volt — köntörfalazva bár, de már személyes felelősségét is elismerni kényszerült: „Meg kell mondani nyíltan és őszintén, hogy abban, hogy nálunk ilyen súlyos törvénytelenségek előfordulhattak, hibás vagyok én magam is, aki a párt legfontosabb posztján állottam, de hibás bizonyos fokig pártunk

akkori vezetése is. S legyenek meggyőződve az elvtársak, hogy mélyen fájlaljuk és sajnáljuk — és különösen én sajnálom és fájlalom —, hogy nálunk a szocialista törvényesség megsértésének ilyen súlyos esetei fordulhattak elő." Rákosi számára ez volt a végső határa annak, amit „nyíltan és őszintén" (sic!) bevallott...

[22] (220. oldal)

A Petőfi Kör az MDP ifjúsági szervezeteként működő Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) keretében életre hívott — elsődlegesen értelmiségi — vitafórumként szerveződött, mintegy feszültséglevezető politikai szelepként. Eredetileg 1955. március 25-én jött létre, de az MDP Központi Vezetőségében, az e hónap elején tartott ülésén megmutatkozó — Nagy Imrét megbélyegző — „balos" fordulat következtében érdemleges tevékenységet alig folytatott. Igazából egy évvel később, 1956 márciusától aktivizálódott, amikor az SZKP XX. kongresszusán megfogalmazottak következetes, a magyarországi viszonyokra alkalmazandó végiggondolását tűzte maga elé. A politikai berendezkedés desztalinizálásának illetve „rákositlanításának" legsürgetőbb feladatait nyilvános viták rendezésével igyekezett tisztázni, illetve az egyre nyilvánvalóbb gazdasági és politikai zsákutcából a kiútkeresést a különböző álláspontok nyilvános ütköztetésével előmozdítani. 1956 máciusa és októbere között tartott vitaestjein, melyeken a pártvezetés képviselői, börtönből szabadult kommunisták és pártonkívüliek egyaránt szóhoz jutottak, az alábbi kérdésekben folyt mind nagyobb részvétel mellett egyre élénkülő polémia:

március 17. A MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete) egykori ifjúsági vezetőinek baráti találkozója.

április 18. Jugoszláv irodalmi est — a magyar–jugoszláv kapcsolatok mielőbbi rendezését szorgalmazva.

május 9-22. A marxista közgazdaságtan időszerű kérdéseiről és a 2. ötéves terv megjelentetett irányelveiről.

május 30- június 1. A történettudomány, a párttörténetírás és a történelemoktatás szemléleti kérdéseiről.

június 9. Volt népi kollégisták baráti találkozója, a NÉKOSZ „rehabilitálása" érdekében.

június 15. A marxista filozófia időszerű kérdései, Lukács György „rehabilitálása" jegyében.

június 18. Volt partizánok és illegális pártmunkások találkozója.

június 20. Magyarország természeti kincseinek és gazdasági adottságainak népgazdasági hasznosítása.

június 27. A sajtó és a tájékoztatás kérdéseiről.

június 30. Az MDP Központi Vezetősége határozatban ítéli el a Petőfi Kör pártellenes megnyilvánulásait. Ezzel lényegileg felfüggesztik a Kör tevékenységét, — legalábbis Rákosi Mátyás július 18-án történő leváltásáig.

szeptember 19. A népi kollégiumok nevelési tapasztalatai.

szeptember 26. A gazdaságirányítás kérdései.

szeptember 28-október 12. A magyar nevelésügy kérdései.

október 10. A műszaki fejlesztés és a magyar mezőgazdaság problémái.

október 17. „Kertmagyarország" és a magyar mezőgazdaság kérdései.

október 20. A iparművészet problémái.

október 23. A magyarországi egészségügy kérdései.

[23] (243. oldal)

1956. június 28-án a lengyelországi Poznanban több tízezer munkás vonult az utcára legalább elemi szintű közellátást, szabad választásokat és a szovjet csapatok kivonulását követelve. A lengyel biztonsági erők fegyverrel verték szét a tüntetést. A halottak száma 50, a sebesülteké 300. További 300 személyt letartóztattak.

MEGJELENT

1. kötet: Gombár Csaba: **Politika — címszavakban** (1980, 1983)
2. kötet: **Rosa Luxemburg és az orosz forradalom** (1982, 1983)
3. kötet: M. F. Rakowski: **A köztársaság a 80-as évek küszöbén** (1984, 1985)
4. kötet: Béládi László—Krausz Tamás: **Életrajzok a bolsevizmus történetéből** (1987, 1988)
5. kötet: **Szakszervezetek és államhatalom** (1985)
6. kötet: Bihari Mihály: **Politikai rendszer és szocialista demokrácia** (1985)
7. kötet: Krausz Tamás—Tütő László (szerk.): **Választúton** (1988)
8. kötet: **Demokrácia, „cézárizmus", szocializmus.** N. I. Buharin tanulmányai (1988)
9. kötet: Kukorelli István: **Így választottunk...** (1988)

ELŐKÉSZÜLETBEN

Bihari Mihály: **Politikai rendszer és demokrácia** (2., bővített kiadás)
Kosáry Domokos: **Magyarország és a dunai táj évszázadai**
Bibó István: **Alkalmi előadások és előadásvázlatok. I. Egyetemi előadások**
Zinner Tibor: **A magyarországi koncepciós perek**
Béládi László—Krausz Tamás (szerk.): **Az „orosz thermidor"**

Miután beültetnek a Pobedába és a két ÁVH-s legény közrefog, cigarettát kérek. Egyikük idegesen kotor elő a zsebéből egy pakli Munkást, a másik — feltűnően reszkető kézzel — tüzet ad. Mélyre szívom a slukkot.

Szó sincs arról, hogy rossz álmot látnék. Ebből nincs se szabadító, se elkínzott ébredés. Nagyon is jól érzékelem a környezetet. A levegő fülledt a zárt ablakú, lefüggönyözött kocsiban. Mindenki hallgat. Az út érzékelhetően hol emelkedik, hol lejt. Egymás után jobbra, majd balra fordul. Ilyenkor az engem közrefogó hekusok valamelyikéhez szorulok. Dimbes-dombos helyeken kanyarog velünk az autó — feltehetően a város budai részein járunk.

Hirtelen megállunk. Halk csikordulást hallok, majd a kocsi simán továbbgördül néhány métert. Kívülről nyitják az ajtót. Kiszállunk. Körbepillantok, de a sötétben nehezen tudom kivenni, hogy hol lehetek. Valami garázsféle. Egy vasajtóhoz vezetnek. Kinyílik, szűk pincefolyosón kísérnek tovább. Zárkákat sejtető vasajtók mellett haladunk el. A folyosó végén lépcső vezet felfelé, s újabb ajtónál ér véget. Ezen belépve egy tágas hallba jutunk. Szélesebb lépcsőn kísérnek felfelé a következő szintre. Kisebb előtér, jobbrabalra ajtók. Az egyiket kinyitják. Bevezetnek. Kis szobában vagyok. Vastagon be van függönyözve. Két ember van itt, az egyiket ismerem...